

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 8

Reflexivt och personligt pronomen

Anaforisk syftning hos ungdomar
i flerspråkiga storstadsmiljöer

(English summary)

av Sofia Tingsell

Göteborg 2007

TITLE: Reflexive and non-reflexive pronouns. The use of anaphors among adolescents in multilingual urban settings.

SWEDISH TITLE: Reflexivt och personligt pronomen. Anaforsk syftning hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer.

LANGUAGE: Swedish (English summary)

AUTHOR: Sofia Tingsell

Abstract

This thesis is an empirical study of the choice between a reflexive and a non-reflexive pronoun to express *coreference* in Swedish. *Anaphoric binding* has previously been considered to follow a typical pattern in which reflexive (possessive) pronouns are interpreted as coreferent with the subject of the finite clause, the *domain*, in which they occur. Non-reflexive (possessive) pronouns are non-coreferent with the subject of the finite clause in which they occur.

The first aim of this study is to investigate to what extent the finite clause constitutes the domain for binding and in what grammatical, semantic or pragmatic contexts variation occurs. The second aim is to relate variation in the distribution of reflexive and non-reflexive pronouns to the speakers' linguistic background.

The empirical data for this study is a corpus of spoken and written language based on interviews with 97 adolescents in multilingual urban settings in Stockholm, Göteborg and Malmö and with a control group of 21 adults from the same cities. All 4088 instances of a choice between a reflexive and a non-reflexive pronoun have been annotated with syntactic, semantic and pragmatic information. The data also includes a grammaticality judgement test with the same informants.

The results show that the typical pattern is used in 97% of the cases (infinitival clauses excluded). Variation most commonly involves non-reflexive possessive pronouns which occur in 12% of the contexts in which a reflexive possessive pronoun is prescribed by the typical pattern. This variation appears mainly in two contexts: in prepositional phrases and in elliptic answers, that consist of only a PP or an NP. The reasons for variation are discussed in terms of markedness, reanalysis of grammatical structure and language processing.

Variation occurs significantly more often with multilingual than with monolingual adolescents. Variation also occurs significantly more often with adolescents than with adults. Other factors, such as age of onset, native language, gender, amount of multilingual interaction and city of residence are also of importance.

The implications of the results for grammatical description are discussed with respect to transformational grammar and Lexical-Functional grammar.

KEY WORDS: Anaphora, binding, reflexive pronoun, linguistic variation, multilingualism, adolescent language, Lexical-Functional grammar, Swedish.

© Sofia Tingsell

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborgs Universitet

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-32-5

OMSLAGSILLUSTRATION: "Med sin brors skridskor" Helena Bergenrud ©

SÄTTNING: Maia Andréasson och Lina Andréasson

TRYCKNING: Elanders Infologistics Väst AB 2007

Förord

Att författaren själv intresserar sig för och engagerar sig i sin avhandling är kanske inte så konstigt. Däremot har jag ofta förvånats över och glatt mig åt det stora engagemang som andra ägnat mig och mitt arbete.

Det gäller inte minst var och en av de 176 ungdomar och vuxna, som bidragit med berättelser som den här undersökningen baseras på. Mitt syfte med inspelningarna var egentligen bara att elicitera anaforisk syftning under så trevliga omständigheter som möjligt, men ni gjorde uppgifterna mer intressanta än jag kunnat föreställa mig genom era roliga och kloka resonemang. Ni bidrog med mycket mer än pronomen! Stort tack!

Tack också till alla de lärare som hjälpte till för att intervjuer och enkätuppgifter skulle kunna genomföras. Jag vet att mina inspelningar ibland medförde merarbete i en redan pressad situation och uppskattar att ni ändå tog er tid.

Undersökningen hade heller inte gått att genomföra utan allt det material om ungdomarnas bakgrund och språkanvändning som medlemmarna i projektet *Språk och språkbruk bland ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer* samlat in.

Anders-Börje Andersson har varit min huvudhandledare under större delen av forskarutbildningen. En handledare som är mer generös med kunskap, tid och omtanke kan man inte tänka sig. Det har verkligen varit ett privilegium att få vara Anders-Börjes doktorand!

Elisabeth Engdahl har varit bihandledare. Elisabet har en unik forskningskompass; hon pekar ut rätt väg genom material, litteratur och avhandlingstext, med en klarsynthet som är avundsvärd. Tack för riktningssangivelser och omsorg på vägen!

Inger Lindberg har också fungerat som handledare för den här avhandlingen och dessutom läst och kommenterat hela manuskriptet, inte bara insiktsfullt, utan också inlevelsefullt. Tack; entusiasm smittar av sig!

Sven-Göran Malmgren har också läst hela manuskriptet. Jag är djupt imponerad över Sven-Görans förmåga att kommentera allt från kommatering till syntaktisk teori, och hans insatser har varit mycket värdefulla för slutprodukten.

Också Susanna Karlsson har läst och kommenterat hela texten – tack!

Erland Gadelii var slutseminarieopponent och läste det som då förelåg av avhandlingen. Erlands frågor var mer än utmärkta utgångspunkter för fortsatt arbete och gjorde det också roligare att gå vidare.

Om man kan tacka en hel institution skulle jag gärna vilja göra det. Jag tycker mycket om Institutionen för svenska språket i Göteborg; administrativ personal, forskare, lärare och doktorander – alla ställer beredvilligt upp med svar på frågor och lösningar på problem.

För synpunkter på och diskussioner om mitt arbete vill jag tacka Maia Andréasson, som också gjort ett fantastiskt arbete med att sätta texten och skapa reda i träd och tabeller, Erik Magnusson, Jenny Nilsson, Susanna Karlsson, Benjamin Lyngfelt, Kristinn Jóhannesson, Kersti Börjars och Lars-Gunnar Andersson. För synpunkter, kommentarer och diskussioner vill jag också tacka seminariet på institutionen och samtliga medlemmar i Språkbruksprojektet. Särskilt tack till Gudrun Svensson för insatser utöver de vanliga vid materialinsamlingen i Malmö!

På ett universitet kan man ofta finna den person som vet allt som är värt att veta om en företeelse. Jag har fått hjälp av flera sådana personer: Karin Warmenius tog reda på vilken sorts undersökning jag ville göra för att kunna rekommendera det konkordansverktyg som bäst svarar mot mina behov. Hon har också med gott humör och inte minst en gedigen kunskap lärt mig att använda det. Tommy Johnsson har vid flera tillfällen med häpnadsväckande snabbhet satt sig in i mina resultat och diskuterat statistik utifrån dem. Morgan Nilsson har förklarat hur reflexiva pronomen fungerar i slaviska språk. Magnus Gustafsson har språkgranskat summaryn. Tack alla ni!

Under forskarutbildningstiden har jag fått ekonomiska bidrag för att kunna genomföra utlandsvistelser och konferensresor. Knut och Alice Wallenbergs stiftelse och Institutet för svenska som andraspråk möjliggjorde deltagande i AILA i början av min doktorandtid. STINT bekostade en termins forskningsvistelse vid University of Manchester under 2005.

Kost (och inte vilken kost som helst) och logi vid flera vistelser i Stockholm och inte minst hjälp med rekrytering av informanter har Marianne och Hå-

kan bistått med. Resten av min familj: Ingegerd, Jan-Gunnar, Carin, Henrik, Hjördis och Calle förtjänar också ett varmt tack för att ni har intresserat er för det här projektet under de här åren. Och för allt annat.

Erik: Jag har haft så roligt tillsammans med dig under de här avhandlingsåren. Tänk vad mycket roligt som finns kvar!

Jenny och Sanna blev tidigt outhärliga som arbetskamrater, men har nu helt enkelt blivit outhärliga. Jag är så glad att jag har fått lära känna er!

Göteborg, mars 2007
Sofia Tingsell

Innehåll

1	Inledning	1
1.1	Syfte	3
1.2	Arbetets uppläggning	4
2	Reflexiva och personliga pronomen i tidigare forskning	7
2.1	Form och semantiskt innehåll	7
2.1.1	Personliga pronomen	8
2.1.2	Reflexiva pronomen	10
2.2	Syftning och grammatisk funktion	12
2.3	Möjlig syftning i grammatisk beskrivning	15
2.3.1	Syntaktiska kontexter för variation	16
2.3.2	Olika kontexters förmåga att fungera som domän	19
2.3.3	Ytterligare faktorer som påverkar val av anaforiskt uttryck	20
2.4	Anaforisk syftning inom transformationsgrammatiken	23
2.4.1	Anaforer, pronomen och r-uttryck	24
2.4.2	Domäner	24
2.4.3	C-kommando	25
2.4.4	Domänen revideras	29
2.5	LFG och anaforisk syftning	30
2.6	Empiriska studier av anaforisk syftning i svenskan	35
2.7	<i>Grundmönster, variation och avvikelse</i>	37
2.8	Sammanfattning	38
3	Metod och material	41
3.1	Materialtyper i studien	41
3.2	Materialtyper – omdömen i tidigare forskning	42
3.2.1	Spontana data	42
3.2.2	Styrda data	43

3.2.3	Spontana eller styrda data?	44
3.3	Metoder i tidigare undersökningar – en diskussion	44
3.4	Undersökningens metod	47
3.5	Undersökningens informanter	48
3.5.1	Ungdomarna	48
3.5.2	Vuxna	49
3.6	Eliciteringsuppgifternas genomförande och utformning	50
3.6.1	Genomförande	50
3.6.2	Uppgifternas utformning	51
3.6.2.1	Uppgift 1: Berättande till bildserien <i>Ankan</i>	51
3.6.2.2	Uppgift 2: Muntlig och skriftlig återberättelse av <i>Saluhallen</i>	55
3.6.2.3	Uppgift 3: Enkätuppgift	61
3.6.3	Övrigt material	62
3.7	Från tal och text till transkription och textdokument	62
3.8	Metoddiskussion	64
3.9	Sammanfattning	66
4	Korpus, taggning och konkordans	69
4.1	Korpuslingvistik som metod vid studier av anaforisk syftning	69
4.2	Taggning av transkriptionerna	71
4.2.1	Vad har taggats?	71
4.2.2	Pronomenets typ och form	72
4.2.3	Pronomenens satsdelsfunktion	73
4.2.4	Pronomenens frastyt	75
4.2.5	Pronomen i inbäddade led	75
4.2.6	Pronomenets relation till antecedenten	77
4.2.7	Pronomen i infinitivfraser	80
4.2.8	Samtalskontextens betydelse för pronomenens syftningspotential	81
4.2.9	Andra faktorer som markerats i taggen	83
4.2.10	Hela taggen	83
4.3	Taggning av skriftliga uppgifter och enkäter	84
4.4	LFG-kompatibilitet	86
4.5	Text- och taggkonkordans	87
4.6	Sammanfattning	87

5	Resultat: En kartläggning av variationen	89
5.1	Beräkning av relativ frekvens	89
5.2	Variation i produktionskorpusen	92
5.3	Kontexter för variation	95
5.3.1	Kontexter för överanvändning av reflexiva possessiva pronomen	95
5.3.2	Kontexter för överanvändning av personliga icke-possessiva pronomen	97
5.3.3	Kontexter för överanvändning av personliga possessiva pronomen	99
5.3.3.1	Icke-elliptiska konstruktioner	99
5.3.3.2	Elliptiska konstruktioner vid turbyte	101
5.3.4	Vad i kontexten har betydelse?	104
5.4	Infinitivfraser	110
5.4.1	Infinitivmönstret: tankesubjekt som antecedent	110
5.5	Skriftligt och muntligt material	115
5.6	Resultat från enkätundersökningen	117
5.6.1	Enkätens första del – produktion	117
5.6.2	Enkätens andra del – tolkning	119
5.6.3	Enkätens tredje del – produktion i flervälsfråga	120
5.6.4	Infinitiver och nomen actioniskonstruktioner i enkäten	121
5.7	Materialtyper och variation	124
5.8	Kvalitativa iakttagelser i produktions- korpusen	124
5.8.1	Undvikanden	124
5.8.2	Upprepningar, självkorrigeringar, tvekan och felsägningar	126
5.8.3	Empati	129
5.8.4	Avstånd till antecedenten och led mellan pronomen och antecedent.	130
5.8.5	Återkommande avvikelser i samma kontext	131
5.9	Sammanfattning	132
6	Påverkande faktorer och orsaker till variation – en diskussion	133
6.1	Variation i materialet – hypotesprövning	133
6.1.1	Generellt om variationen	134
6.1.2	Vilka pronomen överanvänds?	134
6.1.3	Vilka faktorer påverkar variationen?	135
6.1.3.1	Prepositionsfraser	135
6.1.3.2	Elliptiska konstruktioner	136

	6.1.3.3	Infinitivfraser	137
	6.1.3.4	Huvudsatser och inbäddade led	137
6.2		Möjliga orsaker till variation	138
	6.2.1	Markering	138
	6.2.2	Prepositionsfrasens struktur	141
	6.2.3	Lokal hantering av utsagor	143
	6.2.4	Som:s dubbla funktion	144
6.3		Sammanfattning	145
7		Resultat: Anaforisk syftning och informanternas språkliga bakgrund	147
	7.1	Operationalisering av begreppen flerspråkighet, startålder och språkgruppstillhörighet	147
	7.2	Variationen i produktionskorpusen och informanternas språkliga bakgrund	151
		7.2.1 Flerspråkighet	152
		7.2.2 Startålder	154
		7.2.3 Typologi	155
	7.3	Demografiska faktorer	157
		7.3.1 Geografi	157
		7.3.2 Grad av flerspråkighet i skolan	159
		7.3.3 Ålder	160
		7.3.4 Kön	161
		7.3.5 Vänner och vänners språk	162
	7.4	Enkätundersökningen och informanternas bakgrund	165
		7.4.1 Enkätens del I – produktionstest	165
		7.4.2 Enkätens del II – tolkning	168
	7.5	Pronomentyp, variation och informanternas bakgrund	172
		7.5.1 Några kvalitativa iakttagelser hos enskilda informanter	176
		7.5.2 Kalifa (L26)	176
		7.5.3 Fawza (K27)	177
		7.5.4 Petra (L38)	177
	7.6	Sammanfattning	178
8		Anaforisk syftning och informanternas bakgrund – en diskussion	179
	8.1	Variation och bakgrund – en rekapitulering	179
	8.2	Möjliga sociolingvistiska orsaker till variationen	183
		8.2.1 Variation och tid	183
		8.2.2 Variation och flerspråkighet	185
		8.2.3 Variation och representativitet	190

8.3	Sammanfattning	192
9	Sammanfattning och avslutande diskussion	193
9.1	Anaforisk syftning hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer – sammanfattning	193
9.2	Variationen och grundmönstret	197
9.3	Variationen och informanterna	206
	Summary	209
	Litteraturförteckning	223
	Appendix	235

Tabeller

2.1	Personliga pronomens form.	9
2.2	Reflexiva pronomens form och motsvarigheter.	11
3.1	Transkriptionsprinciper enligt delvis modifierad CHAT-modell.	64
4.1	Taggarnas motsvarighet bland LFG:s grammatiska funktioner.	86
5.1	Avvikelsefrekvens för de olika pronomenen.	93
5.2	Avvikelser hos reflexiva respektive icke-reflexiva pronomen.	94
5.3	Avvikelser hos possessiva respektive icke-possessiva pronomen.	94
5.4	Kontexter för överanvändning av reflexiva possessiva pronomen.	97
5.5	Kontexter för överanvändning av personliga icke-possessiva pronomen.	99
5.6	Kontexter för överanvändning av personliga possessiva pronomen i icke-elliptisk konstruktion.	101
5.7	Kontexter för överanvändning av personliga possessiva pronomen i parasitisk svar-konstruktion.	104
5.8	Överanvändning av personliga possessiva pronomen i prepositionsfras och nominalfras.	106
5.9	Variationen för olika pronomen i huvudsatser och bisatser.	107
5.10	Variation i olika typer av bisatser, alla pronomentyper.	109
5.11	Överanvändning av olika pronomen i infinitivfraser.	115
5.12	Överanvändning av personliga possessiva pronomen i tal och skrift.	116
5.13	Överanvändning av reflexiva possessiva och personliga possessiva pronomen i enkätens del I.	118
5.14	Överanvändning av possessiva pronomen i enkätens del II.	120
7.1	Ungdomar: Flerspråkighet och variation.	153
7.2	Ungdomar: Startålder och variation.	155
7.3	Ungdomar: Språkgrupp och variation.	156
7.4	Ungdomar: Stad och variation.	158

7.5	Vuxna: Stad och variation.	158
7.6	Ungdomar: Skola (mer eller mindre flerspråkig) och variation. . .	159
7.7	Ungdomar (enspråkiga): Skola (mer eller mindre flerspråkig) och variation.	160
7.8	Ungdomar (flerspråkiga): skola (mer eller mindre flerspråkig) och variation.	160
7.9	Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation.	161
7.10	Ungdomar (enspråkiga)/vuxna: Åldersgrupp och variation. . . .	161
7.11	Ungdomar/vuxna: Kön och variation.	162
7.12	Ungdomar: Kön och variation.	162
7.13	Ungdomar: Språk med vänner och variation.	163
7.14	Ungdomar (endast svenskspråkiga i familjen): Språk med vänner och variation.	164
7.15	Ungdomar: Vänners språk och variation.	164
7.16	Ungdomar (endast svenskspråkiga i familjen): Vänners språk och variation.	164
7.17	Ungdomar: Flerspråkighet och variation i enkätens del I.	166
7.18	Ungdomar: Startålder och variation i enkätens del I.	166
7.19	Ungdomar: Typologisk grupp och variation i enkätens del I. . . .	167
7.20	Ungdomar: Stad och variation i enkätens del I.	168
7.21	Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation i enkätens del I. . .	168
7.22	Ungdomar: Flerspråkighet och variation i enkätens del II.	169
7.23	Ungdomar: Startålder och variation i enkätens del II.	170
7.24	Ungdomar: Typologisk grupp av variation i enkätens del II. . . .	171
7.25	Ungdomar: Stad och variation i enkätens del II.	171
7.26	Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation i enkätens del II. .	172
7.27	Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation för olika pronomentyper.	173
7.28	Ungdomar: Flerspråkighet och variation för olika pronomentyper.	174
7.29	Ungdomar (enspråkiga)/vuxna: Åldersgrupp och variation för olika pronomentyper.	175

Figurer

2.1	Anna skjutsar sin son.	26
2.2	Platzacks positionsschema.	27
2.3	Anna skjutsar sin son (c-kommando markerat med ramar).	28
2.4	Positionsschema: Linjär relation mellan antecedent och anafor.	28
2.5	Annas pappa skjutsade sin son.	29
2.6	Flickan äter jordgubbar.	32
2.7	Flickan äter sina jordgubbar.	34
3.1	Bildserien Ankan, eliciteringsunderlag för uppgift 1.	52
5.1	Exempel på uppgift ur enkätens del I.	117
5.2	Exempel på uppgift ur enkätens del II.	119
5.3	Exempel på uppgift ur enkätens del III.	120
5.4	Enkätfråga III:1.	121
5.5	Enkätfråga med nomen actionis-konstruktion.	122
5.6	Enkätfråga med infinitiv-konstruktion.	122
5.7	Enkätfråga med particip i infinitivkonstruktion.	123
8.1	Ungdomar och vuxna: Åldersgrupp och avvikelser i produktionskorpussen.	180
8.2	Ungdomar: Flerspråkighet och avvikelser i produktionskorpussen.	180
8.3	Ungdomarna: Stad och avvikelser i produktionskorpussen.	182
9.1	Hon bjöd sina killkusiner på middag.	200
9.2	Hon lagade middag till hennes killkusiner.	200
9.3	Hon bjöd sina killkusiner på middag.	202
9.4	Hon lagade middag till hennes killkusiner.	203
9.5	Hon upplevde lite konstigheter under hennes lilla äventyr.	204
9.6	Hon upplevde lite konstigheter under hennes lilla äventyr.	205

Exempel

3.1	Samtal om <i>Ankan</i> . [L36: Ankan, muntlig]	52
3.2	Samtal om <i>Ankan</i> med extra frågor från samtalsledaren. [E01:Ankan, muntlig]	54
3.3	Samtalsledaren använder själv eftersökt form. [C07: Ankan, muntlig]	55
3.4	Stimulit <i>Saluhallen</i>	56
3.5	En återberättelse av <i>Saluhallen</i> . [Saluhallen, muntlig; S29]	57
3.6	Återberättelse av <i>Saluhallen</i> med stöd från samtalsledaren. [B17: Saluhallen, muntlig]	58
3.7	Samtalsledaren ställer fråga för att förtydliga avsedd syftning. [D36: Saluhallen, muntlig]	60
3.8	Skriftlig återberättelse av <i>Saluhallen</i> . [E18: Saluhallen, skriftlig] .	60
3.9	Exempel på fråga i enkätens del I.	61
3.10	Exempel på fråga i enkätens del II.	61
3.11	Exempel på fråga i enkätens del III.	61
3.12	Standardortografiska tillägg inom parentes. [B35: Ankan, muntlig]	63
4.1	Personliga pronomen med respektive utan tagg. [K35: Saluhallen, muntlig]	71
4.2	Reflexivt pronomen. [E01: Ankan, muntlig]	72
4.3	Personligt pronomen. [S12: Saluhallen, muntlig]	72
4.4	Possessiv form. [E01: Ankan, muntlig]	73
4.5	Icke-possessiv form. [C03: Saluhallen, muntlig]	73
4.6	Pronomenets satsdelstillhörighet (objekt). [B13: Saluhallen, muntlig]	73
4.7	Possessiver taggas inte som attribut. [L42: Saluhallen, muntlig] .	74
4.8	Pronomen i subjekt. [E18: Ankan, muntlig]	74
4.9	Pronomen i adverbial. [E33: Saluhallen, muntlig]	74
4.10	Pronomen i predikativ. [E48: Ankan, muntlig]	74
4.11	Pronomen som attribut. [K35: Saluhallen, skriftlig]	74

4.12	Pronomenet står i predikativ/egentligt subjekt. [B35: Ankan, muntlig]	75
4.13	Pronomen i nominalfras. [E13: Ankan, muntlig]	75
4.14	Pronomen i prepositionsfras. [E40: Saluhallen, muntlig]	75
4.15	Satshierarkiska nivåer. [C29: Saluhallen, muntlig]	76
4.16	Huvudsatsordföljd med bisatsfunktion. [C32: Ankan, muntlig] .	76
4.17	Fraser utan finit verb. [S29: Saluhallen, muntlig]	76
4.18	Det inbäddade ledet utgör en satsdel. [C29: Saluhallen, muntlig]	77
4.19	Det inbäddade ledet utgörs av en finit fras. [C29: Saluhallen, muntlig]	77
4.20	Det inbäddade ledet utgörs av en infinitivfras. [L02: Ankan, muntlig]	77
4.21	Antecedenten utgör subjekt. [L01:Saluhallen, muntlig]	78
4.22	Antecedenten utgör objekt. [E27:Ankan, muntlig]	78
4.23	Antecedent inbäddad i flera satser (här på satsnivå 4). [M09: Saluhallen, muntlig]	78
4.24	Antecedent föregår anaforiskt uttryck. [C13: Saluhallen, muntlig]	79
4.25	Animat antecedent. [E36: Ankan, muntlig]	79
4.26	Icke-referentiellt subjekt. [E39: Saluhallen, muntlig]	79
4.27	Anaforisk kedja där information om antecedenten inte anges. [C29: Saluhallen, muntlig]	80
4.28	Infinitivtagg: objekt mellan det finita verbet och infinitiven. [E48: Saluhallen, muntlig]	80
4.29	Infinitivtagg: adverb innehållande infinitiv. [C04: Ankan, muntlig]	80
4.30	Infinitivtagg: egentligt och formellt subjekt. [L42: Saluhallen, muntlig]	80
4.31	Infinitiv som egen satsnivå. [C29: Saluhallen, muntlig]	81
4.32	Självständigt yttrande. [E11: Saluhallen, muntlig]	82
4.33	Parasiterande yttrande. [B13: Ankan, muntlig]	82
4.34	Diskontinuerligt yttrande med uppbackning från INV. [B31: Saluhallen, muntlig]	83
4.35	Fullständig tagg. [L01: Saluhallen, muntlig]	83
4.36	Kontext avgör vad som är partikelverb. [E03: Saluhallen, skriftlig]	85
4.37	Bisatsformad självständig sats som vid taggning betraktats som underordnad. [D47: Saluhallen, skriftlig]	85
5.1	Variation på grundmönstret: personligt pronomen istället för reflexivt possessivt pronomen. [B13: Saluhallen, muntlig]	90
5.2	Reflexivt possessivt pronomen används på annat sätt än enligt grundmönstret. [E27: Ankan, muntlig]	90

5.3	Reflexivt possessivt pronomen i infinitivfras. [E32: Saluhallen, skriftlig]	91
5.4	Reflexivt possessivt pronomen i konstruktion med elliptiskt subjekt. [E18: Ankan, muntlig]	91
5.5	Personligt icke-possessivt pronomen i överanvändning. [G04: Saluhallen, muntlig]	92
5.6	Reflexivt possessivt pronomen i överanvändning. [L38: Saluhallen, muntlig]	93
5.7	Personligt possessivt pronomen i överanvändning. [C10: Saluhallen, skriftlig]	93
5.8	Reflexivt possessivt pronomen över använt i prepositionsadverbial. [M11: Saluhallen, skriftlig]	95
5.9	Reflexivt possessivt pronomen över använt i subjekt i underordnad sats. [L38: Saluhallen, muntlig]	96
5.10	Reflexivt possessivt pronomen över använt i objekt (här indexerat). [E45: Saluhallen, skriftlig]	96
5.11	Reflexivt possessivt pronomen över använt i egentligt subjekt. [L25: Saluhallen, muntlig]	96
5.12	Reflexiva icke-possessiva pronomen i reflexiva verb. [E32: Ankan, muntlig]	97
5.13	Reflexiva icke-possessiva pronomen i reflexiv-liknande verbkonstruktion. [E03: Saluhallen, muntlig]	98
5.14	Personligt icke-possessivt pronomen över använt i prepositionsadverbial. [K29: Ankan, muntlig]	98
5.15	Personligt possessivt pronomen i prepositionsobjekt i icke-parasitisk konstruktion. [E31: Ankan, muntlig]	100
5.16	Personligt possessivt pronomen i prepositionsadverbial i icke-elliptisk konstruktion. [L41: Saluhallen, muntlig]	100
5.17	Personligt possessivt pronomen i objekt i icke-elliptisk konstruktion. [S12: Saluhallen, muntlig]	100
5.18	Personligt possessivt pronomen över använt i elliptisk konstruktion. [K03: Ankan, muntlig]	102
5.19	Elliptisk konstruktion med flera möjliga tolkningar. [B17: Ankan, muntlig]	102
5.20	Elliptiskt svar som omfattar en preposition. [E07: Ankan, muntlig]	103
5.21	Personligt possessivt pronomen över använt i prepositionsobjekt i elliptisk konstruktion. [K03: Ankan, muntlig]	103
5.22	Personligt pronomen över använt i prepositionsadverbial. [P11: Ankan, muntlig]	104

5.23	Personligt possessivt pronomen i rektion till preposition. [L26: Saluhallen, skriftlig]	105
5.24	Avvikande pronomenrealisering inbäddat i flera led. [E44: Saluhallen, skriftlig]	106
5.25	Avvikande pronomenrealisering i huvudsatser. [K03: Saluhallen, muntlig]	106
5.26	Avvikande pronomenrealisering i attributiv relativsats. [K27: Saluhallen, skriftlig]	108
5.27	Avvikande pronomenrealisering i objektsbisats. [K27: Saluhallen, muntlig]	108
5.28	Avvikande pronomenrealisering i adverbial bisats. [K27: Saluhallen, muntlig]	108
5.29	Anaforiskt uttryck föregår antecedenten, normenlig realisering. [M02: Saluhallen, skriftlig]	109
5.30	Avvikande pronomenrealisering där det anaforiska uttrycket föregår antecedenten. [L40: Saluhallen, muntlig]	110
5.31	Infinitivfras. [B33: Saluhallen, skriftlig]	110
5.32	Kontrollinfinitiv. [B33: Saluhallen, muntlig]	111
5.33	Infinitivfras med objektskontroll. [S15: Saluhallen, skriftlig] . . .	112
5.34	Infinitivfras med kontrollväxling. [L43: Saluhallen, muntlig] . . .	112
5.35	Infinitivfras med arbiträr kontroll. [L42: Saluhallen, skriftlig] . .	112
5.36	Reflexivt pronomen syftar på infinitivens tankesubjekt. [S15: Saluhallen, skriftlig]	113
5.37	Personligt pronomen syftar på annat led än infinitivens tankesubjekt. [L40: Saluhallen, muntlig]	113
5.38	Personligt possessivt pronomen överanvänt i infinitivfras. [C36: Saluhallen, skriftlig]	114
5.39	Personligt possessivt pronomen överanvänt i objekt i infinitivfras. [C32: Ankan, muntlig]	114
5.40	Möjlig undvikandestrategi; bestämningsord. [E06: Saluhallen, muntlig]	125
5.41	Möjlig undvikandestrategi; citatteknik. [L03: Saluhallen, skriftlig]	125
5.42	Möjlig undvikandestrategi; bestämd form. [C28: Ankan, muntlig]	126
5.43	Anaforiskt uttryck upprepas. [L41: Saluhallen, muntlig]	126
5.44	Självkorrigering. [D38: Saluhallen, muntlig]	127
5.45	Tvekan vid pronomenanvändning.	127
5.46	Tvekan vid pronomenanvändning (annan än grundmönstrets). [E07: Saluhallen, muntlig]	128

5.47	Självkorrigering eller tvekan i skriftligt material. [E13: Saluhallen, skriftlig]	128
5.48	Felsägning: Fel pronomen används avseende referensens sexus. [S49: Ankan, muntlig]	129
5.49	Eventuellt utslag av åsyftat textssubjekt. [L38 Saluhallen, muntlig]	129
5.50	Överanvänt reflexivt possessivt pronomen som inte åsyftar textssubjektet. [L25 Saluhallen, muntlig]	130
5.51	Personligt possessivt pronomen överanvänt i inledningen av <i>Saluhallen</i> . [L26: Saluhallen, skriftlig]	130
5.52	Överanvänt prepositionsobjekt med visst avstånd till antecedenten. [B32: Saluhallen, skriftlig]	130
5.53	Personligt pronomen överanvänt i prepositionsobjekt nära antecedenten. [K27: Saluhallen, muntlig]	131
5.54	Överanvändning av personligt pronomen i prepositionsadverbial nära antecedenten. [K36: Saluhallen: skriftlig]	131
5.55	Avslutande sekvensen i <i>Saluhallen</i> . [E07: Saluhallen, muntlig] . .	132
6.1	Personligt possessivt pronomen i prepositionsobjekt i icke-parasitisk konstruktion. [E31: Ankan, muntlig]	135
6.2	Personligt possessivt pronomen i prepositionsadverbial i icke-parasitisk konstruktion. [L41: Saluhallen, muntlig]	136
6.3	Personligt icke-possessivt pronomen i prepositionsadverbial. [K29: Ankan, muntlig]	136
6.4	Personligt possessivt pronomen överanvänt i parasitisk konstruktion. [K03: Ankan, muntlig]	137
6.5	Kontrollinfinitiv. [B33: Saluhallen, muntlig]	137
6.6	Avvikande pronomenrealisering i attributiv relativsats. [K27: Saluhallen, skriftlig]	138
6.7	Personligt possessivt pronomen överanvänt i som-sats (utan prepositionsfras). [C03: Ankan, muntlig]	144

Kapitel 1

Inledning

Regina Lunds unga kärlek – sin 13 år yngre barnvakt står det på Aftonbladets löpsedlar den 15 augusti 2002. Vid denna tidpunkt skriver jag på ett föredrag om valet mellan reflexiva och personliga pronomen – dvs. valet mellan *sin* och *hennes* i det här fallet – ett föredrag som jag gärna vill illustrera med autentiska exempel. Därför går jag strax före stängningsdags in i affären på hörnet och ber att få löpsedeln. Butiksbiträdet, som har lärt sig svenska i vuxen ålder, uppenbarligen med hjälp av explicita regler som han dessutom kan återge flera år senare, plockar hjälpsamt ner löpsedeln och undrar vad jag skall med den till. Han påpekar också att det står fel på affischen. *Sin* är avsett att syfta på *Regina Lund*. Men *sin* skall syfta på subjektet, säger han, och här är inte *Regina Lund*, utan den *unga kärleken*, att betrakta som subjekt.

Butiksbitrådets analys följer helt den svenska grammatiska traditionen; slår man upp reflexiva pronomen, dvs. pronomenen *sig*, *sin*, *sitt* och *sina* i, i princip, vilken grammatik som helst utgiven de senaste hundra åren, står det att dessa syftar på subjektet i den sats de förekommer i. Om man avser att syfta på något annat än subjektet i samma sats skall man istället använda personligt pronomen – *honom*, *henne*, *den*, *det*, *dem*, *hans*, *hennes*, *dess* eller *deras*.

Språkbruket följer emellertid inte alltid den grammatiska traditionen, vilket Aftonbladets löpsedel är ett av många exempel på. Ett annat är när kronprinsessan Victoria i SVT:s nyårsdagsprogram 2005 om kungafamiljen och året som gått apropå sin praktikanttid säger: *Dom har varit generösa med att beskriva deras verksamhet*. Av kontexten framgår tydligt att hon med *deras* avser att syfta på subjektet i samma sats, nämligen *de*. Hon borde alltså, med det regelverk som grammatikorna presenterar, valt det reflexiva *sin* istället.

Men inte bara satser som tillkommit i relativt stor hast, som ett uttalande i en intervju och kanske också en löpsedel, visar på annan pronomenanvändning

än den traditionen beskrivit. Också välredigerade texter, som vi får förmoda att texter som ingår i ett partis valkampanj är exempel på, avviker från grammatikornas regler. En av moderaternas valaffischer inför riksdagsvalet 2002 hade texten *Varför vill (s) driva Britta från sitt hus? Sitt* är naturligtvis avsett att syfta på *Britta*. Men om vi följer samma regel som ovan, skall *sitt* syfta på satsens subjekt, och här är det (*s*) som utgör subjektet. Således kan meningen tolkas som att (*s*) driver Britta från ett hus de själva äger. Den tolkningen hade varit ett märkligt inlägg i den debatt om fastighetsskatt, som affischen ingick i. Hade det personliga pronomenet *hennes* använts istället hade detta missförstånd kunnat undvikas. Men ett nytt hade uppstått: *hennes* kan syfta på någon annan kvinna än Britta, även om det knappast är en tolkning som ligger nära till hands, eftersom någon sådan kvinna inte är aktuell i den korta texten. När jag ringde moderaternas kansli för att få också detta intressanta exempel i original, undrade de om jag inte kunde forska på någon annan av deras texter istället. I efterhand tyckte de inte att just den här var helt lyckad.

Den här studien ägnas hur man språkligt ger uttryck för det uppenbarligen ganska problematiska förhållandet, att två led i samma sats, eller i närliggande satser, syftar på samma referent, som t.ex. *sitt* och *Britta* är avsett att göra på valaffischen. Detta kallas ibland anaforisk syftning (se kapitel 2) och realiseras på svenska med ett reflexivt eller ett personligt pronomen, om man inte väljer att helt kringgå problematiken och utnyttja en parafras av något slag.

Anaforisk syftning generellt, liksom valet mellan reflexivt och personligt pronomen i språk som svenska, har varit föremål för många undersökningar. Anledningarna till det stora intresse som språkforskningen visat detta fenomen är flera. Fenomenet fascinerar delvis för att det har kontaktytor mot så många av de språkvetenskapliga disciplinerna. Anaforisk syftning diskuteras inom fält som fonologi (se t.ex. McDaniel 2003) syntax, lexikon, semantik, diskursanalys (se t.ex. Lasnik 1989:vii) och språkinläring (se t.ex. Wexler & Manzini 1987). Anaforisk syftning har också tjänat som ett slags diagnosredskap i studier som egentligen rör andra fenomen, såsom konstituentstruktur eller annan grammatisk analys (se t.ex. Büring 2005:ix).

Trots att forskningsområdet är så väl undersökt saknas ändå i stort sett större undersökningar av anaforisk syftning i autentiskt språkbruk. Det här arbetet syftar delvis till att fylla det tomrummet. Här undersöker jag i första hand fenomenet i en tal- och skriftspråkskorpus, där 97 gymnasieelever och 21 vuxna informanter i Stockholm, Göteborg och Malmö bidragit med material. Studien har skett i nära samarbete med projektet *Språk och språkbruk bland ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer* (ISA 2007), och informanterna i min studie har bidragit med data också i andra undersökningar inom projektet.

I den här studien utgår jag från de mönster som grammatikorna beskriver för användningen av reflexiva respektive personliga pronomen och undersöker vilka kontexter som avviker från mönstret och vilken typ av variation vi då finner. Om bruket av dessa pronomen ser annorlunda ut än vad den grammatiska beskrivningen ger vid handen, bör det med fördel kunna studeras i ungdomsspråk, där novationer och variation uppträder tidigare än i andra språkgemenskaper. Storstäder brukar också ofta sägas vara centrum för språkförändringar, och i den mån bruket av dessa pronomen förändras, bör vi finna den nya användningen i just dessa undersökta områden. Resultaten från studien kan också vara värdefulla i diskussionen om flerspråkighet och ”multietniskt ungdomsspråk” (Fraurud & Bijvoet 2004).

Det här arbetet är dock inte i första hand sociolingvistiskt. Istället försöker jag kasta ljus över ett språkligt fenomen utifrån många olika infallsvinklar, från formell syntax via samtalsstruktur till faktorer utanför språkssystemet.

1.1 Syfte

Syftet med den här studien är tvåfaldigt;

1. att undersöka valet mellan reflexivt och personligt pronomen helt och hållet inom språkssystemets ramar
2. att undersöka detta val i relation till bakgrundsfaktorer hos dem som utnyttjar språket. Här representeras språkbrukarna av en grupp gymnasister i Göteborg, Malmö och Stockholm och av en kontrollgrupp med vuxna från samma områden.

Undersökningens första del besvarar frågor som:

- Hur används reflexiva och personliga pronomen för att realisera anaforisk syftning i förhållande till det mönster den grammatiska traditionen beskriver?
- Finns det kontexter – syntaktiska, semantiska, pragmatiska eller interaktionella – som påverkar valet av pronomen?
- Hur kan variationen förklaras?

Undersökningens andra del undersöker språket i relation till språkbrukarna. Här besvaras frågor som:

- Påverkar graden av flerspråkighet, startålder för språklinläring (Hyltenstam & Abrahamsson 2004:222), språkbruk i skolan, språkbruk med vänner och bland vänner valet mellan reflexivt och personligt pronomen?
- Påverkar demografiska faktorer, såsom kön och geografi, hur anaforisk syftning realiseras?
- Är bruket av reflexiva och personliga pronomen i anaforisk syftning i förändring?

1.2 Arbetets uppläggning

Valet mellan *sin* och *hans*, *hennes*, *dess* och *deras* är en språkfråga som förvånansvärt många intresserar sig för. Under arbetets gång har lärare i svenska och i svenska som andraspråk, skribenter och allmänhet ställt frågor om ”hur det är”. Det är ett av skälen till att jag i det här arbetet försökt att använda väl-etablerad grammatisk terminologi. När jag lånar termer och redskap från nyare grammatiska skolor försöker jag att också presentera den traditionella grammatikens motsvarigheter i nära anslutning. De inomteoretiska resonemang som förekommer främst i kapitel 2 och 9 kan den som vill hoppa över; slutsatserna kring språkanvändningen kan förstås även utan dessa.

Arbetet är disponerat enligt följande:

Kapitel 2 behandlar de mönster eller regler som den svenska grammatiska traditionen har beskrivit för användningen av reflexivt och personligt pronomen. De kontexter för avsteg eller ”undantag” från reglerna som samma tradition redogjort för tas också upp. Den omfattande internationella anaforforskningen representeras av två nedslag i modern syntaktisk teori: ”traditionell” transformationsgrammatik och lexikal-funktionell grammatik.

Kapitel 3 och 4 redogör för metod och material. I kapitel 3 återfinns resonemang om metod i tidigare undersökningar av anaforisk syftning samt om hur detta fenomen undersöks i den här studien. Kapitel 4 ägnas främst åt de språkliga ställningstaganden som ligger till grund för den språkliga analysen av anaforisk syftning.

Kapitel 5 fokuserar på variationen i materialet och kartlägger de kontexter i vilka anaforisk syftning realiseras på annat sätt än förväntat. Utifrån dessa kontexter för variation kan hypoteser ställas upp om vilka de faktorer är som påverkar pronomenvalet. Dessa hypoteser sammanfattas och prövas i kapitel 6,

där också tänkbara orsaker till variationen diskuteras. I samband med denna diskussion introduceras relevant forskning.

Kapitel 7 presenterar resultat som rör relationen mellan informanternas bakgrund och realiseringen av anaforiska uttryck. Denna relation diskuteras i kapitel 8, där också en kortare teoretisk diskussion om relevant forskning förs.

Kapitel 9 avslutar studien med en sammanfattning av de viktigaste resultaten och diskuterar vad de medför för den grammatiska beskrivningen och vår syn på flerspråkighet och variation. Här föreslås även intressanta vägar för vidare forskning.

Kapitel 2

Reflexiva och personliga pronomen i tidigare forskning

I det här kapitlet beskrivs form och funktion för reflexiva och personliga pronomen (avsnitt 2.1–2.2). Kapitlet ger även en översikt över hur framför allt traditionell svensk grammatisk tradition och forskning beskrivit distributionen av reflexiva och personliga pronomen (avsnitt 2.3). Här berörs även hur distributionen beskrivits i transformationsgrammatisk tradition (avsnitt 2.4), såväl som inom ramen för lexikal-funktionell grammatik (avsnitt 2.5).

Forskning om reflexiva respektive personliga pronomen i svenskt språkbruk tas upp i avsnitt 2.6. Avsnitt 2.7 kommenterar central terminologi. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av de regler som vanligen föreslås för distributionen av reflexiva och personliga pronomen.

Eftersom andra infallsvinklar på anaforisk syftning än rent språkliga diskuteras i den här studien, finns ett behov också av andra forskningsinriktningar än de som behandlas i det här kapitlet. Nedslag i forskning om andra relevanta infallsvinklar, såsom flerspråkighets- och språkförändingsperspektivet, presenteras i samband med att sådana fenomen diskuteras, företrädesvis i kapitel 6 och 8.

2.1 Form och semantiskt innehåll

Pronomen brukar betraktas som ersättningsord för substantiviska uttryck. När språkbrukaren tycker att det substantiviska uttrycket är tillräckligt väl introducerat och för omständligt att använda igen, skulle han eller hon alltså enligt

detta synsätt utnyttja det mer ekonomiska pronominella uttrycket istället. I själva verket är principen snarare den att språkbrukaren i första hand väljer pronominella uttryck och bara när det är nödvändigt för förståelsen utnyttjar substantivfraserna istället för pronomenen (se Ekerot 1995:167f. och Hammarberg & Viberg 1976). Pronomen används alltså mycket frekvent i språket.

Pronomen innehåller mindre information än ett substantiviskt uttryck; medan en nominalfras som *en ung talangfull sverigemästarinna* har ett begränsat antal referenter i verkligheten, kan det personliga pronomenet *hon*, eller formerna *henne* och *hennes*, syfta på otaliga människor och även andra levande varelser, så länge de är av kvinnligt kön.

Reflexiva pronomen, dvs. *sig* och *sin* (med böjningsformerna *sitt* och *sina*) innehåller ännu mindre information om referenten; *sig* och *sin* kan syfta på såväl kvinnliga som manliga referenter i tredje person, i både singular och i plural, som i (1).

(1) Han/hon/de pekade frågande på sig/på sina väskor.

För att reflexiva pronomen skall kunna användas krävs emellertid att dessa står i ett visst syntaktiskt förhållande till subjektet. (Se mer om denna relation i 2.2 nedan.) När detta förhållande inte råder väljer man istället ett personligt pronomen i tredje person. För första och andra person finns inga reflexiva pronomen. Därför uppstår aldrig ett val mellan t.ex. *mig* eller *dig* och *sig* eller mellan *min* eller *din* och *sin*. Vidare förekommer *sig* endast i objektsform och *sin* huvudsakligen som attribut. Av detta skäl uppstår inte heller ett val mellan subjektsformerna av personliga pronomen (*han, hon, den, det, de*) och reflexiva pronomen.

2.1.1 Personliga pronomen

De personliga pronomenen finns i subjekts- och objektsform, liksom i possessivform, se tabell 2.1.

TABELL 2.1: *Personliga pronomens form.*

	Subjektsform	Objektsform	Possessiv form
1:a person sg	jag	mig	min
2:a person sg	du	dig	din
3:e person sg	han	honom	hans
	hon	henne	hennes
	den	den	dess
	det	det	dess
1:a person pl	vi	oss	vår
2:a person pl	ni	er	er
3:e person pl	de	dem	deras

Personliga pronomen i subjekts- och objektsform fungerar substantiviskt, och de ersätter ett nominalt led. I (2) kan det personliga pronomenet *honom* ersätta ett substantiviskt led.

(2) Hon såg honom.

Tredje personens possessiva pronomen kallas ibland personliga pronomen i genitivform, eftersom possessivförhållandet markeras med ett genitiv-s. I det följande kommer dock dessa pronomen att betecknas med termen *personliga possessiva pronomen*, analogt med *reflexiva possessiva pronomen* (se nedan). Possessivformerna av personliga pronomen i tredje person fungerar adjektiviskt som bestämningar till substantiv. De böjs emellertid inte efter sitt huvudord, utan ser likadana ut oberoende av huvudordets genus och numerus, som i (3).

(3) Han sa att hans bok, hans block och hans pennor var försvunna.

Både personliga icke-possessiva och personliga possessiva pronomen kan också fungera självständigt elliptiskt som i (4) och (5).

(4) A: Vem tror du att hon är arg på?

B: Honom.

(5) A: Vems tröja tvättade Johan?

B: Hennes.

Personliga pronomen i objekts- såväl som possessivform kan användas deiktiskt, dvs. med direkt referens till någon eller något i den aktuella situationen. Det är fullt möjligt att peka på någon och säga

(6) Ge den till honom där borta!

(7) Hans halsduk är snygg!

utan att det blir oklart vilken referent vi syftar på. Emellertid kan personliga pronomen och personliga possessiva pronomen också användas med anaforisk syftning (se vidare avsnitt 2.2 nedan), dvs. referenten är inte en företeelse i omvärlden, utan en referent i texten (i vid bemärkelse). Så är fallet i exempel (8) och (9).

(8) Alice berättade för Johan att hon saknade honom.

(9) Alice trodde att Johan hade köpt hennes tröja i Malmö.

I exempel (8) och (9) är det möjligt att tolka *honom* respektive *hennes* som syftande tillbaka på *Johan* respektive *Alice* tidigare i de respektive satserna. Det är också fullt möjligt att tolka dessa pronomen som syftande på annan referent än dessa, antingen anaforiskt på i texten nämnd referent, eller deiktiskt på en referent utanför texten. I den här studien kommer vi att intressera oss för personliga pronomen i anaforisk användning.

2.1.2 Reflexiva pronomen

Reflexiva pronomen förekommer bara i objektsform och possessivform. Att de inte har någon subjektform brukar hänföras till det faktum att de vanligen syftar på satsens subjekt och därför inte själva kan förekomma i denna funktion. (10) brukar betraktas som ogrammatiskt:

(10) * Sig stod vid spegeln och tänkte på bättre tider.

Reflexiva pronomen förekommer bara i 3:e person. För 1:a och 2:a person används personliga pronomen istället, se också ovan. Se tabell 2.2.

TABELL 2.2: *Reflexiva pronomens form och motsvarigheter.*

	Subjektsform	Objektsform	Genitivform (possessiv form)
1:a person sg	jag	mig	min/mitt/mina
2:a person sg	du	dig	din/ditt/dina
3:e person sg	han/hon/den/det	sig	sin/sitt/sina
1:a person pl	vi	oss	vår/vårt/våra
2:a person pl	ni	er	er/ert/era
3:e person pl	de	sig	sin/sitt/sina

Reflexiva pronomen används substantiviskt som objekt som i (11) eller i adverbiala uttryck, som i (12):

- (11) Han slog sig på tummen.
 (12) Han gick hem till sig.

Reflexiva possessiva pronomen fungerar precis som de personliga possessiva pronomenen, adjektiviskt som bestämningsord (attributivt) till substantiv. Reflexiva possessiva pronomen böjs i genus och numerus efter det ord de bestämmer:

- (13) Han tog sin bok, sitt block och sina pennor.

Även självständig elliptisk användning förekommer för såväl reflexiva icke-possessiva som reflexiva possessiva pronomen, som i (14) och (15):

- (14) A: Vem gick hon hem till?
 B: Sig (själv)
 (15) A: Vems böcker lade hon på bordet?
 B: Sina

Medan personliga pronomen kan användas deiktiskt såväl som anaforiskt, kan reflexiva icke-possessiva och reflexiva possessiva pronomen endast användas anaforiskt. De saknar information om referentens sexus, genus och numerus och är alltså semantiskt alltför underspecificerade för att på egen hand kunna peka ut en referent i omvärlden. I (9) såg vi att *hennes* hade stor syftningspotential; *hennes* kunde syfta såväl på *Alice* som på någon annan referent i eller utanför texten. Om vi ersätter *hennes* med det reflexiva *sin*, är endast en refe-

rent inom texten möjlig, i det här fallet *Johan*. *Sin* kan varken syfta på *Alice*, eller på någon annan referent i eller utanför texten.

(16) Alice trodde att Johan hade köpt sin tröja i Malmö.

2.2 Syftning och grammatisk funktion

Hur reflexiva och personliga pronomen kan tillåtas syfta är inte alldeles självklart i alla kontexter, men skolgrammatiker såväl som teoretiska grammatiker bekänner sig ändå i mycket hög utsträckning till den huvudregel som Wellander (1959 [1939]) formulerar så här:

Huvudregeln är mycket enkel: *Sin* syftar på subjektet i den sats som pronomen tillhör. Om ett annat ord än detta subjekt avses, nyttjas *hans*. (Wellander 1959 [1939]:233)

Reflexiva pronomen syftar alltså på subjektet i samma sats som pronomenet självt står i. Jag följer här Svenska Akademiens grammatiks (hädanefter SAG) definition av sats: en sats omfattar ett subjekt (som dock kan vara utelämnat i vissa satstyper) och en finit verbfras, och därjämte optionella led som adverb och subjunktioner (SAG 1:221). Personliga pronomen syftar på annat led än subjektet i pronomenets egen sats, eller på ett subjekt eller annat led utanför den sats i vilken det personliga pronomenet förekommer.

I en finit sats syftar alltså *sig* eller *sin* (med böjningsformer) på subjektet i samma sats, som i (17).

(17) Hon stickar på sin halsduk.

Om man avser att syfta på något annat än subjektet i samma sats använder man personligt pronomen, som i (18).

(18) Hon sa, att alla hade gillat hennes förslag.

Ett personligt pronomen kan också syfta på ett led som ligger utanför hela meningen, eller ibland hela texten, som i (19).

(19) Alla i publiken älskade henne.

Som vi såg av (9) och (19) ovan kan ett pronomen i en kontext ha flera möjliga tolkningar. För att vid språklig beskrivning på ett smidigt sätt kunna ange hur

ett pronomen är avsett att syfta, brukar man använda *indexering*. Samindexerade led syftar då på samma referent. (17), här upprepat som (20), indexeras med identiska index för *Hon* och *sin*:

(20) Hon_i sticker på sin_i halsduk.

medan (18) här upprepat som (21) och (22) kan indexeras olika beroende på vilken syftning som avses:

(21) Hon_i sa att alla hade gillat hennes_i (samma referent som subjektet) förslag.

(22) Hon_i sa att alla hade gillat hennes_j (annan referent än subjektet) förslag.

Samindexerade led uttrycker *koreferens*, dvs. det förhållandet att de två leden har en gemensam referent. Detta förhållande kallas också *binding* (sv. *binding*).

Ofta förekommer s.k. *anaföriska kedjor* i text, där flera substantiviska eller pronominala uttryck har samma referent:

(23) $Johan_i$ ville gärna öppna butik med sin_i systers halsdukar, men $hans_i$ syster tyckte att han_i borde öva sig_i i konsten att sälja först.

Det led som ett anaforiskt uttryck (alltså ett reflexivt eller personligt pronomen) syftar på kallas i traditionell grammatik för *korrelat* (jfr SAG 1:193). Från formell grammatik har termen *antecedent* lånats för samma företeelse och i det följande är det den jag kommer att använda.

Hittills har det område som ett pronomen får finna sin antecedent inom bara berörts helt kort. I själva verket är just detta syntaktiska område mycket centralt för frågan om hur reflexiva och personliga pronomen förekommer. Det syntaktiska område som ett reflexivt pronomen får syfta inom, betecknas i SAG med termen *syftningsram* (SAG 1:229). Jag har här återigen följt den generativa traditionens terminologi, där motsvarande term är *domain* (sv. *domän*; se t.ex. Platzack 1998:217). Reflexiva pronomen, som, om vi inte problematiserar frågan, måste finna en antecedent inom samma finita sats, har då den finita satsen som sin domän. Personliga pronomen har en hur stor domän som helst inom eller utom såväl meningen som texten, men följer istället ett annat villkor: personliga pronomen får inte syfta på subjektet *inom* domänen. I (24) och (25) kan pronomenen alltså inte tolkas som syftande på subjektet:

(24) * $Johan_i$ åkte hem till $honom_i$.

(25) *Johan_i åkte hem till hans_i vän.

Förhållandet kan uttryckas så, att personliga pronomen är underkastade negativa villkor för domänen, dvs. de får *inte* förekomma i vissa domäner, medan reflexiva är underkastade positiva, dvs. de *måste* förekomma i vissa domäner. En del forskare (jfr Hellan 1988, Dalrymple 2001) menar att reflexiva pronomen (åtminstone i norska) är underkastade såväl positiva som negativa domänvillkor. De positiva villkoren är de som vi nyss sett, nämligen att det reflexiva pronomenets antecedent måste finnas inom den finita satsen. Det negativa villkoret säger att reflexiva pronomen inte får ha sin antecedent inom ramen för verbets valens. Ett transitivt verb som inte är lexikalt reflexivt, t.ex. verbet *älska*, skulle då inte kunna konstrueras med ett reflexivt *sig* med syftning på subjektet som i (26).

(26) ?Johan älskade sig.

Istället skulle den morfologiskt mer komplexa pronomenformen *sig själv* vara nödvändig för anaforisk koreferentiell syftning mellan valensbundna led till samma verb som i (27).

(27) Johan älskade sig själv.

Även reflexiva possessiva pronomen kan förstärkas på liknande sätt som *sig*, nämligen med *egen*. *Sin egen* har dock enligt Hellan och Dalrymple inte något negativt domänvillkor, utan förekommer även t.ex. i koreferentiell syftning mellan valensbundna led till samma verb:

(28) Nora älskar sin egen hund.

Både *sig själv* och *sin egen* kan användas som förstärkande led, t.ex. för att uttrycka en kontrast. Se (29) och (30):

(29) Nora kammade sig själv, medan Johan hjälpte Anna.

(30) Nora ville ha sin egen halsduk, inte Johans.

Valet mellan *sig* och *sig själv* respektive *sin* och *sin egen* undersöks inte i den här studien.

Inte bara pronomen kan fungera anaforiskt. Även andra uttryck som syftar på ett tidigare nämnt led faller under denna benämning (jfr SAG 1:153). Därför räknar man också vanligen adverb till denna grupp. I (31)

(31) Hon åkte till Stockholm_i, där_i hon sökte ett arbete som systemman.

syftar *där* tillbaka på *Stockholm* och får en del av sin tolkning genom relationen till detta ord.

Ytterligare en typ av anaforiska konstruktioner har diskuterats i stor utsträckning i framförallt generativ tradition. Det är de s.k. *long distance reflexives* (se t.ex. Büring 2005:72; sv. *långdistansreflexiver*), som tillåter syftning från ett reflexivt pronomen till en antecedent utanför den finita satsen. Långdistansreflexiver förekommer i språk som kinesiska (se t.ex. Huang 1994:75ff.), men också i vissa nordiska språk, som isländska (se t.ex. Thráinsson 1990:289ff.) och färöiska (se Barnes 1986 och Thráinsson m.fl. 2004). Sådana långdistansreflexiver anses vanligen inte vara möjliga på svenska, och därför behandlar jag inte syftning från ett reflexivt pronomen till en antecedent i annan sats som en långdistansreflexiv. Däremot förs ett resonemang om reflexiva pronomen med antecedent utanför den egna satsen i avsnitt 5.3.1.¹

2.3 Möjlig syftning i grammatisk beskrivning

Med den nyss introducerade terminologin skulle vi säga att domänen för ett reflexivt pronomen på svenska är den finita satsen, och att dess antecedent skall utgöras av ett subjekt inom denna domän. För personliga pronomen är den finita satsen däremot en förbjuden domän för syftning på subjektet. Dessa två *pronomentyper*, som jag i det följande kommer att kalla dem, förekommer alltså med komplementär distribution; när den ena formen är möjlig är den andra utesluten. Detta är ett antagande som i stort sett alla som beskrivit fenomenet från Ljungberg på 1700-talet (Ljungberg 1756) till SAG:s beskrivningar i slutet av 1990-talet (SAG 2:331) är ense om. Forskarna beskriver också på liknande sätt de avvikande realiseringar av anaforiska uttryck som förekommer i språket. Med avvikande realiseringar avses sådana fall där ett reflexivt pronomen syftar på något annat än subjektet i samma finita sats som pronomenet själv förekommer i, eller där ett personligt pronomen syftar på subjektet i samma finita sats som detta pronomen förekommer i. Den komplementära distributionen upphävs alltså i vissa kontexter och i dessa ser vi en överlappning i användningen av de två pronomentyperna.

¹Andra anaforiska uttryck, som diskuterats inom fältet, men som jag inte tar upp här är det reciproka *varandra* (se t.ex. Safir 2004:223ff.). Inte heller diskuterar jag anaforisk syftning där antecedenten är en verbfras eller liknande (se t.ex. Wasow 1979:1f. för exempel) eller det som brukar kallas *sloppy reading* (Fiengo & May 1994:111). Med anaforisk syftning avser jag i den här studien alltså endast relationen mellan ett reflexivt eller personligt pronomen och det led som dessa pronomen syftar på.

2.3.1 Syntaktiska kontexter för variation

Under 1900-talet har i stort sett alla utkomna större grammatikor (se t.ex. Beckman 1968 [1904], Wellander 1959 [1939], Thorell 1973 och SAG 1999) identifierat syntaktiska kontexter i vilka avsteg från huvudregeln förekommer. I stort sett har också samma kontexter identifierats, antingen explicit eller genom exempel. Nedan följer en sammanställning av de viktigare kontexter som identifierats i nyss nämna verk. Notera att i de fall någon av dessa författare inte angivits som källa för en viss kontext, så berör denna författare inte konstruktionen i fråga.

I **infinitivfraser**, se vidare avsnitt 5.4, kan ett reflexivt pronomen syfta på antingen infinitivens subjekt eller på subjektet i huvudsatsen. I meningen

(32) Nora_i bad Anna_j att sälja sina_{i/j}/hennes_{i/j} halsdukar.

kan *sina* syfta antingen på det implicita subjektet till infinitivens verb *sälja*, dvs. *Johan* (som i *Nora bad Anna att hon skulle sälja sina halsdukar*, där infinitivfrasen som pronomenet finns i har omskrivits till en finit motsvarighet), eller på huvudsatsens subjekt *Nora*. När en språkbrukare använder ett reflexivt pronomen för syftning på infinitivens implicita subjekt skulle ett personligt pronomen i samma position syfta på satssubjektet och tvärt om; när ett reflexivt pronomen syftar på satssubjektet måste ett personligt pronomen syfta på infinitivfrasens subjekt. Detta innebär alltså att såväl reflexiva pronomen som personliga pronomen kan utnyttjas för syftning på samma referent när satser innehåller infinitivfraser; båda typerna av pronomen kan syfta antingen på infinitivens subjekt (*Anna*), eller på satssubjektet (*Nora*) och vi får en variation i denna språkliga kontext. Infinitivfraser kan alltså fungera som domäner för reflexiva pronomen, trots att de är mindre än den finita frasen, vilken ju vanligen sägs utgöra domänen för reflexiva pronomens syftning.

Icke-explicita subjekt, som t.ex. det tänkta subjektet i infinitivfraser, brukar betecknas med termen *tankesubjekt* (se t.ex. Hellberg 1984 och Wellander 1959 [1939]) eller, som i SAG, med termen *predikationsbas*, ”den eller det som något utsäges om” (SAG 1:210), se vidare avsnitt 5.4. I generativ teori brukar icke-explicita subjekt i icke-finita fraser kallas PRO (jfr Lyngfelt 2002:27). I den här studien sätts PRO i vissa fall ut för tydlighets skull på den plats där det tänkta subjektet till infinitiven (eller annan konstruktion) skulle förekomma, se (32) här upprepat som (33).

(33) Nora_i bad Anna_j att PRO_j sälja sin_{i/j}/hennes_{i/j} halsduk.

Adjektiv- och participfraser påminner mycket om infinitivfraser med icke-explicita subjekt och kan fungera som domäner för reflexiva pronomen. I

(34) Anna_i såg Nora_j PRO_j stickande på sin_{i/j}/hennes_{i/j} halsduk.

kan det reflexiva pronomenet syfta på ett tankesubjekt (här återigen markerat med PRO) till det verb som participet är avlett från (*sticka*). Pronomenet kan också syfta på satssubjektet *Anna*. Detta betyder alltså, återigen, att såväl reflexiva som personliga pronomen är möjliga för samma tolkning av satsen.

I **attribut** förekommer också variation. Ett reflexivt pronomen kan alltså syfta inom attributet, men även, om språkbrukaren inte erkänner konstruktionen som en domän, på satsens subjekt. Beroende på huruvida attributen ses som domäner eller ej, förekommer då personliga pronomen för syftning inom eller utanför attributen. Denna variation uppmärksammas speciellt i attribut till s.k. nomen agentis- (se Thorell, SAG) och nomen actionis-substantiv (se Thorell, SAG, Beckman och Wellander), liksom i en del (andra) prepositionsattribut (se nedan). Nomen agentis är verbavledda substantiv som betecknar aktörer. Nomen actionis är verbavledda substantiv som betecknar skeenden, som t.ex. substantivet *tro*, avlett från verbet *tro* (se exempel (35)).

(35) Noras_i tro på sin_i/hennes_i systers möjligheter att lyckas

I (35) kan *sin* syfta på *Nora*. Detta är möjligt eftersom *Nora* utgör tankesubjekt till det verb som ligger till grund för avledningen substantivet *tro*, nämligen verbet *tro*. Men eftersom hela frasen i (35) inte utgörs av en finit sats, kan vi också tillämpa huvudregeln, och då använder vi det personliga pronomenet *hennes* istället, eftersom det kan syfta på ett led som inte utgör ett satssubjekt. Vi har alltså en potentiell variation också i denna konstruktion.

I **prepositionsattribut**, även till andra led än nomen actionis- respektive agentis-led, kan ett reflexivt pronomen syfta på det substantiv som attributet bestämmer (se Wellander, SAG, Thorell, Beckman). I (36) kan således *sitt* i prepositionsattributet syfta på *Nora*. Men variation är möjlig: även *hennes* kan användas med syftning på *Nora*.

(36) Anna_i saknade Nora_j med sitt_j/hennes_j sinne för affärer.

Vissa källor uppmärksammar **prepositionsuttryck** mer generellt som en kontext för variation. I prepositionsuttryck av lite olika slag skulle vi alltså förvänta oss att finna reflexiva såväl som personliga pronomen med samma tolkning. Wellander (1959 [1939]) tar upp denna syntaktiska grupp i anslutning till en diskussion om ”’oäkta prepositioner’, sådana som *med hänsyn till, tack vare...*”

(1959 [1939]:246). Prepositionerna kan, menar han, inleda en konstruktion inom vilken ett reflexivt pronomen kan syfta på det lokala subjektet, inte subjektet för den finita sats i vilken ordgruppen ingår. Han lägger till denna diskussion följande:

Även vid vanliga prepositioner förekommer stundom samma företeelse, när prepositionsuttrycket syntaktiskt inte helt inordnar sig i satser utan tillfogas som en utfyllande anmärkning eller förklaring: *I den nya skolan få lärjungarna, allt efter deras framsteg, flytta från läxlag till läxlag...* (Wellander 1959 [1939]:248)

Också Thorell tar upp prepositionsfraser, i två syntaktiska konstruktioner, dels som attribut, dels som adverbial (Thorell 1973:89).

SAG omnämner vidare **predikativa** som kontexter i vilka variation kan förekomma. I dessa kan ett reflexivt eller ett personligt pronomen syfta antingen på subjekt eller objekt i huvudsatsen.

(37) Anna_i betraktade Nora_j som sitt_{i/j}/hennes_{i/j} företags största tillgång.

SAG, Beckman, Thorell och Wellander tar samtliga upp appositioner som ytterligare en sådan kontext.

(38) Anna_i pratade med Nora_j, sitt_{i/j}/hennes_{i/j} företags verkliga äss.

I underordnade **satser som har en jämförande betydelse** och inleds med *som* eller *än* kan ett reflexivt pronomen eller ett personligt pronomen syfta på satssubjektet (jfr SAG, Beckman och Thorell). Vilken pronomentyp man väljer är beroende av hur det jämförande ledet betraktas. Ses det som en satsförkortning används vanligen reflexivt pronomen, ses det istället som en bisats används personligt pronomen (jfr Språkriktighetsboken 2005:232).

(39) Nora_i är lika snabb som sin_i/hennes_i bror.

I **konstruktioner där** svenskans vanliga **SVO-struktur frångåtts**, utbrytningskonstruktioner, konstruktioner med egentligt subjekt samt i satsflätor, kan också reflexiva pronomen uppvisa annan syftning än på satssubjektet (se SAG 2:342ff). Det gäller vid utbrytning, se (40) där ett reflexivt pronomen syftar på det egentliga subjektet, liksom vid falsk utbrytning, se (41), där reflexivt pronomen syftar på det led som hade varit subjekt om utbrytningen inte hade ägt rum. Samma förhållande gäller för satsflätor, se (42).

(40) Det var Johan_i som tog sina_i/hans_i vantar.

- (41) Det som Johan_i gjorde var att ta sina_i/hans_i vantar.
 (42) Tagit sina_{i/j}/hennes_{i/j} vantar vet Nora_{i/j} inte om Anna_{i/j} har gjort.

I ellipser syftar reflexiva pronomen enligt huvudregeln (eller enligt något av de här beskrivna undantagen) på ett uteslutet subjekt eller tankesubjekt.

Av de här diskuterade kontexterna för variation mellan reflexiva och personliga pronomen förekommer samtliga i någon form i den här undersökningens material, vid sidan av ytterligare några (se kapitel 5).

2.3.2 Olika kontexters förmåga att fungera som domän

Det faktum att ett reflexivt pronomen kan syfta på något annat än satsens subjekt betecknas med lite olika termer. Hos Wellander används termen *attraktion* (1959 [1939]:235) för denna företeelse.

Hos Thorell innebär termen *attraktion* helt enkelt att huvudsatsens subjekt utövar inflytande över hela meningen och att ett reflexivt pronomen alltså syftar på detta subjekt. *Emancipation* avser motsatsen, att den ordgrupp som pronomenet ingår i frigör sig från huvudsatsen, och att syftning inom ordgruppen blir möjlig för reflexiva pronomen (Thorell 1973: 88).

Förhållandet, att en ordgrupp kan vara underkastad attraktion eller emancipation, fångar SAG i termerna *effektiv* respektive *svag syftningsram* (2:330ff). För flera av de syntaktiska kontexter som SAG redovisar som undantag följer också information om i hur hög grad det är troligt att just denna kontext utlöser avsteg från huvudregeln. Som effektiv syftningsram betraktas i SAG t.ex. infinitivfraser. I sådana syntaktiska kontexter är det alltså vanligt och troligt att ett reflexivt pronomen syftar på infinitivens tankesubjekt, och ett personligt pronomen syftar följaktligen utanför infinitivfrasen. Som svag syftningsram, en syntaktisk kontext där det är möjligt, men inte i lika hög utsträckning, att låta ett reflexivt pronomen syfta inom den syntaktiska konstruktionen och inte på satsens subjekt, anförs icke-restriktiva prepositionsattribut innehållande *sin*. *Anna saknade Nora med sitt sinne för affärer* föredras alltså vanligen framför *Anna saknade Nora med hennes sinne för affärer*. Som svag syftningsram betraktas också efterställda attribut till nominalfraser med nomen agentis-betydelse: *Nora avundades vinnaren i sitt/hans glädjerus*. Hos Beckman och Wellander förekommer ingen information om hur vanliga avvikelser från huvudregeln är i olika syntaktiska konstruktioner, däremot en del språkvårdande rekommendationer, som mer praktiskt syftar till att undvika oklarhet i syftningen.

Svenska grammatiktor målar alltså upp en enad bild av att det finns undantag till huvudregeln i form av igenkännbara syntaktiska förhållanden, där

mer eller mindre självständiga eller ”emanciperade” frasliknande enheter tillåter syftning från reflexivt pronomen till en antecedent inom denna enhet. Därutöver har även andra syntaktiska, lexikala, semantiska och delvis informationsstrukturella förhållanden som påverkar valet av pronomen föreslagits och dessa skall vi ägna oss åt i följande avsnitt.

2.3.3 Ytterligare faktorer som påverkar val av anaforiskt uttryck

Wellander påpekar att det linjära förhållandet mellan pronomen och antecedent kan påverka valet av pronomen. Ett led som står nära pronomenet ”drar till sig uppmärksamheten så starkt” (1959 [1939]:235) att pronomenet syftar på detta led istället för på satsens subjekt. Talaren tenderar då att överanvända reflexivt pronomen. Omvänt gäller också att om många led kommer mellan antecedenten och pronomenet, kan ett personligt pronomen användas med syftning på satsens subjekt, istället för huvudregelns reflexiva pronomen. Wellander påpekar också att om ett pronomen produceras före subjektet, så kan detta leda till att ett annat pronomen än huvudregelns används, då talaren i talögonblicket inte är klar över vilket subjektet kommer att bli.

Semantiska förhållanden kan också påverka valet av pronomen. Så är fallet, påpekar Wellander, vid passivkonstruktioner. I sådana kan ett personligt pronomen syfta på det grammatiska subjektet, eftersom detta av språkbrukaren inte tolkas som det semantiska subjektet; som sådant tolkas istället det tänkta subjektet till den aktiva motsvarigheten till passiv verbet, dvs. *den som slog Nora* i (43):

(43) *Nora_i blev slagen i hennes_i favoritsport.*

Wellander anför också att ett inanimat subjekt har svårare att hävda sig som antecedent än ett animat, i synnerhet i passivsätser. Om ett inanimat led står som subjekt, kan det påverka pronomenval, så att talaren använder ett personligt pronomen i strid med huvudregeln, då det inanimata ledet inte framstår som tillräckligt antecedentvärdigt, menar han. Om subjektet är animat påverkas inte valet av pronomen. En mening som (44) med ett inanimat subjekt och ett personligt pronomen skulle alltså vara mer vanligt förekommande än meningen i (45) med ett animat subjekt och personligt pronomen (1959 [1939]:234).

(44) *Halsduken_i skall hängas på dess_i krok.*

(45) *Barnen_i skall placeras i grupper efter deras_i ålder.*

Pragmatiska faktorer har också föreslagits ha betydelse för valet mellan reflexivt och personligt pronomen. En sådan är det *empati-* eller *point-of-view-perspektiv* som diskuteras av Hellberg (1984). Hellbergs tes är att syftning från reflexiva pronomen till antecedenter, som inte utgör grammatiska subjekt, men väl textssubjekt, är möjlig. Textens subjekt, argumenterar Hellberg, bestäms av berättarperspektivet. Textens subjekt blir den, vars känslor och tankar läsaren får följa, och vars tidsuppfattning bestämmer berättarstrukturen. Hellberg illustrerar detta med ett exempel ur Hjalmar Söderbergs *Martin Bricks ungdom*, nedan efter Hellberg (1984:55). Textens subjekt kan också pekats ut med mer lingvistiska markörer, som t.ex. att relationen lånar avvikande språkbruk från den vars synvinkel berättelsen berättas ur, att passivkonstruktioner används för att undertrycka andra aktanters anspråk på subjektställning i sats och genom talarattitydsadverbial (som den citerade textens erlebte rede-parti ger tydliga prov på):

Martin drack också. Den starka gröna drycken brände i hans gom och hans hjärna. Och åter var kvinnan från förmiddagen där, hon som gick i solskenet och log. Sov hon kanske nu, drömde hon, log hon i drömmen? Eller vred hon sig sömlös på sitt läger i längtan efter en man?

Om han skulle skriva till henne? Han kunde ju lätt få veta vad hon hette. Nej. Hon skulle bara visa brevet för sina väninnor, och de skulle fnissa och skratta...

Att utgöra textens subjekt innebär att ha läsarens empati, där empati inte skall förstås allmänspråkligt som den man solidariserar sig med, utan snarare som den utifrån vars perspektiv (eller point-of-view) historien berättas. Anaforisk syftning är i grund och botten en satsgrammatisk företeelse på svenska, dvs. fenomenet är (i första hand) underkastat syntaktiska regler. Emellertid, menar Hellberg, skulle reglerna för anaforisk syftning "fakultativt kunna sprida över till textens subjekt" (Hellberg 1984:52). Ofta sammanfaller dock textens subjekt med det grammatiska subjektet. Textens subjekt utgör ofta satsens tema och teman i svenska realiserar ofta som subjekt (jfr Ekeröth 2001:100ff). Det är i de fall då det grammatiska subjektet och textens subjekt inte sammanfaller som det uppstår en konflikt om vilket av de två subjekten som skall utgöra antecedent till ett reflexivt pronomen. Det finns situationer där texts subjektet tar över rollen som antecedent från det grammatiska subjektet. Så vill Hellberg förklara förekomsten av det reflexiva pronomenet i Wellanders exempel

- (46) Boken skildrar makarnas liv på sitt älskade Charlottedal.
(1959 [1939]:243)

Hellberg menar att ordet *älskade* är en tydlig markör för empati. Eftersom det är makarna som älskar Charlottendal är det deras perspektiv på situationen som läsaren får ta del av. Det är alltså de som uppbär empatin och därmed utgör textsubjektet i denna (korta) text. Som textsubjekt kan *makarna* fungera som antecedent till det reflexiva pronomenet, trots att *makarna* inte utgör satsens grammatiska subjekt.

Hellbergs empatiresonemang har mycket gemensamt med den diskussion som fördes under 1900-talets första hälft, framförallt i *Nysvenska studier*. Risberg framförde där (1928:154ff.) synpunkten att valet mellan reflexivt och personligt pronomen påverkades av huruvida det förhållande som kommenteras var allmänt vedertaget (då skulle reflexivt pronomen vara att föredra) eller gav uttryck för talarens egen ståndpunkt (då skulle istället personligt pronomen användas). Lindroth (1928) föreslår istället att valet av pronomen i kontexter där variation förekommer har att göra med huruvida den fras pronomenet ingår i är att betrakta som *söndrad* eller *införlivad*, dvs. i stort sett samma resonemang som vi möter hos Wellander några år senare. Thulin (1933:80) för resonemanget ytterligare ett steg mot det Hellberg senare kallar empati; hon anför att *sin* syftar på ”mest levande föreställning” hos talaren, dvs. det mest prominenta ledet i en fras, mening eller möjligen en större enhet.

Ett perspektiv på svenskans reflexiver som integrerar syntax och semantik presenterar Anward (1974). Anwards resonemang är i grunden generativt (se avsnitt 2.4), då han för tillbaka pronomenvalet på ett fåtal generella syntaktiska principer. Anward tillåter, till skillnad från många generativa grammatiker, variation i distributionen av pronomen. Detta gör han genom att vikta ett leds tendens att tolkas som antecedent till ett reflexivt pronomen. I vissa fall, menar Anward, är ett reflexivt pronomen obligatoriskt. Så är fallet t.ex. när en antecedent och ett samindexerat reflexivt pronomen står i samma huvudsats. I den typen av kontexter tilldelas då antecedenten faktor 1, vilket markerar obligatorisk syftning från reflexivt pronomen till antecedent. I andra fall förekommer variation mellan reflexivt och personligt pronomen. Antecedenten tilldelas då en faktor mindre än 1, vilket visar att syftning från reflexivt pronomen till antecedent inte alltid äger rum. På det här sättet kan Anward fånga det faktum att det finns kontexter i vilka syftning från reflexivt pronomen till en antecedent är möjlig, men inte obligatorisk.

Anward identifierar en rad förutsättningar som gör det mindre troligt att valet faller på ett reflexivt pronomen i syftning på subjektet. Om antecedenten t.ex. är inanimat tilldelas den en faktor lägre än 1. Så sker också om antecedenten ingår i en syntaktisk konstruktion som kan återföras på en aktiv finit sats, men inte realiseras på så sätt, t.ex. vid passiva satser och infinitivfraser eller

nominalfraser som i exempel (47)–(49), efter Anward:

(47) Tjuven_i fördes till polisstationen i sin_i/hans_i egen bil.

(48) Hon_i bad mig klippa sig_i/henne_i.

(49) Han_i tillät offentliggörandet av sina_i/hans_i privatbrev.

Om en antecedent uppfyller fler än ett kriterium multipliceras faktorerna.

2.4 Anaforisk syftning inom transformationsgrammatiken

Under senare hälften av 1900-talet har det forskningsparadigm som brukar betecknas med termer som *generativ grammatik* och *transformationsgrammatik* haft en avgörande betydelse för språkforskningen. Bakom dessa ligger ett gemensamt antagande, nämligen att det går att skriva formaliserade regler som skapar, eller genererar, korrekta meningar i ett språk, samtidigt som de utesluter alla inkorrekta meningar. Dessa regler har språkbrukaren tillgång till, även om han eller hon inte är medveten om dem; de tillhör språkbrukarens inre grammatik eller språkliga *kompetens* (Chomsky 1965:4). I språkproduktion och tolkning av språket använder språkbrukaren sin språkliga kompetens. Den som vill ta reda på vilka de språkliga reglerna är kan göra detta genom att studera språkbruket (till vilket den generativa traditionen även, eller i synnerhet, räknar skrivbordsprodukter), dvs. den språkliga *performansen* (Chomsky 1965:4). En komplicerande faktor härvidlag är att forskaren inte kan veta om de regler som till synes styr språkbrukarens produktion eller tolkning av ett yttrande, verkligen är en del av den språkliga kompetensen och inte en produkt av bristande koncentration eller någon annan typ av tillfällighet, dvs. ett så kallat performansfenomen, något som visserligen sägs, men som inte genererats av den inre grammatiken.

Den generativa forskningstraditionen rymmer en rad besläktade teorier. I det följande kommer jag att hänvisa till den skola som grundats och utvecklats av Chomsky m.fl. som transformationsgrammatik, medan termen generativ grammatik även rymmer modeller som t.ex. lexikal-funktionell grammatik (LFG; se avsnitt 2.5).

Den del av transformationsgrammatiken som sysselsatt sig med reflexiver brukar kallas Binding Theory (BT; se t.ex. Huang 2000:17). Med bindning avses, som vi såg i avsnitt 2.2, relationen mellan ett anaforiskt uttryck och dess

antecedent. BT utgår i sin beskrivning av anaforer från i stort samma redskap som används inom traditionell grammatisk tradition för att hantera distributionen av reflexiver. BT omfattar begrepp som skiljer reflexiva pronomen från personliga. Teorin omfattar också domänbegrepp. Likaså kan olika krav ställas på antecedenterna också i BT.

2.4.1 Anaforer, pronomen och r-uttryck

I BT räknar man med tre typer av nominalfraser: *anaforer*, *pronomen* och *referentiella uttryck* (*r-uttryck*; se Chomsky 1981:101). Till gruppen anaforer räknas de uttryck vi framför allt intresserat oss för hittills: reflexiva pronomen och reflexiva possessiva pronomen. Som anaforer behandlas också reciproka pronomen, men dessa lämnas utanför den här diskussionen. Till gruppen pronomen hör personliga icke-possessiva pronomen och personliga possessiva pronomen. R-uttryck betecknar nominalfraser som besitter förmågan att själva referera till företeelser i verkligheten, till skillnad från framför allt anaforer, som alltid syftar på referenter via sin antecedent (ett förhållande som också kan gälla för pronomen, se avsnitt 2.1.1 och 2.2). Beroende på vilken typ av nominalfras som förekommer i satsen gäller olika förutsättningar, precis som inom den traditionella grammatiken, där reflexiva pronomen och personliga pronomen följer olika regler.

2.4.2 Domäner

Chomsky (1981) formulerar tre principer, eller bindningspostulat, som reglerar de tre nominalfrastypernas distribution och tolkningsmöjligheter. Dessa principer brukar kallas *princip A*, *B* och *C* (se t.ex. Harbert 1995:182). Principerna avser i tur och ordning de regler för bindning som gäller för anaforer, pronomen och r-uttryck:

- Princip A: En anafor är bunden inom domänen.
- Princip B: Ett pronomen är fritt inom domänen.
- Princip C: Ett r-uttryck är fritt.

Principerna belyser alltså det faktum att en anafor skall finna en antecedent inom en viss domän (eller syftningsram), medan pronomenen inte får finna en antecedent inom denna domän. R-uttryck får inte vara bundna till andra r-uttryck varken inom eller utanför domänen. Hur domänen för anaforer och pronomen bäst skall definieras har varit en central fråga inom BT och en liten

del av den diskussionen återges i avsnitt 2.4.4 nedan. Ett av de tidiga förslagen gick ut på att en anafors domän skall omfatta anaforen och det närmaste c-kommenderande subjektet (den s.k. *Specified Subject Condition*, Chomsky 1973). Vi vänder oss nu till den hierarkiska språkbeskrivningen som transformationsgrammatiken antar, för att uttryck som ”c-kommenderande” skall få sin förklaring.

2.4.3 C-kommando

BT utgår från transformationsgrammatikens syn på satsen som strängt hierarkisk. Även traditionell grammatik använder sig av frasstrukturella argument, t.ex. för att redogöra för relationen mellan över- och underordnade satser. Emellertid brukar satsled inom satsen i traditionell grammatik betraktas som jämställda. Den transformationsgrammatiska traditionen menar att det även inom en sats förekommer hierarkiska relationer. I en sats som (50)

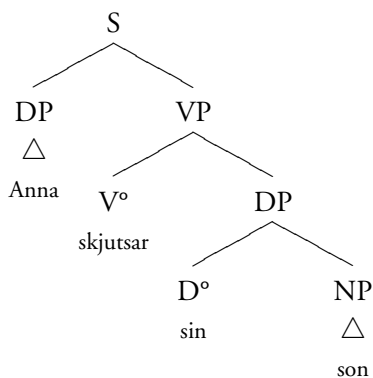
(50) Anna skjutsar sin son.

anses objektet och verbet ha en närmare relation än subjektet och verbet eller subjektet och objektet. Förändringar av strukturen i (50) gör troligt att så skulle vara fallet. Vid en spetsställning som i (51) bryts t.ex. objektet ut tillsammans med verbet. På det sättet kan man förklara att (51), där objektet bryts ut tillsammans med verbet, är grammatisk, medan (52) är mer tveksam:

(51) Skjutsar sin son gör Anna gärna.

(52) ?Skjutsar gör Anna gärna sin son.

Denna relation mellan subjektet å ena sidan och verbet och objektet å den andra, representeras i transformationsgrammatisk tradition i en (här förenklad) trädstruktur; se figur 2.1. Triangeln i figur 2.1 visar att analysen av noden skulle kunna drivas längre.

FIGUR 2.1: *Anna skjutsar sin son.*

Enligt ovan menar man i transformationsgrammatisk tradition att det är möjligt att formulera regler för hur välformade fraser och satsar ser ut. För 2.1 ovan skulle de s.k. *frasstrukturregler* (se t.ex. Platzack 1998:16ff) som sägs generera satsen kunna skrivas som i (53).

- (53) $S \rightarrow DP VP$
 $DP \rightarrow D NP$
 $VP \rightarrow V DP$

Frasstrukturreglerna i (53) utläses som följer: En sats (S) består av, eller expanderar i (\rightarrow), en bestämd nominalfras (DP, Determiner Phrase, en nominalfras med bestämningar) och en verbfras (VP). Nästa frasstrukturregel upplyser om att en DP i sin tur expanderar i ett bestämningsord (D) och en nominalfras (NP). Sista regeln säger att en verbfras expanderar i ett verb (V) och en DP. Förgreningarna brukar kallas *noder*.²

Arbeten som utnyttjar frasstruktur för analyser visar ofta på likheten mellan denna struktur och det positionsschema som i lite olika versioner är vanligt förekommande inom nordistiken. Så jämför t.ex. Lyngfelt (2002) och Strohwollin (2002) frasstrukturen med Platzacks positionsschema (Platzack 1987) i figur 2.2 nedan, där varje led i satsen har en plats i ett schema.

²I senare versioner av teorin kan en nod endast ha två förgreningar (se t.ex. Platzack 1998), men i traditionell transformationsgrammatisk analys kan noder ha flera förgreningar. En VP kan t.ex. vara tredelad och expandera i verbet och två objekt (eller andra bundna led). När bitransitiva verb-konstruktioner analyseras senare i den här studien tillåter jag flerförgrenade noder.

FIGUR 2.2: *Platzacks positionsschema.*

Fundament	Typplats	Subjekt	Adverbial	Finit	Resten av satsen
Anna	skjutsade	←	gärna	←	sin son.
	Skjutsade	Anna	gärna	←	sin son?

Pilarna i schemat markerar att respektive position kan vara fylld, men att innehållet på den aktuella positionen flyttats framåt i satsen för att skapa olika satstyper, i det här fallet en påståendesats och en rogativ sats.

Likheten mellan frasstrukturen i figur 2.1 och den schematiskt presenterade ledföljden i figur 2.2 består i att båda representationerna illustrerar hur varje satsled har en given position, även om ledet kan flyttas från positionen för att skapa andra satstyper. Strukturen eller schemat ser likadant ut, oberoende av vilka ord som fyller platserna. På detta sätt kan man alltså illustrera hur ett språks grammatiska system ser ut och enligt teorin måste se ut med avseende på ordföljd.

Inom BT är anaforer, dvs. reflexiva pronomen som *sig* och *sin*, bara tillåtna om de står i c-kommandorelation till den avsedda antecedenten. *C-kommando*³ innebär att en nod, den c-kommenderande, befinner sig på en minst lika hög nivå som den c-kommenderade, dock utan att den c-kommenderande noden dominerar, dvs. befinner sig på en eller flera nivåer rakt ovanför den c-kommenderade noden. C-kommandorelationen illustreras i figur 2.1, här upprepad som 2.3, där DP:n *Anna* c-kommenderar samtliga noder som är markerade med en ram.

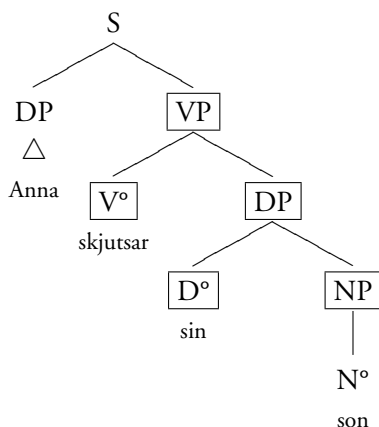
³Den formella definitionen av c-kommandorelationen är:

En nod α c-kommenderar en nod β om

$\alpha \neq \beta$

α inte dominerar β

den första förgrenade noden ovanför α dominerar β (Platzack 1998:50).

FIGUR 2.3: *Anna skjutsar sin son* (c-kommando markerat med ramar).

Den avsedda antecedenten till *sin* i 2.3 är *Anna*. *Anna*:s nod befinner sig på en högre nivå än *sin*:s nod, utan att dominera *sin*. Alltså föreligger en c-kommandorelation, och det är grammatiskt att använda en anafor.

I figur 2.3 ovan sammanfaller c-kommandorelationen mellan antecedenten och det anaforiska uttrycket med vanlig linjär ordningsföljd. Så är ofta fallet, och då skulle relationen enklare kunna illustreras i ett linjärt satsschema, där man skulle kunna tänka sig att kravet för att få använda en anafor är att den avsedda antecedenten helt enkelt föregår anaforen, som i figur 2.2, delvis repeterad som figur 2.4.

FIGUR 2.4: *Positionsschema: Linjär relation mellan antecedent och anafor.*

Inledare	Typplats	Subjekt	Adverbial	Finit	Resten av satsen
Anna	skjutsade	←	gärna	←	sin son.

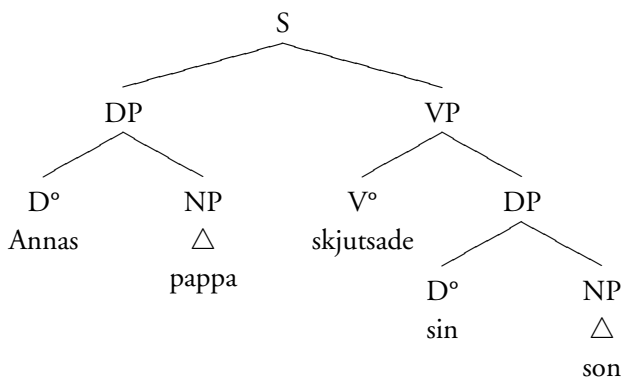
Men det finns situationer i vilka linjära förklaringar inte är tillräckliga. Så är fallet i (54):

(54) *Annas_i pappa_j skjutsade sin_{*i/j} son.*

I (54) föregår *Anna* anaforen *sin*, men är trots det inte en möjlig antecedent. (54) kan aldrig tolkas som att det är *Annas* son som hennes pappa skjutsar. Istället måste antecedenten vara hela frasen *Annas pappa*.

Den hierarkiska frasstrukturen och c-kommandorelationen kan användas för att visa varför så är fallet. Figur 2.5 visar en frasstrukturrepresentation av

(54). Av den framgår att det inte föreligger någon c-kommandorelation mellan *sin* och *Anna*, eftersom *Anna*:s nod, D, endast c-kommanderar den s.k. *system-noden*, NP i strukturen. Hela uttrycket *Annas pappa* ligger dock under noden DP och denna nod c-kommanderar anaforen, och utgör anaforens antecedent.

FIGUR 2.5: *Annas pappa skjutsade sin son.*

2.4.4 Domänen revideras

Denna beskrivning av bindning, där ett reflexivt pronomen skall vara bundet till närmsta c-kommanderande subjekt (och ett personligt pronomen inte får vara bundet till ett sådant), har visat sig vara otillräcklig för att beskriva en del fall av anaforisk syftning. Justeringar av modellen har därför föreslagits (för en översikt över sådana justeringar se t.ex. Harbert 1995, Huang 2000 och Büring 2005), framför allt med avseende på den domän inom vilken c-kommandot gäller. Ett tidigt krav, det s.k. Tensed S Condition (Chomsky 1973), var att domänen också skulle omfatta noden TENSE (tempus), dvs. typiskt ett tempusböjt verb, vilket i stort sett motsvarar den svenska grammatiska traditionens krav om en finit domän. I transformationsgrammatiken integreras de finita verbdragen osv. i den hierarkiska satsstrukturen, men resonemanget kan lika gärna förstås linjärt, med undantag av kravet på c-kommando som med nödvändighet är hierarkiskt formulerat. En viktig justering av modellen för svenskans del är kravet att anaforer inte får vara fria i sin domän (Chomsky 1980). För svenskans del måste ju modellen vanligen kunna utesluta reflexiva

possessiva pronomen i satser som (55). Här kan *sin* inte användas, eftersom det inte finns en antecedent inom den domän som markerats med en ram.⁴

(55) Han trodde att *sina barn skulle vinna.

I senare versioner av teorin har domänkraven reviderats igen och diskussionen om hur domänen bör beskrivas inom paradigmet fortgår.

Vi kan sammanfatta huvudtankarna i BT på följande sätt: Produktion och tolkning av anaforer och pronomen analyseras genom att man

1. delar in nominala uttryck i tre grupper: anaforer, pronomen och r-uttryck
2. kopplar ihop varje nominaltyp med ett syftningsmönster kopplat till en domän: Princip A, B och C
3. kontrollerar att, vid anaforisk syftning, antecedenten står i c-kommenteringsrelation till anaforen.

2.5 LFG och anaforisk syftning

En annan modell inom den generativa grammatikens tradition är Lexical-Functional Grammar (hädanefter lexikal-funktionell grammatik, LFG; Kaplan & Bresnan 1982, Bresnan 2001). Inom LFG har en rad studier kring anaforisk syftning genomförts, bl.a. för norska (Hellan 1988, Dalrymple 2001). Vi har sett i 2.4 ovan att transformationell grammatik integrerar så mycket av den språkliga analysen som möjligt i det analysredskap som är modellens signum: frasstrukturträdet. Denna struktur redogör för allt, från satsdelarnas placering, t.ex. genom att visa att subjektet har en viss position i trädet, till mer semantisk information, som tempus, genom att integrera en sådan nod i trädstrukturen. Trädrepresentationen omfattar alltså analys från vad som i traditionell grammatik brukar betraktas som flera olika språkliga nivåer. Inom LFG har man gått en annan väg och istället brutit ned den språkliga analysen i olika representationer för olika språkliga nivåer. Denna möjlighet att skilja på olika delar

⁴I senare versioner av teorin har domänkraven reviderats igen. I många fall har rent syntaktiska villkor övergivits till förmån för mer semantiskt orienterade (t.ex. Engdahl 1990 och Hestvik 1990, citerad i Harbert 1995:206). Ett annat sätt att förändra reglerna för bindning är att laborera med de tre nominalfrastyperna anafor, pronomen och r-uttryck på olika sätt (se t.ex. Heintz 2006).

av analysen gör LFG relevant i förhållande till den svenska forskningstraditionen, där såväl syntaktiska som semantiska och pragmatiska förhållanden pekats ut som utlösande faktorer för variation. LFG använder, precis som andra generativa modeller, trädstrukturen eller *konstituentstrukturen* (c-strukturen). I c-strukturen representeras ordföljd och konstituentstruktur. Information om grammatiska funktioner eller satsdelar, och deras förhållande till varandra representeras i *f-strukturen* (functional structure), den typ av struktur som oftast kommer till användning i LFG-analyser. Men LFG räknar också med annan representation. Informationsstruktur kan t.ex. analyseras och representeras i vad man kallar *i-struktur* (information structure) eller *d-struktur* (discourse structure; se t.ex. Andréasson 2007 för exempel på detta i svenska). Semantisk struktur, eller argumentstruktur, presenteras som *a-struktur* (se t.ex. Dalrymple 2001). Fonetisk information kan representeras i en *p-struktur* (phonetic structure; se t.ex. O'Connor 2006).

Eftersom ramverket är lexikal-funktionellt spelar också lexikon en avgörande roll. Mycket av den information som i transformationell grammatik anses vara strukturell, t.ex. tempus, betraktar man i LFG istället som integrerad i ordets betydelse och därför hämtad direkt ur lexikon. Central i LFG är just tanken att ord hämtas ur lexikon tillsammans med information om, förutom tempus, även bestämdhet, animathet, och, för anaforiska uttryck, vilka domäner de har.

Anaforisk syftning behandlas i LFG som en relation mellan olika grammatiska funktioner i satsen och analyseras därför i f-strukturen (se vidare nedan). Vi skall därför i det följande gå närmre in på hur just denna språkliga nivå hanteras i LFG.⁵

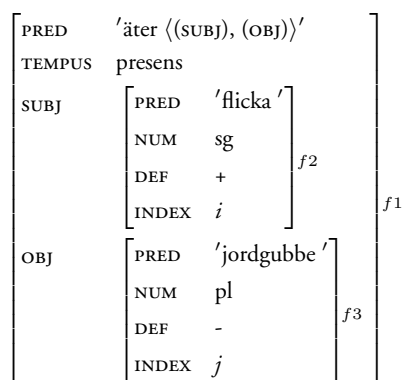
I avsnitt 2.4 såg vi att byggstenarna i en c-struktur anses vara kategorier som VP och DP. Byggstenarna på f-strukturell nivå är de grammatiska funktionerna, vilket i stort sett motsvaras av det skolgrammatiska begreppet satsdelar. Många av de grammatiska funktionerna benämns också på ett sätt som vi känner igen från denna tradition; subjekt och objekt är bekanta termer. Utöver dessa räknar LFG också med de grammatiska funktionerna *oblik täta* OBL-TÄTA⁶ (som på svenska i stort sett motsvaras av den traditionella

⁵Jag gör här inte anspråk på att beskriva samtliga de redskap som teorin räknar med inom f-strukturen. Istället försöker jag introducera minsta möjliga begreppsapparat för behovet i det här arbetet.

⁶Täta står för en semantisk funktion, och kan realiseras som t.ex. instrumentalis eller lokativ, beroende på den semantiska funktionen hos ledet i fråga. Eftersom dessa semantiska funktioner inte har någon betydelse för min analys, nöjer jag mig här och i det följande med att använda täta som paraplybeteckning. Inom OBL-täta, som alltså motsvarar t.ex. den traditionella grammatikens prepositionsobjekt, analyseras prepositionen som huvudordet, och

grammatikens prepositionsobjekt; se t.ex. Thorell 1973), *adjunkt* (ADJ), ett icke-valensbundet led som i stort sett motsvaras av ett fritt adverbial, *komplement* (COMP), som motsvarar en underordnad sats, och de två grammatiska funktionerna *öppen adjunkt* (XADJ) och *öppet komplement* (XCOMP) som är *adjunkter* respektive *komplementärer* som saknar ett subjekt. Funktionen *possessor* (POSS) innebär possessiva bestämningar till nominalfraser, som t.ex. de reflexiva och personliga possessiva pronomenen utgör exempel på. I vissa fall behandlas dessa bestämningar som ett slags subjekt till den nominalfras de bestämmer, men i det följande kommer jag för enkelhets skull att använda beteckningen POSS. (Se t.ex. Falk 2001 eller Sells 1985 för en introduktion till de grammatiska funktioner LFG räknar med. För fler exempel på de grammatiska funktionerna, se kapitel 5.)

De grammatiska funktionernas förhållande till varandra presenteras i matriser, s.k. f-strukturer. Varje mening omfattar en f-struktur, som i figur 2.6, som är en f-strukturell representation av meningen *Flickan äter jordgubbar*.⁷

FIGUR 2.6: *Flickan äter jordgubbar*.

det substantiviska uttrycket som prepositionens objekt. Detta ser vi exempel på i analysen i kapitel 9.

⁷I matrisen får vi all information vi behöver om de grammatiska funktionerna och det semantiska innehållet. Vad vi däremot inte får veta är att meningen på svenska läses ut med ordföljden *Flickan äter jordgubbar*. Denna information får vi från c-strukturen, dvs. frasstrukturträdet. Informationen i f-strukturen kopplas ihop med informationen i c-strukturen genom att frasstrukturreglerna (som ser ut som dem vi sett för transformationsgrammatikens del) annoteras med information om de enskilda konstituenternas funktioner. Eftersom all bindning anses äga rum i f-strukturen är ordföljdsreglerna inte relevanta här, så vi lämnar dem utanför resonemanget tills vidare.

I f-strukturen ovan har de olika hakparenteserna, dvs. de olika f-strukturer som meningen omfattar, numrerats för att lättare kunna refereras till. Vi börjar med att ägna oss åt hela meningens f-struktur, den yttre strukturen f_1 . Till vänster i f_1 står de s.k. *attribut* som måste ges värden, för att en mening skall vara grammatisk. I f_1 finns värden för SUBJ, PRED(ication) och OBJ. Attributet PRED har det semantiska värdet 'äta', vilket hämtas från lexikon. Emellertid kommer inte endast information om ett ords betydelse från lexikon. Med sig till f-strukturen från lexikon har ordet också annan information, som anges tillsammans med informationen om det semantiska innehållet. Verbet *äta* konstrueras med ett subjekt och ett objekt. Denna information ges efter den semantiska informationen. Argumentleden är där presenterade inom vinkelparenteser. För att meningen skall bli grammatisk krävs att verbet konstrueras tillsammans med ett subjekt och ett objekt. Vidare finns information om att meningen är konstruerad i presens (på raden TEMPUS: presens). De argument som predikatet *äta* har valt presenteras i sina respektive f-strukturer och har också de fått semantiska värden, hämtade ur lexikon. Att *flickan* står i bestämd form singular, och *jordgubbar* i obestämd form plural anges också.⁸

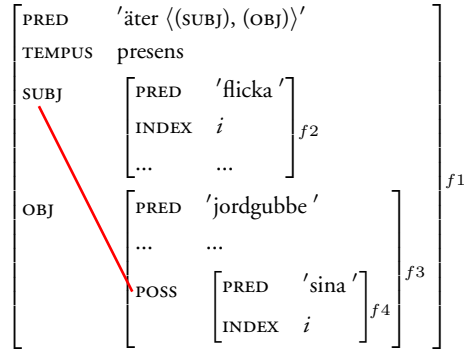
I LFG representeras anaforisk syftning i f-strukturen istället för, som i transformationsgrammatiken, i c-strukturen.⁹ Som nämndes ovan anses anaforisk syftning i LFG vara delvis lexikalt styrd, då varje anaforiskt uttryck anses ha sin egen domän bestämd i lexikon (se t.ex Dalrymple 1993:1). Man tänker sig alltså att t.ex. pronomenet *sig* har en specificerad domän, som säger att pronomenet endast får användas för syftning på subjekt i samma sats som det själva förekommer i. Domänerna kan se olika ut för pronomen med samma funktion i olika språk, men för svenskans del antar vi att domänen ser ut på det sätt som den grammatiska traditionen beskriver (se avsnitt 2.2). Det innebär, som vi sett tidigare, att reflexiva icke-possessiva pronomen och reflexiva possessiva pronomen syftar på subjektet i den sats där de själva förekommer, medan personliga icke-possessiva pronomen och personliga possessiva pronomen syftar på annat led än subjektet i den sats de själva förekommer i.

Domänen i f-strukturen brukar illustreras som en stig från anaforen till dess antecedent. När domänen är begränsad, som för de reflexiva pronomenen, visar man det i LFG genom att stigen blockeras. Stigen blockeras för de reflexiva pronomenen av TEMPUS-draget, dvs. av det drag som gör satsen finit. I sitt sökande efter en antecedent får stigen leda från anaforen ut ge-

⁸I det följande kommer jag ibland att utelämna information om bestämdhet och numerus då den inte är relevant för analysen i den här studien. Även andra delar av analysen t.ex. den lexikala informationen för anaforiska uttryck förenklas här något.

⁹Kravet att antecedenten skall c-kommendera anaforen motsvaras i LFG av en relation i f-strukturen som kallas f-command (se Bresnan 2001).

nom hur många *f*-strukturer som helst, dock inte utanför den struktur som innehåller TEMPUS-draget. En stig kan se ut som i 2.7, där det reflexiva possessiva *sina* fungerar som en possessor (med funktionen POSS) till objektets huvudord *jordgubbar*.¹⁰ Indexeringen rymms, som vi sett tidigare, också inom *f*-strukturen för en nominalfras.

FIGUR 2.7: *Flickan äter sina jordgubbar.*

I figur 2.7 får *sina*:s stig leda från pronomenet genom hur många *f*-strukturer som helst (t.ex. genom f_3 som innehåller *jordgubbar* till den största strukturen, f_1 , där den finner ett subjekt som sin antecedent. Utanför denna yttre struktur får stigen inte gå (om det hade funnits ytterligare strukturer här), eftersom f_1 också innehåller f_2 som i sin tur innehåller det TEMPUS-drag som begränsar stigen. För personliga pronomen gäller det omvända; deras stig måste leda utanför den *f*-struktur som innehåller TEMPUS-draget.

Linjära relationer har i den traditionella grammatiken sagts spela viss roll för hur anaforsk syftning realiseras (se avsnitt 2.3.3). Även formella syntaktiska teorier tar hänsyn till sådana faktorer. *Hon* i (56) kan inte ha den efterföljande *Anna* som antecedent.

- (56) * Hon_i undrade om Anna_i hade tagit halsdukarna med sig $_i$.

LFG representerar ordföljd i *c*-strukturen, som en relation mellan noderna i denna. Emellertid kan denna *c*-strukturella relation, *c-precedence* (se t.ex. Falk 2001:175), också representeras i *f*-strukturen och kallas då *f-precedence* (Falk 2001:175). *F*-precedens är dock helt baserad på relationen i *c*-strukturen. I de

¹⁰För en närmare analys av relationen mellan POSS-funktionen och det ord funktionen bestämmer, se Falk (2001:82; jfr Bresnan 2001:216).

fall linjära förhållanden i c-strukturen är av betydelse för bindningen, representeras de linjära förhållandena som f-precedens, eftersom övrig information som är relevant för bindningen representeras i f-struktur.

LFG:s analysredskap återkommer vi till i kapitel 9 för att diskutera resultaten i termer av grammatiska funktioner och betydelsen av konstituentstruktur.

2.6 Empiriska studier av anaforisk syftning i svenskan

Det fåtal empiriska studier av anaforisk syftning som finns för svenskans del diskuterar konstruerade exempel som prövats på grupper av informanter. I det följande presenteras två studier om svenska: Dahl (1980) och Mellenius (1985).

Hos Dahl undersöks Anwards viktning av ett leds förmåga att utgöra antecedent till ett reflexivt pronomen i en informantstudie (se 2.3.3). Dahl har använt sig av åtta informanter, alla universitetsstudenter, och låtit dem bedöma en rad exempelmeningar. Förutom att undersöka hur animathet och passivt subjekt påverkar ett leds förmåga att fungera som antecedent till ett reflexivt pronomen undersöker Dahl också linearitet. Dessutom föreslår Dahl att valet kan påverkas av huruvida pronomenet ingår i ett direkt objekt eller ett prepositionsobjekt, som i (57) och (58).

(57) Han tar sin bok

(58) Han tror på sina barn.

Detta undersöks också i Dahls studie. Studien visar att informanterna i högre grad accepterar personliga pronomen med syftning på en antecedent när antecedenten är inanimat. Övriga undersökta parametrar påverkar inte (signifikant) valet mellan reflexivt och personligt pronomen i Dahls undersökning.

Mellenius (1985) har genomfört en av de få mer omfattande svenska empiriska studierna av valet mellan reflexivt och possessivt pronomen. Hon har studerat hur barn i olika åldrar tolkar dessa pronomentyper. Mellenius studie är till stora delar inspirerad av framförallt en holländsk studie, Corver (1985). Resultat från ytterligare en holländsk studie, Deutsch, Koster & Koster (1984) beaktas också. Båda dessa studier visade dels att de holländska barnen utvecklades från sex till tio års ålder, på så sätt att de tolkade reflexiva och personliga pronomen alltmer i enlighet med de grammatiska reglerna ju äldre de blev,

dels att de behärskade tolkningen av reflexiva pronomen bättre än tolkningen av personliga pronomen.

Mellenius studie omfattar 48 barn, 24 sjuåringar och 24 tioåringar, som alla talade vad deras lärare bedömde som idiomatisk svenska. Studien bygger på 24 testmeningar och 6 dummy meningar. Testmeningarna innehåller två egennamn och ett pronomen, personligt eller reflexivt, som är avsett att syfta på ett av de ingående egennamnen. Meningarna ser ut som Mellenius exempel i (59).

(59) Jan pekar på Per med sin linjal.

Den ena hälften av barnen fick meningarna presenterade med denna ordföljd medan den andra hälften fick meningarna presenterade med framförstålld prepositionsfras, som i (60):

(60) Med sin linjal pekar Jan på Per.

Mellenius testade såväl reflexiva possessiva pronomen som reflexiva personliga pronomen. Eftersom reflexiva possessiva pronomen saknar motsvarighet på holländska, finns ingen motsvarighet till denna del av den svenska studien i de holländska studierna. Själva experimentet tillgick så, att barnen fick höra testmeningarna från en bandspelare och ombads att med hjälp av två dockor med tillbehör spela upp det förhållande som meningen beskrev.

Resultatet från Mellenius studie skiljer sig vad gäller de icke-possessiva pronomenen från de holländska studierna. Dels förekommer i Mellenius studie ingen skillnad mellan de två åldersgruppernas sätt att tolka pronomenen, dels visar det sig att barnen lyckas lika bra i tolkningen av de reflexiva pronomenen som i tolkningen de personliga pronomenen. Utifrån den holländska studien hade man förväntat sig att barnen skulle klara av de reflexiva pronomenen i högre utsträckning.

I undersökningen av de possessiva pronomenen uppvisar barnen däremot större säkerhet i att tolka reflexiva än personliga pronomen.

Mellenius drar slutsatsen att svenska barn redan vid sju års ålder har lärt sig att tolka såväl reflexiva (possessiva och icke-possessiva) som personliga icke-possessiva pronomen och att det är därför som ingen skillnad mellan grupperna förekommer. Oavsett ålder har barnen däremot problem med tolkningen av de personliga possessiva pronomenen. Alltså, menar Mellenius, måste man behandla de två typerna av pronomen olika när man diskuterar inläringen av dessa.

2.7 Grundmönster, variation och avvikelser

Valet mellan reflexiva och personliga pronomen kan, som vi sett, hänföras till en syntaktisk regel. Här formulerar jag det i traditionella grammatiska termer, men även modernare syntaxteori utgår i stort från samma antagande: reflexiva pronomen syftar på subjektet inom domänen. Med domänen avses den finita sats i vilken det reflexiva pronomenet självt förekommer. Personliga pronomen får inte syfta på subjektet inom domänen, men väl på annat satsled inom domänen, eller på ett subjekt eller annat led utanför domänen.

I min beskrivning utgår jag i det följande från denna regel, som jag, något mindre normativt, kommer att kalla *grundmönstret*.

Tidigare grammatisk tradition och forskning har också ägnats åt konstruktioner som inte faller inom ramen för grundmönstret. De vanligaste i det material som ligger till grund för den här studien är infinitivfraserna. I dessa kan reflexiva pronomen syfta antingen på infinitivens tankesubjekt eller på subjektet i den större sats i vilken infinitiven ingår. SAG anför att det vanliga är att reflexiva pronomen i infinitivfraser syftar på infinitivens tankesubjekt (se avsnitt 2.3.1), och när jag diskuterar infinitivfraser utgår jag från denna beskrivning, som jag hänvisar till som *infinitivmönstret*. Jag utgår också från att reflexiva pronomen i nomen actionis- och nomen agentis-fraser har motsvarande verbs tankesubjekt som antecedent. För infinitivfraser och nomen actionis- respektive agentis-fraser utgår jag alltså från att ett annat mönster än grundmönstret dominerar. För övriga avvikelser som diskuteras i tidigare forskning utgår jag från grundmönstret, eftersom dessa konstruktioner vanligen är att betrakta som svagare syftningsramar eller domäner för reflexiva pronomen. Denna utgångspunkt är inte att betrakta som en hypotes i egentlig mening om vilket mönster som är det vanliga i olika kontexter, utan mönstren är avsedda att utgöra en fast punkt utifrån vilken variationen kan undersökas och beskrivas.

När mönstren inte följs hänvisar jag i det följande till realiseringen av den anaforiska syftningen som *variation* eller *avvikelse*. När en pronomentyp används utöver den funktion som grammatiken beskriver kallar jag detta *överanvändning*. Dessa alternativa realiseringar skall inte förstås som normbrott eller ”fel”, utan som intressanta indikationer på att grundmönstret, sin långa historia i svensk grammatisk forskning till trots, fortfarande är värt att diskutera.

2.8 Sammanfattning

Att som Wellander hävda att frågan om ”det rätta bruket av [...] *sin* och *hans*” skulle vara ”den mest omstridda i hela den svenska grammatiken” (1959 [1939]:233) är knappast längre rimligt, om det någonsin varit det. Med tanke på hur mycket utrymme som ägnats valet mellan reflexiva och personliga pronomen i såväl traditionell svensk grammatikforskning, som den internationella generativa grammatiska forskningen, är det snarast något förvånande att alla grammatiker i princip enas kring en och samma ”huvudregel”, som dessutom varit aktuell sedan förra hälften av 1800-talet: reflexiva pronomen syftar på subjektet i den sats de ingår i. Avses syftning på annat led inom eller utanför satsen används istället personligt pronomen. Denna sammanfattning gäller i stort också för generativ tradition, som här representerats av transformationsgrammatik och lexikal-funktionell grammatik, även om det formella utanverket ser annorlunda ut i dessa traditioner.

När vissa förutsättningar uppfylls kan vi förvänta oss variation i det ovan beskrivna grundmönstret. Avvikelsen tar sig sällan eller aldrig uttryck i att en av de två pronomentyperna helt tar över den andra typens roll, utan oftare som variation, en förekomst av båda typerna i samma kontext för samma åsyftade antecedent, som i (61).

(61) Nora_i bad Johan_j att sälja sina_i/hennes_i halsdukar i hans_j nya butik.

Dessa förutsättningar kan vara grammatiska, semantiska och pragmatiska.

Till de grammatiska kontexter i vilka vi kan förvänta oss variation hör infinitivfraser, där ett reflexivt eller ett personligt pronomen kan användas med syftning på infinitivens tankesubjekt (eller PRO), och detsamma gäller också för syftning på satssubjektet. Dit hör också participkonstruktioner och prepositionsfraser (enligt tidigare forskning främst utgörande adverbial och attribut). Till dessa grammatiska kontexter hör slutligen också predikativer, appositioner, jämförande icke-finita satser inledda med *än*, utbrytningskonstruktioner, och möjligen, enligt Dahl, prepositionsobjekt.

Till de semantiska faktorer som påverkar valet mellan reflexivt och personligt pronomen hör antecedentens animathet, liksom satsens diates.

Den pragmatiska faktor som föreslagits är point-of-viewperspektivet, där textens subjekt under vissa förutsättningar kan fungera som antecedent, trots att det inte utgör satsens subjekt.

Slutligen kan också linearitet, ordningsföljden mellan pronomen och antecedent, påverka vilket pronomen som används. Det linjära förhållandet mellan pronomenet och andra led i satsen kan också ha betydelse; om ett objekt kom-

mer mellan subjektet och pronomenet är objektet mer benäget att fungera som antecedent än om objektet är placerat efter pronomenet. I sådana kontexter kan vi alltså få anaforisk syftning från ett reflexivt pronomen till annat led än subjektet i domänen.

Kapitel 3

Metod och material

I det här kapitlet presenterar jag det material studien bygger på, hur undersökningen lagts upp och hur materialet samlats in och transkriberats.

Undersökningen baseras på eliciterat material (se avsnitt 3.1). I kapitlets första delar (3.2–3.4) redogörs för hur tidigare forskning ser på värdet av fria respektive styrda data, samt för ett försök till en syntes av dessa typer av data.

Kapitlets senare delar (3.5–3.6) omfattar en beskrivning av undersökningens informanter, av eliciteringsuppgifternas utformning och tillvägagångssättet vid materialinsamlingen. En diskussion om materialets styrkor och svagheter avslutar kapitlet.

3.1 Materialtyper i studien

Fyra typer av material har använts i det här arbetet. För det första har jag låtit informanterna se en tecknad serie, som de sedan fått återberätta och därefter svara på frågor till. Denna delstudie kallar jag i det följande *Ankan*, efter en av aktörerna i serien.

För det andra har informanterna fått lyssna på en inspelad historia återgiven i första person, *Saluhallen*, och sedan återberätta den i tredje person, först muntligt, därefter skriftligt, vilket gör att *Saluhallen* omfattar två delstudier.

Slutligen har informanterna fått fylla i en enkät med lucktest, bedömningsuppgifter och flervalsfrågor.

I det följande resonerar jag kring varför valet föll på just dessa undersökningsmetoder. Jag presenterar också de använda metoderna närmare i avsnitt 3.6.

3.2 Materialtyper – omdömen i tidigare forskning

I tidigare studier har anaforisk syftning oftast undersökts i experiment, inte sällan i skriftliga bedömningstester. Emellertid står fler undersökningsmöjligheter till buds.

3.2.1 Spontana data

Många undersökningar understryker värdet av spontana data. Värdet av sådana data brukar framför allt anses vara att de tar hänsyn till relationen mellan språk och social kontext.

Proponents of naturalistic inquiry argue that the relationship between context and social behaviour has been clearly established. They further argue that language, as a dimension of social behaviour, must be studied in the contexts in which it naturally occurs, and that this precludes the artificial context of the formal experiment. (Nunan 1996:365)

För vissa forskningsinriktningar, t.ex. Conversation Analysis (CA, se Sacks, Schegloff & Jefferson 1974), är denna relation helt central. Men även utanför sådana forskningsfält betonas av olika skäl värdet av spontana data. Med spontana data undviks den situation som Labov (1972) kallade *Observer's paradox*. Med denna paradox avses det förhållandet att när språkvetare strävar efter att undersöka naturligt språk så bidrar just undersökningen till att det språk man får prov på inte blir naturligt. Ett av Labovs tillvägagångssätt för att undvika observer's paradox var att låta informanterna tala om engagerande ämnen (1966:107ff.). Labov menar att informanter tenderar att tala med mindre fokus på undersökningssituationen och sitt språk i förhållande till denna om de får berätta om något engagerande eller om de vill övertyga experimentledaren om att det de säger är riktigt.

Att informanterna i den här undersökningen till stora delar är *andraspråkstalare* (L2-talare, se t.ex. Hammarberg 2004) av svenska ställer ytterligare krav på metoden. Att använda spontana data är rimligt om man intar Bley-Vromans (1983) hållning. Där ses L2-talares språk som ett system på väg mot målspråkets system. Bley-Vroman illustrerar hur L2-strukturer inte oproblematiskt kan jämföras med målspråkets struktur utan skall studeras ”in its own right, not just as a degenerate form of the target system” (1983:4). Forskare som inte

intar denna hållning, menar Bley-Vroman, gör sig skyldiga till det han kallar "The Comparative fallacy" (1983:1). Om forskare utgår från att L2-talarens *interlanguage* (Gass & Selinker 2001:143; sv. *interimspråk*) bygger på samma regler som målspråket, så kommer en del av L2-talarens språkliga produktion att framstå som osystematisk. Det som är en obligatorisk kontext för en form i målspråket behöver inte vara det i interimspråket:

It cannot be known in advance how the learner's idiosyncratic system will split up the target language obligatory context. It may differ in unpredictable ways from the way the target language does it. (Bley-Vroman 1983:10)

Eftersom forskaren inte kan veta vilka distinktioner en inlärare använder sig av, är öppna eliciteringsformer och spontana data ett sätt att undersöka ett L2, utan att på förhand fastslå vilka regler som är relevanta för distributionen av en viss form.

3.2.2 Styrda data

Mot att använda helt spontana data talar det faktum att en del eftersökta språkliga strukturer inte alltid produceras i spontana talsituationer, inte i tillräcklig omfattning. Elicitering blir då en nödvändig strategi för att få tillräckliga mängder data.

Vidare finns alltid risken med spontana data att informanter, medvetet eller omedvetet, undviker just de eftersökta strukturerna (se Gass & Selinker 2001:78ff), som ju ofta är problematiska i språket (eftersom det ofta är just dessa strukturer som tilldrar sig forskarens intresse). Att använda eliciterade data ökar också möjligheten att jämföra resultat mellan olika studier (Larsen-Freeman & Long 1991:27) och mellan individer i samma studie.

Öppnare former för elicitering, eller helt spontana data, lämnar öppet för möjligheten att informanten faktiskt inte tillämpar ett produktivt system när han eller hon använder den eftersökta formen. Istället kan informanten använda en hel fras som han eller hon hört tidigare (se Gass & Selinker 2001:207f). Mer slutna eliciteringsmetoder kan tvinga informanten att tillämpa ett regelsystem istället för fraser, och vi kan då sluta oss till att den använda formen verkligen är en produkt av informantens grammatiska system. Enkätstudier betraktas därför ibland som ett sätt att undersöka kompetensen, utan att performansfenomen får så stort genomslag.

3.2.3 Spontana eller styrda data?

Kraven på tillräckliga mängder relevanta data och kraven på någorlunda naturligt producerade data leder forskare till olika lösningar för att elicitera strukturer av intresse. Många forskare som använder eliciterade data försöker att åtminstone inte avslöja för informanterna vilken struktur som eftersöks, så att denna struktur inte i högre grad än andra skall påverkas av undersökningskontexten:

One of the primary functions, then, of instruments designed to elicit production data is to oblige learners to produce the item the investigator is interested in studying. At the same time, since researchers still want to strive to obtain as natural a performance as possible, it is ideal if the subjects remain unaware of the item under investigation. (Larsen-Freeman & Long 1991:27)

Ett exempel på denna balansgång i svenska studier av interimspråk utgör Glahn m.fl. (2001). I denna studie undersöks bisatsordföljd hos L2-talare av danska, norska och svenska. För att elicitera relativa bisatser och negerade relativa bisatser, får informanterna i deras studie delta i ett lottospel, där de berättar om vilket kort de dragit genom att rapportera *jag fick kortet på mannen som inte cyklar* och liknande (där då mannen som inte cyklar kontrasterar mot en man som faktiskt cyklar). Glahn m.fl. har alltså skapat en situation som skall elicitera många bisatsordföljder (därtill negerade), utan att utnyttja testmeningar, där informanten själv inte skapar kontexten.

3.3 Metoder i tidigare undersökningar – en diskussion

Reflexiva strukturer har undersökts empiriskt i större material i första hand i kontrastiva L2-studier (se t.ex. Finer 1991, Thomas 1991, Eckman 1994, White m.fl. 1997 och Akiyama 2002) och i inlärningsstudier, som vi sett i avsnitt 2.6. I dessa studier har till övervägande del styrda data använts. Den vanligast förekommande metoden är någon variant av grammatikalitets- och acceptabilitetstester. Testerna innehåller också bilder eller texter i anslutning till de meningar som skall bedömas, för att disambiguera olika tolkningsmöjligheter.

Hur reflexiva strukturer bäst eliciteras undersöks av White m.fl. (1997). White m.fl:s studier gäller engelska, där såväl subjekts- som objektsantecedenter är tillåtna för reflexiva pronomen. White m.fl. menar att *modersmålstalare* (L1-talare, se t.ex. Hammarberg 2004) såväl som L2-talare av engelska i sina respektive grammatiker tillåter objektsantecedenter, men att de i stor utsträckning föredrar subjektsantecedenter. Om de i tester med ambigua testmeningar som i (1) från White m.fl. (1997:152), där antecedenten skulle kunna vara ett subjekt eller ett objekt, ombeds peka ut rätt referent tenderar de att välja en subjektsantecedent.

(1) Mr. Brown asked Mr. Green to paint himself.

Sådana tester skulle då ge vid handen att objektsantecedenter är uteslutna ur informanternas grammatik. White m.fl. visar emellertid att sättet på vilket man testar informanter påverkar i hur hög grad de godkänner även icke-föredragna objektsantecedenter.

I flervalstester, där en testmening följs av en lista på möjliga referenter för det reflexiva pronomenet, väljer informanter i stor utsträckning den prefererade formen, men om en tolkning med objektsantecedent särskilt föreslås för dem ser de också den möjligheten. Samma sak gäller om en kontext tydligt pekar mot en objektsantecedent. Därför menar White m.fl. att en kontextualiserande berättelse eller bild med en efterföljande testmening som skall bedömas som sann eller falsk i förhållande till text eller bild skulle möjliggöra för informanter att känna igen också icke föredragna, men i deras grammatik möjliga, antecedenter.

White m.fl. undersöker vidare om bilder eller texter fungerar bäst som sådana kontextualiserare. En grupp informanter, såväl L1-talare som L2-talare, genomförde test där testmeningar följer på en kontextualiserande bild, medan en annan grupp, också den bestående av L1-talare såväl som L2-talare, genomförde ett test där testmeningar följde på kontextualiserande berättelser som var några meningar långa. De informanter som gjorde bildtestet identifierade i mindre utsträckning de icke föredragna (men möjliga) objektsantecedenterna, än de informanter som gjorde texttestet. Elicitering med hjälp av berättelser skulle alltså vara ett bättre sätt att undersöka informanternas hela grammatiska system och inte bara de föredragna formerna inom systemet.

White m.fl. problematiserar emellertid detta resultat. De informanter som genomförde bildtestet hade möjligheten att först läsa testmeningen och bilda sig en uppfattning om dess tolkning (och skulle då i hög grad ha valt den föredragna subjektstolkningen). Bilden förmådde inte i efterhand ändra på deras tolkning av meningen. De informanter som istället gjorde texttestet läste i hög-

re utsträckning berättelsen innan de läste testmeningen och fick därför kontexten som pekade mot en objektsantecedent innan de bildade sig en uppfattning baserad helt på testmeningens struktur. Om så är fallet är det inte nödvändigtvis testtypen som sådan som är avgörande, utan i vad mån informanten möter kontexten eller testmeningen först. Kontextualiserande berättelser verkar dock i större utsträckning styra informanterna mot att först titta på kontexten och därefter på testmeningen, vilket är önskvärt.

Att texter fungerar bättre än bilder skulle också kunna bero på att informanter tycker att läsuppgifter är svårare än bilduppgifter. De accepterar då den efterföljande testmeningen mer okritiskt, eftersom de ändå är osäkra på vilken syftningen enligt texten borde vara. Mot detta talar, anför White m.fl., att informanter i en del av deras studie som undersökte generella tendenser (och inte reflexiva syftningar), inte generellt tenderade att acceptera ”vad som helst” i förhållande till textkontexter.

I min enkätstudie har jag använt mig av kontextualiserande berättelser. Det faktum att många av informanterna i min studie har haft synpunkter på sådant innehåll som inte varit avsett att vara problematiskt i de kontextualiserande berättelserna pekar också mot att informanter inte okritiskt accepterar testmeningar som följer på texter.

Ytterligare en studie av betydelsen av metodens utformning för undersökningar av reflexiver, också här på engelska, är Akiyama (2002). Hon anför att ambiguitet eliciteras i för liten omfattning. För att elicitera ambigüosa tolkningar av reflexiva pronomen föreslår hon lösningen, att varje struktur eliciteras två gånger; dels med en kontext som visar på den ena av de två möjliga referenterna, dels med en kontext som visar på den andra. I tidigare studier (se t.ex. Eckmann 1996) har det förekommit tester där informanter ombeds att ta hänsyn till två tolkningsmöjligheter, dvs. två möjliga olika referenter, för varje testmening, vilket anses vara en svår uppgift för språkbrukare i allmänhet. Med Akiyamas tillvägagångssätt slipper informanter ta ställning till mer än en möjlig tolkning åt gången. Vidare pläderar Akiyama för testmeningar utan kontrollverb, eftersom man vid sådana har svårt att avgöra om informanten använder sig av en lokal domän och syftar på ett PRO eller om informanten avser att syfta på objektet som föregår infinitivfrasen (se vidare kapitel 6). Angående analysen av insamlade data menar Akiyama slutligen, att endast studier som tar hänsyn till varje individs grammatik, till skillnad från studier som behandlar svar från grupper av informanter, kan säga något om hur det grammatiska systemet, och variationer inom det, ser ut hos enskilda informanter.

3.4 Undersökningens metod

För materialinsamlingen i den här studien har jag utgått från att koreferenta strukturer i tredje person inte är så vanliga i spontandata att sådana skulle kunna ligga till grund för undersökningen. Detta antagande stöds också av det material av egeninspelningar som jag har haft tillgång till (se avsnitt 3.6.3). Därför har en eliciteringsmetod använts för att öka informationsmängden (se avsnitt 3.2.2 ovan). Muntliga och skriftliga berättelser och samtal, som aktualiserar valet mellan personligt och reflexivt pronomen, har eliciterats med hjälp av två stimuli: en bildserie som informanterna ombads att berätta om och svara på frågor kring och en inspelad berättelse i första person som informanterna fick lyssna till och sedan återberätta muntligt och skriftligt i tredje person. Därtill har informanterna fått genomföra en skriftlig enkät innehållande lucktester och ta ställning till påståenden utifrån korta berättande texter (se avsnitt 3.6 nedan).

I de delstudier där informanterna ombads att berätta till bildserien och återberätta en historia var möjligheterna stora för informanterna att själva välja hur de koreferentiella strukturerna skulle realiseras språkligt. Det rör sig alltså om en tämligen öppen form av elicitering. Denna undersökningsmetod där pronomens funktion är given av sammanhanget, men där formen avgörs av informanterna utan påverkan från flervalsuppgifter eller liknande har givit förutsättningar att undvika "the comparative fallacy" (se avsnitt 3.2.1). Även i enkätens inledande delar får informanterna välja form fritt (se vidare avsnitt 3.6.2.3). För att minska riskerna att genom undersökningen påverka informanternas användning av de eftersökta formerna utformades de muntliga delarna av eliciteringen som ett samtal, som till viss del skulle upplevas som engagerande för informanterna (se avsnitt 3.2.1).

Eliciteringsmetodernas öppna utformning medförde en risk för att informanterna skulle kunna undvika de eftersökta strukturerna (jfr Corder 1981, se avsnitt 3.2.1 ovan). Å ena sidan skulle det i sig kunna vara ett värdefullt resultat och därför tillåts informanterna berätta om bildserien i början av det samtalet utifrån en helt egen kommunikationsstrategi. Likaså får de i stort sett välja själva hur de vill återberätta den inspelade historien. Å andra sidan skulle sådana undvikandestrategier kunna tolkas som att informanterna inte har kunskaper om hur anaforiska syftningar realiseras, även om de faktiskt har sådan kunskap, men av något skäl föredrar konstruktioner utan sådan syftning. Dessutom skulle jämförelser mellan olika individer och olika grupper i studien försvåras om de olika berättarstrategierna skilde sig alltför mycket åt. Därför ställde samtalsledaren ett antal frågor enligt ett formulär, för att i viss mån tvinga alla informanter att redogöra för koreferentiella strukturer i bildmate-

rialet (och till vissa delar också i återberättelsen; se vidare avsnitt 3.6.2.1 och 3.6.2.2 nedan).

De sinsemellan olika testmetoderna, från relativt öppna uppgifter via frågor om relationer mellan personer i bildmaterialet till styrda uppgifter i enkäten, syftade till att undersöka fenomenet utifrån olika metodologiska angreppssätt. Om flera olika metoder används bör möjligheterna att varje informant utnyttjar anaforisk syftning öka, och dessutom ges tillfälle att utvärdera de olika metoderna.

Enkätundersökningen fokuserar enbart på possessiva koreferentiella strukturer, som visade sig vara de strukturer som varierade mest hos informanterna i de muntliga och skriftliga delundersökningarna. I enkäten ingick tre deluppgifter, I, II och III. De olika delarna är kontrollerade i olika stor utsträckning och de omfattar också såväl produktions- som tolkningsuppgifter. Alla delar innehåller kontextualiserande historier för syftning. I enlighet med diskussionen i White m.fl. om lämpliga stimuli (se avsnitt 3.3) har korta texter valts framför bilder.

3.5 Undersökningens informanter

I studien har totalt 176 informanter från Stockholm, Göteborg och Malmö medverkat. 118 av dessa informanter har deltagit i undersökningens alla delar och valdes därför ut att ingå i den grupp som analyserades.¹

Informanterna består av två grupper: en huvudgrupp bestående av 97 ungdomar från Stockholm, Göteborg och Malmö, som gick i gymnasiets år 2 när materialinsamlingen inleddes och en jämförelsegrupp med 21 vuxna informanter från samma orter. Varje informant har tilldelats en identifieringskod bestående av en bokstav (som för ungdomarnas del kodar den skola informanten går i och för de vuxna staden de bor i) och ett nummer. Dessa koder används här i exempel och diskussioner för att informanternas anonymitet ska bevaras.

3.5.1 Ungdomarna

De ungdomar som ingår i studien har valts ut att delta genom projektet *Språk och språkbruk bland ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer* (hädanefter SBP,

¹En av dessa informanter, C13, kom av misstag att ingå i gruppen trots att vederbörande inte deltagit i övningen med bildserien.

språkbruksprojektet) och ingår därför i ett flertal studier utöver den här. SBP kontaktade skolor i Stockholm, Göteborg och Malmö. På så sätt fick projektet kontakt med åtta gymnasieklasser varav tre i Stockholm, två i Göteborg och tre i Malmö. Informanterna gick under 2003 i gymnasiets år 2. Eleverna gick huvudsakligen på samhällsvetenskapliga programmet, men av praktiska skäl var en av skolorna i Malmö representerad av en klass på naturvetenskapliga programmet. Någon av skolorna i Stockholm och Göteborg ligger i respektive stads centralare områden, och någon av skolorna i respektive stads ytterområden. I Malmö ligger alla tre skolorna centralt, eftersom inga större gymnasieskolor finns i Malmös ytterområden.

Av informanterna har drygt hälften svenska som andraspråk. Övriga har svenska som modersmål.

De ungdomar som ingår som informanter i den här studien har alla givit sitt medgivande till att delta i projektet. I några fall har ungdomar från andra klasser spelats in, men om de inte funnits med bland dem som givit projektet skriftligt tillstånd att använda material de deltar i, har dessa inspelningar och annat material lämnats utan att transkriberas eller analyseras.

De informanter som valt att medverka i projektet har deltagit i en bakgrundsenkät, där en projektmedlem under ca 20 minuter intervjuat informanten om hans eller hennes språkanvändning, språkbakgrund, familj, fritid, skolgång och intressen. Informationen har sammanställts i en databas, se appendix Informantöversikt.

Vilka ungdomar som slutligen ingått i den här studien har avgjorts av vilka som har haft möjlighet att delta i samtalen under samtalsledarens besök i skolorna. Uppgifterna har genomförts under skoltid och i vissa fall har informanterna föreslagit sig själva som deltagare, i andra fall har informanterna föreslagits av läraren. I några fall har en projektmedlem haft önskemål om vilka informanter som skulle delta i andra undersökningar som pågick samtidigt som denna, och då har samma informanter deltagit också i denna undersökning, för att i så liten grad som möjligt störa och avbryta lektionerna.

3.5.2 Vuxna

De vuxna informanter som deltagit i undersökningen har rekryterats i ett kontaktnät som utgått från en huvudinformant (ett s.k. snöbollsurval, se Clark-Carter 1997:169). Eftersom huvudinformaten varit alltför väl förtrogen med projektet och forskningen, har han eller hon sedan utgått ur studien. De vuxna informanterna är födda mellan åren 1928 och 1960. De deltog i en kortare bakgrundsenkät. Bakgrundsenkäten med de vuxna rör frågor som språkbakgrund och språkanvändning, familj, yrkeslivs- och utbildningshistoria. Samt-

liga vuxna informanter har svenska som L1. Ingen av de vuxna informanterna har yrken som i högre utsträckning gör att de reflekterar över språk på professionella grunder. Ingen av dem är t.ex. språklärare (se vidare kapitel 7–8).

3.6 Eliciteringsuppgifternas genomförande och utformning

Stora delar av det material som ligger till grund för undersökningen samlades enligt ovan in med hjälp av eliciteringsstrategier. I det följande redogörs för hur eliciteringsuppgifterna genomfördes praktiskt, och hur uppgifterna med stimuli är konstruerade och avsedda att fungera.

3.6.1 Genomförande

Undersökningen baseras i huvudsak på tre uppgifter. Den första uppgiften, *Ankan* (se också 3.6.2.1), består i att informanterna får se en bildserie. Sedan får de berätta om den i samtal med samtalsledaren och svara på frågor om bilderna. Den andra uppgiften, *Saluballen* (se också 3.6.2.2), består i att återberätta en inspelad historia, först muntligt, därefter skriftligt. Inspelningen är i första person, och historien skall återberättas i tredje person. Den sista, tredje uppgiften, är en skriftlig enkät, som i sin tur består av tre delar.

Ankan och *Saluballen* är delvis öppna eliciteringsuppgifter, då informanterna själva kan välja hur deras berättelser utformas. Men uppgifterna har också mer styrda inslag, där samtalsledaren ställer frågor som ibland tvingar informanterna att uttrycka koreferentiella strukturer (se avsnitt 3.2.2). Enkäten är i hög grad kontrollerad och även inom denna uppgift är deluppgifterna i stigande grad styrda, från att informanterna själva skall välja ett passande ord, till att informanterna tvingas välja mellan två föreslagna ord.

Uppgifterna genomfördes i nämnd ordning, för att inte avslöja för informanterna vilken struktur som undersöktes (se avsnitt 3.2.3). Det framgår inte av de två första uppgifterna, men förmodligen av åtminstone den sista delen i enkäten. Av praktiska skäl genomfördes emellertid enkäten före de muntliga uppgifterna i en av skolorna i Malmö.

Ungdomarna utförde *Ankan* och *Saluballen* i skolan, antingen i en korridor utanför klassrummet eller i anslutande grupprum eller liknande. När uppgifterna utfördes var bara samtalsledaren och informanten närvarande. Under

den skriftliga delen av *Saluhallen* kontrollerade samtalsledaren inte informan- tens arbete, som oftast utfördes i anslutning till platsen för samtalet, men vid vissa tillfällen inne i klassrummet. Enkäten genomfördes i klassrummet under lektionstid, med såväl samtalsledaren som klassens lärare närvarande.

De vuxna genomförde samtliga uppgifter antingen på sina arbetsplatser eller i sina hem. De muntliga uppgifterna genomfördes med endast samtalsledaren och informanten närvarande. Enkäten genomförde de vuxna informanterna oftast ensamma i efterhand och lämnade det ifyllda testet till samtalsledaren vid ett senare tillfälle. I vissa fall väntade samtalsledaren i informantens hem eller på informantens arbetsplats medan enkäten fylldes i.

Samtalen spelades in på minidisc med minidiscspelare Sony Net MD Walkman MZ-N707 Type R med mikrofon Sony ECM 717. Mikrofonen placerades antingen på ett bord framför informanten, eller fästes på informantens kläder. Samma utrustning som användes för inspelning användes också för uppspelning av *Saluhallen* inför återberättelsen. Insamlingen av de muntliga uppgifterna och den skriftliga återberättelsen med ungdomarna ägde rum under perioden mars–juni 2003. Den vuxna kontrollgruppen genomförde uppgifterna under perioden november 2003–december 2004.

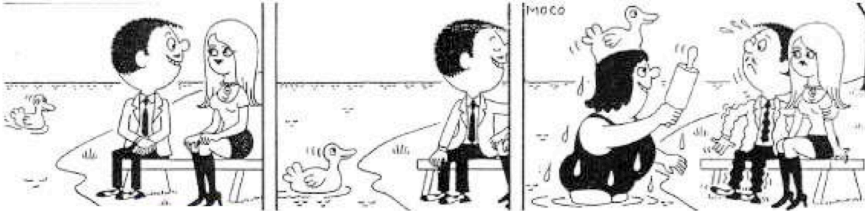
3.6.2 Uppgifternas utformning

I det följande presenteras uppgifternas utformning.

3.6.2.1 Uppgift 1: Berättande till bildserien *Ankan*

I den första uppgiften skall informanterna berätta om en bildserie. Bilderna i serien föreställer en man och en kvinna, som har ett rendez-vous i en park. Medan paret sitter på en bänk, närmar sig en anka i vattnet framför paret, och i sista rutan visar det sig att ankan varit en förklädnad i form av en huvudbonad på en dam, som skulle kunna vara mannens hustru, som spionerar på maken och den yngre kvinnan (se figur 3.1).²

²Tack till Sture Hegerfors för hjälp med identifikation av serien och information om innehav av rättigheter! © PIB Copenhagen, www.pib.dk.

© PIB Copenhagen, www.pib.dk.

FIGUR 3.1: *Bildserien Ankan, eliciteringsunderlag för uppgift 1.*

Bildserien är vald för att vid beskrivning aktualisera många olika possessiva förhållanden och syftningar inom texten på tidigare nämnda referenter, med variation vad gäller kön, numerus, animathet osv.

Informanterna fick en kopia av bildserien och ombads berätta om vad som hände på bilderna. De hade då möjlighet att formulera sin berättelse som de själva ville. Först därefter ställdes frågor om relationer mellan aktörerna. Ett samtal kring uppgiften *Ankan* redovisas i exempel 3.1.³ För en diskussion om transkriptionen och transkriptionsnyckel, se avsnitt 3.7.

EXEMPEL 3.1: *Samtal om Ankan. [L36: Ankan, muntlig]*

L36: det är en tjej och en kille

INV: mhm

L36: sitter på en parkbänk

INV: mhm

L36: dom ser kära ut

INV: mhm

L36: försöker killen kyssa henne så kommer mamman upp
från vattnet

INV: just det

L36: låtsas vara en anka eller vad det är för att hålla
koll på hennes dotter

INV: precis bra då ska jag fråga dej massa frågor om
det här nu då

³I exempelrubriken presenteras här och i det följande vilken informant som producerat exemplet, ur vilken uppgift utdraget är hämtat samt om det är ett muntligt eller skriftligt exempel.

L36: m
INV: på första bilden där sitter det en kille på en
bänk
L36: m
INV: vem sitter han där tillsammans med
L36: hans blivande
INV: ja just det
L36: en tjej
INV: vad tänker han när han sitter där
L36: att han vill kyssa henne
INV: sen på andra bilden så kommer det en anka
L36: m
INV: varför ser han inte den ankan
L36: han e inne i inne i henne
INV: mhm
L36: han håller inte koll på resten
INV: nä precis man kan se att han har sträckt ut armen
var har han lagt den
L36: runt axlarna
INV: just det sen så kommer den arga tanten upp ur
vattnet där
L36: m
INV: vem e hon
L36: flickans mamma
INV: mhm varför e hon så arg
L36: för att kanske inte gillar att hon e med honom
INV: nä just det vem tror du att hon e så arg på
L36: killen
INV: mhm han e väldigt rädd kan man se han skakar
varför tror du att han e så rädd
L36: för att hon håller i en vad heter det där
INV: kavel
L36: ja kavel och tror att han ska få stryk
INV: just det vem e han mest rädd för den här killen
tror du
L36: mamman
INV: m e tjejen också rädd

L36: nä hon e inte rädd hon e arg

INV: okej vem e hon arg på

L36: hennes mamma

INV: okej bra

Frågorna ställdes på ett sådant sätt att pronomenal skulle tvingas fram hos informanterna. Alla informanter fick svara på i stort sett samma batteri med frågor, men om en informant tydligt redan i den inledande fria delen av samtalet redogjort för förhållanden som någon eller några av frågorna berörde, undveks frågorna eftersom de skulle verka konstiga i samtalsituationen. Vissa informanter berättade själva mycket lite om bilderna och då ställdes frågor redan från början i samtalet. Några informanter fick också hjälp med att hitta en ingång i berättelsen, genom att samtalsledaren berättade om vilka relationer som man kunde anta förelåg mellan aktörerna i serien som i exempel 3.2.

EXEMPEL 3.2: *Samtal om Ankan med extra frågor från samtalsledaren.*

[E01:Ankan, muntlig]

E01: ja de: # en man å en kvinna sitter på en
parkbänk xx

INV: mhm

E01: vid vatten sitter dom där å har trevligt å sen
så kommer de(t) upp en tant me(d) en anka på
huv(ud)et å brödkavle

INV: m # just de(t)

E01: m

INV: de: de(t) som händer äm ja(g) kan ge några # tips
här på

E01: m

INV: hur de(t) e han killen då me(d) slipsen ja han e
liksom en kille å tjejen där e älskarinnan

E01: mhm ja ja

INV: flickvännen å den arga tanten då de(t) e de(t) e
frun frun liksom # så hon har anledning å va(ra)
lite sur # ha så vi tar de(t) ifrån början då den
här killen som sitter här på bänken

E01: ja

INV: vem sitter han där tillsammans me(d)

E01: sin älskarinna

Samtalsledaren lade sig vinn om att inte själv använda de eftersökta formerna, varken i *Ankan* eller *Saluhallen*, för att undvika att påverka informanterna, men vid några tillfällen använder samtalsledaren ändå dessa former, se exempel 3.3 nedan.⁴

EXEMPEL 3.3: *Samtalsledaren använder själv eftersökt form. [C07: Ankan, muntlig]*

INV: sen på andra bilden så kommer ankan nära

C07: yes

INV: varför ser inte han den

C07: han e upptagen av henne

INV: just det man ser att han har sträckt ut sin arm där

C07: yes

INV: var har han lagt den

C07: hennes axel

3.6.2.2 Uppgift 2: Muntlig och skriftlig återberättelse av *Saluhallen*

I den andra uppgiften skall informanterna återberätta en historia som de fått höra på en ljudinspelning. På inspelningen berättas en historia i första person och informanterna återberättar den i tredje person. Inspelningen, som återges i exempel 3.4, är ca 1,5 minut lång.

⁴I det här och följande exempel ramas ibland diskuterade företeelser in.

EXEMPEL 3.4: *Stimulit* Saluhallen.

Igår var jag i saluhallen och handlade. Jag skulle laga mat åt mina killkusiner, för de skulle komma på middag. Det är svårt att laga mat åt mina kusiner, för en är vegetarian och den andra är allergisk mot morötter.

Jag skulle i alla fall köpa fisk och potatis. Jag ställde mig i kö hos en av handlarna. Plötsligt märkte jag att mina vantar var borta. När jag vände mig om såg jag att gubben bakom mig hade mina vantar! Jag blev jättearg och bad gubben att få tillbaka dem. Men gubben vägrade. Till slut gav jag upp och när det var min tur köpte jag en stor bit lax. Sedan gick jag vidare till grönsakshandlaren. Men jag hade otur. Samma gubbe stod i kö hos grönsakshandlaren också, fast den här gången stod han framför mig. Plötsligt vände sig gubben om och sade att jag hade tagit hans plånbok! Jag tittade i min väska och där låg en plånbok som jag inte kände igen! Jag gav gubben hans plånbok och sedan skyndade jag mig hem, för det här verkade ju obehagligt.

När mina kusiner Johan och Peter kom på kvällen berättade en av dem att han suttit bredvid en jättekonstig gubbe på spårvagnen, som givit honom ett par vantar och sagt åt honom att ge dem till sin kusin som skulle bjuda honom på laxmiddag...

Berättelsen på inspelningen är konstruerad för att, liksom bildserien (se ovan) aktualisera possessiva och koreferentiella relationer. Den skulle också återge indirekt tal för att ge underlag för bisatser och därmed eventuella långdistanssyftningar (se avsnitt 2.2). Berättelsen är vidare komplex för att informanterna skall behöva koncentrera sig på händelseförloppet och därmed inte fokusera för mycket på formen i sitt återberättande. Att informanterna får stimulit i form av ljud istället för text ökar också momentet av memorering och koncentration, samtidigt som det gör stimulit tillgängligt även för informanter som av olika skäl har svårt att förstå text. För att ytterligare öka informanternas engagemang och koncentration på historien har den mystiska inslag. Att detta grepp verkar tjäna sitt syfte framkom vid inspelningarna, då många informanter ställde frågor om ”hur det gick” och vem gubben var och hur han kunde veta det han visste.

Informanterna fick först information om den inspelade berättelsens längd, för att i någon mån kunna hushålla med minnesresurserna genom hela inspelningen. Vid några tillfällen glömde dock samtalsledaren att ge sådan information. Informanterna informerades också om att de skulle återberätta historien

muntligt och skriftligt. De fick sedan lyssna på inspelningen i öronsnäckor. När de lyssnat igenom historien fick de en fråga om hur de uppfattat berättelsen, och om de uttryckte tveksamhet erbjöds de att lyssna på historien igen. Få informanter valde att lyssna igenom inspelningen mer än en gång, men några enstaka (D36, P19, P49, L03, K33, B32) valde att lyssna på en del av, eller hela, inspelningen igen.

Informanterna uppmanades att börja berätta genom en fråga, ofta ”Vad berättade flickan på bandet?”. Överlag hade informanterna inga svårigheter att själva driva berättelsen framåt och samtalsledaren deltog då bara med uppbackningssignaler. I exempel 3.5 återges ett samtal om *Saluhallen*.

EXEMPEL 3.5: *En återberättelse av Saluhallen. [Saluhallen, muntlig: S29]*

- S29: hon skulle ha middag för sina två killkusiner
Johan och Peter tror jag dom hette
- INV: m
- S29: å så skulle hon en var vegetarian men den andra
var allergisk mot morötter
- INV: just det
- S29: så hon tyckte det skulle bli lite komplicerat
men hon gick till saluhallen i alla fall jag tror
fiskståndet tror jag det var
- INV: mhm
- S29: å stod där i kön å då står det en gubbe bakom
eller så märker hon att hennes vantar e borta
- INV: mhm
- S29: å då står det en kille bakom henne en äldre man å
ser att han har hennes vantar
- INV: mhm
- S29: å hon säger till honom att det e hennes vantar å
jag tror han gav henne dom igen
- INV: mhm
- S29: jag är inte säker ää sen så köpte hon lax ää
sen när hon sitter näej sen skulle hon till
grönsaksståndet och då står den här mannen igen
fast framför henne istället
- INV: just det

S29: å då vänder han sig om helt plötsligt och säger
att hon har hen+ hans plånbok

INV: m

S29: å hon fattar ingenting men kollar i sin väska och
där såg hon en plånbok som hon inte kände igen så
hon bara gav tillbaka den till honom och sprang
därifrån köpte det och gick fort därifrån bara
för att eller det blev väl pinsamt hon visste väl
inte hur den hade hamnat där sen här de här två
kusinerna kom då Johan och Peter på middagen så sa
berättade en av dom tror jag att dom hade träffat
en konstig man på spårvagnen

INV: mhm

S29: som hade kommit fram och gett honom ett par vantar
och sa att han skulle att hon ja att han skulle ge
dom till sin kusin som skulle ha laxmiddag

Samtalsledaren ställde frågor till informanterna endast om de inte självmant berättade historien. Dessa frågor syftade inte primärt till att elicitera aktuella pronomenformer som i *Ankan*, utan till att hjälpa informanterna att återberätta hela historien; se exempel 3.6.

EXEMPEL 3.6: *Återberättelse av Saluhallen med stöd från samtalsledaren. [B17: Saluhallen, muntlig]*

INV: va(d) e de(t) hon berättar nu'ra (:då)

B17: de(t) e nån snubbe som snor hennes vantar

INV: ja ## precis ## var s+ var e'rom (:dom) när han
snor dom

B17: spårvagnen tror ja(g) eller ## eller va(r) de(t)
nån laxaffär

INV: fö+ först e dom i

B17: fisk

INV: precis i en stor affär # varför e varför e hon
där å handlar'å (:då)

B17: för hon vill laga nån lax till sina ku+
killkusiner

INV: ha å sen så snor han vantarna

B17: a
 INV: va(d) gör hon då
 B17: hon ber han: å få tillbaks dom # men han vägrar
 ## å sen: ger hon upp å
 INV: m # å sen
 B17: å sen går hon till grönsaks: varor x så grönsak
 x där hon skulle köpa ja(g) kommer inte ihåg vad
 ja(g) har glömt så snabbt x
 INV: potatis
 B17: a å sen # ser hon han där igen # han står framför
 henne
 INV: m
 B17: å säger att # hon har tagit hans plånbok å sen
 tittar hon i sin väska hittar en främmande f+
 plånbok å ger tillbaks den å går hem
 INV: just de(t) # å sen e de:(t) # kväll
 B17: a
 INV: å så äter dom midda(g)
 B17: m
 INV: å då händer också de(t) också nån konstig sak
 eller dom berättar nån konstig sak
 B17: killkusinerna
 INV: ja just de(t)
 B17: ja(g) tror dom berättar att dom hade gett
 handskarna till en man # gubbe
 INV: just de(t)
 B17: i spårvagnen
 INV: mhm
 B17: å sen hörde inte så mycket
 INV: nä # de e väldigt konstigt i slutet
 B17: ja
 INV: tack snälla för hjälpen hörnu (:du)

Dessutom ställdes frågor i slutet av berättelsen om det inte framgick tydligt
 vem eller vilka i berättelsen informanten avsåg att syfta på, som i exempel 3.7:

EXEMPEL 3.7: *Samtalsledaren ställer fråga för att förtydliga avsedd syftning.*
[D36: Saluhallen, muntlig]

D36: nä sen så ## ja sen så då när hennes kusiner kom
så sa # han eller kusinen sa det att # ja det var
en jättekonstig gubbe sa till mig när vi var på
spårvagnen # han sa att jag sku+ att han gav mej
ett par vantar så att jag skulle ge dom till min
kusin

INV: just det

D36: som skulle bjuda mej på en laxmiddag

INV: precis å vem e den kusinen

D36: det var då hon som hade vart i saluhallen å
handlat

INV: just det

I vissa av de fall där informanten inte hade förstått historien redogjorde samtalsledaren kort för den, i görligaste mån utan att använda de eftersökta formerna, för att underlätta den skriftliga delen av uppgiften.

Informanterna fick efter avslutat muntligt återberättande ett blankt ark papper och ombads skriva ned samma sak som de just berättat muntligt. Exempel 3.8 återger en skriftlig återberättelse.

EXEMPEL 3.8: *Skriftlig återberättelse av Saluhallen.* [E18: Saluhallen, skriftlig]

En tjej gick till "salhallen" för att köpa fisk till middagen som hon skulle bjuda sina killkusiner. När hon stog i leden märkte hon helt plötsligt att hon blivit av med sina handskar. Hon såg att en gammal gubbe hade dem. Hon blev väldigt upprörd och gick genast ditt för att få tillbax dem, men mannen vägrade så hon gav upp och gick vidare.

Lite senare märkte hon att samma man var framför henne när hon stog i ledd för att köpa lax, då påstog han att hon hade hans plånbok, hon visste inte hur hon hade fått med sig den så hon gav tillbax den. Efter allt detta gick hon hem, när hennes kusin kom så berättade han att han träffat på en konstig gubbe på tåget som gav sina handskar för att kusinen skulle ge till sin snälla kusin som varit snäll och lagat middag.

3.6.2.3 Uppgift 3: Enkätuppgift

Enkätuppgiften, den sista uppgiften, innehåller tre typer av skriftliga uppgifter. Alla uppgiftstyperna inleds med en några meningar lång kontextualiserande historia. I del I följs denna korta text av en testmening i vilken informanterna ombeds att fylla i ett utelämnat ord. Ett exempel på uppgifternas utformning i denna del av testet återges i 3.9.

EXEMPEL 3.9: *Exempel på fråga i enkätens del I.*

Nina gillade inte killen som hon bodde ihop med. Hon skällde ofta på pojkvännen.

Flickan var arg på pojkvän. (Fyll i *ETT* ord!)

I del II följs texten av en testmening, som informanterna skulle bedöma som riktig eller felaktig i förhållande till den kontextualiserande texten. Om de bedömde testmeningen som felaktig skulle de också rätta felet i testmeningen. Ett exempel på uppgifternas utformning i testets andra del återges i 3.10.

EXEMPEL 3.10: *Exempel på fråga i enkätens del II.*

Hanna var ute och sprang i skogen. Där såg hon en klasskompis som var ute med en ny kille, som Hanna inte kände igen.

Hanna såg en kompis som var ute med sin kille.

Meningen är RÄTT.

Ändra i meningen om något inte låter bra.

I del III fick informanterna välja vilket av två föreslagna ord som passar bäst i testmeningens lucka, i förhållande till den inledande texten. En uppgift återges i 3.11.

EXEMPEL 3.11: *Exempel på fråga i enkätens del III.*

Elmas pappa strök en skjorta som han hade köpt för att ha på midsommarafton.

Elmas pappa strök skjorta. **hans sin**

Uppgifterna var samlade i ett häfte, med endast en fråga på varje sida. Informanterna ombads muntligt att endast bläddra framåt i häftet och inte gå tillbaka och jämföra eller ändra svar och fick också informationen i skrift. Före varje del i uppgiften fanns ett blad med information om hur delen skulle fyllas i samt en övningsuppgift, vars resultat inte analyseras (och inte heller alltid fylls i av alla informanter). För att undvika att informanterna hjälpte varandra med svaren och för att sprida uttrötningseffekter och påverkanseffekter mellan uppgifterna (se Nunan 1996:377), fick informanterna frågorna i olika ordning. De tre typerna av uppgifter förekom dock i nämnd ordning i alla versioner av enkäten och skildes åt av olika färger på pappret, samt av instruktioner omedelbart före varje del.

3.6.3 Övrigt material

I studien har det också funnits tillgång till ytterligare två typer av material. Det rör sig dels om kvalitativa intervjuer om pronomenväl och dels om inspelningar som gjorts av andra projektmedlemmar i SBP.

De kvalitativa intervjuerna genomfördes i de två göteborgsskolorna, med två elever i en grupp på ett av göteborgsgymnasierna och en elev på det andra göteborgsgymnasiet. Informanterna fick under intervjun återigen besvara frågorna i enkätuppgiften och berätta och/eller diskutera med varandra om varför de valde de former de valde. Om de inte själva redogjorde för det frågade samtalsledaren om deras val och föreslog ibland andra former, som informanterna också fick ta ställning till och resonera kring.

Det har också funnits tillgång till projektmaterial som består av egeninspelningar, gruppdiskussioner utifrån material som delats ut av projektmedlemmar eller elevernas lärare. Detta material har använts som referens, och har inte ingått i analyser.

3.7 Från tal och text till transkription och textdokument

Samtalen och intervjuerna med informanterna har transkriberats med hjälp av transkriptionsverktyget CLAN (2007). Huvudsakligen följer transkriptionernas format transkriptionssystemet CHAT (McWhinney 1991). Ett viktigt avsteg från CHAT-systemet har dock gjorts. Informanternas utsagor har inte delats in i yttranden i samtalsanalytisk mening, *utterances* (McWhinney 1991:9).

Interpunktion, som i CHAT-systemet är beroende av yttrandens slut, har därför också uteslutits ur transkriptionerna.

Transkriptionerna följer i stort sett standardortografi. När en talspråksform skiljer sig avsevärt från standardortografi följs talspråksformen av en standardortografisk form inom parentes. I vissa fall har endast grafem eller morfem lagts till i parentesen efter talspråksformen, se exempel 3.12.

EXEMPEL 3.12: *Standardortografiska tillägg inom parentes. [B35: Ankan, muntlig]*

B35: en tjej som: han träffa(de) igår på ett disco
kanske ja(g) vet inte

De standardortografiska tilläggen gör att t.ex. talspråksformen *å* kan disambigueras till *att* respektive *och* och därmed identifieras maskinellt med matchning mot maskinläsbara ordlistor. Denna anpassning till standardortografi har dock inte skett genomgående i materialet, eftersom studien inte utnyttjar sådan matchning, automatisk taggning eller liknande.

Symboler som använts på annat sätt än i standardortografi är plustecken (+), som används när talaren avbryts eller avbryter sig, samt VERSALER, som anger kraftig emfas. Förlängda ljud markeras med kolon (:). Pauser har markerats impressionistiskt i materialet och grindtecken (#) markerar kortare paus och dubbla grindar (##) markerar mycket lång paus. Ohörbart tal har markerats med ett x för enstaka ohörbara ord och med xxx för längre ohörbara sekvenser.

Överlappning har inte transkriberats i materialet. Eftersom samtalsituationerna delvis är styrda förekommer heller inte överlappning i så stor utsträckning som i friare samtal. Om överlappningen verkar ha stor betydelse för samtalet har det istället kommenterats i transkriptionen.

Kommentarer till transkriptionerna, såsom förtydliganden av händelser under inspelningen, återfinns antingen i den typ av kommentarrad som CHAT-systemet använder sig av, inledd med ett procenttecken (%), eller, för enkelhets skull, inom [hakparenteser] i texten. Transkriptionsprinciperna framgår av tabell 3.1.

TABELL 3.1: *Transkriptionsprinciper enligt delvis modifierad CHAT-modell.*

#	kort paus
##	längre paus
HANS	emfatiskt tryck
Hans:	förlängning av föregående ljud
+	avbrutet yttrande
x	ohörbart ord
xxx	ohörbar sträng
%	kommentar
[kommentar]	kommentar
(de)	standardortografiskt tillägg eller standardortografisk form

Slutligen bör nämnas att en del av materialet transkriberats noggrannare än huvuddelen av materialet, med större hänsyn till överlappning och paralingvistisk information enligt transkriptionsnormerna för SBP, för att kunna ingå i projektets kumulerade databas.

De skriftliga uppgifterna har överförts manuellt från handskrivna original till textdokument. Inga förändringar till större likhet med standardortografi eller förändringar av interpunktion och liknande av det skrivna materialet gjordes.

3.8 Metoddiskussion

Man kan inte utesluta att informanternas språkbruk influerats av undersökningssituationen. Informanternas produktion och svar i materialet kan ha påverkats av en rad faktorer. Resultatet bör ses som representativt för ett något mer formellt språk. Det är dock inte troligt att de eftersökta formerna påverkats i särskilt hög utsträckning i *Ankan* och *Salubhallen*, eftersom informanterna inte var medvetna om vilka konstruktioner som skulle studeras. Det faktum att ungdomarna och de vuxna informanterna inte genomförde uppgifterna i samma miljö kan också påverka resultatet. De vuxna, som genomförde testerna i sina hem eller arbetsplatser, hade en lugnare testsituation. Ungdomarna genomförde testerna i skolorna, en miljö som å ena sidan är deras vardagliga miljö, vilken väl motsvarar de vuxnas arbetsplatsmiljö, men som också innebar fler avbrott och vid en del intervjuer hög ljudnivå i omgivningen. Det kan ha påverkat informanterna. Det faktum att uppgifterna genomfördes i skolan kan

också ha aktualiserat normer som informanterna förknippar med skolan och skolans språk.

Resultaten från *Ankan* och *Saluhallen* från en av malmöskolorna kan ha påverkats av att informanterna genomförde enkäten innan samtalen spelades in. Informanterna deltog dock i en stor mängd undersökningar inom projektet vid denna tid och det är inte troligt att de funderade över huruvida den struktur som undersöktes i enkäten eftersöktes också i *Ankan* och *Saluhallen*.

Alla delar av undersökningen kunde inte kontrolleras helt av samtalsledaren. Det gäller i första hand uppgifter som genomfördes i skolorna. Informanterna som genomförde den skriftliga delen av *Saluhallen* var ofta placerade så att samtalsledaren inte kontrollerade om informanten löste uppgiften helt på egen hand. Det finns alltså en möjlighet att informanterna i vissa fall har fått förslag på lösningar av klasskamrater, även om de informanter som iaktogs löste uppgifterna självständigt. En liten risk för samarbete föreligger också i enkäten, som löstes i helklass och som ibland kunde leda till diskussioner mellan informanter. Sådana diskussioner avbröts alltid snabbt av samtalsledaren eller läraren och ofta upptäckte informanterna själva att jämförelser var svåra att göra, eftersom frågorna i häftet var sorterade i olika ordning. De vuxna informanterna genomförde ibland testerna när samtalsledaren inte var närvarande och i vissa fall återsändes testerna först åtskilliga veckor efter samtalstillfället. Det finns naturligtvis en möjlighet för dessa informanter att ha kontaktat någon annan för en diskussion eller ”hjälp”.

Inte bara de yttre faktorerna kring undersökningens genomförande kan spela roll för resultaten. Det finns också interna faktorer i uppgifternas utformning som kan påverka resultatet av undersökningen. En sådan är det faktum att enkäten inte konsekvent innehåller kontrollgruppsfrågor på det sätt som Akiyama föreslår, där informanter får bedöma samma struktur två gånger med olika kontextualiserande berättelser (se avsnitt 3.3 ovan). Att informanterna inte konsekvent testas för samma struktur i olika kontexter beror på att undersökningen grundas på fler antaganden om vad som kan påverka pronomenvalet än vad Akiyamas studie, liksom de flesta andra studier av fenomenet, gör. Med Bley-Vroman (se avsnitt 3.2.1) är det rimligt att hävda att det är omöjligt att veta vilka de underliggande faktorerna är när en informant träffar ett visst val av pronomen och att det därför inte är meningsfullt att konsekvent försöka isolera alla sådana tänkbara påverkande faktorer. Däremot diskuterar jag och jämför i kapitel 6 de olika grammatiska kontexter för anaforisk syftning som förekommer.

För att undvika att utmattningsfaktorer påverkar resultaten generellt i undersökningen förekommer frågorna i enkätuppgiften i blandad ordning. För

enskilda individers resultat kan man dock inte utesluta att utmattningseffekter påverkar resultatet. Det faktum att informanterna får ett merarbete om de bedömer testmeningarna i del III som felaktiga, eftersom de då också skall rätta felet, gör att det föreligger en risk att informanterna väljer att markera även felaktiga meningar som riktiga. När undersökningen genomfördes sade en av informanterna att han använde sig av strategin att bedöma uppgifter som riktiga, för att slipa ta ställning till fler problem. Av informanter som slutligen kom att ingå i undersökningen har dock ingen, åtminstone inte uppenbart, utnyttjat denna strategi.

En del faktorer som diskuterats som problem i litteraturen visar sig i den här undersökningen vara mindre problematiska än man kan förutsätta. Det gäller fr.a. White m.fl.'s farhågor om att texter eliciterar ambiguitet bättre än bilder, inte p.g.a. att de aktualiserar fler tolkningsmöjligheter för informanten, utan för att informanter tenderar att godkänna vad som helst i förhållande till en text (se avsnitt 3.3 ovan). När informanterna i den här studien löser uppgifterna i enkätens del II, där de skall bedöma om en testmening är riktig i förhållande till en text, visar det sig att informanterna ofta ändrar ord och konstruktioner i testmeningen som inte är konstruerade för att vara problematiska. En del informanter ändrar t.ex. ordval: *Flickan trodde att alla tänkte på hennes misstag* ändras t.ex. till *Flickan trodde att alla kom ihåg hennes misstag*. Informanterna är alltså kritiska till innehållet i testmeningarna, också när stimuli utgörs av texter. Att informanterna ändrar också sådant som inte har med pronomenväl att göra kan också tyda på att de inte genomskådat eller fäst någon betydelse vid att uppgiften avser att testa just denna struktur. Om så är fallet, kan materialet betraktas som mindre påverkat av undersökningskontexten än vad uppgiftens art gör troligt.

3.9 Sammanfattning

I det här kapitlet har jag redogjort för det material som ligger till grund för studien. Informanterna har presenterats och de använda metoderna för materialinsamling har diskuterats utifrån erfarenheter om material generellt och utifrån tidigare studier av anaforisk syftning.

Informanterna i den här studien utgörs av ett hundratal ungdomar från Stockholm, Göteborg och Malmö, samt av en kontrollgrupp med ett tjugotal vuxna informanter från samma städer. Informanterna bidrar med tre olika typer av material till undersökningen: två delvis styrda samtal, en skriftlig uppgift, samt en enkätuppgift med traditionella grammatikalitetstester och san-

ningsbedömningstester. Principerna för transkription av det talade materialet har också presenterats här.

Kapitel 4

Korpus, taggning och konkordans

I förra kapitlet fick vi följa materialets väg från undersökningens utformning till genomförd insamling och transkription. I det här kapitlet redogörs för hur transkriptionerna, texterna och enkäterna bearbetats och hur transkriptioner och texter sammanställts i en korpus. Kapitlet inleds med en kort översikt över korpuslingvistik som metod och dess förutsättningar för den här typen av studier (avsnitt 4.1). Begreppet taggning – uppmärkning av en textkorpus – är centralt. Därefter följer en redovisning av de faktorer materialet taggats för och de överväganden som gjorts vid taggningen (avsnitt 4.2–4.3). I avsnitt 4.4 visar jag hur tagginformationen förhåller sig till LFG:s redskap för analys av anaforisk syftning.

4.1 Korpuslingvistik som metod vid studier av anaforisk syftning

För att underlätta genomgången av materialet har transkriptionerna av intervjuerna och texterna lagts samman till en korpus, hädanefter kallad *produktionskorpusen*. Enkätuppgifterna ingår inte i produktionskorpusen, utan behandlas separat.

Den som vill göra undersökningar om anaforisk syftning i ett korpusmaterial av det slag som denna undersökning bygger på ställs inför ett par problem.

Ett av dessa problem är att materialet avviker från det skrivna standardspråket. Det kan man alltid förvänta sig att talspråksmaterial skall göra, men så är fallet i ännu större utsträckning när korpusen präglas av ungdomsspråk och därtill ungdomsspråk som talas i flerspråkiga miljöer. Analysen av ett ma-

terial blir mindre självklar när oväntade, tidigare inte beskrivna, konstruktioner används av informanterna. Tidigare svenska studier av korpusar med talat ungdomsspråk har varit kvalitativt inriktade (se t.ex. Kotsinas 1994, Eriksson 1997, Holmberg 2002, Wirdenäs 2002 och Nilsson 2005). För kvantitativa undersökningar har den här typen av korpus använts i mycket liten utsträckning för svenskans del (se dock Nilsson 2001). För engelskans del gör Stenström (2002) en omfattande inventering av de problem som möter forskaren vid klassificering av ungdomars talspråk i korpussammanhang.

Själva frågan om hur reflexiva och personliga pronomen realiserar koreferentiell syftning besvaras inte oproblematiskt genom en korpuslingvistisk metod. För svenskans del finns inga tidigare sådana studier, varken manuellt genomförda eller automatiska. För engelska förekommer emellertid studier där man automatiskt försöker identifiera antecedenten till ett givet pronomen i en text, även om redskapen fortfarande är i sin linda (se Botley & McEnery 1999:25). Den erfarenhet som finns från denna typ av studier visar att flera faktorer, från syntax till pragmatik, är av betydelse för hur anaforer och antecedenter förhåller sig till varandra. Hos Mitkov (1996) framgår detta, när han visar att program för automatisk identifiering av en anafors antecedent är mest framgångsrika när de integrerar information från flera språkliga nivåer.

För många syften inom korpuslingvistiken är det tillräckligt att kunna utföra lexikala sökningar i korpusen, t.ex. för att se om ett visst ord eller morfem förekommer i ett visst material. För den här undersökningen är lexikal sökning inte tillräcklig – att possessiva och personliga pronomen ingår i materialet vet vi. Frågan är istället i vilka kontexter respektive pronomen förekommer. För att det skall vara möjligt att söka på kontext måste information om denna tillföras korpusen. Det sker genom kodning, eller taggning, av korpusen.

Taggning kan ske manuellt, vilket naturligtvis är en tidskrävande process. För viss information, t.ex. morfosyntaktisk, kan den ske maskinellt. Materialet till den här studien har taggats manuellt. Det beror på att mycket av den information som är relevant gäller samtalskontextuella och andra pragmatiska förhållanden, som automatiska taggare inte kan hantera. Materialets talspråkliga drag gör också att det blir svårt att maskintagga också sådan information som en automatisk taggare vanligen kan bidra med för ett skriftspråkligt material. I enlighet med Mitkovs slutsatser omfattar taggen också information från flera språkliga nivåer. Jag har t.ex. valt att märka upp förekomster av reflexiva och personliga pronomen med information om pronomenets form, och om pronomenets och antecedentens satsdelstillhörighet och frastyp, liksom information om animathet, turtagning och en del linjära förhållanden i satsen. Nästa avsnitt presenterar utförligt den information som taggen innehåller.

4.2 Taggning av transkriptionerna

I det följande redogörs för vilka pronomen i materialet som taggats. Vidare redogörs för den taggupsättning som använts för materialet. Genomgången avslutas med ett exempel på hur de olika delarna av taggen fungerar tillsammans.

4.2.1 Vad har taggats?

Valet mellan reflexivt och personligt pronomen uppstår när koreferentialitet uttrycks med hjälp av pronomen. Det är pronomen i sådana kontexter som taggats i materialet. I traditionell grammatisk beskrivning kan reflexiva pronomen endast stå som/i objekt eller rektion, alltså inte som/i subjekt (se avsnitt 2.2). Alternativet till reflexiva pronomen blir alltså personliga pronomen i objektsform. Dessa har också märkts upp, men med vissa undantag. Endast de förekomster av *den* och *det* som aktualiserar ett val mellan reflexivt och personligt pronomen har märkts upp. Det innebär att *den* och *det* med referens till aktörer, som t.ex. ankan i bildberättelsen *Ankan* har märkts upp. Däremot har *den* med referens till t.ex. plånboken eller *dem* med referens till vantarna i återberättelsen *Saluhallen* lämnats utan uppmärkning. I exempel 4.1 nedan är de pronomen som märkts upp markerade med en tagg, medan de pronomen i objektsform som inte märkts upp är markerade med en ram.

EXEMPEL 4.1: *Personliga pronomen med respektive utan tagg. [K35: Saluhallen, muntlig]*

K35: ja och när hon väl står i kön för att handla
fisken

INV: mhm

K35: står det en man bakom <TAGG>henne och hon märkte
att hon har tappat bort <TAGG>sina vanter och hon
ser att han har att han HAR dom så hon ber att få
tillbaks dom

Alla reflexiva former (*sig, sej, sin, sitt, sina*) och objektsformer och possessiva former av personliga pronomen (*den, det, honom, henne, dem, dom, dens, dets, dess, hans, hennes, deras*) har sökts lexikalt i korpusen. Sökningarna har skett automatiskt med hjälp av texteditorer, men de pronomen som inte skall taggas, dvs. de pronomen som inte utgörs av aktörer enligt ovan, har sällats bort

manuellt. I materialet används också i vissa fall nominativformer av personliga pronomen i objektsställning eller som rektion. Dessa har sökts upp manuellt i materialet och märkts upp. Totalt har 4443 pronomen taggats, av vilka samtalsledaren står för ett par hundra.

Varje tagg i materialet innehåller uppgifter om tretton olika undersökta företeelser som kan ha betydelse för hur anaforisk syftning realiseras. Varje företeelse har en egen kod. Dessa koder läggs samman till en sträng som utgör den tagg som varje aktuellt pronomen märks med.

4.2.2 Pronomenets typ och form

Den första information som taggen måste innehålla är informationen om vilken typ av pronomen, reflexivt eller personligt, som realiserar den aktuella anaforiska syftningen. Taggen visar vilken typ av pronomen det är frågan om i varje enskilt fall. Enligt ovan har endast reflexiva pronomen och pronomen i objektsform taggats. Därför är inte subjektformen *han* i exempel 4.2 och *hon* (vid två tillfällen) i exempel 4.3 taggade. *Den* i 4.3 är ingen aktör och därför inte heller taggad. *Sin* är däremot markerat som reflexivt pronomen och *honom* som personligt.

EXEMPEL 4.2: *Reflexivt pronomen. [E01: Ankan, muntlig]*

INV: vem sitter han där tillsammans me(d)

E01: <Refl>sin älskarinna

EXEMPEL 4.3: *Personligt pronomen. [S12: Saluhallen, muntlig]*

INV: vad gör hon då

S12: nä hon ger <Pers>honom den

Reflexiva och personliga pronomen förekommer båda i såväl possessiv som icke-possessiv form. Taggen innehåller information om vilken av dessa former pronomenet har, som i exempel 4.4 och 4.5.

EXEMPEL 4.4: *Possessiv form. [E01: Ankan, muntlig]*

INV: å sen på sista bilden där så kommer den arga
tanten upp ur vattnet

E01: m

INV: vem e hon

E01: <Poss>hans fru

EXEMPEL 4.5: *Icke-possessiv form. [C03: Saluhallen, muntlig]*

INV: just det

C03: så hon vänder <Icke-poss>sig om

4.2.3 Pronomenens satsdelsfunktion

Den svenska grammatiska traditionen har i stort sett helt koncentrerats kring frågan om grundmönstret och undantagen från detta. Adjektiv- och particip-fraser, attributiva fraser, prepositionsattribut och predikativer är några av de konstruktioner som ofta nämnts som undantag i litteraturen (se kapitel 2). Det finns alltså anledning att undersöka huruvida syntaktisk funktion, eller satsdelstillhörighet, för ett pronomen påverkar dess syftningspotential. Pronomenen är således uppmärkta med information om sin satsdelstillhörighet. I exempel 4.6 är pronomenet *honom* uppmärkt som utgörande ett objekt.

EXEMPEL 4.6: *Pronomenets satsdelstillhörighet (objekt). [B13: Saluhallen, muntlig]*

B13: [...] då berätta(de) en av kusinerna att när han
satt i tåget eller va(d)de(t) va(r)i bussen tåget
så hade han träffat en skitkonstig gubbe som gav
<Obj>honom ett par hanskar å sa # ge dom här
till din kusin

Possessiva pronomen utgör alltid attribut till sitt huvudord. Eftersom de är attribut per definition har de inte taggats som sådana. Istället har den satsdel som pronomenet utgör tillsammans med sitt huvudord märkts upp som primär satsdel. I exempel 4.7 är således pronomenet *sina* taggat som objekt,

eftersom det tillsammans med huvudordet *kusiner* utgör denna satsdel; *sina:s* funktion som attribut till *kusiner* inom objektet förutsätts.

EXEMPEL 4.7: *Possessiver taggas inte som attribut. [L42: Saluhallen, muntlig]*

L42: [...] det var en tjej som skulle bjuda <Obj>sina
kusiner på middag

Pronomenen i materialet fungerar som, eller i (för de possessiva formerna), subjekt, objekt (enligt ovan), adverbial, predikativ och attribut, som i exempel 4.8–4.11 nedan.

EXEMPEL 4.8: *Pronomen i subjekt. [E18: Ankan, muntlig]*

E18: [...] å <SUBJ>hans mamma kan ha sagt du får inte
gå ut me(d) din tjej

EXEMPEL 4.9: *Pronomen i adverbial. [E33: Saluhallen, muntlig]*

E33: så kolla(de) hon i <Advl>sin väska

EXEMPEL 4.10: *Pronomen i predikativ. [E48: Ankan, muntlig]*

E48: Hon e <Bu>hans mamma

EXEMPEL 4.11: *Pronomen som attribut. [K35: Saluhallen, skriftlig]*

[...] när hon vänder sig om mäter hennes blickar handskarna – mannen bakom
<Attr>henne hade dem.

Ibland är det svårt att avgöra om ett led är en predikativ eller ett egentligt subjekt, beroende på om pronomenet *det* som satssubjektet tolkas som ett demonstrativt pronomen, dvs. ett ”vanligt subjekt” eller om det tolkas som ett ickereferentiellt subjekt; se exempel 4.12. Både predikativer och formella subjekt har taggats som ”bundna led”, vilket naturligtvis inte utesluter att även andra led är bundna.

EXEMPEL 4.12: *Pronomenet står i predikativlegentligt subjekt. [B35: Ankan, muntlig]*

INV: då blir de(t) grejer # vem tror du att hon e
sa'ru (:du)

B35: de(t) kanske e <Bu>hennes mamma

4.2.4 Pronomenens frastyp

Pronomen med anaforisk syftning kan förekomma i nominalfraser eller prepositionsfraser. Taggen innehåller information om vilken frastyp pronomenen ingår i, vilket illustreras i 4.13 och 4.14.

EXEMPEL 4.13: *Pronomen i nominalfras. [E13: Ankan, muntlig]*

INV: just de(t) # va(d) tänker ha när han sitter där

E13: han bjuder ut <NP>henne tror ja(g)

EXEMPEL 4.14: *Pronomen i prepositionsfras. [E40: Saluhallen, muntlig]*

E40: å så prata(de) hon me(d) <PP>sin kusin

4.2.5 Pronomen i inbäddade led

Pronomenen förekommer inte sällan i inbäddade satsled. Det kan innebära att pronomenet och dess antecedent är åtskilda av en eller flera satser. För att undersöka satshierarkins betydelse för pronomenens syftningspotential är pronomenet markerat med en indexsiffra som ger information om på vilken sats-hierarkisk nivå pronomenet förekommer. Pronomen i huvudsatser markeras med indexsiffran 1, pronomen i bisatser som är underordnade ett överordnat led får siffran 2, pronomen i bisatser som är underordnade två andra led får siffran 3 osv. Vid samordning anses båda satserna tillhöra samma satshierarkiska nivå. I exempel 4.15 förekommer *sin* på huvudsatsnivå (<Nivå1>), medan *hennes* förekommer i en relativ bisats (<Nivå2>).

EXEMPEL 4.15: *Satshierarkiska nivåer. [C29: Saluhallen, muntlig]*

INV: just det

C29: så så tittade hon i <Nivå1>sin väska så hittade
hon en en plånbok som inte var <Nivå2>hennes

Identifiering av bisatsen kan vara problematisk i det här materialet bl.a. för att huvudsatsformade led med bisatsfunktion förekommer; se exempel 4.16.

EXEMPEL 4.16: *Huvudsatsordföljd med bisatsfunktion. [C32: Ankan, muntlig]*

C32: så andra bilden ser man att ankan närmar sej för
mycket där var kill+ mannen

INV: m

C32: ser man att ankan e egentligen hans fru

INV: just det

Vid taggningen av pronomen i sådana konstruktioner har formen varit avgörande för om konstruktionen betraktas som bisats eller huvudsats. Pronomen i konstruktioner med huvudsatsstruktur, dvs. satser med satsadverbial efter det finita verbet, har taggats som förekommande i huvudsatser, även i kontexter där satserna haft bisatsfunktion.

Subjunktionen *att* har jag betraktat som en bisatsmarkör. Konstruktionerna *för att* och *så att* anses alltså i materialet inleda bisatser, medan motsvarande *så* och *för* utan subjunktionen *att* betraktats som huvudsatsinledare (jfr Thorell 1973). Om en sats inleds med subjunktionen *att*, men har huvudsatsordföljd, har jag låtit det senare vara avgörande.

Slutligen har pronomen i fraser utan finit verb taggats som förekommande i huvudsatser som i exempel 4.17.

EXEMPEL 4.17: *Fraser utan finit verb. [S29: Saluhallen, muntlig]*

S29: [...] då står den här mannen igen fast framför
<Nivå1> henne istället

Inbäddade satser ingår som satsdelar i överordnade satser. Information om vilka satsdelar dessa bisatser utgör inom de överordnade satserna ingår också i den tagg som tilldelas det anaforiska uttrycket. I exempel 4.15, här upprepat som 4.18, ingår *hennes* i en relativ bisats, som utgör ett attribut till ett led

(*plånbok*) i huvudsatsen. *Hennes* är därför också taggat som förekommande i en sats som i sin tur utgör attribut.

EXEMPEL 4.18: *Det inbäddade ledet utgör en satsdel. [C29: Saluhallen, muntlig]*

INV: just det

C29: så så tittade hon i sin väska så hittade hon en en
plånbok som inte var <Attr2>hennes

Huruvida den fras pronomenet ingår i är finit eller utgörs av en infinitivkonstruktion är enligt vår inventering i kapitel 2 av stor betydelse för hur anaforiska uttryck används (se kapitel 2). Således innehåller taggen informationen om huruvida denna fras är en finit fras eller en infinitivfras, som i exempel 4.19 respektive 4.20. Observera dock att jag använder taggen infinitivfras mycket restriktivt, se avsnitt 4.2.7.

EXEMPEL 4.19: *Det inbäddade ledet utgörs av en finit fras. [C29: Saluhallen, muntlig]*

L39: å då säger han å då säger han

att hon har tagit <FinP>hans plånbok

EXEMPEL 4.20: *Det inbäddade ledet utgörs av en infinitivfras. [L02: Ankan, muntlig]*

L02: och då kommer det en anka åkande i bild

ett och tre sen nästa bild ser man bara

han närma <InfP>sig den här damen och ankan
kommer närmare invid [?] stranden

4.2.6 Pronomenets relation till antecedenten

Att antecedentens syntaktiska egenskaper påverkar det anaforiska uttrycket är tydligt i svenska. Själva grundmönstret för anaforisk syftning säger ju att antecedenten till ett reflexivt pronomen är ett subjekt. Således taggas för varje aktuellt pronomen dess antecedents satsdelsfunktion; se exempel 4.21 och 4.22.

EXEMPEL 4.21: *Antecedenten utgör subjekt. [L01:Saluhallen, muntlig]*

L01: å sen så tittar hon upp för ett ögonblick å så e
dom borta hon tittar runt hon tittar <A-Subj>sig
runt å då e det en gubbe som har de här röda
handskarna

EXEMPEL 4.22: *Antecedenten utgör objekt. [E27:Ankan, muntlig]*

E27: men på den sista bilden så tror ja(g) de(t) e hans
fru <#> som har kommit på honom me(d) <A-Obj>sin
älskarinna

Avsikten med att tagga pronomenets satshierarkiska nivå var, som vi sett ovan i avsnitt 4.2.5, att finna ett mått för avståndet mellan pronomenet och dess antecedent. I det här fallet mäts avståndet i antal satser som skiljer pronomenet från dess antecedent. Det är emellertid inte möjligt att uttala sig om detta avstånd om inte pronomenet taggas också för antecedentens satshierarkiska nivå. En sådan tagg illustreras i exempel 4.23.

EXEMPEL 4.23: *Antecedent inbäddad i flera satser (här på satsnivå 4). [M09: Saluhallen, muntlig]*

M09: å sen när killkusinerna kom så berättade hon det
å då berättade då alltså det som hade hänt å då
berättade en av dom att dom hade suttit bredvid en
konstig gubbe på spårvagnen eller bussen som hade
gett honom vantar och sagt att han skulle lämna
dom till <A-Nivå4>sin kusin

Även andra förhållanden som rör relationen mellan ett pronomen och dess antecedent kan påverka pronomenets syftningspotential. Som vi såg i avsnitt 2.3.3 menar Wellander att inte bara avståndet mellan antecedent och pronomen, utan också den inbördes ordningen mellan dem, kan påverka pronomenets syftningspotential. För att kunna undersöka betydelsen av sådana relationer innehåller taggen också information om huruvida antecedenten föregår eller följer det pronomen som taggats; se exempel 4.24.

EXEMPEL 4.24: *Antecedent föregår anaforiskt uttryck. [C13: Saluhallen, muntlig]*

C13: eller i saluhallen och skulle införskaffa lite varor för hon skulle bjuda <A-F>sina kusiner på middag

Alla led verkar, enligt Anward (1974) (se avsnitt 2.3.3), inte fungera lika bra som antecedenter. Anward skiljer på animata och inanimata antecedenter. I det här materialet förekommer inga inanimata antecedenter, vilket förmodligen mest beror på uppgifternas utformning. Däremot förekommer icke-referentiella subjekt som antecedent. Antecedentens status som animat respektive icke-referentiellt markeras i taggen; se exempel 4.25 och 4.26.

EXEMPEL 4.25: *Animat antecedent. [E36: Ankan, muntlig]*

E36: å sen e de(t) en anka i sjön å så flyttar den
<A-A>sej närmre

EXEMPEL 4.26: *Icke-referentiellt subjekt. [E39: Saluhallen, muntlig]*

E39: [...] å ja så kollar hon i väskan å de(t) visar
<A-I>sej va(ra) sant

I berättelser bildas ofta anaforiska kedjor, där flera led skulle kunna utgöra antecedent till ett pronomen (se avsnitt 2.2). Om antecedenten inte förekommer i samma sats som pronomenet, vilket fallet är vid de flesta konstruktioner med personliga pronomen, anges inte i taggen antecedentens satshierarkiska nivå och inte heller satsdel eller linjärt förhållande till pronomenet, eftersom flera led i förkontexten skulle kunna vara antecedent. I exempel 4.27 skulle samtliga *hon* i förkontexten kunna utgöra antecedent till *hennes*.

EXEMPEL 4.27: *Anaforisk kedja där information om antecedenten inte anges.*
[C29: Saluhallen, muntlig]

C29: [...] så visste [hon] inte vad [hon] skulle handla för den ena var vegetarian å så när [hon] stog i kö för att betala så upptäckte [hon] att [hon] inte hade sina vantar å så när [hon] tittade bakåt så var det en man som hade <Ej taggad för nivå, satsdel och linjärt förhållande>hennes vantar

4.2.7 Pronomen i infinitivfraser

Infinitivfraser anförs ofta som en konstruktion där grundmönstret sätts ur spel. Detta gäller dock inte för alla typer av infinitivfraser. Vi finner att grundmönstret varierar när ett led, vanligen ett objekt, kommer mellan det finita verbet och infinitiven, som i exempel 4.28.

EXEMPEL 4.28: *Infinitivtagg: objekt mellan det finita verbet och infinitiven.*
[E48: Saluhallen, muntlig]

E48: [...] hon bad honom ge <Inf>henne vantarna

Dessutom kan valet mellan reflexivt och personligt pronomen uppstå i infinitivfraser som fungerar som adverbial, som i exempel 4.29.

EXEMPEL 4.29: *Infinitivtagg: adverb innehållande infinitiv.* [C04: Ankan, muntlig]

C04: [...] den ankan e egentligen en en huvudbonad som hustrun använder [för att lura <Inf>henne]

Likåsa kan båda pronomentyperna användas i konstruktioner med egentliga och formella subjekt; se exempel 4.30.

EXEMPEL 4.30: *Infinitivtagg: egentligt och formellt subjekt.* [L42: Saluhallen, muntlig]

L42: [...] [det] var svårt [att bjuda <Inf>dom på middag]

Det är dessa tre typer av fraser som markeras som infinitivfraser i taggen. Det innebär att den vanliga konstruktionen hjälpverb med efterföljande infinitivfras inte är taggad som en infinitivfras i materialet.

Infinitivfraser kan, som vi sett i kapitel 2, å ena sidan betraktas som verbfraser, eftersom de saknar subjekt. Å andra sidan kan de betraktas som satser, om än förkortade. Frågan är då om vi skall behandla infinitivfraser som utgörande en egen satsnivå eller inte. Hittills har satsnivå och domän varit synonyma begrepp, eftersom domänen motsvaras av den finita satsen. För att också infinitivfraserna skall kunna bedömas som domäner, vilket de helt uppenbart är för många språkbrukare, har också dessa betraktats som utgörande en egen satshierarkisk nivå. Ett pronomen i en infinitivfras anses alltså vara inbäddat (minst) ett led och ett pronomen i en infinitivfras får således (lägst) den satshierarkiska beteckningen <Nivå2>. I exempel 4.31 förekommer pronomenet i infinitivfrasen *å ge honom sin plånbok*. Denna infinitivfras ingår i satsen (*så vände han sig om till henne*) och *sa till henne...* och där betraktas infinitivfrasen som förekommande på satsnivå 2.

EXEMPEL 4.31: *Infinitiv som egen satsnivå. [C29: Saluhallen, muntlig]*

C29: fast den här gången så stog han framför henne å
så när dom stod på kö så så vände han sig om till
hennes och sa till henne å ge <Nivå2>honom sin
plånbok

4.2.8 Samtalskontextens betydelse för pronomenens syftningspotential

Eftersom anaforiska uttryck inte undersökts i samtal har tidigare studier av naturliga skäl inte ägnats åt samtalsrelaterade faktorerens betydelse i sammanhanget. Det faktum att den här undersökningen bygger på ett muntligt material som tillkommit i dialog med en intervjuare ger oss möjligheter att också undersöka huruvida samtalsstrukturella faktorer som turtagning (se t.ex. Londen 1995) är av betydelse för distributionen av reflexiva och personliga pronomen (se vidare 5.3.3.2). Pronomenen har taggats för tre olika typer av samtalskontexter. Den första samtalskontexten utgörs av självständiga yttranden som själva omfattar subjekt, som i exempel 4.32.

EXEMPEL 4.32: *Självständigt yttrande. [E11: Saluhallen, muntlig]*

INV: m

E11: där man köper laxen så plötsligt märkte hon att
<SY>hennes vantar va(r)borta så kolla hon bak så
såg hon att de(t) va(r) en man som hade på <SY>sej
dom som hade dom så:

Den andra samtalskontexten utgörs av yttranden som innehållsligt parasiterar på annan talares grammatiska konstruktion genom att utnyttja en del av denna som antecedent. Detta exemplifieras i exempel 4.33 där antecedenten (inramad) produceras av intervjuaren och pronomenet av informant B13.

EXEMPEL 4.33: *Parasiterande yttrande. [B13: Ankan, muntlig]*

INV: vem sitter han där tillsammans me(d)

B13: förmodligen <PY>sin tjej

När en informant använder en annan talares yttrande parasitiskt som i exempel 4.33 är informantens yttrande elliptiskt. Att rekonstruera den elliptiska konstruktionen är inte möjligt eller ens önskvärt. I exempel 4.33 är t.ex. såväl *Det är förmodligen sin tjej som han sitter tillsammans med* som *Han sitter med sin tjej* möjliga rekonstruktioner av B13:s yttrande *förmodligen sin tjej*. Eftersom den utelämnade satsstrukturen inte kan fastställas, taggas pronomen i yttranden av detta slag inte för satshierarkisk nivå.

Elliptiska yttranden som parasiterar på en fras som avslutas med en preposition har taggats som prepositionsfraser, men med ett visst förbehåll. Taggen anger alltså om den parasiterande frasen själv omfattar en preposition, eller om prepositionen förekommer i den fras på vilken yttrandet parasiterar.

I den sista typen av samtalskontext bryter annan talare in i informantens utsaga med uppbackningssignaler som i exempel 4.34.

EXEMPEL 4.34: *Diskontinuerligt yttrande med uppbackning från INV. [B31: Saluhallen, muntlig]*

B31: det handlar om en tjej
INV: m
B31: som ska gå och handla mat
INV: m
B31: [åt] <UY> [sina] kusiner

4.2.9 Andra faktorer som markerats i taggen

En pronomenform i materialet, det reflexiva *sig* förekommer ganska frekvent i det fasta uttrycket *i och för sig*. I denna konstruktion har *sig* taggats som ingående i en fast fras.

De pronomen som intervjuaren yttrat är också taggade i materialet, men markeras som just intervjuarens utsaga. Dessa ingår inte i analysen, annat än i något enskilt fall, då man kan misstänka att samtalsledarens yttrande påverkar informanten.

4.2.10 Hela taggen

De olika delar av information som presenterats ovan ingår alla i varje tagg för varje pronomen med koreferentiell syftning. De olika informationsbitarna kombineras till en lång sträng; se exempel 4.35.

EXEMPEL 4.35: *Fullständig tagg. [L01: Saluhallen, muntlig]*

L01: [...] å sen så tittar hon upp för ett ögonblick å
så e dom borta hon tittar runt hon tittar <Refl,
Icke-Poss, SY, Obj, NP, Nivå1, A-Subj, A-NP,
A-Nivå1, A-F, A-A> sig runt å då e det en gubbe
som har de här röda handskarna

Strängen i 4.35 utläses som följer: det taggade pronomenet är ett reflexivt, icke-possessivt pronomen i ett självständigt yttrande. Det förekommer i en nominalfras och utgör objekt i en huvudsats. Antecedenten är ett subjekt i samma huvudsats som pronomenet förekommer i och utgörs av en nominalfras. Vidare är antecedenten animat och föregår pronomenet.

Av praktiska skäl förkortas informationen i taggarna ytterligare, så att varje del av informationen (t.ex. pronomentyp och pronomenform) endast kodas med en bokstav och alltid på en och samma position i taggen. Tabellen *Sammanställning av tagginformationen* i appendix redovisar och sammanfattar all information som kan rymmas i taggen. Taggen i exempel 4.35 får då slutligen utseendet <AIN_ON1_xx_SN1FA>.

Såväl manuellt taggat som maskintaggat material har en viss felprocent. Hur stor denna kan tillåtas vara är varierande och beror också på hur stor taggupsättningen är (Johansson Kokkinakis 2002:192). En slumpvis kontroll av 3150 taggpositioner, motsvarande ca 5% av den totala mängden taggpositioner, i det här materialet visar att 0,8% av tagginformationen är felaktig.¹ Felen är till största delen inte systematiska, men en del feltyper återkommer. Det gäller t.ex. några pronomen i uttryck av typen *arg på* och *rädd för*, som i parasitiska svar inte är taggade som prepositionsobjekt, utan istället som prepositionsadverbial.² Detta fel rör ett tiotal taggar totalt i materialet. I infinitivfraser av typen *Det var svårt att* + infinitivfras med ingående pronomen har infinitivfrasen ofta felaktigt taggats för samma satsnivå som den huvudsats i vilken den ingår (se avsnitt 4.2.7). Detta har dock marginell betydelse för resultaten i stort, eftersom resultaten vad gäller infinitivfraserna behandlas skilt från resultaten i produktionskorpusen i övrigt.

4.3 Taggning av skriftliga uppgifter och enkäter

Det skriftliga materialet bestod från början av handskrivet material. De handskrivna texterna skrevs av i en texteditor och har taggats enligt samma principer som det talade materialet.

Vid den syntaktiska analysen uppvisar det skriftliga materialet delvis andra problem än det muntliga. Ett problem är hur prepositioner skall behandlas (se t.ex. Anward & Linell 1975). Avsaknaden av betoning i det skriftliga materialet gör det omöjligt att avgöra var informanterna avsett att använda ett

¹Mitt intryck är emellertid att felen är något fler än vad kontrollen av detta slumpvisa urval av taggar anger.

²Termerna *prepositionsobjekt* och *prepositionsadverbial* används inte i t.ex. SAG. Prepositionsobjekt förekommer dock hos Thorell (1973) och prepositionadverbial hos Hultman (2003:238). Eftersom dessa två termer ekonomiskt fångar värden för två taggpositioner kommer jag i det följande att använda dessa.

partikelverb och var en preposition inleder ett rektionsled. Kontexten har ofta fått avgöra vilken typ av konstruktion som är rimlig. I exempel 4.36 nedan har *sa till* (markerat med en ram) betraktats som ett partikelverb och det efterföljande pronomenet *honom* (markerat med en ram) taggas inte som en rektion, utan som ett vanligt objekt.

EXEMPEL 4.36: *Kontext avgör vad som är partikelverb. [E03: Saluhallen, skriftlig]*

Efter en stund märkte hon att hennes handskar var borta så hon vände sig om och såg att en gubbe hade hennes handskar och sa till <Obj>honom att hon ville få tillbaks handskarna. Hon tjatade väldigt mycket på honom

I det skriftliga materialet är turtagning (taggposition 1:3) ingen faktor att ta hänsyn till och alla kontexter har tilldelats taggen <N>, självständig tur, som ett slags defaultvärde.

Interpunktionen har vid taggningen av det skriftliga materialet behandlats som underordnad kontextuella signaler för var en sats börjar och slutar. Så har t.ex. fristående bisatsformade satser betraktats som underordnade satser, oavsett det interpunktionen signalerar; se exempel 4.37.

EXEMPEL 4.37: *Bisatsformad självständig sats som vid taggning betraktats som underordnad. [D47: Saluhallen, skriftlig]*

Bakom henne står det samma gubbe och frågar efter sin plånbok och tjejen säger att hon inte har någon plånbok. Vilket hon visar sig ha. Hon lämnar tillbaka plånboken.

Enkätuppgifterna fylldes i för hand av informanterna och resultaten fördes manuellt över till ett kalkylprogram. Varje enkätfråga taggades enligt samma principer som för det muntliga materialet ovan. Eftersom informanterna i enkäten bara skulle fylla i ett ord i en redan konstruerad kontext, skiljer sig deras svar för en och samma enkätfråga åt endast för taggens första positioner (pronomentyp).

4.4 LFG-kompatibilitet

I avsnitt 2.5 redogjordes för hur lexikal-funktionell grammatik beskriver anaforisk syftning. Där framkom att lexikal-funktionell grammatik gör reda för fenomenet inom f-strukturen, där centrala delar av analysen utgörs av de grammatiska funktionerna. De grammatiska funktionerna motsvaras i traditionell grammatik av satsdelar. Taggningen i den här studien är baserad på den traditionella grammatikens kategorisering av ordklasser och satsdelar, men ändå konstruerad så att varje tagg skall ha en motsvarighet också inom det lexikal-funktionella paradigmet.

I vissa fall är korrelationen mellan de två paradigmen självklar, som för t.ex. den traditionella grammatikens subjektsled och objektsled, som motsvaras av de grammatiska funktionerna SUBJ(ekt) och OBJ(ekt) i lexikal-funktionell grammatik. Attributtaggen motsvarar den grammatiska funktionen ADJ(unkt). Infinitivtaggarna motsvarar XCOMP (även om detta fenomen inte diskuteras i LFG-termer i den här studien). Taggarna prepositionsobjekt och prepositionsadverbial motsvaras närmast av OBL(ik)-TÄTA respektive ADJ(unkt). Att skilja på dessa kan vara problematiskt (se SAG 3:435). Jag har valt att betrakta konstruktioner som tas upp i Nationalencyklopediens ordbok (NEO) som bundna, medan övriga betraktats som fria (se vidare avsnitt 5.3.2). De fria konstruktionerna har taggats som adverbial, och motsvaras i LFG av ADJ. Detta förhållande kommenteras vidare i kapitel 9. Taggarnas motsvarighet bland LFG:s grammatiska funktioner sammanfattas i tabell 4.1.

TABELL 4.1: *Taggarnas motsvarighet bland LFG:s grammatiska funktioner.*

Taggnamn (urval)	LFG:s grammatiska funktion
Subjekt	SUBJ
Objekt	OBJ
Prepositionsobjekt	OBL-TÄTA
Prepositionsadverbial	ADJ (OBL-TÄTA)
Prepositionsattribut	ADJ (OBL-TÄTA)
Infinitivfras	X-COMP
Finis bisats	COMP

4.5 Text- och taggkonkordans

Det taggade materialet gjordes sökbart med hjälp av konkordansprogrammet Wordsmith Tools (WST 2007). WST kan skilja tagginformation från löpande text och därför är det möjligt att söka på taggar och/eller delar av taggar vid sidan av enstaka ord eller fraser i texten. Möjligheten att söka på information i taggarna har gjort att syntaktiska, semantiska och pragmatiska förhållanden har kunnat tjäna som sökingång, vid sidan av lexikala sökord.

4.6 Sammanfattning

I kapitel 4 har jag beskrivit hur transkriptionerna och de skriftliga uppgifterna ställts samman till den korpus, produktionskorpusen, som denna studie till största delen bygger på. Här har också redogjorts för principerna för taggningen av materialet i korpusen. Taggningen möjliggör sökningar på flera olika typer av information, bl.a. grammatisk, semantisk och samtalsstrukturell information.

Kapitel 5

Resultat: En kartläggning av variationen

Hur används reflexiva och personliga pronomen för att realisera anaforisk syftning i faktiskt språkbruk? Vilken variation finns? I vilka kontexter förekommer variationen? Ser produktionen olika ut i tal och skrift?

I det här kapitlet utgår jag från avvikelserna från grundmönstret och undersöker i vilka kontexter de återfinns. I avsnitt 5.1 redovisas beräkningsgrunderna för de resultat som presenteras i resten av kapitlet.

5.1 Beräkning av relativ frekvens

I kapitel 2 redovisas det grundmönster som jag antar föreligger för anaforisk syftning i svenska. Där redogörs också för den variation inom grundmönstret som iakttagits tidigare. För att avgöra hur vanlig en viss typ av variation från grundmönstret är i det här materialet anges den som en procentsats.¹ Ett exempel får illustrera hur jag gått till väga för att beräkna variationens relativa frekvens.

En av avvikelserna från grundmönstret består i att personligt possessivt pronomen används där grundmönstret föreskriver ett reflexivt possessivt pronomen, som i exempel 5.1.

¹I avsnitt 5.3, som rör variationen i hela korpusen, är underlaget så stort att jag anger procentuppgifter med en decimal. För resten av materialet redovisar jag endast hela procent.

EXEMPEL 5.1: *Variation på grundmönstret: personligt pronomen istället för reflexivt possessivt pronomen. [B13: Saluhallen, muntlig]*

B13: hon va i saluhallen

INV: mm

B13: där i östermalm sen: # ä: hon skulle laga
midda(g) åt hennes killkusiner

INV: mhm

För att ta reda på hur vanlig denna variation är, måste vi veta hur många kontexter med reflexivt pronomen vi enligt grundmönstret kan förvänta oss i materialet. Vi kallar mängden reflexiva possessiva pronomen som realiserats enligt grundmönstret för R_t (reflexiv, total frekvens). Till denna mängd måste vi lägga de förekomster av personliga possessiva pronomen som i strid med grundmönstret används istället för reflexiva pronomen. I dessa kontexter hade vi ju förväntat oss ett reflexivt pronomen (som i exempel 5.1 ovan). Denna grupp kallar vi P_v (personliga pronomen, variation av grundmönstret). Vi måste också bortse från de reflexiva possessiva pronomen som används på annat sätt än enligt grundmönstret, se exempel 5.2. Dessa kallar vi R_v (reflexivt pronomen, variation av grundmönstret).

EXEMPEL 5.2: *Reflexivt possessivt pronomen används på annat sätt än enligt grundmönstret. [E27: Ankan, muntlig]*

INV: nej just de(t) sitter han å tänker på nånting
särskilt sådär

E27: på sin flickvän men på den sista bilden så tror
ja(g) de(t) e hans fru <#> som har kommit på
honom me(d) sin älskarinna

Eftersom grundmönstret inte ger klart besked om realiseringen av anaforiska uttryck i infinitivfraser, utesluter vi alla kontexter för reflexiva possessiva pronomen i infinitivfraser, dvs. reflexiva possessiva pronomen i kontexter som den i exempel 5.3.

EXEMPEL 5.3: *Reflexivt possessivt pronomen i infinitivfras. [E32: Saluhallen, skriftlig]*

Det var en tjej som skulle bjuda sina killkusiner på middag. Hon går ner till affären och ställer sig i kö för att köpa fisk.

Hon tycker att det är väldigt svårt att laga mat till sina kusiner eftersom en av dom är vegetarian och den andra är allergisk mot moröter.

Vi räknar inte heller med den marginella grupp av reflexiva pronomen som saknar antecedent p.g.a. subjektshellips, som i exempel 5.4.

EXEMPEL 5.4: *Reflexivt possessivt pronomen i konstruktion med elliptiskt subjekt. [E18: Ankan, muntlig]*

INV: just de(t) # va(d) tänker han när han sitter där

E18:m: ## så fin hon e att

INV:mhm

E18: spendera sin tid me(d) henne

Infinitivfraserna och fraserna med subjektshellips kallar vi tillsammans för R_x . Nu vet vi alltså i hur många kontexter vi enligt grundmönstret kan förvänta oss reflexiva possessiva pronomen. Genom att dividera det antal personliga possessiva pronomen som i strid med grundmönstret uppträder i dessa kontexter med antalet kontexter med förväntat reflexivt possessivt pronomen, får vi en kvot, som presenteras i procentform. Denna andel avvikelser från förväntat grundmönster är vad som anges i kapitlet. Formeln återges i (1). Observera att P_v inte heller omfattar infinitivfraser eller fraser med subjektshellips.

$$(1) \quad P_v / (R_t + P_v - R_v - R_x)$$

För variationer på grundmönstret där reflexiva pronomen ersätter personliga pronomen ser formeln istället ut som i (2):

$$(2) \quad R_v / (P_t + R_v - P_v - P_x)$$

I det följande kommer jag att kalla de kontexter där grundmönstret föreskriver ett reflexivt icke-possessivt pronomen för *RI-kontext*. På motsvarande sätt betecknar *RP-kontext* en kontext där grundmönstret föreskriver ett reflexivt possessivt pronomen, en *PI-kontext* är en kontext där grundmönstret föreskriver ett personligt icke-possessivt pronomen och en *PP-kontext* en kontext där grundmönstret föreskriver ett personligt possessivt pronomen.

5.2 Variation i produktionskorpusen

I det följande redovisas först resultaten från hela produktionskorpusen, dvs. resultat från såväl informanternas muntliga som skriftliga berättande. Därefter jämförs den muntliga produktionen med den skriftliga. Resultaten från enkäterna återkommer jag till i avsnitt 5.6.

Undersökningens främsta resultat är att grundmönstret till största delen följs i bruk. Det gäller för alla grupper av pronomen, personliga och reflexiva, i såväl possessiv som icke-possessiv form. Grundmönstret efterlevs i 97,1% (3971 av 4088 förekomster) av de fall där ett anaforiskt uttryck förekommer, fraser innehållande infinitiver och elliptiska antecedenter (gruppen P_x/R_x i formeln ovan) oräknade. Den beskrivning av anaforisk syftning som den svenska grammatiska traditionen presenterar är alltså till stora delar giltig för språket i bruk, som det ser ut i produktionskorpusen.

Resultatet innebär icke desto mindre att variation av mönstret också förekommer. Avvikelser sker i 2,9% av de anaforiska uttrycken. Avvikelserna är inte jämt fördelade mellan pronomentyperna och andelen variation hos typerna skiljer sig åt markant. Reflexiva pronomen (*sig*) överanvänds överhuvudtaget inte i materialet. I de 1592 förväntade förekomsterna av personligt icke-reflexivt pronomen som materialet omfattar (PI-kontexter) finner vi alltså inga *sig* som ersätter *honom* osv.

Personliga icke-possessiva pronomen (*henne*, *honom*, *dem* osv.) används också mycket sällan där vi enligt grundmönstret skulle ha ett reflexivt icke-possessivt pronomen (RI-kontexter). I 2,2% (14 av 627 förekomster) av RI-kontexterna uppträder personliga icke-possessiva pronomen, som i exempel 5.5.

EXEMPEL 5.5: *Personligt icke-possessivt pronomen i överanvändning. [G04: Saluhallen, muntlig]*

G04: sen när hon står i fisk+ # vid fiskavdelningen så
så upptäcker hon att hon har blivit av med sina
vantar och ser en man bakom henne

INV: mm

G04: som har hennes vantar

INV: just det

Gruppen reflexiva possessiva pronomen (*sin*, *sitt* och *sina*) överanvänds också sällan; 1,7% (20 av 1146 PP-kontexter) av de kontexter där man hade förväntat sig ett personligt possessivt pronomen utgörs av ett reflexivt possessivt pronomen; se exempel 5.6.

EXEMPEL 5.6: *Reflexivt possessivt pronomen i överanvändning. [L38: Saluhallen, muntlig]*

L38: och så ska hon gå till saluhallarna och så köper hon lax helt plötsligt

INV: mhm L38: så ser hon en konstig gubbe eller en gubbe som står bakom henne som har eller hon märker att sina vantar är borta så har gubben bakom henne då han har dom i handen

INV: mhm

Den sista gruppen pronomen, personliga possessiva pronomen (*hans, hennes, dess* och *deras*), överanvänds i störst utsträckning. I 11,5% (83 av 723 RP-kontexter) av RP-kontexterna finner vi personliga possessiva pronomen där grundmönstret föreskrivit ett reflexivt possessivt, som i exempel 5.7:

EXEMPEL 5.7: *Personligt possessivt pronomen i överanvändning. [C10: Saluhallen, skriftlig]*

Hon bestämmer sig att handla och när hon står i kön blir hon plötsligt anklagad att ha stulit en mans plånbok. Det visade sig att hon hade en plånbok i hennes väska som inte var hennes.

Variationen hos de fyra pronomenformerna sammanfattas i tabell 5.1.²

TABELL 5.1: *Avvikelsefrekvens för de olika pronomenen.*

Pronomentyp	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Reflexiva icke-possessiva	0%	0/1592
Reflexiva possessiva	1,7%	20/1146
Personliga icke-possessiva	2,2%	14/627
Personliga possessiva	11,5%	83/723

Ovanstående resultat skulle kunna sammanfattas i två tendenser: Den första tendens vi kan se är att det är vanligare att informanterna överanvänder personliga pronomen än reflexiva pronomen. Resultaten för personliga prono-

²Signifikansuppgifter för resultaten i produktionskorpusen redovisas i samband med diskussionen i kapitel 6.

men (icke-possessiva och possessiva) jämfört med reflexiva pronomen (icke-possessiva och possessiva) redovisas i tabell 5.2.

TABELL 5.2: *Avvikelser hos reflexiva respektive icke-reflexiva pronomen.*

Pronomentyp	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Reflexiva former	0,7%	20/2738
Icke-reflexiva former	7,2%	97/1350

Reflexiva pronomen används där man enligt mönstret förväntar sig ett personligt pronomen, icke-possessivt eller possessivt, i 0,7% av förekomsterna i materialet (20 av 2738 kontexter för personligt pronomen). Det omvända förhållandet är betydligt vanligare; personliga pronomen förekommer där mönstret skulle föreskriva reflexiva i 7,2% (97 av 1350 kontexter för reflexivt pronomen) av alla fall.

Den andra tendensen är att avvikelser från grundmönstret är vanligare i kontexter som omfattar possessivförhållanden, vilket framgår av tabell 5.3.

TABELL 5.3: *Avvikelser hos possessiva respektive icke-possessiva pronomen.*

Pronomentyp	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Possessiva former	5,5%	103/1869
Icke-possessiva former	0,6%	14/2219

Bland de icke-possessiva pronomenen, personliga såväl som reflexiva, förekommer variation av grundmönstret i 0,6% av förekomsterna (14 av 2219 förekomster), medan variationen är avsevärt mycket större i gruppen possessiva pronomen; i 5,5% av förekomsterna (103 av 1869) förekommer avvikelser i denna grupp.

Dessa två tendenser skulle kunna sammanfattas i en: ju mer syntaktiskt begränsad en form är, desto oftare byts den ut. Reflexiva former byts oftare mot icke-reflexiva och detta sker i synnerhet om det rör sig om reflexiva possessiva pronomen.

5.3 Kontexter för variation

Tidigare forskning har föreslagit en rad faktorer som påverkar realiseringen av anaforiska uttryck (se avsnitt 2.3). Vi har också sett ovan att avvikelser från grundmönstret förekommer för alla pronomen utom de reflexiva icke-possessiva. Förekommer då avvikelserna i samma kontexter för alla typer av pronomen? En genomgång av materialet ger vid handen att så inte är fallet. De olika pronomenen överanvänds, åtminstone delvis, i olika språkliga kontexter. Det märks i synnerhet för de få förekomsterna av överanvändning av reflexiva possessiva pronomenen, vilka förekommer i helt andra syntaktiska kontexter än personliga pronomen i överanvändning. I det följande går jag därför igenom de olika pronomenen var för sig och redovisar de faktorer som är avgörande för respektive pronomens distribution i produktionskorpusen.

5.3.1 Kontexter för överanvändning av reflexiva possessiva pronomen

För de reflexiva possessiva pronomenen (*sin*, *sitt*, *sina*) förekommer avvikelser från grundmönstret i flera språkliga kontexter. Den vanligaste variationen består i att reflexivt possessivt pronomen ersätter personligt possessivt pronomen i prepositionsadverbial; se exempel 5.8. Det sker vid 5 tillfällen (av 90 PP-kontexter), motsvarande knappt 6%.

EXEMPEL 5.8: *Reflexivt possessivt pronomen överanvänt i prepositionsadverbial.*
[M11: Saluhallen, skriftlig]

Till sin förvåning står en man bakom henne med hennes vantar.

Reflexivt possessivt pronomen ersätter också personligt possessivt pronomen i subjektsställning som i exempel 5.6, här repeterat som 5.9.

EXEMPEL 5.9: *Reflexivt possessivt pronomen överanvänt i subjekt i underordnad sats. [L38: Saluhallen, muntlig]*

L38: och så ska hon gå till saluhallarna och så köper hon lax helt plötsligt

INV: mhm

L38: så ser hon en konstig gubbe eller en gubbe som står bakom henne som har eller hon märker att sina vantar är borta så har gubben bakom henne då han har dom i handen

INV: mhm

Så sker framförallt i underordnade satser. Av 20 avvikelser totalt inom gruppen reflexiva possessiva pronomen förekommer 7 i subjekt i underordnad sats. Det motsvarar knappt 4% eller 7 av 202 PP-kontexter med subjekt i underordnad sats. Reflexiva possessiva pronomen förekommer istället för förväntat personligt possessivt pronomen i objekt, som i exempel 5.10 nedan. Så är fallet i drygt 1% eller 5 av 409 PP-kontexter i objektsställning.

EXEMPEL 5.10: *Reflexivt possessivt pronomen överanvänt i objekt (här indexerat). [E45: Saluhallen, skriftlig]*

Hon ger gubben_i sin_i plånbok och går hem.

Reflexivt possessivt pronomen ersätter slutligen personligt possessivt pronomen i det som är taggat som bundna led (se avsnitt 4.2.3), en kategori som består av predikativer och egentliga subjekt. 2 gånger (av 266 PP-kontexter) eller i knappt 1% av PP-kontexterna överanvänds här reflexivt possessivt pronomen, båda gångerna som egentligt subjekt; se exempel 5.11.

EXEMPEL 5.11: *Reflexivt possessivt pronomen överanvänt i egentligt subjekt. [L25: Saluhallen, muntlig]*

L25: och: där så står det en man bakom henne mitt i allt det här så inser hon att hon har tappat bort sina vantar å hon ser att mannen bakom henne har HENNES vantar så hon frågar om om hon kan får tillbaks dom men han vill inte för han tycker att det är sina vantar # å till slut så e det hennes tur så hon köper en jättestor bit lax

De kontexter i vilka reflexiva pronomen överanvänds sammanfattas i tabell 5.4.

TABELL 5.4: *Kontexter för överanvändning av reflexiva possessiva pronomen.*

Kontext för överanvändning	Överanvändning andel	Överanvändning frekvens
Subjekt i bisats	4%	7/202
Objekt	1%	5/409
Prepositionsadverbial	6%	5/90
Predikativ	1%	2/266
Subjekt i huvudsats	1%	1/105

Förutom i de i texten och tabellen redovisade kontexterna förekommer i materialet också andra kontexter med förväntat personligt possessivt pronomen (PP-kontexter). PP-kontexter omfattar relativt frekvent utöver de ovan nämnda kontexterna också adverbial, prepositionsobjekt, subjekt i huvudsatser och prepositionsattribut. I dessa kontexter ersätts dock inte de förväntade formerna av andra pronomenformer.

5.3.2 Kontexter för överanvändning av personliga icke-possessiva pronomen

Av avsnitt 5.2 framgår att de personliga icke-possessiva pronomenen (*honom, henne, dem* osv.) överanvänds i drygt 2% av de kontexter där vi förväntar oss motsvarande reflexivt pronomen. Att variationen inte är större kan bero på att de personliga icke-possessiva pronomenen vid överanvändning skulle ersätta reflexiva icke-possessiva pronomen, som främst förekommer vid *reflexiva verb* (Vikner 1985:12ff.), som i exempel 5.12.

EXEMPEL 5.12: *Reflexiva icke-possessiva pronomen i reflexiva verb. [E32: Ankan, muntlig]*

INV: just de(t)

E32: och: helt plötsligt [skrattar] så reser sej
 ankan upp

I denna användning kan vi anta att det reflexiva icke-possessiva pronomet är inlärt som en lexikal fras tillsammans med verbet (Anward & Linell

1975). Alltså blir informanterna inte så benägna att ersätta reflexiva pronomen vid reflexiva verb med ett personligt pronomen. Det är också möjligt att informanterna inte uppfattar sådana verb som kognitivt sett omfattande en reflexiv relation (jfr Slobin 2003:157ff.). I denna typ av verbkonstruktion förekommer heller ingen överanvändning av personligt icke-possessivt pronomen. Även verb som kan konstrueras såväl med som utan reflexiva pronomen, som t.ex. verbet *vända* (såväl *vända* som *vända sig* förekommer), betraktar jag här som hörande till denna grupp, om konstruktionerna finns upptagna i NEO; se exempel 5.13.

EXEMPEL 5.13: *Reflexiva icke-possessiva pronomen i reflexiv-liknande verbkonstruktion. [E03: Saluhallen, muntlig]*

E03: men han stog framför henne då gubben bara vände
[sej] om å sa du har tagit min plånbok men då sa
hon n: de:

Alla kontexter för förväntade reflexiva icke-possessiva pronomen utgörs emellertid inte av verbkonstruktioner som de i 5.12 och 5.13 ovan. I materialet finns också ett 20-tal kontexter med förväntat reflexivt icke-possessivt pronomen i prepositionsfraser som utgör adverbial, dvs. prepositionsadverbial, se exempel 5.14.

EXEMPEL 5.14: *Personligt icke-possessivt pronomen över använt i prepositionsadverbial. [K29: Ankan, muntlig]*

INV: man kan se att han har sträckt ut armen där vad
tror du att han försöker göra

K29: han försöker var då jaha där han försöker ta sin
flickvän närmre [honom]

INV: m

K29: hålla i henne

I dessa kontexter förväntar man sig avvikelser i högre utsträckning än bland objekten till reflexiva verb, eftersom pronomen i adverbial inte ingår i frasliknande uttryck. Så är också fallet. Samtliga 14 överanvända personliga icke-possessiva pronomen återfinns bland prepositionsadverbialen. Det motsvarar 40% av RI-kontexterna (14 av 35 RI-kontexter).

Variationen redovisas i tabell 5.5.

TABELL 5.5: Kontexter för överanvändning av personliga icke-possessiva pronomen.

Kontext för överanvändning	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Prepositionsadverbial	42%	14/35

RI-kontexter utgörs endast av de ovan diskuterade kontexterna objekt och prepositionsadverbial.

5.3.3 Kontexter för överanvändning av personliga possessiva pronomen

Personliga possessiva pronomen (*hans, hennes, dess, deras*), den grupp av pronomen som överanvänds i särklass oftast, överanvänds frekvent i två typer av turtagningskonstruktioner. Den första är inom turer, och i sådana konstruktioner producerar informanten såväl pronomenet som dess antecedent. I denna konstruktion verkar samtalsstrukturen inte påverka valet av pronomen, utan andra, oftast syntaktiska, förhållanden spelar den avgörande rollen. Den andra turtagningskonstruktionen är de elliptiska parasitiska yttranden som redogjordes för i avsnitt 4.2.8. I dessa verkar samtalsstrukturen vara avgörande. Resultaten för de två typerna av turtagningskonstruktioner presenteras här separat.

5.3.3.1 Icke-elliptiska konstruktioner

I självständigt yttrande ersätter personliga possessiva pronomen förväntade reflexiva possessiva pronomen i 9% (61 av 673 RP-kontexter) av RP-kontexterna. Dessa överanvända personliga possessiva pronomen fördelar sig på tre olika syntaktiska kontexter: prepositionsobjekt, prepositionsadverbial och objekt. I prepositionsobjekt ersätter personliga possessiva pronomen förväntade reflexiva possessiva pronomen i 15% av fallen (37 av 242 RP-kontexter); se exempel 5.15.

EXEMPEL 5.15: *Personligt possessivt pronomen i prepositionsobjekt i icke-parasitisk konstruktion. [E31: Ankan, muntlig]*

INV: okej

E31: han skryter säkert om: hans fina bil eller nåt sånt

INV: de(t) gör han kanske

I prepositionsadverbial används personliga possessiva pronomen istället för förväntade reflexiva possessiva pronomen i 7% (11 av 154 RP-kontexter) av RP-kontexterna; se exempel §(L41 mm).

EXEMPEL 5.16: *Personligt possessivt pronomen i prepositionsadverbial i icke-elliptisk konstruktion. [L41: Saluhallen, muntlig]*

INV: mm

L41: å så kollade hon i hennes + i hennes väska då och såg att hans plånbok låg där å sen så kommer jag inte ihåg mer

I vanliga objekt (exempel 5.17) ersätter personliga possessiva pronomen reflexiva possessiva pronomen i 5% av RP-kontexterna (eller 12 av 265 RP-kontexter).

EXEMPEL 5.17: *Personligt possessivt pronomen i objekt i icke-elliptisk konstruktion. [S12: Salluhallen, muntlig]*

S12: det var ju att hon var i saluhallen å så hade hade det kommit en konstig gubbe som hade snott hennes handskar och lagt hans plånbok i hennes väska

INV: just det

De kontexter i vilka personliga pronomen överanvänds i icke-elliptiska turer sammanfattas i tabell 5.6.

TABELL 5.6: Kontexter för överanvändning av personliga possessiva pronomen i icke-elliptisk konstruktion.

Kontext Icke-elliptisk konstruktion	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Totalt	9%	61/673
Objekt	5%	12/265
Prepositionsobjekt	15%	37/242
Prepositionsadverbial	7%	11/154
Prepositionsattribut	13%	1/8

Inga kontexter för förväntat reflexivt possessivt pronomen (RP-kontexter) i icke-elliptiska konstruktioner utöver dem som redovisas i tabellen ovan förekommer i materialet.

Värt att notera är att när informanternas yttrande avbryts av uppbackningssignaler sker inga avvikelser från grundmönstret. I dessa kontexter producerar informanterna själva såväl antecedent som pronomen. Förekomsterna av denna samtalskontext är få, men vi kan ändå sluta oss till att avbrott av uppbackningssignaler inte har någon betydelse för den anaforiska syftningen (jfr Karlsson 2006:11).

5.3.3.2 Elliptiska konstruktioner vid turbyte

Tidigare forskning om anaforisk syftning, såväl i svenska som i andra språk, har baserats på grammatikalitetstester. Det här materialets samtalsbaserade utformning och taggningen, som tar hänsyn även till pragmatiska faktorer, har möjliggjort en undersökning också av samtalsstrukturens betydelse för distributionen av anaforiska uttryck. Vi finner då att variation är mycket vanligt förekommande i elliptiska konstruktionen där informanten inte själv producerar antecedenten, som i exempel 5.18.

EXEMPEL 5.18: *Personligt possessivt pronomen överanvänt i elliptisk konstruktion. [K03: Ankan, muntlig]*

INV: m tjejen då e hon också rädd

K03: nä hon e inte rädd hon kanske mer blir lite
besviken och sur

INV: just det det ser hon faktiskt ut vem tror du att
hon e sur på

K03: på hennes mor som kommer å förstör hela dejten

INV: just det

Det finns minst två skäl att hålla isär överanvändning av personliga possessiva pronomen i den här typen av kontexter och variation i kontexter där informanten själv producerar såväl antecedent som pronomen. Dels är variationen så frekvent i de elliptiska konstruktionerna, att man måste anta att det är just denna struktur som är avgörande. Dels måste grundmönstret problematiseras för den här typen av konstruktioner. Beroende på vad vi underförstår i informantens elliptiska svar kan ett pronomen tolkas som förekommande antingen i en rektion eller i en vanlig nominalfras. Som ett exempel kan B17:s yttrande i exempel 5.19 diskuteras:

EXEMPEL 5.19: *Elliptisk konstruktion med flera möjliga tolkningar. [B17: Ankan, muntlig]*

B17: han ser ganska nervös skräckslagen

INV: ja han gör ju de(t) vem tror du att han e så rädd
för

B17: hans mamma <#>

Yttrandet *hans mamma* (markerat med en ram) kan tolkas antingen som ett direkt svar på frågan, dvs. *Han är rädd för hans mamma*, eller som en kommentar inom kontexten, t.ex. *Hans mamma är skrämmande*. Vid taggningen av sådana konstruktioner har hänsyn tagits till denna osäkerhet om hur konstruktionen skall tolkas. Denna typ av konstruktioner taggas därför på ett annat sätt än konstruktioner där informanten själv använder en preposition i sitt elliptiska svar, som i exempel 5.20.

EXEMPEL 5.20: *Elliptiskt svar som omfattar en preposition. [E07: Ankan, muntlig]*

INV: killen då han e jätterädd vem e han så himla rädd
för

E07: för hans mamma ja(g) tror de(t) e hans mamma
eller ja(g) vet inte ja

I fall som exempel 5.20 har pronomen betraktats som ingående i en rektion. Konstruktioner där ingen preposition ingår vare sig i intervjuarens eller i informantens svar har som ett defaultvärde betraktats som nominalfraser, även om vi kan tänka oss att vissa informanter underförstått en annan konstruktion. Därför skall alla elliptiska konstruktioner som inte omfattar en preposition betraktas med viss försiktighet vad gäller ordklassstillhörighet. Vi kan heller inte med säkerhet veta om pronomenet självt följer grundmönstret eller ej, eftersom informanten kan ha avsett en annan underförstådd struktur än den man kan anta.

I de elliptiska konstruktionerna används personliga possessiva pronomen i 39% av fallen (9 av 23 RP-kontexter) eller i 44% av fallen (22 av 50 RP-kontexter) om vi också inkluderar de kontexter där informanten inte producerat både preposition och pronomen och vi därför, enligt ovan, inte kan vara säkra på hur strukturen ser ut.

Personliga pronomen ersätter förväntade reflexiva possessiva pronomen i prepositionsobjekt och prepositionsadverbial.

I prepositionsobjekt (se exempel 5.21) används personliga possessiva pronomen istället för reflexiva i 40% av RP-kontexterna (4 av 10 RP-kontexter).

EXEMPEL 5.21: *Personligt possessivt pronomen över använt i prepositionsobjekt i elliptisk konstruktion. [K03: Ankan, muntlig]*

INV: just det vem tror du att hon e mest arg på

K03: på hennes+ nej nej det vet jag faktiskt inte på
båda kanske

I prepositionsadverbial sker detta (som i exempel 5.22) i 39% av RP-kontexterna (5 av 13 RP-kontexter).

EXEMPEL 5.22: *Personligt pronomen överanvänt i prepositionsadverbial. [P11: Ankan, muntlig]*

INV: vem sitter han där tillsammans me(d)

P11: me(d) hans # va(d) heter de(t) me(d) hans strul

I den här typen av samtalskontext är informanterna styrda av samtalsledaren, som efterfrågar information. I de flesta av de frågor som elicerar elliptiska svar från informanten efterfrågas en prepositionsfras i form av ett prepositionsobjekt eller prepositionsadverbial. Den stora samvariationen mellan dessa syntaktiska strukturer och yttrandetypen beror alltså delvis på uppgiftens utformning.

De kontexter i vilka personliga pronomen i elliptiska konstruktioner överanvänds sammanfattas i tabell 5.7.³

TABELL 5.7: *Kontexter för överanvändning av personliga possessiva pronomen i parasitisk svar-konstruktion.*

Kontext Parasitisk konstruktion	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Totalt	39% (44%)	9/23 (22/50)
Prepositionsobjekt	40% (38%)	4/10 (8/21)
Prepositionsadverbial	39% (48%)	5/13 (14/29)

Förutom de ovan redovisade kontexterna med förväntat reflexivt possessivt pronomen i elliptisk konstruktion förekommer ett enda belägg av reflexivt pronomen i ett vanligt objekt.

5.3.4 Vad i kontexten har betydelse?

Att, som jag gjort hittills i kartläggningen av variationen, redovisa variationen som förekommande i objekt och adverbial, innebär en betoning av den grammatiska funktionens betydelse för det anaforiska uttryckets realisering. Emellertid finns andra relevanta faktorer som också kan spela in.

De grammatiska funktionerna adverbial och objekt har i det här sammanhanget inte något som skulle kunna förklara varför de ger upphov till variation

³Värden inom parentes anger att också de mindre säkra taggarna (J-taggarna; se avsnitt 4.2.8 och appendix) är medräknade. Ackumulerad frekvens anges i parenteserna.

av grundmönstret. De led som taggats som objekt i materialet har alla varit bundna, medan de led som fått taggen adverbial är fria (se även avsnitt 4.2.3). Ett rimligt antagande är att de fria leden i högre grad än de bundna skulle kunna behandlas som självständiga enheter och därmed utgöra egna domäner. Det skulle i så fall möjliggöra en överanvändning av personligt pronomen för syftning från ett led inom ett friare led till huvudsatsens subjekt. Men eftersom personliga pronomen överanvänds i lika stor utsträckning i prepositionsobjekt som i prepositionsadverbial är det rimligt att söka andra förklaringar än ledens status som bundna respektive fria för att förklara den benägenhet som de onekligen har att fungera som egna domäner.⁴

Gemensamt för de diskuterade objekten och adverbialen med överanvända personliga och personliga possessiva pronomenen är att de förekommer i rektioner till en preposition som i exempel 5.23.

EXEMPEL 5.23: *Personligt possessivt pronomen i rektion till preposition. [L26: Saluhallen, skriftlig]*

Det var en tjej & hon skulle laga mat till hennes kusiner för att de skulle komma över till henne & äta mat.

Frågan är då om det är prepositionen som är avgörande för överanvändningen av personliga possessiva pronomen. Undersöker vi prepositionernas betydelse för det anaforiska uttryckets realisering i kontexter där vi enligt grundmönstret förväntat oss ett reflexivt possessivt pronomen, finner vi att de har stor betydelse. I kontexter med preposition förekommer avvikelser i 12% av fallen (48 av 404 RP-kontexter i prepositionsfraser). Kontexter utan preposition omfattar avvikelser i 4% av RP-kontexterna i prepositionsfraser (12 av 268 RP-kontexter). Läger vi till de prepositionsfraser som förekommer i elliptiska turtagningskonstruktioner blir andelen avvikelser större, 16% eller 70 av 440 RP-kontexter i prepositionsfraser, men i enlighet med vad som sagts om dessa konstruktioner tidigare, samvarierar den elliptiska konstruktionen med förekomsten av prepositioner, vilket gör det svårt att veta vilken faktor som har haft avgörande betydelse. Klart är i alla händelser att prepositionsfraser även utanför elliptiska turtagningskonstruktioner utgör en vanlig kontext för avvikelser.

Det verkar som om många av informanterna låter preposition inleda, eller snarare avgränsa domänen för de personliga possessiva pronomenen. Prepo-

⁴I enlighet med vad som sagts i 4.4 är de fria leden sådana led som inte tas upp som en konstruktion till uppslagsordet i NEO. Rektionen i *finna något i sin väska* har exempelvis betraktats som fri, eftersom NEO inte tar upp konstruktionen.

sitionen får då rollen av *domänavgränsare*, den roll som annars i första hand spelas av finit verb och subjekt. Resultaten sammanfattas i tabell 5.8.

TABELL 5.8: *Överanvändning av personliga possessiva pronomen i prepositionsfras och nominalfras.*

Kontext Personligt possessivt	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
I prepositionsfras	12% (16%)	48/404 (70/440)
I annan fras än prepositionsfras	5% (5%)	12/268 (12/268)

Andra faktorer inom de kontexter där variation är vanligt kan också vara av betydelse. Så kan t.ex. pronomenets grad av inbäddning påverka distributionen.

Det är möjligt att föreställa sig att en mer komplex satsstruktur ger talarer mer information att hantera och därför mindre möjlighet att ägna sig åt antecedentens relation till pronomenet. Undersöker vi för samtliga pronomen hur det förhåller sig med anaforiska uttryck i inbäddade led visar det sig att anaforiska uttryck som förekommer inbäddade i ett eller flera led (se exempel 5.24) innehåller avvikelser från grundmönstret i 3% av förekomsterna (50 av 1665 förekomster av inbäddade led).

EXEMPEL 5.24: *Avvikande pronomenrealisering inbäddat i flera led. [E44: Saluhallen, skriftlig]*

När kusinerna kom hem till henne berättade de att de träffade en konstig man som sa att de skulle lämna vantar till deras kusin som bjudit de på middag.

För anaforiska uttryck i huvudsatser (se exempel 5.25) är motsvarande siffra 2% (45 av 2221 förekomster i huvudsats).

EXEMPEL 5.25: *Avvikande pronomenrealisering i huvudsatser. [K03: Saluhallen, muntlig]*

INV: mhm

K03: ja och hon var med om lite konstigheter under
hennes lilla äventyr hon träffa på en gubbe två gånger

För anaforiska uttryck verkar alltså inbäddning ha viss, om än inte överväldigande, betydelse för variationen.

Studerar vi de olika pronomentyperna var för sig med avseende på graden av inbäddning finner vi dock att antalet avvikelser inte nödvändigtvis ökar med högre grad av inbäddning. Så sker visserligen för reflexiva possessiva pronomen, där andelen avvikelser är större för anaforiska uttryck som är inbäddade i ett eller flera satsled (avvikelse sker där i 2% av förekomsterna eller i 15 av 696 förekomster) än för reflexiva possessiva pronomen i huvudsatser (avvikelse i 1% av förekomsterna eller 5 av 388 förekomster). För personliga possessiva pronomen förekommer avvikelser också oftare i inbäddade led än i huvudsatser (i 8% av dessa eller 28 av 367 förekomster för huvudsatskategorin och 11% eller 33 av 305 förekomster för inbäddade led). Men för personliga icke-possessiva pronomen är förhållandet annorlunda. I inbäddade satser förekommer avvikelser i knappt 2% av RI-kontexterna eller 2 av 121 RI-kontexter. I huvudsatser förekommer avvikelser i drygt 2% av RI-kontexterna eller i 12 av 490 RI-kontexter.

Variationen i den här kartläggningen förekommer alltså såväl på huvudsatsnivå som på bisatsnivå. I en kontext spelar dock satsnivån alltid en stor roll. Överanvändning av reflexiva pronomen i subjektställning är beroende av bisatsstrukturen (se exempel 5.6 tidigare), medan motsvarande överanvändning endast i ett fåtal fall visar sig i huvudsats.

Variationens frekvens i huvud- och bisatser sammanfattas i tabell 5.9.

TABELL 5.9: *Variationen för olika pronomen i huvudsatser och bisatser.*

Typ av pronomen	Kontext	Överanvändning, andel	Överanvändning frekvens
Alla typer	Huvudsats	2%	45/2221
	Inbäddade led	3%	50/1665
Reflexiva possessiva	Huvudsats	1%	5/388
	Inbäddade led	2%	15/696
Personliga possessiva	Huvudsats	8%	28/367
	Inbäddade led	11%	33/305
Personliga icke-possessiva	Huvudsats	2%	12/490
	Inbäddade led	2%	2/121

Om variationen tycks påverkas något av att pronomenet förekommer i ett inbäddat led, är det då också av betydelse vilken funktion detta led fyller? I materialet förekommer tre typer av underordnade satser: attributiva relativsat-

ser, objektsbisatser och adverbiala bisatser. De attributiva relativsatserna ser ut som i exempel 5.26.

EXEMPEL 5.26: *Avvikande pronomenrealisering i attributiv relativsats. [K27: Saluhallen, skriftlig]*

Det handlade om en kvinna som skulle laga mat åt hennes två kusiner, men en av hennes kusiner [...]

Bland dessa förekommer avvikelser (för alla pronomentyper sammantaget) i 4% av förekomsterna (19 av 494 förekomster).

Den andra gruppen är satser som utgör objekt, som i exempel 5.27.

EXEMPEL 5.27: *Avvikande pronomenrealisering i objektsbisats. [K27: Saluhallen, muntlig]*

K27: hon berättade att hon skulle laga mat åt hennes
två kusiner

INV: m

Här förekommer avvikelser i 4% av alla pronomentyper sammantaget (26 av 750 förekomster).

Slutligen finns avvikelser i adverbiala bisatser, som i exempel 5.28.

EXEMPEL 5.28: *Avvikande pronomenrealisering i adverbial bisats. [K27: Saluhallen, muntlig]*

INV: ja just det

K27: när hon ber om hennes vantar så säger han nä jag
har inte tagit dom

I dessa konstruktioner realiseras anaforiska uttryck så gott som alltid enligt grundmönstret. Avvikelser sker i endast 1% av fallen (3 av 363 förekomster).

I synnerhet siffrorna för attributsbisatser och objektsbisatser är så höga att de måste betraktas som intressanta. Frågan är om dessa kontexter samvarierar med någon annan faktor som i själva verket är den avgörande. Objektsbisatserna består till övervägande delen av konstruktioner som också omfattar prepositionsobjekt eller prepositionsadverbial (18 av de 26 kontexterna omfattar ett prepositionsobjekt eller prepositionsadverbial) i pronomenets egen sats, kontexter som vi tidigare sett ofta innehåller avvikelser, oavsett om de förekommer

i denna typ av objektsbisats eller inte. Här är det alltså inte rimligt att anta att något annat än frastyp och eventuellt satsdel är avgörande. Detsamma gäller i stort sett för attributsbisatserna. De innehåller också prepositionsobjekt och prepositionsadverbial i pronomenets egen sats (i 12 av de 18 förekomsterna) och i övriga fall (utom ett) består avvikelserna i att ett reflexivt pronomen används i subjekt i bisats.

I tabell 5.10⁵ sammanfattas avvikelserna i olika typer av bisatser.

TABELL 5.10: *Variation i olika typer av bisatser, alla pronomentyper.*

Kontext	Överanvändning andel	Överanvändning frekvens
Attributiv bisats	4%	19/494
Objektsbisats	4%	26/750
Adverbiell bisats	1%	3/363

En annan av de faktorer som vi med hjälp av taggningen kan undersöka är det linjära förhållandet mellan ett anaforiskt uttryck och dess antecedent. Det vanligaste linjära förhållandet är att antecedenten föregår pronomenet. I materialet förekommer dock pronomen före antecedenten i 11 fall, som i exempel 5.29.

EXEMPEL 5.29: *Anaforiskt uttryck föregår antecedenten, normenlig realisering.*

[M02: Saluhallen, skriftlig]

Ve och fasa. Vid en snabb titt i sin väska kunde hon konstatera att han hade "rätt".

3 av de 11 konstruktionerna där pronomenet föregår antecedenten realiseras som en variation av grundmönstret. Två av dessa utgörs av *sin* i uttrycket *till sin förvåning*. Det tredje utgörs av ett personligt icke-possessivt pronomen och redovisas i exempel 5.30.

⁵Jfr tabell 5.9 med tabell 5.10. Av den förra framgår att det finns fler underordnade led än de som finns redovisade som olika typer av bisatser i tabell 5.10. De underordnade leden i tabell 5.9 utgörs dels av de bisattyper som återfinns i tabell 5.10, men också av andra typer av underordnade led och bisatser.

EXEMPEL 5.30: *Avvikande pronomenrealisering där det anaforiska uttrycket föregår antecedenten. [L40: Saluhallen, muntlig]*

L40: [...] så då tröttnade hon och går till grönsaksaffären istället för att köpa grönsaker och framför henne i kön så ser hon samma gubbe och han vänder sig då om å påstår att hon har tagit hans plånbok

Vi kan alltså knappast av dessa exempel sluta oss till att linearitet har någon avgörande betydelse.

5.4 Infinitivfraser

En typ av konstruktion har vid flera tillfällen nämnts, men hittills lämnats utanför resonemanget: infinitivfraserna. Se exempel 5.31. I det följande redogörs först kortfattat för infinitivfrasernas struktur. Därefter presenteras resultaten för variationen i infinitivfraserna.

5.4.1 Infinitivmönstret: tankesubjekt som antecedent

Infinitivfraserna i materialet ser bl.a. ut som i exempel 5.31.

EXEMPEL 5.31: *Infinitivfras. [B33: Saluhallen, skriftlig]*

Hon vänder sig om för att leta efter dem när hon ser en gubbe hålla i sina vantar. Då blir kvinnan jätte arg och ber att få tillbaka sina vantar. Men gubben vägrade.

För denna konstruktionstyp, som är en s.k. nexusinfinitiv (SAG 3:575), lämnar det grundmönster vi hittills utgått från inte entydigt besked om hur anaforisk syftning ser ut. Å ena sidan kan man betrakta frasen med infinitivkonstruktionen (*gubbe*) *hålla i sina vantar* som en egen domän. I så fall blir det möjligt för det reflexiva pronomenet att syfta på antecedenten *gubbe*. Å andra sidan är *gubbe* inget subjekt, utan utgör objekt i huvudsatsen och dessutom finns inget finit verb i *hålla i sina vantar*. Konstruktionen saknar alltså såväl finit verb som subjekt, vilket är det som vi vanligen kräver att en finit sats (och därmed vår domän) skall omfatta. Därför skulle *sin* kunna tillåtas lämna infinitivfrasen i jakt på ett mer oomtvistligt subjekt i en finit fras. Detta subjekt

blir då *hon*, och därför kan också *hon* fungera som antecedent för det reflexiva pronomenet i exempel 5.31. Frågan huruvida infinitiver skall betraktas som ingående i sina huvudsatser eller om de skall hanteras som ett slags fristående, om än infinit, sats har diskuterats flitigt i tidigare forskning. SAG anför t.ex. att en infinitivfras av nexustypen ovan är att betrakta som ett objekt följt av ett slags verbbestämning inom huvudsatsens ram. Benämningar som *objekt med infinitiv* (se t.ex. Ljung & Ohlander 1998 [1971]) för denna typ av fras vittnar om att detta synsätt varit vanligt inom traditionell grammatik. Andra skolor har valt att behandla konstruktionen som en småsats (se t.ex. Lyngfelt 2002 och Lundin 2003), där objektet i matrissatsen anses fungera som infinitivfrasens (eller -satsens) subjekt, om än i objektsform (vilket framgår om detta objekt/subjekt är ett pronomen istället för, som i exemplet ovan, ett substantiv).

Vid kontrollinfinitever (se Lyngfelt 2002) utan indirekt objekt, som i exempel 5.32, uppstår inte tveksamheter om vilken antecedent som är den rimliga.

EXEMPEL 5.32: *Kontrollinfinitev. [B33: Saluhallen, muntlig]*

INV: m

B33: å hon skulle köpa nånting för å laga till sina
två kusiner som skulle komma

INV: just det

I 5.32 kan det emellertid vara problematiskt att välja pronomen för den anaforiska syftningen. Detta kan förklaras på samma sätt som för nexusinfiniteven ovan: om infinitivfrasen inte kan betraktas som en domän, används enligt det vanliga grundmönstret för anaforisk syftning reflexivt pronomen för syftning på antecedenten, som då befinner sig i samma domän. Om vi däremot betraktar infinitivfrasen som en egen domän, skall vi enligt grundmönstret inte använda *sin*, utan ett personligt pronomen, eftersom *sin* då skulle behöva finna en antecedent inom infinitivfrasen. Grundmönstret kan uppenbarligen inte oproblematiskt tillämpas för anaforisk syftning i infinitivfraser.

När grundmönstret inte är tillräckligt föreslår SAG för infinitivfraser att reflexiva pronomen syftar på infinitivens *predikationsbas* (SAG 3:606), eller tankesubjekt. Termen tankesubjekt stötte vi på i kapitel 2 och den betecknar den referent som man tänker sig som subjekt till den handling infinitiven betecknar. Det är vanligt (och i vissa grammatiska skolor nödvändigt) att sätta ut tankesubjektet, PRO, i den representation som används för den grammatiska analysen av infinitivfraser (se avsnitt 2.3.1). Vilket syntaktiskt led som utgör tankesubjekt i infinitivfrasen varierar med den funktion som infinitiv-

frasen har. I en infinitivfras som utgör direkt objekt är det indirekta objektet i satsen (*dom*) tankesubjektet, eller infinitivens kontrollör (jfr Lyngfelt 2002:5); se exempel 5.33.

EXEMPEL 5.33: *Infinitivfras med objektskontroll. [S15: Saluhallen, skriftlig]*
en konstig man som bad dom att [PRO] lämna ett par vantar till sin kusin.

Processen att utse ett tankesubjekt, en kontrollör till infinitiven, kompliceras av att vissa verb utlöser s.k. *kontrollväxling* (se Lyngfelt 2002:140f). I bitransitiva strukturer är objektskontroll obligatorisk (med undantag för verbet *lova*), men om konstruktionen rymmer verbet *få*, blir kontrollören en annan, dvs. konstruktionen växlar från att ha den vanliga objektskontrollen, till att få subjektskontroll, som i exempel 5.34:

EXEMPEL 5.34: *Infinitivfras med kontrollväxling. [L43: Saluhallen, muntlig]*
L43: [...]så ber hon gubben att [PRO] få tillbaka sina vantar.

Infinitivfraser som utgör subjekt har arbiträr kontroll och tankesubjektet bestäms då pragmatiskt, som i exempel 5.35.

EXEMPEL 5.35: *Infinitivfras med arbiträr kontroll. [L42: Saluhallen, skriftlig]*
Och hon tyckte det är ganska svårt att [PRO] laga mat till sina kusiner.

I exempel 5.35 är tankesubjektet markerat med PRO. Att tolkningen av PRO är arbiträr innebär att syntaxen ger oss möjlighet att tänka oss (minst) två möjliga kontrollörer. I den här kontexten är den pragmatiskt sett mest rimliga kontrollören *hon*; det är hon som skall handla och hon som skall laga maten. De flesta språkbrukare skulle nog säga, att denna tolkning är så föredragen framför andra att det närmast rör sig om en obligatorisk pragmatisk tolkning av infinitivfrasens tankesubjekt som identiskt med satssubjektet. Emellertid lämnar syntaxen, om än inte pragmatiken, öppet för en annan tolkning: den här flickan skulle kunna ha åsikten, att det är svårt för alla, eller generellt, att laga mat till sina kusiner. *Sina* kan då åsyfta allas, eller gemene mans, kusiner, snarare än flickans.

Att fastställa vilket led som är antecedent till ett reflexivt pronomen i en infinitivfras är alltså en process i (minst) två led (även om vi inte behöver tänka oss att språkbrukaren faktiskt genomför operationen på det här sättet).

När infinitivfrasen identifierats som en sådan tillämpas inte det vanliga syntaktiska grundmönstret för anaforisk syftning utan istället infinitivmönstret med tankesubjektet som antecedent. Sedan avgör kontrollregler vilket led som kontrollerar infinitivfrasen och därmed utgör tankesubjekt och antecedent åt det reflexiva pronomenet. Detta infinitivmönster är alltså mer komplext än grundmönstret för anaforisk syftning och ger heller inte alltid entydigt (åtminstone inte syntaktiskt) besked om vilket led som är kontrollör till infinitiven i alla syntaktiska konstruktioner. Vissa forskare, t.ex. Akiyama (se avsnitt 3.3), menar till och med att infinitivfraserna bör lämnas utanför undersökningar om anaforisk syftning, eftersom man inte kan veta om det är informanternas förmåga att utse en antecedent eller ett tankesubjekt som mäts.

För grundmönstret för anaforisk syftning utanför infinitivfraser antar jag enligt kapitel 2 att personliga och reflexiva pronomen står i komplementär distribution. Den komplementära distributionen mellan personliga och reflexiva pronomen förutsätter jag också i infinitivfraser. Reflexiva pronomen i infinitivfraser syftar då enligt infinitivmönstret på infinitivens tankesubjekt (PRO; se exempel 5.36), som enligt ovan kan ha olika grammatisk funktion.

EXEMPEL 5.36: *Reflexivt pronomen syftar på infinitivens tankesubjekt. [S15: Saluhallen, skriftlig]*

När kusinerna sedan kommer hem till henne, så säger dom att dem träffat en konstig man som bad dom_i att [PRO]_i lämna ett par vantar till sin_i kusin.

Personliga pronomen syftar då inte på infinitivens tankesubjekt (dvs. inte på PRO), utan på annat led inom eller utom frasen som i exempel 5.37.

EXEMPEL 5.37: *Personligt pronomen syftar på annat led än infinitivens tankesubjekt. [L40: Saluhallen, muntlig]*

L40: [...] hon går till en livsmedelsaffär för att köpa det här å sen när dom står där i kön så märker hon att hennes vantar e borta å sen så vänder hon sig om å så ser hon att gubben bakom henne har tagit dom å så tjarar dom på honom_j att [PRO]_j ge tillbaka hennes_i vantar men han gjorde inte det så då tröttnade hon

I vilken utsträckning följer då informanterna detta mönster för anaforisk syftning i infinitivfraser? För infinitivfraserna tillämpas infinitivmönstret i 83% av fallen (109 av 131 infinitivfraser). Det innebär också att informanterna varierar mönstret i 17% av fallen (22 av 131 infinitivfraser) av förekomsterna. Variationen är inte heller för infinitivgruppen jämnt distribuerad över alla pronomen grupper. Ingen variation förekommer för reflexiva icke-possessiva pronomen eller för personliga icke-possessiva pronomen. För reflexiva possessiva pronomen förekommer tre avvikelser: två i objekt och ett i ett prepositionsobjekt. Avvikelse står alltså också här att finna framför allt i gruppen personliga possessiva pronomen. Här finns avvikelser i 19 av de 61 infinitivfraser där man förväntat sig ett reflexivt possessivt pronomen (RP-kontexter⁶), vilket motsvarar 31%; se exempel 5.38.

EXEMPEL 5.38: *Personligt possessivt pronomen överanvänt i infinitivfras. [C36: Saluhallen, skriftlig]*

På kvällen när hennes kusiner anlönt så säger den ena kusinen att han träffat en konstig gubbe idag på bussen. [Han bad] Gubben hade bett honom; att [PRO]_i ge vantarna till hans_i kusin som skulle bjuda [dom] honom på middag senare på kvällen.

Avvikelsena är, precis som för de personliga possessiva pronomenen i andra kontexter än infinitivfraser, flest i konstruktioner som inleds med prepositioner. Bland infinitivfraserna förekommer inga överanvända pronomen i prepositionsadverbial över huvud taget, men däremot i prepositionsobjekt. I sådana prepositionsobjekt överanvänds personliga possessiva pronomen i 15 av 16 RP-kontexter, dvs. i 94% av dessa kontexter. (Exempel 5.38 ovan är ett exempel på just ett prepositionsobjekt i en infinitivfras.) För objekt som inte utgör rektion till preposition förekommer variation av mönstret i 4 av de 45 RP-kontexterna (9%); se exempel 5.39.

EXEMPEL 5.39: *Personligt possessivt pronomen överanvänt i objekt i infinitivfras. [C32: Ankan, muntlig]*

C32: hon har förklätt sej eller lagt en låtsasanka på
huvudet och simmat för att [PRO] se hennes #
hennes man med en annan tjej

⁶Jag använder här beteckningarna RP-kontext osv. också för kontexter med visst förväntat pronomen även för infinitivmönstret.

Även för infinitiverna ser vi alltså att variationen hos personliga possessiva pronomen är den i särklass största avvikelsen. Vidare uppkommer dessa avvikelser i första hand i konstruktioner som utgör rektion till preposition. Att andelen avvikelser från infinitivmönstret är större än andelen avvikelser från grundmönstret för andra syntaktiska kontexter är föga förvånande, om man beaktar den komplexitet som infinitivmönstret har. Variationen i infinitivfraserna sammanställs i tabell 5.11.

TABELL 5.11: *Överanvändning av olika pronomen i infinitivfraser.*

Pronomentyp	Kontext	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Alla typer	Infinitivfras	17%	22/131
Reflexiva possessiva	Infinitivfras	5%	3/64
Personliga possessiva	Infinitivfras, totalt	31%	19/61
	Prep.obj. i infinitivfras	94%	15/16
	NP Obj. i infinitivfras	9%	4/45

5.5 Skriftligt och muntligt material

Produktionskorpuserna omfattar som vi sett både muntligt och skriftligt material. Hittills har vi ägnat oss åt grundmönster och variation av detta i båda typerna av material samtidigt. Vad händer om vi istället betraktar materialen för sig? Beter sig de anaforiska uttrycken på samma sätt i tal som i skrift, som är en mer planerad produkt, än informellt producerad i det här materialet? För att jämförelsen mellan muntligt och skriftligt material skall bli så rättvis som möjligt jämför jag i det följande den enda skriftliga uppgiften *Salubal-len* endast med den motsvarande muntliga uppgiften. Jag lämnar alltså den muntliga uppgiften *Ankan* utanför den här jämförelsen.

Vi har sett att det i produktionskorpuserna förekommer variation hos tre pronomen-grupper: reflexiva possessiva, personliga icke-possessiva och personliga possessiva. I det skriftliga materialet förekommer variation i de två förstnämnda grupperna i 6 respektive 5 fall, och därför är underlaget för litet för en

jämförelse för dessa pronomen. För de personliga possessiva pronomenen förekommer emellertid 28 avvikelser och där kan vi undersöka huruvida dessa skiljer sig från de muntligt producerade formerna.

Procentuellt sett förekommer variation i denna pronomengrupp i något större utsträckning i skrift än i tal. Det gäller även om vi också räknar med de elliptiska konstruktionerna i talspråksmaterialet, där variation är vanlig, men där konstruktionen inte har någon motsvarighet i skrift. I skriftlig produktion förekommer variation i 10% (28 av 293 RP-kontexter) av RP-kontexterna jämfört med 7% (22 av 319 RP-kontexter) i den muntliga produktionen.

De kontexter i vilka variation för denna pronomengrupp oftast förekommer är prepositionsobjekt och prepositionsadverbial. Avvikelserna bland prepositionsobjekten är fler i det skriftliga än i det muntliga materialet. Personliga possessiva pronomen överanvänds i 19% (17 av 91 RP-kontexter) av RP-kontexterna i det skriftliga materialet och i 11% (14 av 123 RP-kontexter) av RP-kontexterna i det muntliga (de elliptiska talspråkliga konstruktionerna oräknade).

Förhållandet är detsamma bland prepositionsobjekten. Där överanvänds personliga possessiva pronomen i 8% (6 av 72 RP-kontexter) av RP-kontexterna i det skriftliga materialet och i 7% (5 av 73 RP-kontexter) av RP-kontexterna i det muntliga materialet (de elliptiska konstruktionerna oräknade). Resultaten sammanfattas i tabell 5.12.⁷

TABELL 5.12: *Överanvändning av personliga possessiva pronomen i tal och skrift.*

Material och kontext	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Skriftlig	10%	28/293
Muntlig	7% (7%)	22/319 (23/320)
Skriftlig, Prepositionsobjekt	19%	17/91
Muntlig, Prepositionsobjekt	11% (12%)	14/123 (15/124)
Skriftlig, Prepositionsadverbial	8%	6/72
Muntlig, Prepositionsadverbial	7% (11%)	5/73 (10/95)

⁷Siffror inom parentes anger ackumulerad andel och frekvens om vi också räknar med de elliptiska konstruktionerna i talspråksmaterialet (osäkra talspråkliga konstruktioner oräknade).

5.6 Resultat från enkätundersökningen

Förutom genom att delta i samtal som spelades in och i en skriftlig uppgift, bidrog informanterna också med att fylla i en enkät (se avsnitt 3.6.2.1). 116 av undersökningens 118 informanter deltog i enkätundersökningen. Den syftar i första hand till att närmare undersöka strukturella faktorer som styr valet mellan personliga possessiva och reflexiva possessiva pronomen, eftersom pilotstudier (och även den här undersökningen) visat att variation i första hand förekommer i just possessiva konstruktioner.

5.6.1 Enkätens första del – produktion

Enkätens första del omfattar 23 frågor. Sju av dessa är infinitivfraser eller nomen actionis-konstruktioner (se avsnitt 5.6.4 för resultat angående dessa), för vilka andra mönster än grundmönstret tillämpas. En kontrolluppgift rör icke-possessiva pronomen och denna diskuterar jag inte här. Återstår att bedömas utifrån grundmönstret gör då 15 uppgifter.

De 15 uppgifterna av den typ som återges i figur 5.1 har alltså besvarats av 116 informanter. Det innebär att antalet svar uppgår till 1740.

Josefs barn hade alltid velat ha ett husdjur. Josef köpte en hund av en man som han kände. Barnen fick den i present.

Han gav barn en hund. (Fyll i *ETT* ord!)

FIGUR 5.1: Exempel på uppgift ur enkätens del I.

Alla svar är emellertid inte relevanta. En del informanter har valt att inte alls besvara en eller flera frågor. En del frågor har missuppfattats och i en del fall har instruktionen om att egennamn inte får användas inte nått alla informanter. En del informanter har också hittat andra mer eller mindre passande ord att fylla luckan med än pronomen. För uppgiften i 5.1, enkätfråga 11, finns olika bud från informanterna om lämpligt svar: *sitt, sina, sin, Josefs, hans, ett, flera, vederbörande* samt inget svar alls.

De återstående svaren, som realiserar det saknade anaforiska uttrycket i uppgiften med antingen ett reflexivt possessivt eller ett personligt possessivt pronomen, uppgår till 1336 stycken.

I de 15 uppgifterna finns anaforiska uttryck, varav grundmönstret föreskriver realisering med reflexivt possessivt pronomen i 7 (47%) fall och med

personligt i 8 (53%). Man kan alltså förvänta sig en liten övervikt av personliga possessiva pronomen i informanternas svar. Så ser också resultatet ut: 45% eller 607 av de 1336 relevanta svaren utgörs av reflexivt possessivt pronomen, medan personligt pronomen utgör 55% av svaren (729 av 1336 svar). Personligt pronomen överanvänds i 17% av svaren, medan reflexivt possessivt pronomen överanvänds i 2% av svaren. Antalet avvikelser totalt i enkätsvaren uppgår till 136 av 1336, vilket motsvarar 10%. Resultaten sammanfattas i tabell 5.13.

TABELL 5.13: *Överanvändning av reflexiva possessiva och personliga possessiva pronomen i enkätens del I.*

Pronomentyp	Kontext	Överanvändning, andel	Överanvändning, frekvens
Alla possessiva pronomentyper	Alla kontexter	10%	136/1336
Personliga possessiva	Alla kontexter	17%	123/717
	Prepositionsfraser	24%	78/330
Reflexiva possessiva	Alla kontexter	2%	13/619
	Andra kontexter än prepositionsfraser	12%	45/387

I produktionskorpuserna var det möjligt att undersöka många påverkande faktorer för pronomenens distribution. I enkäten är dessa möjligheter färre, eftersom antalet frågor, och därmed möjliga kontexter, av naturliga skäl måste begränsas. Den faktor som i produktionskorpuserna visade sig ha störst betydelse för distributionen av pronomen, nämligen pronomenets placering i en rektion till en preposition, finns dock representerad i tillräckligt stor omfattning i de 15 frågorna för att en undersökning skall vara meningsfull.

Det visar sig att närvaron av en preposition är av betydelse också för hur informanterna väljer anaforiska uttryck i enkäten. Andelen överanvända personliga possessiva pronomen i prepositionsuttryck uppgår till 24%. Motsvarande andel för överanvända personliga possessiva pronomen i uttryck utan preposition är 12%. Informanterna tenderar alltså att överanvända personliga possessiva pronomen i högre utsträckning i prepositionsfraser.

5.6.2 Enkätens andra del – tolkning

Enkätens andra del består av bedömningsuppgifter och testar tolkning snarare än produktion; se figur 5.2.

Annas kjol såg så ful och skrynklig ut att John sade att hon borde stryka den.

Han bad henne stryka sin kjol.
Meningen är RÄTT

Ändra i meningen om något inte låter bra.

FIGUR 5.2: Exempel på uppgift ur enkätens del II.

Tolkningsuppgifterna är 17 till antalet och 6 av dem utgörs av infinitiver och nomen actionis-konstruktioner, som jag återkommer till i avsnitt 5.6.4. En är en kontrollfråga som innehåller ett reflexivt icke-possessivt pronomen. De övriga 10 frågorna ligger till grund för resultaten i det här avsnittet.

Acceptansen för avvikelser från mönstret är större vid tolkning än vid produktion, men också i tolkningsdelen av enkäten framgår det att informanterna i högre grad accepterar variation hos personliga possessiva pronomen än hos reflexiva. Ett icke-mönsterenligt använt reflexivt possessivt pronomen bedöms av informanterna som riktigt använt i 42% av fallen (238 av 567 svar), medan ett icke-mönsterenligt använt personligt pronomen bedöms som riktigt i 78% av förekomsterna (178 av 228 svar). Acceptansen för överanvända personliga possessiva pronomen är alltså stor, och det är kanske inte förvånande med hänsyn till den överanvändning av personliga possessiva pronomen som förekommer i informanternas produktion. Intressant är att medan informanterna i sin produktion mycket sällan överanvänder reflexiva possessiva pronomen, så accepterar de 42% av de icke-mönsterenligt använda reflexiva possessiva pronomenen vid tolkning.

Om vi vänder på resonemanget och istället undersöker hur ofta informanterna bedömer anaforiska syftningar i testmeningar som helt följer grundmönstret som felaktiga, blir resultatet motsatt vad vi kunnat förvänta. Här är informanterna nämligen mer kritiska mot användningen av personliga possessiva pronomen. I 9% (21 av 229 svar) av svaren anser informanterna att ett mönsterenligt använt reflexivt possessivt pronomen är felaktigt. Personliga possessiva pronomen som används enligt grundmönstret betraktar informan-

terna som felaktigt använda i 14% (16 av 112 svar). Resultaten från undersökningen av enkätens del II sammanfattas i tabell 5.14.

TABELL 5.14: *Överanvändning av possessiva pronomen i enkätens del II.*

Uppgiftskontext	Avvikelse, andel	Avvikelse, frekvens
Icke förväntat reflexivt pronomen bedömt som rätt använt	42%	238/567
Icke förväntat personlig pronomen bedömt som rätt använt	78%	178/228
Reflexivt pronomen använt enligt förväntat bedömt som felaktigt	9%	21/229
Personligt pronomen använt enligt förväntat bedömt som felaktigt	14%	16/112

5.6.3 Enkätens tredje del – produktion i flervalsfråga

Enkätens sista del omfattar endast fem frågor och informanterna skall välja mellan två givna former – ett reflexivt possessivt och ett personligt possessivt pronomen. Se figur 5.3.

Alice hade köpt en bil. Den såg riktigt bra ut, men däcken var så dåliga att hon var tvungen att byta dem.

Bilen var fin, men däck var slitna. **dess** **sina**

FIGUR 5.3: *Exempel på uppgift ur enkätens del III.*

En av de fem uppgifterna är en nomen actionis-konstruktion. Av de övriga fyra anaforiska uttrycken skulle tre enligt grundmönstret realiseras med ett reflexivt possessivt pronomen och ett med ett personligt. Precis som i övriga resultat från enkäten och produktionskorpusen överanvänder informanterna personliga possessiva pronomen på bekostnad av reflexiva possessiva i högre utsträckning än tvärt om. Överanvända personliga possessiva pronomen förekommer i tre frågor, och då i 50% (58 av 115), 12% (14 av 114) respektive 4% (5 av 114) av svaren. I uppgiften som elicerar 14 överanvändningar av personligt pronomen ingår det anaforiska uttrycket i en prepositionsfras, som alltså kan bidra till att välla bekymmer för informanterna vid valet av pronomen, som vi

sett i det övriga materialet. Den mening som eliciterat flest överanvändningar, är en monotransitiv konstruktion vars motsvarighet i produktionskorpusen inte taggats som infinitivfras; se figur 5.4.

Micke och Jonas skulle hämta lillasystemen på dagis. Det tyckte de var ganska roligt.

Det gillade att hämta system. **deras sin**

FIGUR 5.4: *Enkätfråga III:1.*

Vad överanvändningen i just detta fall beror på är svårt att uttala sig om.

För den enda fråga där man enligt grundmönstret förväntat sig ett personligt possessivt pronomen (vilket är frågan som illustreras i exempel 5.3 ovan) överanvänds reflexivt possessivt i två svar.

Intressant är att i den fråga i vilken personligt pronomen är förväntat, är det föreslagna, mönsterenligt realiserade pronomenet *dess*. Att denna form inte alls förekommer i informanternas produktion och att den kan upplevas som något ålderdomlig hindrar inte informanterna från att föredra denna form när de ställs inför valet mellan ett mönsterenligt *dess* och ett icke-mönsterenligt *sin* (se figur 5.3 ovan).

5.6.4 Infinitiver och nomen actioniskonstruktioner i enkäten

I produktionskorpusen förekommer en rad infinitivfraser och som vi sett gäller delvis andra regler för realiseringen av anaforiska uttryck i dessa. Produktionskorpusen innehåller, knappast förvånande, inte några exempel på nomen actionis-konstruktioner. I det mer styrda enkätmaterialet förekommer dock sådana konstruktioner (se figur 5.5) och jag utgår från att samma regel bör tillämpas för distributionen av pronomen i nomen actionis-konstruktioner som i infinitivfraser, dvs. att ett reflexivt possessivt pronomen syftar på tankesubjektet till infinitivfrasen respektive det verb som nomen actionis-substantivet motsvarar.

Johns barn lekte i trädgården. De kastade Johns verktyg på varandra. Det tyckte inte John om.

Han gillade inte barnens lek med saker.
(Fyll i *ETT* ord!)

FIGUR 5.5: *Enkätfråga med nomen actionis-konstruktion.*

Förekomsterna av infinitivfraser (se t.ex. figur 5.6) är naturligtvis begränsade i enkätaterialet och därför är det inte meningsfullt att i någon större utsträckning undersöka materialet kvantitativt. Däremot kan vi fråga oss om de tendenser vi sett för infinitivfraser i produktionskorpusen förekommer också i enkätaterialet.

Annika och Maria sparkade ner en fotboll, som Annika hade fått i julklapp, i en stor grop. Den försvann.

Annika såg hennes boll försvinna
Meningen är RÄTT

Ändra i meningen om något inte låter bra.

FIGUR 5.6: *Enkätfråga med infinitiv-konstruktion.*

I enkätens första del, som bygger på (mycket styrd) produktion, förekommer 6 infinitivfraser med anaforiskt uttryck. Fyra av dessa skall enligt infinitivmönstret realiseras som reflexiva possessiva pronomen, och två, således, med personliga possessiva. Om vi förutsätter att samma regler för pronomenens distribution gäller för enkätaterialet som för produktionskorpusen, så kan vi förvänta oss en överanvändning av personliga pronomen. Så är också fallet. I de fyra infinitivfraserna, som enligt infinitivmönstret skall realiseras med reflexivt possessivt pronomen överanvänds personligt possessivt, nämligen i 50 av 400 fall, eller 13%. För anaforiska uttryck i infinitiver gäller ju också, enligt avsnitt 5.3.4 ovan, att de, precis som anaforiska uttryck i andra fraser, tycks påverkas av prepositionsfraser. Denna tendens kan vi dock knappast spåra i enkätens första del. Endast en av infinitivfraserna i testet (där vi förväntar oss ett reflexivt possessivt pronomen) har det anaforiska uttrycket i en prepositionsfras, men i denna väljer informanterna den form som grundmönstret föreslår i 74% av fallen.

Infinitivfraserna i enkätens första del innehåller ett par typer av infinitivfraser med anaforisk syftning som ingen informant producerar spontant i produktionskorpusen. Den första är pronomen i objekt-med-infinitivkonstruktion. I denna konstruktion är ett reflexivt possessivt pronomen den form grundmönstret skulle föreskriva och det är också den form som informanterna i mycket hög utsträckning föredrar. 107 av 111 avgivna svar utgörs av reflexivt possessivt pronomen.

Den andra form, som inte återfinns i produktionskorpusen, är en infinitivkonstruktion med en participbestämning; se figur 5.7.

Lottas CD-spelare hade gått sönder. Hon lämnade in den i affären där hon köpt den och frågade om de kunde laga den.

Hon hoppades få CD-spelare lagad.
Fyll i ETT ord!

FIGUR 5.7: Enkätfråga med particip i infinitivkonstruktion.

Här realiseras 110 av 113 infinitivfraser med det anaforiska uttrycket med *sin*, i enlighet med grundmönstret.

För enkätens andra del, den del som testar informanternas tolkning av anaforiska uttryck, kan man också i stort sett se att informanterna efterlever infinitivregeln för anaforisk syftning. Tendensen är dock inte överväldigande. Av de fyra testmeningar som rör anaforiska uttryck i infinitiver bör enligt mönstret tre bedömas som felaktiga. Informanterna bedömer också oftast konstruktionerna som felaktiga (i 177 av 340 svar vilket motsvarar 52%) men procentsatsen är knappast så hög, att man kan dra slutsatsen att informanterna tillämpar något mönster för anaforisk syftning här. En av de fyra infinitivfraserna har det anaforiska uttrycket i en prepositionsfras, vilket, som vi sett för infinitiverna i produktionskorpusen, verkar påverka distributionen av pronomen. Emellertid besvaras inte denna fråga på ett sätt som skiljer sig påfallande från svaren på övriga frågor, varför man inte kan sluta sig till att prepositionen har någon betydelse här.

Nomen actionis-konstruktioner ingår också i denna enkätens andra del. Informanterna tenderar att godkänna båda de två testmeningar som dessa konstruktioner ingår i, men enligt regeln borde den ena realiseras annorlunda än den gör i testmeningen. Eftersom resultaten bygger på ett så litet underlag är det svårt att dra slutsatser av dem. Andra faktorer, t.ex. innehållsliga, kan ha spelat in vid bedömningen.

5.7 Materialtyper och variation

För det här arbetet har flera materialtyper utnyttjats. Undersökningar i flera av de olika materialtyperna leder till likartade resultat vad gäller variationen av anaforiska uttryck. Variationen av de personliga possessiva pronomenen uppgår i produktionskorpusen till 12%. I enkätens produktionsdel är variationen för samma pronomen 17%. Skillnaden kan till stora delar förklaras med att de testade konstruktionerna i enkäten är sådana som är kända för att omfatta variation, medan informanternas produktion naturligtvis inte inriktas på sådana kontexter. Vanligen betraktas grammatikalitetstest som ett bättre sätt att pröva kompetens än friare produktion, där performansfenomen kan spela en större roll. Resultaten i den här studien tyder emellertid inte på att undersökningsmetoden är av avgörande betydelse. Detta bekräftas av att informanterna presterar liknande resultat när samma uppgift löses muntligt och skriftligt. Inte heller där spelar alltså undersökningsmetoden någon avgörande roll för resultaten.

Anaforisk syftning verkar dock vara känslig för om den förkommer i produktion eller i tolkning. I enkätens första del testas produktion. Där uppgår variationen totalt till 24%, medan den är avsevärt mycket högre i enkätens andra del som testar tolkning. Informanterna visar alltså en tydlig tendens att vara mer toleranta vid tolkning än vid produktion. Men även vid tolkning följer informanterna grundmönstret i högre utsträckning för reflexiva pronomen än för personliga pronomen.

5.8 Kvalitativa iakttagelser i produktionskorpusen

En rad förhållanden i produktionskorpusen utöver dem som diskuterats tidigare i det här kapitlet kan påverka enskilda förekomster av pronomen och i vissa fall analysen mer generellt. I det här avsnittet exemplifieras och diskuteras kvalitativt några sådana.

5.8.1 Undvikanden

Vissa informanter använder sig av konstruktioner som gör att valet mellan personligt och reflexivt pronomen kringgås. Ett exempel på hur ett sådant undvikande kan se ut finner vi i exempel 5.40 nedan. I detta exempel kan ett

anatoriskt uttryck uteslutas när pronomenet *såna här* används istället. Huruvida detta är en medveten strategi eller ej kan vi emellertid inte veta något om.

EXEMPEL 5.40: *Möjlig undvikandestrategi; bestämningsord. [E06: Saluhallen, muntlig]*

E06: ä: # # hon # hon ska ju få såna här kusiner hem
till henne

INV: just de(t)

Många informanter använder också direkt anföring, som i exempel 5.41 för att återge repliker i framför allt *Saluhallen*. Det innebär att en del bisattsstruktur kan undvikas, men också att anatorisk syftning över satsgränser inte blir lika frekvent.

EXEMPEL 5.41: *Möjlig undvikandestrategi; citatteknik. [L03: Saluhallen, skriftlig]*

INV: ja just det

L03: å då blir hon lite så här ba nå jag har inte tagit
hans plånbok och när hon kollar i väskan så
ligger en okänd plånbok där och hon tycker väldigt
konstigt

Bestämd form återkommer som ett alternativ till anatoriska uttryck, som i exempel 5.42 nedan. Även prepositionsfraser (*mamman till honom* [E36: Ankan muntlig]) och räkneord (*hon ska ha två kusiner på besök* [D47: Saluhallen muntlig]) kan fylla samma funktion.

EXEMPEL 5.42: *Möjlig undvikandestrategi; bestämd form. [C28: Ankan, muntlig]*

C28: eller så har hon kanske bara inte sagt det till hon+ till henne

INV: m

C28: att hon ska ut med honom

INV: just det vem tror du att hon e mest arg på

C28: ee mannen eftersom det e han som gör en de e han som e mest förvånad kan man säga

5.8.2 Upprepningar, självkorrigeringar, tvekan och felsägningar

I de föregående analyserna i det här kapitlet har varje belägg av anaforiska uttryck räknats med, även om informanten upprepar formen eller ändrar sig till en annan form. Exempel på bådadera finns i materialet. Exempel 5.43 visar hur en informant upprepar en form. I det här fallet är formen en variant på grundmönstret. Att en avvikelse från grundmönstret upprepas på det här sättet förekommer endast vid ett par tillfällen i materialet.

EXEMPEL 5.43: *Anaforiskt uttryck upprepas. [L41: Saluhallen, muntlig]*

L41: å så kollade hon i hennes + i hennes väska då och såg att hans plånbok låg där å sen så kommer jag inte ihåg mer

Något vanligare är att informanterna själva korrigerar det anaforiska uttrycket, så att det följer grundmönstret, som i exempel 5.44.

EXEMPEL 5.44: *Självkorrigering. [D38: Saluhallen, muntlig]*

D38: å så var det då en gubbe f+ bakom henne

INV: m

D38: som nä hon stod i kön å så la hon sina vantar

INV: m

D38: på den här disken då helt plötsligt så märkte hon
att sina v+ att h+ hennes vantar var borta då
å så vände hon sig om

I produktionskorpusen förekommer en handfull självkorrigeringar och informanten rättar vid samtliga tillfällen ett reflexivt pronomen till ett personligt. Den nya formen utgör vid alla tillfällen den som grundmönstret föreskriver. Det omvända, att informanten skulle korrigera sig själv och då använda en form som avviker från grundmönstret, förekommer inte.

I exemplet ovan skulle pronomenanvändningen kunna förklaras med att informanten upprepar en tidigare använd form; *sina vantar* förekommer tidigare i exemplet. Att tvekan ibland förekommer vid realiseringen av anaforiska uttryck (se exempel 5.45) tyder på att valet mellan reflexivt och personligt pronomen kräver extra tid för processning.

EXEMPEL 5.45: *Tvekan vid pronomenanvändning.*

E18: så va(r) mannen bakom henne eller framför henne

så mannen pås+ påstod att hon hade # hans

plånbok då

Mitt intryck är att sådan tvekan är vanligare när informanten realiserar den anaforiska syftningen på annat sätt än enligt grundmönstret som i exempel 5.43. I exempel 5.46 framgår att E07 först förlänger slutljudet på föregående ord och därefter gör en kortare paus innan pronomenformen realiseras.

EXEMPEL 5.46: *Tvekan vid pronomenanvändning (annan än grundmönstrets).*
[E07: Saluhallen, muntlig]

E07: ja # vid midda(gen) på kvällen så sa(de) hennes
så prata(de) dom om detta så han en av hennes
kusiner att han hade träffat på den där gubben #
ja

INV: just de(t) sa han nånting

E07: va ja att han skulle ge vantarna till: # hans
kusin

Att tvekan (och självkorrigering) också förekommer i skrift framgår av att anaforiska uttryck stryks över och ersätts med andra som i exempel 5.47.

EXEMPEL 5.47: *Självkorrigering eller tvekan i skriftligt material.* [E13:
Saluhallen, skriftlig]

Det handlar om en tjej som ska laga mat till [överstruket reflexivt
possesivt pronomen] hennes kusiner men hon berättar att det är svårt att laga
för dem för att dena är vegetarian och en annan är allergisk mot morötter.

Materialet omfattar naturligtvis också rena felsägningar. En sådan ganska vanlig felsägning är att informanterna använder ett pronomen som betecknar fel sexus hos referenten, trots att det av sammanhanget framgår att informanten uppfattat sexus hos referenten på rätt sätt; se exempel 5.48. Om rena felsägningar kan förekomma för en typ av pronomen, kan de naturligtvis göra det också för de pronomen som den här studien ägnas åt, och vi kan därför inte utesluta att en del av den variation som analyseras och tolkas som ett utslag av en viss t.ex. grammatisk eller semantisk kontext eller ett visst värde för en bakgrundsvariabel, faktiskt endast är performansfenomen (se avsnitt 2.4).

EXEMPEL 5.48: *Felsägning: Fel pronomen används avseende referensens sexus.*
[S49: Ankan, muntlig]

INV: vem sa du att du trodde att hon var

S49: hans mamma

INV: mhm varför e hon så arg

S49: för att hon kanske inte vill att hans son ska
hålla på med sånt där

5.8.3 Empati

I den tagg, som representerar den grammatiska analys som resultaten grundar sig på, finns ingen information om huruvida en antecedent är satsens eller textens subjekt (se avsnitt 2.3.3).

I materialet finns exempel på konstruktioner där empati med texts subjektet (se avsnitt 2.3.3) skulle kunna vara en rimlig förklaring till pronomenanvändningen, vid sidan av den analys som främst grundas på syntaktisk information. En sådan ser vi i exempel 5.49. Flickan är textens subjekt genom att hon är den vars perspektiv på det inträffade vi direkt får ta del av. Det reflexiva possessiva *sin* syftar här på texts subjektet, trots att det inte utgör det grammatiska subjektet.

EXEMPEL 5.49: *Eventuellt utslag av åsyftat texts subjekt.* [L38 Saluhallen, muntlig]

L38: så ser hon en konstig gubbe eller en gubbe som
står bakom henne som har eller hon märker att
sina vantar är borta så har gubben bakom henne då
han har dom i handen

Men i materialet finner vi också exempel på hur överanvändning sker helt i strid med vad empatibegreppet innebär. Reflexiva possessiva pronomen används där vi hade förväntat oss ett personligt possessivt även i kontexter där det inte syftar på texts subjektet. Så är fallet i exempel 5.50, där L25 använder *sin* där vi förväntat oss *hans*, med syftning på *gubben*, som inte uppbär läsarens empati enligt några av de kriterier Hellberg ger (se avsnitt 2.3.3). Gubben är inte den vars perspektiv på händelsen vi får, inte heller får vi någon information om eller av gubben, när gubben inte är närvarande i flickans, texts subjektets, berättelse.

EXEMPEL 5.50: *Överanvänt reflexivt possessivt pronomen som inte åsyftar texts subjektet. [L25 Saluhallen, muntlig]*

L25: och: där så står det en man bakom henne mitt i allt det här så inser hon att hon har tappat bort sina vantar å hon ser att mannen bakom henne har HENNES vantar så hon frågar om hon kan få tillbaka dom men han vill inte för han tycker att det är sina vantar # å till slut så e det hennes tur

På ett flertal ställen i det skriftliga materialet använder informanterna ett personligt possessivt pronomen i en RP-kontext i återberättelsens första mening; se exempel 5.51. Möjligen kan det tolkas som ett utslag av att texts subjektet ännu inte är helt etablerat och att man därför undviker att använda ett reflexivt pronomen.

EXEMPEL 5.51: *Personligt possessivt pronomen överanvänt i inledningen av Saluhallen. [L26: Saluhallen, skriftlig]*

Det var en tjej & hon skulle laga mat till hennes kusiner för att de skulle komma över henne & äta mat.

5.8.4 Avstånd till antecedenten och led mellan pronomen och antecedent.

Som vi sett ovan förekommer många av avvikelserna i prepositionsobjekt och prepositionsadverbial. De flesta prepositionsobjekten utgör indirekta objekt och föregås då ofta av det direkta objektet, som i exempel 5.52.

EXEMPEL 5.52: *Överanvänt prepositionsobjekt med visst avstånd till antecedenten. [B32: Saluhallen, skriftlig]*

Farbrorn hade sagt att de skulle överlämna vantarna till deras kusin som de skulle på middag hos.

Wellander påpekar att om flera led kommer mellan pronomenet och dess antecedent, ökar benägenheten att använda ett personligt pronomen istället för ett reflexivt. I exempel 5.52 och liknande exempel kommer det direkta objektet

mellan antecedenten och prepositionsobjektet. I en del fall av överanvändning av personligt pronomen i prepositionsobjekt är det möjligt att det är avståndet och den interfererande satsdelen mellan pronomenet och antecedenten som är förklaringen. Detta kan inte undersökas med hjälp av taggen, eftersom den endast mäter avstånd i antal satser (och inte alls markerar avståndet mellan ett mönsterenligt använt personligt pronomen och dess antecedent, se avsnitt 4.2.5–6). Alla exempel på överanvändning i prepositionsobjekt kan dock inte förklaras på det sättet. I exempel 5.53 är det troligt att prepositionsobjektet är avgörande, för här kommer ingen nominalfras mellan pronomenet och antecedenten:

EXEMPEL 5.53: *Personligt pronomen över använt i prepositionsobjekt nära antecedenten. [K27: Saluhallen, muntlig]*

K27: så vände hon sig om så är det en gubbe som hade
tagit hennes vantar hade tagit hennes vantar
hade tagit hennes vantar hade tagit hennes
vantar

INV: ja just det

K27: när hon ber om hennes vantar så säger han nä
jag har inte tagit dom

Likadant är förhållandet för många av prepositionsadverbialen i materialet. Personligt pronomen överanvänds, trots att avståndet mellan pronomenet och antecedenten inte är långt, som i exempel 5.54.

EXEMPEL 5.54: *Över användning av personligt pronomen i prepositionsadverbial nära antecedenten. [K36: Saluhallen: skriftlig]*

Hon tittar i hennes väska och där ligger plånboken, konstigt nog.

Fall som exempel 5.54 och 5.53 gör troligt att prepositionen har en avgörande betydelse, även om vi inte kan utesluta att avståndet spelar in i exempel som 5.52.

5.8.5 Återkommande avvikelser i samma kontext

Vissa sekvenser i materialet innehåller fler avvikelser än andra. En sådan är den avslutande sekvensen i *Saluhallen*, exempel 5.55, som innehållsligt är mycket komplicerad.

EXEMPEL 5.55: *Avslutande sekvensen i Saluhallen. [E07: Saluhallen, muntlig]*

E07: ja # vid midda(gen) på kvällen så sa(de) hennes
så prata(de) dom om detta så han en av hennes
kusiner att han hade träffat på den där gubben #
ja

INV: just de(t) sa han nånting

E07: va ja att han skulle ge vantarna till: # hans
kusin

INV: bra

Förutom att denna sekvens omfattar många infinitivfraser, som kan påverka pronomenalet enligt ovan, är dess innehållsliga komplexitet möjligen en orsak till att informanterna får problem i återgivningen.

5.9 Sammanfattning

I kapitel 5 har jag undersökt variationen i produktionskorpuserna och enkätstudierna. Jag har utgått från avvikelserna från grundmönstret och visat, med hjälp av informationen från taggningen, i vilka kontexter dessa avvikelser förekommer, samt hur stor del av kontexterna som realiseras på annat sätt än enligt grundmönstret. Jag har också diskuterat vilka egenskaper hos kontexterna som påverkar variationen. I nästa kapitel formulerar jag hypoteser om vilka dessa avgörande faktorer är och testar hypotesernas hållbarhet.

Kapitel 6

Påverkande faktorer och orsaker till variation – en diskussion

Föregående kapitel innehåller en beskrivning av vilka avvikelser som förekommer i materialet och i vilka kontexter de förekommer. Dessa resultat har legat till grund för de hypoteser om vilka faktorer som påverkar variationen som diskuteras i det här kapitlet.

Kapitlet inleds med en sammanställning av faktorer som har betydelse för pronomendistributionen (avsnitt 6.1). Därefter diskuteras möjliga orsaker till dessa faktorerers påverkan (avsnitt 6.2).

6.1 Variation i materialet – hypotesprövning

Utifrån kartläggningen i kapitel 5 kan vi se vilka pronomen som överanvänds i störst utsträckning. Vi kan också se i vilka kontexter detta sker och ställa upp hypoteser för vilka faktorer som är avgörande för denna variation.

Intressant variation har vi sett för personliga possessiva pronomen i parasitiska elliptiska svarskonstruktioner samt för personliga possessiva såväl som icke-possessiva i rektion till preposition, i infinitivfraser samt i bisatser. Bland bisatserna har vi sett att vissa typer verkar ha större betydelse för variationen än andra. I det följande utvärderar jag betydelsen av dessa faktorer.

6.1.1 Generellt om variationen

Anaforisk syftning realiseras oftast i enlighet med grundmönstret. Variation förekommer i knappt 3% av de anaforiska syftningarna. Det innebär att variationen inte är iögonfallande, men ändå tillräckligt stor för att den inte skall kunna förklaras enbart som felsägningar eller produkter av oplanerat tal, dvs. som performansfenomen (se avsnitt 2.4). Detta styrks av att det inte föreligger någon signifikant skillnad¹ mellan hur ofta anaforisk syftning realiseras som avvikelser från grundmönstret i tal och skrift i produktionskorpusen. De faktiska resultaten visar istället en svag tendens för att anaforiska uttryck oftare realiseras som avvikelser i det skriftliga materialet.

Att det inte rör sig om rena performansfel framgår också av att variationen är systematisk. Det gäller såväl för vilka pronomentyper som varierar som för i vilka kontexter variationer förekommer. Variationen innebär att personliga icke-possessiva och personliga possessiva pronomen ersätter respektive reflexiva former. Reflexiva possessiva pronomen kan också ersätta personliga possessiva pronomen. Däremot ersätter aldrig reflexiva icke-possessiva pronomen personliga icke-possessiva pronomen. Inte heller ersätts ett possessivt pronomen av ett icke-possessivt eller tvärt om.

6.1.2 Vilka pronomen överanvänds?

Av kapitel 5 framgick att personliga pronomen, possessiva såväl som icke-possessiva, överanvänds i större utsträckning än reflexiva pronomen. Personliga pronomen överanvänds i 7% av R-kontexterna, medan reflexiva överanvänds

¹Signifikansberäkningarna i det här kapitlet är utförda med χ^2 -test. De flesta signifikansuppgifter i det här kapitlet gör gällande att skillnader mellan olika grupper av pronomen och kontexter är signifikanta. Uppgifternas generaliserbarhet bör dock betraktas med viss försiktighet.

Materialet består framför allt av ungdomars språkliga produktion. Därför representerar resultaten i första hand en ung population. Undersökningen har gjorts i de tre största svenska städerna och resultatet är därför endast giltigt för språkmiljöer av denna typ. Vidare är urvalet i materialet sådant, att informanterna till viss del (se avsnitt 3.5) är slumpvis utvalda, men yttrandena i materialet är det inte. Flera yttranden härstammar från samma informant, och det gör att det är åtminstone teoretiskt möjligt att många exempel på en viss typ av förekomst produceras av samma person.

Bland de hypoteser som är möjliga att ställa upp utifrån kapitel 5 testas endast de som ser intressanta ut. Alltså föreligger troligen en rad icke-signifikanta förhållanden som inte testas här.

Jag redovisar endast information om signifikans för resultaten i produktionskorpusen. För enkäterna finns en större risk att variationen är beroende av enskilda testuppgifter.

i 1% av P-kontexterna. Denna skillnad är signifikant. Detta resultat återkommer också som en tendens i enkätundersökningen.

Likasa är skillnaden i överanvändning mellan possessiva former (av såväl reflexiva som personliga pronomen) och icke-possessiva former (6% respektive 1%) signifikant. Som vi såg i kapitel 5 kan dessa skillnader föras tillbaka på en: de syntaktiskt mest begränsade formerna byts ut i störst utsträckning. Personliga possessiva pronomen överanvänds i störst utsträckning och därefter, i fallande omfattning, personliga icke-possessiva och reflexiva possessiva. Reflexiva icke-possessiva pronomen överanvänds inte alls.

6.1.3 Vilka faktorer påverkar variationen?

Kartläggningen i kapitel 5 visar att flera faktorer i en kontext kan påverka variationen. I det följande undersöker jag några av de faktorerna närmare.

6.1.3.1 Prepositionsfraser

Prepositionsfraser (se exempel 5.15 och 5.16, upprepade som 6.1 och 6.2), är en kontext i vilken kartläggningen i kapitel 5 visat på stor variation. I prepositionsfraser förekommer variation för personliga possessiva pronomen i 12% av fallen, i andra frastyper i 5% av fallen. Skillnaden är signifikant. För de personliga possessiva pronomenen är variationen i stort sett lika stor oavsett om pronomenet ingår i ett prepositionsadverbial eller ett prepositionsobjekt. Enkätundersökningen visar på samma tendens för de personliga possessiva pronomenen, som oftare överanvänds i prepositionsfraser än i andra typer av fraser.

EXEMPEL 6.1: *Personligt possessivt pronomen i prepositionsobjekt i icke-parasitisk konstruktion. [E31: Ankan, muntlig]*

INV: okej

E31: han skryter säkert om: hans fina bil eller nåt sånt

INV: de(t) gör han kanske

EXEMPEL 6.2: *Personligt possessivt pronomen i prepositionsadverbial i icke-parasitisk konstruktion. [L41: Saluhallen, muntlig]*

INV: mm

L41: å så kollade hon i hennes + i hennes väska då
och såg att hans plånbok låg där å sen så kommer
jag inte ihåg mer

För de personliga icke-possessiva pronomenen (se exempel 5.14, här upprepat som exempel 6.3) ser vi samma tendens. Dessa överanvänds i 44% av RI-kontexterna som omfattar prepositionsadverbial. Materialet innehåller dock inga kontexter där personliga icke-possessiva pronomen kan överanvändas i prepositionsobjekt, dvs. kontexter för förväntat reflexivt icke-possessivt pronomen i prepositionsobjekt.

EXEMPEL 6.3: *Personligt icke-possessivt pronomen i prepositionsadverbial. [K29: Ankan, muntlig]*

INV: man kan se att han har sträckt ut armen där vad
tror du att han försöker göra

K29: han försöker var då jaha där han försöker ta sin
flickvän närmre honom

INV: m

K29: hålla i henne

6.1.3.2 Elliptiska konstruktioner

För personliga possessiva pronomen, den pronomentyp som oftast överanvänds, har samtalsstrukturen stor betydelse. Personliga possessiva pronomen överanvänds oftare i elliptiska svarskonstruktioner (överanvändningen sker i 44% av RP-kontexterna), där antecedenten inte ingår (se exempel 5.18, här upprepat som 6.4) än i samtalsstrukturer där informanten själv yttrar såväl antecedent som pronomen (överanvändning sker i 9% av RP-kontexterna). Skillnaden i överanvändning mellan den elliptiska samtalsstrukturen och övriga samtalsstrukturer är signifikant.

EXEMPEL 6.4: *Personligt possessivt pronomen överanvänt i parasitisk konstruktion. [K03: Ankan, muntlig]*

INV: m tjejen då e hon också rädd

K03: nä hon e inte rädd hon kanske mer blir lite
besviken och sur

INV: just det det ser hon faktiskt ut vem tror du att
hon e sur på

K03: på hennes mor som kommer å förstör hela dejten

INV: just det

Som i exemplet ovan förekommer pronomenen i de elliptiska konstruktionerna i rektion till en preposition (se avsnitt 6.1.3.1), vilket har att göra med undersökningens utformning. Det kan alltså vara svårt att avgöra vilken av faktorerna som har störst betydelse.

6.1.3.3 Infinitivfraser

I infinitivfraser (se exempel 5.32, här upprepat som 6.5) realiseras anaforisk syftning på annat sätt än enligt infinitivmönstret (se avsnitt 2.7) i 17% av fallen, att jämföra med 3% för den anaforiska syftningen i andra typer av konstruktioner. Denna skillnad är signifikant.

EXEMPEL 6.5: *Kontrollinfinitiv. [B33: Saluhallen, muntlig]*

INV: m

B33: å hon skulle köpa nånting för å laga till sina
två kusiner som skulle komma

INV: just det

Särskilt intressant är att i infinitivfraser i vilka det anaforiska uttrycket ingår i en rektion i ett prepositionsobjekt överanvänds personligt possessivt pronomen i så mycket som 94% av RP-kontexterna.

6.1.3.4 Huvudsatser och inbäddade led

Anaforisk syftning realiseras oftare som variation av grundmönstret i inbäddade led än i huvudsatser (3% respektive 2% av RP-förekomsterna). Skillnaden är signifikant. De underordnade inbäddade leden utgörs av olika bisatstyper.

Vanligast är att variationen förekommer i attributiva bisatser, som i exempel 5.26, här upprepat som 6.6. Skillnaden mellan attributiva bisatser och andra typer av bisatser är en intressant tendens som diskuteras i avsnitt 5.4.4, men det föreligger ingen signifikant skillnad.

EXEMPEL 6.6: *Avvikande pronomenrealisering i attributiv relativsats. [K27: Saluhallen, skriftlig]*

Det handlade om en kvinna som skulle laga mat åt hennes två kusiner, men en av hennes kusiner...

Ytterligare en typ av intressant avvikelse från grundmönstret i bisatser utgör överanvändningen av reflexivt possessivt pronomen som bestämning i subjekt i bisats. För denna konstruktion, som förekommer 7 gånger i materialet (skillnaden i överanvändning av reflexivt possessivt pronomen i denna kontext och andra kontexter är inte signifikant), verkar just bisatsstrukturen närmast utgöra en förutsättning för att pronomenet skall kunna användas i subjekt.

6.2 Möjliga orsaker till variation

Utifrån den variation vi iakttagit i kapitel 5 har vi alltså kunnat bilda oss en uppfattning om vilka faktorer som är avgörande, och därefter, enligt ovan, kunnat pröva deras respektive betydelse för överanvändningen av olika pronomen. Att vissa faktorer har betydelse för variationen utgör dock inte i sig en förklaring till variationens beroende av dessa. I det följande för jag ett resonemang om möjliga sådana förklaringar.

6.2.1 Markering

De former som ersätts i störst utsträckning är de tvärspråkligt sett ovanligare och även inom svenskan mindre frekventa reflexiva possessiva pronomenen. Det skulle kunna leda oss till slutsatsen att markering har betydelse för pronomendistributionen i materialet. Då termen kommit att omfatta flera skilda fenomen på olika språkliga nivåer dekonstruerar Haspelmath (2006) markering och talar istället om några större grupper av företeelser, med undergrupper, som ryms inom begreppet. Haspelmath beskriver först markering som komplexitet. Det tar sig uttryck i bl.a. morfologiskt mer komplexa former. Markering kan också beskrivas som en ökad grad av svårighet, exempelvis mor-

fologisk sådan. Som ett exempel anför Haspelmath brist på ikonicitet, dvs. brist på överensstämmelse mellan semantiskt innehåll och språklig form. Ett sådant exempel skulle kunna vara oregelbundna pluraler. Vid ett ikoniskt förhållande hade det semantiska innehållet "plural" kodats språkligt med hjälp av ett pluralmorfem. Vid substantiv som har nollplural (*ett hus – flera hus*) motsvaras inte det semantiska innehållet av en språklig form, och denna brist på överensstämmelse anses då utgöra "morphological difficulty" (2006:26). Pluralformer kan generellt betraktas som en svårighet ur ett kognitivt perspektiv; de innehåller mer information som måste processas eller produceras, vilket skulle kunna ta längre tid i anspråk än att processa eller producera former som innehåller mindre information.

Markering kan också beskrivas som tvärspråkligt eller inomspråkligt sett ovanligare former. I denna bemärkelse har termen tagits upp av generativ grammatisk tradition. Omarkerade former har i flera generativa studier betraktats som typiska för kreolspråk (se t.ex. Bickerton 1981, Roberts 1999) och inlärarespråk (se t.ex. Wexler 1994), och det är i detta sammanhang som begreppet blir relevant för en del av informanterna i den här studien.

Skulle man då kunna tänka sig att överanvändningen av personliga pronomen på bekostnad av reflexiva är ett utslag av en pidgin- eller kreoliseringsprocess, ett förslag som bl.a. Kotsinas (2000b) fört fram för svenskans del (se även Mitchell & Myles 1998:180)?

Det första vi måste fråga oss är i hur hög utsträckning de reflexiva och personliga pronomenen kan betraktas som markerade, enligt Haspelmaths dekonstruktion. Utgår vi från markering som sällan förekommande former så kan vi konstatera att reflexiva pronomen är mindre vanliga än personliga. Det gäller såväl tvärspråkligt, då många språk helt saknar reflexiva former (se även avsnitt 7.1), som inomspråkligt. Att personliga pronomen ofta ersätter reflexiva skulle vi då kunna förklara med att en kreoliseringsprocess pågår i de undersökta storstadsområdena och att vi kan förvänta oss att omarkerade former ersätter mer markerade.

Markeringsbegreppet är emellertid mer sammansatt. Om vi istället använder markering i betydelsen "mer morfologiskt komplext", är det svårare att avgöra vilken pronomentyp som bör anses mest markerad. Personliga possessiva pronomen har i tredje person en genitivändelse, som inte reflexiva possessiva pronomen har. Reflexiva pronomen å sin sida böjs efter sina huvudord, vilket leder till ökad morfologisk komplexitet. Utifrån morfologiska kriterier är det alltså inte självklart vilken typ av pronomen som är mest markerad.

Bristen på possessivmorfologi hos reflexiverna skulle dock tala för att dessa är markerade ur det perspektiv på markering som Haspelmath beskriver

som en högre grad av svårighet. Den semantiska genitivrelationen markeras på svenska med ett *-s* för personliga pronomen, men kodas inte med ett extra morfem hos reflexiverna och genitivrelationen markeras alltså inte ikoniskt hos dessa. Utifrån Haspelmaths resonemang om svårighet som en del av markeringsbegreppet skulle vi också kunna sluta oss till att de pronomen som oftast leder till variation av grundmönstret är de svåraste och därmed de mest markerade. Det leder dock till ett cirkelresonemang: de komplicerade pronomenen realiserar oftare som en variant på grundmönstret, eftersom de är svårare.

I stället skulle vi kunna utnyttja semantiska argument för att avgöra vilka pronomen som har högst grad av svårighet. Personliga pronomen kan referera deiktiskt till en referent, medan reflexiva pronomen alltid är relationella; de används för att relatera ett led till ett annat. Utifrån sådana semantiska kriterier är det möjligt att jämföra alla de fyra grupperna av pronomen med varandra. Icke-possessiva personliga pronomen pekar ut en referent direkt. Possessiva personliga pronomen tar dessutom hänsyn till en genitivrelation. Reflexiva pronomen relaterar alltid till en referent via ett annat led. Reflexiva possessiva pronomen relaterar till en referent via ett annat led och tar dessutom hänsyn till en genitivrelation. De pronomen vi ägnar oss åt här skulle alltså kunna betraktas som i stigande ordning markerade i förhållande till varandra. Det förhållandet överensstämmer väl med vilka former som byts ut (reflexiva och reflexiva possessiva) och vilka former som övertar de utbytta pronomenens (personliga och personliga possessiva) funktion. Det kan däremot inte förklara varför vi ser överanvändning av reflexiva possessiva pronomen, även om denna inte är så omfattande.

Åtminstone till vissa delar verkar alltså markering kunna förklara variationen. Det skulle kunna leda oss till slutsatsen att en pidginprocess ligger bakom den. Det finns emellertid också en del som talar mot en sådan slutsats. Dels finner vi, vilket kommer att framgå av kapitel 7, att variationen förekommer också hos modersmålstalare, dels är de utomspråkliga förutsättningarna för att en pidgin eller en kreol skall uppstå inte alls uppfyllda för informanterna i den här studien. För att en pidgin skall uppkomma krävs bl.a. att de nya talarna har otillräcklig tillgång till input på det nya språket. Deras barn, som sedan utvecklar pidginen till ett fullvärdigt språk, en kreol, skall också ha mycket begränsad tillgång till det nya språket och i första hand få sin input från föräldrarnas pidgin (se t.ex. Holm 2000:4ff). Till skillnad från sådana kontexter har informanterna i den här studien haft god tillgång till idiomatisk svensk input i skola, bland vänner och i samhället i övrigt, och ofta också i sina familjer.

Att omarkerade drag är representerade på bekostnad av markerade i inlärarspråk skulle kunna vara ytterligare en förklaring till överanvändningen av de personliga possessiva pronomenen. Men också här har vi anledning att vara kritiska. Återigen: också modersmålstalare överanvänder denna form (även om det finns en skillnad i omfattning av detta bruk; se kapitel 7 och 8) och informanterna är inte heller i särskilt hög utsträckning inlärare i vanlig mening; många av dem är födda i Sverige eller har anlänt i tidig ålder (se vidare kapitel 7 och 8).

Om utomspråkliga fenomen, såsom bristande förutsättningar för kreolisering och bristande evidens för att informanterna faktiskt är inlärare av svenska, inte ger några förklaringar, kanske vi ändå kan betrakta det faktum att de reflexiva possessiva pronomenen är markerade, i de flesta av termens bemärkelser, som ett skäl i sig för att variation förekommer. Pronomenet är mindre vanligt, det är böjningsrikt, det är semantiskt sett mycket begränsat och har därtill många syntaktiska restriktioner för sin distribution. Detta i sig är en förklaring, oavsett om sådana drag också utmärker inlärarspråk och kreol- och pidginspråk.

6.2.2 Prepositionsfrasens struktur

En syntaktisk faktor som spelar stor roll för att variationer på grundmönstret skall uppkomma har, som vi sett, visat sig vara närvaron av en preposition före den nominalfras som pronomenet förekommer i (se exempel 6.1 och 6.2). Eftersom personliga pronomen så ofta används inom den finita domänen när pronomenet står i en prepositionsfras är det möjligt att många informanter uppfattar just prepositionen som en domängräns och därmed prepositionsfrasen som en egen domän. När denna gräns, utgjord av en preposition, korsas används ett personligt pronomen, på samma sätt som när finita domängränser korsas. Kort sagt behandlas alltså prepositionsfraser i de här sammanhangen som om de vore finita fraser. Frågan vi kan ställa oss är då om det finns några strukturella likheter mellan den vanliga finita domänen och just prepositionsfraserna, skillnader som inte finns i t.ex. nominalfraser som inte inleds av preposition.

Likheterna mellan olika typer av fraser betonas inom den generativa grammatiska traditionen och används som förklaring till det gamla problemet om "poverty of stimulus" (Chomsky 1975), dvs. hur det är möjligt för ett barn att tillägna sig ett språk, när han/hon får en så begränsad input av den äldre generationen. Förklaringen inom den generativa grammatiken är att barn är födda med delar av den grammatiska strukturen, men att andra delar av den

lärs in. Kunskap från vissa områden i språket, t.ex. om en typ av fras, kan också generaliseras till andra, såsom en annan typ av fras. Josefsson & Håkansson (2000) visar mer specifikt hur strukturella likheter mellan just prepositionsfrasen och underordnade finita fraser kan se ut. Josefsson & Håkansson visar hur den inbördes ordningen mellan vissa led initialt i en prepositionsfras med jämförande funktion och en underordnad sats med jämförande funktion är identiska. Det gäller för prepositionsfraser som (1) och fraser som (2).

(1) Hon var lika förtjust över boken som över filmen.

(2) Hon var lika förtjust över att ha läst boken som över att ha sett filmen.

I de båda exemplen följs det jämförande ledet *som*, som hos Josefsson & Håkansson benämns CmP, Comparative Phrase, av prepositioner, *över* i båda fallen. Josefsson & Håkansson argumenterar för att barns inläring av jämförande bisatser (se (2) ovan) är beroende av inläringen av prepositionsfrasen, som uppträder tidigare under inläringen. Strukturen från prepositionsfrasen överförs till den underordnade stasen och Josefsson & Håkansson föreslår att det sker just via CmP:n som är likadan i de båda frastyperna och spelar rollen av en *bridge* (2000:398), *brygga*, mellan frastyperna. Att underordnade fraser med CmP:er uppträder i barnens tal i samband med att PP:n lärts in mer eller mindre fullständigt är ett argument för att strukturerna verkligen är beroende av varandra. Även Hoekstra (1988) argumenterar för en analys av vissa typer av prepositionsfraser som småsatser (se även Dikken 1995).

Om det finns en strukturell likhet mellan de två fraserna är det inte omöjligt att föreställa sig att de regler som gäller för den ena typen av fras generaliseras att gälla också för den andra – man skulle kunna säga att bryggan vidgas, så att överföring av andra drag än de rent strukturella sker från den ena frastypen till den andra. Ett sådant skulle kunna vara just förmågan hos (jämförande) bisatser att utgöra domän för reflexiva pronomen, som generaliseras till att också omfatta den strukturellt sett parallella prepositionsfrasen.

Även om vi lämnar den generativa grammatikens premisser är det möjligt att argumentera för likheten mellan prepositionsfraser och denna typ av bisatser. Om språkbrukaren vet att en preposition kan följas av en sats, som utgör domän för reflexiva pronomen, såväl som av en nominalfras, så är det möjligt att själva prepositionen får utgöra domänavgränsare för såväl bisatsen som prepositionsfrasen. Prepositionen i sig blir alltså ett slags signal som säger att en domän kan följa, och domänreglerna tillämpas, även om det som följer i själva verket är en nominalfras.

6.2.3 Lokal hantering av utsagor

Samtalsstrukturen inverkar också på variationen av grundmönstret. När informanten inte själv producerar den antecedent som det anaforiska uttrycket är avsett att syfta på överanvänds i hög utsträckning personligt possessivt pronomen.

Inom samtalsforskning hanteras fråga-svar-sekvensen som ett s.k. *adjacency pair* (Levinson 1983:303ff.), eller på svenska *närhetspar*. Närhetspar är återkommande strukturer i samtal, där den förra talaren producerar den första delen i paret, här frågan. Denna följs normalt av den andra delen, svaret. Andra exempel på sådana närhetspar är t.ex. att en hälsningsfras följs av en annan hälsningsfras. Det omarkerade i ett samtal (ibland även kallat det prefererade, se t.ex. Schegloff 1984:53f.) är att den andra delen av närhetsparet följer på den första. Om så inte sker leder det ofta till att talarna på något sätt reparerar eller kommenterar avsaknaden av det andra ledet (Sacks 1987 [1973]:56).

Fråga-svar-strukturen är alltså styrd av interaktionella regler. Innehållet i svaret är också vanligen styrt av Grices maxim om pragmatisk relevans, som innebär "make your contributions relevant" (återgivet efter Levinson 1983:102). När informanten svarar *hans flickvän* på frågan *Vem sitter han där tillsammans med?* kan vi alltså med Levinson och Grice utgå från att informanten i normalfallet dels avser att, i enlighet med reglerna för interaktion, besvara en ställd fråga, dels att besvara just den fråga som ställts, och inte t.ex. föra in någon annans flickvän i samtalet. Eftersom samtal inom samtalsforskning ses som strängt kontextbundna (se t.ex. Londen 1995), och kontexten redan aktualiserat temat *han sitter på en bänk tillsammans med någon*, kan Grices kvantitetsmaxim: "do not make your contribution more informative than is required" (återgivet efter Levinson 1983:101) också förklara varför informanten inte svarar med en fullständig sats, utan utelämnar bl.a. antecedenten ur sitt svar.

Medan vi enligt ovan har anledning att tro att informanten har för avsikt att ge ett adekvat svar och inte ett svar som är onödigt innehållstungt eller innehåller onödigt mycket grammatisk struktur, kan vi inte veta vad som händer grammatiskt vid turbytet (se även avsnitt 4.2.8). Vi kan alltså inte uttala oss om huruvida informanten så att säga låter sitt anaforiska uttryck sträcka sig in i den föregående turen, eller om han eller hon gör ett slags kopia på yttrandet och utnyttjar denna icke fonetiskt realiserade struktur för att finna en antecedent, alltså ungefär på samma sätt som en informant utnyttjar ett PRO eller tankesubjekt som antecedent för ett anaforiskt uttryck i en infinitivfras. Om vi låter beskrivningen stanna på en mer ytnära nivå kan vi dock konstatera att turbytet utgör en domängräns.

Man skulle också kunna uttrycka det så att anaforiska uttryck hanteras lokalt efter ett turbyte. Informanten tar i talögonblicket hänsyn till en begränsad del av det sagda. Om ingen antecedent finns inom detta område används personligt pronomen.

Resonemanget om den lokala processningen här är besläktat med resonemanget om prepositionsfraserna ovan. Det är möjligt att vissa informanter uppfattar det som att talarbyte signalerar domängräns, precis på samma sätt som närvaron av en preposition tycks göra det för vissa informanter. Båda typerna av överanvändning av personliga pronomen skulle då kunna hänföras till principen om att utsagor hanteras lokalt.

6.2.4 *Som*:s dubbla funktion

I icke-restriktiva *som*-satser förekommer också i viss utsträckning överanvändning av personliga possessiva pronomen. I många av dessa satser förekommer pronomenet i en prepositionsfras, och det kan vara den som är avgörande, men vi finner också satser som den i exempel 6.7, där ingen prepositionsfras finns närvarande.

EXEMPEL 6.7: *Personligt possessivt pronomen över använt i som-sats (utan prepositionsfras). [C03: Ankan, muntlig]*

INV: ja vem e hon sur på

C03: på sin mamma i så eller eventuella mamma då eller på ja

INV: just det

C03: på kvinnan som skrämmer sin poj+ hennes pojkvän

Som har i traditionell grammatisk tradition (se t.ex Thorell 1973 och Ljung & Ohlander 1998 [1971]) betraktats som ett pronomen som utgör subjektet i den relativa bisatsen. Senare har dock detta synsätt kritiserats. Såväl SAG (2:728ff.) som Stroh-Wollin (2002) menar istället att *som* är en subjunktion och att subjektet i *som*-satsen är utelämnat eller underförstått (eller, i Stroh-Wollins fall där generativ grammatik används i beskrivningen, finns närvarande endast som ett spår). Förklaringen till överanvändningen av personligt possessivt pronomen i de här kontexterna skulle kunna vara att informanternas grammatik säger dem att pronomenets sats är en egen domän, avgränsad från matrissatsen med subjunktionen *som*. Ett reflexivt pronomen skulle alltså finna sin antecedent inom denna domän. Den antecedent som avses är emellertid

underförstådd. Vi har redan konstaterat att vid anaforisk syftning i infinitivfraser, där tankesubjektet, eller PRO, utgör antecedent, kan personligt pronomen ersätta reflexivt och istället syfta på en explicit antecedent utanför pronomens fras. Detsamma verkar vara fallet i *som*-satser av det här slaget. När ett explicit subjekt saknas föredrar informanterna att använda ett personligt pronomen som får lämna domänen i jakt på ett explicit subjekt.

Infinitivfraser och *som*-satser är naturligtvis inte helt parallella exempel. Vi såg att för infinitivfraserna är domänen svår att fastställa, eftersom såväl finit verb som overt subjekt saknas. För *som*-satserna är domänen tydligt definierad, även utan ett subjekt; dels finns ett finit verb, dels inleds frasen med en subjunktion, som bidrar till satsens finithet genom att relatera den till en huvudsats som är förankrad i tid och rum genom såväl finit verb som explicit subjekt. Skillnaden i grad av finithet hos *som*-satserna och hos infinitivfraserna skulle också förutsäga att variationen är större i infinitivfraserna än i *som*-satserna. Också detta kan vi finna stöd för i materialet. Variationen i infinitivsatser är så stor att vanliga grammatikor frångår det gängse grundmönstret och introducerar ett särskilt infinitivmönster. I materialet varierar detta infinitivmönster i 17% av fallen mot *som*-satsernas knappa 4%. Graden av osäkerhet om domänen avspeglas alltså i andel variation av anaforisk syftning i de två konstruktionerna.

6.3 Sammanfattning

I kapitel 6 har resultaten från kartläggningen i kapitel 5 blivit till testbara hypoteser om hur variationen ser ut och om vilka faktorer som påverkar variationen. Jag har visat att ett flertal faktorer är av signifikant betydelse för hur olika pronomen överanvänds. Av sådan betydelse för variationen är närvaron av en preposition till vilken pronomenet utgör rektion, parasiterande elliptiska frågasvar-konstruktioner, infinitivkonstruktioner samt grad av inbäddning. Som orsak till denna variation har flera möjligheter diskuterats, däribland markering, språkprocessning och grammatisk struktur.

Kapitel 7

Resultat: Anaforisk syftning och informanternas språkliga bakgrund

I kapitel 5 och 6 redogjordes för de språkinterna faktorer som är av betydelse för hur anaforiska syftningar realiserar. Det här kapitlet ägnas åt sådant som inte ligger inom själva språkssystemet, men som i många fall berör lingvistiska faktorer. Många av informanterna i den här studien kommer från miljöer som i varierande grad är flerspråkiga. Här undersöks hur ungdomarnas språkbruk påverkas av den mer eller mindre flerspråkiga situationen i deras skolor och hem. Faktorer som startålder och språkgruppstillhörighet belyses. Dessutom har jag undersökt i vad mån en del demografiska faktorer, såsom var i landet informanterna bor och informanternas ålder, har betydelse.

7.1 Operationalisering av begreppen flerspråkighet, startålder och språkgruppstillhörighet

Många av informanterna i den här studien är flerspråkiga. Begreppet *flerspråkighet* är omtvistat (Håkansson 2003:17). I viss mån är naturligtvis alla informanter i studien flerspråkiga, eftersom de åtminstone talar svenska och ett eller ett par skolspråk, dvs. språk som lärs in och primärt används i skolsituationer, därutöver. Den typ av flerspråkighet som jag avser i den här studien

omfattar emellertid inte främmande språk inlärd i skolsituationer, utan endast modersmål och andraspråk. Även dessa termer kan diskuteras i det här sammanhanget. Med modersmål avses ett språk som en informant lärt sig som sitt första språk, ensamt eller samtidigt som ett eller flera andra modersmål. Med andraspråk avses här ett språk som lärts in efter modersmålet (eller modersmålen) i en miljö där språket är modersmål för andra talare (se Håkansson 2003:15ff.).

Den första variabeln gäller informanternas enspråkighet respektive flerspråkighet. I bakgrundsenkäten har informanterna uppgivit vilka språk de talar och vilka av dessa som är skolspråk. Denna information har så gott som alltid varit tillräcklig för att bedöma om deras situation kan betraktas som enspråkig eller flerspråkig. För vissa informanter har jag dock också beaktat svaren på frågor om vilka språk som talas med olika familjemedlemmar och vänner.

För det andra har jag undersökt i vad mån startåldern (Hyltenstam & Abrahamsson 2003), dvs. vid vilken ålder en informant först börjar lära sig ett andraspråk, i det här fallet svenska, har betydelse. För att operationalisera begreppet har jag utgått från de åldersintervaller som visat sig vara relevanta bl.a. vid Ekbergs undersökningar av tvåspråkiga barn i Rosengård i Malmö (Ekberg 1997, 1998, 1999), där det framkommer att

[...] åtminstone vissa inlärare som kommit i kontakt med mål-språket före fyra–fem års ålder i likhet med L1-talare utvecklar en automatiserad syntax, åtminstone i snäv bemärkelse. I Hyltenstams undersökningar har tidiga inlärare (startålder 6 år eller tidigare) färre grammatiska (och lexikala) fel än sena inlärare (startålder 7 år och senare) och det är bara de tidiga inlärarna som överlappar med den enspråkiga kontrollgruppen. (Ekberg 2004:262)

Jag har räknat med fyra startåldersgrupper. Startåldersgrupp 1 omfattar informanter som har svenska som modersmål och därför lärt sig svenska från helt späda ålder. Att en informant tillhör denna grupp markerar främst att informanten är modersmålstalare; tidpunkten för inläring är inte relevant för denna grupp. Startåldersgrupp 2 omfattar informanter som lärt sig ett annat språk innan de lärde sig svenska, men som lärt sig svenska innan de fyllt fyra år. Startåldersgrupp 3 omfattar informanter som lärt sig svenska efter att de fyllt fyra år, men som påbörjat inläringen före skolåldern (sju år här). Startåldersgrupp 4 omfattar informanter som lärt sig svenska efter skolstarten. I bakgrundsenkäten uppger informanterna startåldern. Det förekommer emellertid att de inte själva vet när denna inföll, och jag har då sökt uppskatta

vilken av startåldersgrupperna de tillhör genom att också ta hänsyn till svar på frågor om t.ex. var de började lära sig svenska (t.ex. på dagis, eller i skolan).

Den tredje och sista faktorn i sammanhanget är språktypologisk. De 118 informanterna talar 22 olika språk förutom svenska: norska, bosniska, serbiska, kroatiska, makedonska, polska, spanska, portugisiska, albanska, grekiska, turkiska, kurdiska, arabiska, tigrinja, somali, assyriska/syrianska, persiska, pashtu, tagalog, kantonesiska och urdu. Dessa språk har delats in i språkgrupper efter språksläktskap, men också efter den typologiska profilen för anaforisk syftning inom respektive språk.

Pronomenen *sig* och *sin* har en morfologiskt enkel form. För reflexiva icke-possessiva pronomen finns sådana morfologiskt enkla former i många språk. Så har t.ex. många romanska språk det reflexiva *se*. I andra språk saknas den dock, t.ex. i engelska, som inte har någon motsvarighet till svenskans *sig*. Istället används det morfologiskt komplexa *him-/herself*. På svenska finns, vilket tvärspråkligt sett är ovanligare, även det reflexiva possessiva *sin* som en morfologiskt enkel form. På engelska motsvaras denna form av den morfologiskt komplexa *his/her own*. Även romanska språk har komplexa pronomenformer för att uttrycka reflexiva possessiva funktioner.

Reinhard & Reuland (1993) hänvisar till de två typerna av reflexiver som *SE-pronomen* respektive *SELF-pronomen* (1993:658), där SE-pronomenen representeras av svenskans morfologiskt enkla reflexiver, medan SELF-pronomenen representeras av engelskans mer komplexa typ. Reinhart och Reuland anför att det sätt på vilket reflexiva pronomen realiseras, som SE eller SELF-former, i ett språk är knutet till hur anaforiska uttryck tillåts syfta i språket (jfr Pica 1985). SE-anaforer måste syfta på ett subjekt i satsen, vilket stämmer väl med traditionell svensk grammatisk beskrivning. SELF-pronomen, dvs. engelskans typ av uttryck, kräver däremot inte subjektsantecedent. Reinhard & Reulands diskussion om relationen mellan morfologisk form och syntaktisk funktion för reflexiva pronomen är omdiskuterad (se t.ex. Huang 2000:159ff), men den morfologiska distinktionen kvarstår icke desto mindre. Distinktionen påminner också om den som Riad (1988) gjort för svenska. Riad pekar på sambandet mellan morfologisk form (som hos Riad har fått beteckningen *l-reflexive*, long reflexive, för den längre morfologiska *himself*-typen respektive *s-reflexive* (1988:18) för short reflexive, den kortare morfologiska *sig*-typen) och pronomenens funktion. Oavsett vilken typ av reflexivkonstruktion en språkgrupp använder sig av kan viss variation av pronomenbruket förekomma. (Jfr Plathner 2003, som visar på variation i bruket av reflexivkonstruktioner i franska.)

Begreppet *transfer*, det förhållandet att strukturer i ett tidigare inlärt språk

påverkar strukturer i ett språk som lärs in senare, är viktigt i detta sammanhang (se Gass & Selinker 2001:65ff.). I den mån transfer har betydelse för inläringen kan man nämligen anta att informanter som talar språk som har större likhet med andraspråket skulle ha lättare att tillägna sig det nya språket. Speciell hänsyn har vid indelningen i språkgrupper tagits till hur koreferens uttrycks på de aktuella språken. I kapitel 6 såg vi att reflexiva icke-possessiva pronomen, och reflexiva possessiva pronomen i synnerhet, kan betraktas som markerade former inom språkssystemet. Detta gäller också tvärspråkligt; i världens språk, liksom i de språk som är relevanta i den här studien, är personliga pronomen mer vanligt förekommande än reflexiva pronomen.

Polska, serbiska, kroatiska, bosniska och makedonska förs till en typologisk grupp dels för att de alla är slaviska språk (Ethnologue 2007), dels för att de har samma typer av reflexiva possessiva pronomen som svenska, nämligen de morfologiskt enkla SE-formerna. Vissa skillnader mellan språkgrupperna föreligger dock. SE-uttrycket i slaviska språk är detsamma för alla personer. Variation mellan ett reflexivt och ett personligt pronomen förekommer normalt i slaviska språk i första och andra person, vilket nedan illustreras för polska. Medan ett reflexivt pronomen (*swojā*) i (1) nedan är det omarkerade uttrycket är förstapersonspronomen (*mojā*) möjligt i kontrasterande kontexter (Nilsson 1998:149).

- (1) *Ja Kocham swojā/mojā babcię.* (Jag älskar min mormor/farmor.) Från Nilsson (1998:149).

Övriga språk (utom kantonesiska) i materialet realiserar reflexiva possessiva pronomen antingen som SELF-former eller använder personliga possessiva pronomen istället. Det gäller alltså t.ex. romanska språk, som t.ex. spanska (se t.ex. Fält 2000:152ff), arabiska (Cowell 1964:468f), persiska (Mace 2003:72) och turkiska (Underhill 1976:355ff). Bilden kompliceras dock något av att vissa språk visserligen saknar rena reflexiva pronomen, men ändå har strukturer som uttrycker koreferentialitet mer generellt som t.ex. klitiska pronomen i somali (Saeed 1999:69). Språk som inte uppvisar SE-morfologi för både reflexiva icke-possessiva pronomen och reflexiva possessiva pronomen har helt delats in efter språksläktskap.

De språktypologiska grupperna blir då slutligen, förutom gruppen svenska (63 talare, varav 21 vuxna):¹ slaviska språk (omfattande polska, serbiska, kroatiska, makedonska och bosniska, 13 talare), turkiska (3 talare), övriga indoeu-

¹Till denna grupp har också en informant som har norska som ett av sin familjs språk och en informant som eventuellt, bakgrundsankäten är inte helt tydlig på denna punkt, har danska som ett av sin familjs språk räknats.

ropeiska språk (vilket omfattar så genetiskt olika språk som engelska, spanska, portugisiska, grekiska, persiska, albanska, pashtu, urdu och kurdiska, 13 talare), arabiska (10 talare), övriga afro-asiatiska språk (omfattande arameiska, tigrinja, somali, och assyriska/syrianska, 11 talare) och slutligen kantonesiska (1 talare) och tagalog (1 talare) (Ethnologue 2007). Två informanter har flera modersmål ur olika språkgrupper och har då placerats i en grupp för sig: komplex språkbakgrund. Tre informanter, som har två modersmål varav det ena är svenska, har kategoriserats efter det modersmål som inte är svenska. Däremot har informanterna förts till startåldersgrupp 1 (modersmålstalare av svenska). För en informant saknas uppgift om språklig bakgrund.

En risk för samvariation mellan bakgrundsvariablerna föreligger. Det är t.ex. uppenbart att informanter i gruppen svensktalande tillhör startåldersgrupp 1 (modersmålstalare). Men även mindre uppenbar samvariation är tänkbar. En grupp informanter med samma modersmål kan t.ex. ha kommit till Sverige vid samma period och eftersom informanterna går i samma årskurs och är i princip lika gamla när intervjuerna äger rum så har denna grupp samma startålder. Effekterna av språkgruppstillhörigheten skulle kunna vara svåra att skilja från effekterna av startåldern. Just denna typ av samvariation utgör dock i praktiken inget problem i materialet. Det beror dels på att informanter med samma modersmål faktiskt i stor utsträckning anlät till Sverige vid olika tidpunkter. I de fall där talare av samma språk anlät vid samma tidpunkt ingår flera språk i den typologiska gruppen där talarna av de olika språken typiskt kommit vid olika tillfällen. Så är t.ex. fallet i gruppen slaviska språk, där de flesta talarna av polska är födda i Sverige, medan många av de bosnisktalande informanterna har en startålder vid mellan sju och nio års ålder.

7.2 Variationen i produktionskorpusen och informanternas språkliga bakgrund

Som vi sett varierar grundmönstret för anaforisk syftning i knappt 3% av förekomsterna. I materialet finns informanter som aldrig uppvisar någon sådan variation i produktionskorpusen samtidigt som det finns informanter som använder avvikande konstruktioner i upp till sju fall. Det antal avvikelser en informant gör säger något om hur den informanten uppfattat grundmönstret (även om också typen av avvikelse är relevant här; jag återkommer till den i avsnitt 7.5). Antalet avvikelser används därför som ett mått på hur stor variationen är inom en viss grupp av informanter med olika språklig, geografisk och

demografisk bakgrund. Jag har undersökt hur många avvikelser informanterna uppvisar inom tre intervall: inga avvikelser, en–två avvikelser och tre eller fler avvikelser. I undersökningen har jag framförallt fokuserat på de två ytterligheterna; inga avvikelser och fler än tre avvikelser.

Mot bakgrund av att avvikelserna för olika grupper av informanter i materialet presenterats som ett antal inom ett intervall, och inte t.ex. som en andel, blir det relevant att fråga sig om alla informantgrupper använder lika många anaforiska uttryck. På individnivå skiljer sig antalet anaforiska uttryck i produktionskorpusen åt. De enskilda individerna använder mellan 13 och 64 anaforiska uttryck sammanlagt i de tre uppgifterna. Skillnaden i antal använda anaforiska uttryck mellan de undersökta grupperna, de enspråkiga och de flerspråkiga ungdomarna, ungdomarna och de vuxna osv. är dock inte signifikant.² Att variationen presenteras som en frekvens har också att göra med att vi inte vet om enskilda informanter medvetet utnyttjar parafrafer för att undvika svårigheterna med anaforisk syftning. Om så är fallet blir andelsuppgifter missvisande.

De vuxna informanterna är samtliga enspråkiga modersmålstalare av svenska. I den här delen av undersökningen är de vuxna informanterna att betrakta som en kontrollgrupp och de behandlas därför för sig.

Resultaten i det här kapitlet är signifikantstade. Man måste dock generalisera resultaten till andra än informanterna med viss försiktighet. Informanterna är inte helt slumpvis valda och representerar knappast andra ungdomar än de i andra större storstadsområden. För en utförligare diskussion om representativitet, se avsnitt 8.2.3.

7.2.1 Flerspråkighet

I informantgruppen finns 41 enspråkiga och 55 flerspråkiga ungdomar (och en informant som inte uppgivit någon information om sin flerspråkighet). Knappt hälften av de enspråkiga ungdomarna (49%) realiserar anaforisk syftning i enlighet med grundmönstret vid alla tillfällen. Den andra hälften (med undantag av en informant) gör avvikelser vid ett eller två tillfällen. I den flerspråkiga gruppen följer något färre grundmönstret helt (40%). Den största skillnaden mellan grupperna är dock att 29% av de flerspråkiga gör 3 eller

²Som exempel kan nämnas att ungdomarna i produktionskorpusen använder i snitt 35,9 anaforiska uttryck. De vuxna informanterna använder 34,6 anaforiska uttryck. Ett oneway ANOVA-test visar att skillnaden mellan grupperna inte är signifikant ($p=0,557$).

fler avvikelser (att jämföra med 2% för den enspråkiga gruppen.). Resultaten redovisas i sin helhet i tabell 7.1.³

TABELL 7.1: *Ungdomar: Flerspråkighet och variation.*

Avvikelse	Enspråkiga		Flerspråkiga	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	20	49%	22	40%
1–2	20	49%	17	31%
≥3	1	2%	16	29%

Vi kan jämföra detta med de vuxna informanterna, som alltså samtliga är enspråkiga, av vilka 76% inte gör några avvikelser alls från grundmönstret, medan 24% gör en eller två avvikelser. Ingen vuxen gör fler än två avvikelser i produktionskorpusen.

Vi kan alltså se en skillnad mellan å ena sidan vuxna, som oftast realiserar anaforisk syftning i enlighet med grundmönstret, och å den andra sidan ungdomar som i mindre än hälften av de fall där anaforisk syftning realiseras med pronomen använder den form som grundmönstret föreskriver (se vidare avsnitt 7.3.3). Vi kan också se en skillnad mellan enspråkiga och flerspråkiga ungdomar. Bland de enspråkiga ungdomarna följer i stort sett hälften av informanterna grundmönstret, medan den andra hälften gör en eller ett par avvikelser. De flerspråkiga ungdomarna gör flest avvikelser. De enspråkiga ungdomarnas produktion ser ut att vara ett slags mellanting mellan de flerspråkiga ungdomarnas och de (enspråkiga) vuxnas. Intressant är dock att de enspråkiga ungdomarnas resultat i större utsträckning överensstämmer med de flerspråkiga ungdomarnas än med de vuxnas.

Helt kort skall också infinitivfraserna beröras. I kapitel 5 konstaterades att det i produktionskorpusen finns 22 infinitivfraser som realiseras på annat sätt än enligt infinitivmönstret. Tre av dessa är infinitivfraser med ett förväntat personligt possessivt pronomen, övriga infinitivfraser med förväntat reflexivt possessivt pronomen. 24% av de flerspråkiga informanterna, men endast 12% av de enspråkiga, har variation i infinitivfraser (antal och typ av avvikelse oaktat). Endast en vuxen (av 21) använder sig av en variant på infinitivmönstret.⁴

³ Skillnaden mellan de en- och flerspråkiga informanterna är signifikant. Signifikansen här och i återstoden av kapitlet är beräknad för 5%-nivå med Fishers exakta test.

⁴ För att resultaten skall vara intressanta krävs att de skilda informantgrupperna använder infinitivfraser i lika stor utsträckning, oavsett om de realiseras enligt infinitivmönstret eller ej. Användningen av infinitivfraser totalt i produktionskorpusen skiljer sig heller inte signifikant åt mellan de aktuella grupperna.

Tendensen är alltså densamma vad gäller enspråkiga och flerspråkiga ungdomar (respektive vuxna) för infinitiver som för det övriga materialet.⁵

7.2.2 Startålder

Ungdomarna fördelar sig enligt ovan i 4 startåldersgrupper, där grupp 1 omfattar modersmålstalare, grupp 2 andraspråkstalare med en startålder före fyra års ålder, grupp 3 andraspråkstalare med startålder efter fyra men före sju års ålder och den sista gruppen, 4, omfattar andraspråkstalare med startålder efter sju års ålder.

Ungdomarna i grupp 1 sammanfaller i stort sett med ungdomarna i den enspråkiga gruppen vars resultat redovisats ovan. I startåldersgrupp 1 finns dock ytterligare 3 informanter, vilket beror på att 3 av de flerspråkiga ungdomarna har svenska som ett av flera modersmål. Gruppen består således av 44 informanter, varav hälften följer grundmönstret, knappt hälften gör en eller två avvikelser och 2 gör tre eller fler avvikelser.

Bland de ungdomar som lärt sig svenska som andraspråk före fyra års ålder, totalt 24 ungdomar, följer 42% grundmönstret helt, 29% gör en eller två avvikelser och 29% gör tre eller fler avvikelser.

I startåldersgrupp 3, som består av 12 ungdomar, följer 33% av informanterna grundmönstret vid alla tillfällen, 33% av informanterna gör en eller två avvikelser och 33% av informanterna gör tre eller fler avvikelser från mönstret.

I den sista startåldersgruppen, totalt 16 informanter, gör 38% av informanterna ingen avvikelse, 38% av informanterna en eller två och 25% av informanterna tre eller fler. Resultaten sammanfattas i tabell 7.2.⁶

⁵För övriga bakgrundsfaktorer kommer jag inte att beröra infinitivformerna. Det beror på att infinitivkonstruktionerna är relativt få till antalet och i kombination med att informanterna för övriga faktorer delats in i många subgrupper blir siffrorna så små att tendenserna blir för otydliga.

⁶Skillnaden mellan modersmålstalarna och övriga informanter är signifikant. Skillnaden mellan informanterna med startålder före 4 år, startålder mellan 4 och 7 år respektive startålder efter 7 år och övriga grupper är inte signifikant.

TABELL 7.2: *Ungdomar: Startålder och variation.*

Avvikelse	L1 tidig		före 4 år		4–7 år		efter 7 år	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	22	50%	10	42%	4	33%	6	38%
1–2	20	46%	7	29%	4	33%	6	38%
≥3	2	5%	7	29%	4	33%	4	25%

Skillnaden mellan startåldersgrupp 1 å ena sidan och övriga startåldersgrupper å den andra kan inte tolkas som att startåldern är av avgörande betydelse. Alla informanter i startåldersgrupp 1 är enligt ovan modersmålstalare. Därför kan resultatet lika gärna förklaras med att de är enspråkiga, medan informanter i övriga startåldersgrupper är flerspråkiga. Startåldern för de flerspråkiga informanterna verkar inte vara av betydelse för hur anaförisk syftning realiseras. Resultaten för grupperna 2, 3 och 4 skiljer sig inte nämnvärt åt vare sig vad gäller få avvikelser från grundmönstret eller många avvikelser från mönstret.

7.2.3 Typologi

Informanterna i materialet har delats in i 8 typologiska grupper, enligt avsnitt 7.1 ovan.

De ungdomar som har svenska som modersmål är 42 stycken. Av dessa använder knappt hälften grundmönstret vid alla tillfällen. Den andra hälften avviker från mönstret vid ett eller två tillfällen. En informant i gruppen avviker fler än tre gånger.

För talare i gruppen slaviska språk, den enda grupp förutom svenska (och kantonesiska) som har reflexiva possessiva SE-pronomen, ser resultatet likadant ut. Ungefär hälften av de 13 informanterna följer alltid grundmönstret, den andra hälften gör en till två avvikelser (och en informant gör fler än tre avvikelser).

Av de turkisktalande informanterna följer alla tre grundmönstret vid alla tillfällen.

Gruppen övriga indoeuropeiska språk omfattar 11 talare. 39% av dessa följer alltid grundmönstret, 39% gör en eller två avvikelser från mönstret och 23% gör tre eller fler avvikelser.

Det finns totalt 10 talare av arabiska. Av dessa följer 30% grundmönstret, 20% gör en eller två avvikelser och 50% gör tre eller fler.

Gruppen övriga afro-asiatiska språk omfattar 11 informanter av vilka 27% följer grundmönstret helt, 27% gör en eller två avvikelser och 46% gör tre eller fler avvikelser; se tabell 7.3.⁷

TABELL 7.3: *Ungdomar: Språkgrupp och variation.*

Språkbakgrund	Svenska	Slaviska språk	Türkiska	Övriga indoeuropeiska språk	Arabiska	Övriga afroasiatiska språk	Kantonesiska	Tagalog	Komplex språkbakgrund
Avvikelse	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%
0	20 48%	6 46%	3 100%	5 39%	3 30%	3 27%	1 100%	1 100%	0 0%
1–2	21 50%	6 46%	0 0%	5 39%	2 20%	3 27%	0 0%	0 0%	0 0%
≥3	1 2%	1 8%	0 0%	3 23%	5 50%	5 45%	0 0%	0 0%	2 100%

Eftersom informanterna i varje grupp är relativt få, är det naturligtvis svårt att dra slutsatser av språkgruppernas betydelse för hur anaforiska uttryck realiseras. Vi kan dock konstatera att likheterna mellan gruppen svenska och slaviska språk, dvs. de två typologiska grupper som har SE-pronomen, är stor. I dessa båda grupper har vi också så många informanter att jämförelser kan börja bli intressanta.

⁷ Skillnaden mellan informanter med svenska som modersmål och övriga informanter är signifikant, liksom skillnaden mellan informanter med arabiska som modersmål och övriga informanter. Skillnaden mellan informanter med ett slaviskt språk som modersmål och övriga informanter är inte signifikant. Detta gäller oavsett om informanterna med svenska som modersmål ingår i jämförelsen eller ej. Skillnaden mellan var och en av de övriga grupperna och de övriga grupperna är inte signifikant.

7.3 Demografiska faktorer

Informanternas ålder, flerspråkiga miljö och geografiska spridning i landet är faktorer som operationaliserats redan vid tidpunkten för materialinsamlingen, då dessa var utgångspunkten för urvalet av projektets informanter.

Geografin är relevant, inte så mycket för att skilja mellan olika regionala varieteter, som för att pröva språkbruksprojektets initiala hypotes om att det finns likheter mellan varieteterna i de olika flerspråkiga miljöerna i Sverige (ISA 2007).

Det faktum att informanterna i olika hög grad går i flerspråkiga skolor eller bor i sådana områden har betydelse för frågan om språkkontaktens inflytande över grammatiska fenomen såsom anaforisk syftning.

I det här sammanhanget är informanternas ålder av stor betydelse. De vuxna informanterna fungerar som kontrollgrupp för de unga talarna, som är huvudinformanter i studien. Dessutom behövs den äldre talargruppen för att vi skall kunna tillämpa ett pseudodiakront perspektiv på de anaforiska uttryckens realisering. Eftersom denna studie inte är longitudinell har inga egentliga diakrona undersökningar gjorts. Ett slags pseudodiakront perspektiv har dock utnyttjats, genom att en synkron undersökning gjorts med talare i olika åldrar, som här får representera två generationer.

7.3.1 Geografi

Den här undersökningen har utförts i Stockholm, Göteborg och Malmö. Frågan huruvida det finns regionala eller dialektala skillnader i hur anaforisk syftning realiseras i olika områden eller om det snarare finns ett gemensamt sätt att realisera anaforisk syftning i de olika flerspråkiga områdena ligger därför nära till hands. Tendensen visar på vissa skillnader, åtminstone mellan Stockholm å ena sidan och Göteborg och Malmö å den andra. I Stockholm realiserar 29% av ungdomarna anaforisk syftning enligt grundmönstret vid alla tillfällen. I Göteborg är motsvarande siffra 50% och i Malmö 53%. Informanterna som uppvisar stor variation av mönstret (tre eller fler avvikelser) är också flest i Stockholm (24%) och få i Göteborg (15%) och Malmö (14%). Tabell 7.4 sammanfattar resultatet.⁸

⁸Skillnaden mellan städerna är inte signifikant.

TABELL 7.4: *Ungdomar: Stad och variation.*

Avvikelse	Malmö		Göteborg		Stockholm	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	23	54%	10	50%	10	29%
1–2	14	33%	7	35%	16	47%
≥3	6	14%	3	15%	8	24%

De vuxna informanterna realiserar anaforisk syftning i högre grad i enlighet med grundmönstret, än ungdomarna gör. Detta gäller också för förhållandet mellan ungdomar och vuxna i de respektive geografiska områdena: vuxna i Malmö utnyttjar oftare grundmönstret än ungdomarna, såväl de enspråkiga som de flerspråkiga. Detsamma gäller för Göteborg och Stockholm. Den tendens vi såg för de geografiska områdena för ungdomarnas del, nämligen att stockholmsinformanterna följer mönstret i mindre utsträckning än informanterna i de två andra städerna, kan vi se också hos de vuxna informanterna. Bland de vuxna stockholmarna utnyttjar 60% av informanterna grundmönstret vid alla tillfällen och 40% av informanterna variationer av mönstret vid högst ett par tillfällen. Bland de vuxna malmöiterna utnyttjar 82% av informanterna grundmönstret vid alla tillfällen, bland vuxna göteborgarna utnyttjar 80% av informanterna mönstret vid alla tillfällen. Ingen vuxen informant gör fler än två avvikelser; se tabell 7.5.⁹

TABELL 7.5: *Vuxna: Stad och variation.*

Avvikelse	Malmö		Göteborg		Stockholm	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	9	82%	4	80%	3	60%
1–2	2	19%	1	20%	2	40%
≥3	0	0%	0	0%	0	0%

De vuxna informanterna, i synnerhet i Göteborg och Stockholm, är mycket få och det är inte rimligt att dra några slutsatser enbart från resultaten för dessa grupper. Det är emellertid intressant att den tendens till regionala skillnader vi sett hos ungdomarna också ser ut att finnas hos de vuxna.

⁹ Skillnaden mellan de tre städerna är inte signifikant. Skillnaden mellan Stockholm å ena sidan och de andra två städerna å den andra är inte signifikant.

7.3.2 Grad av flerspråkighet i skolan

En del av skolorna i undersökningen har en högre grad av flerspråkighet än andra. För att kunna göra jämförelser har jag delat in informanterna efter om de går i mer eller mindre flerspråkiga skolor. Gränsen för vad som räknas som en mer flerspråkig skola har jag dragit vid 50% flerspråkiga elever i de undersökta klasserna, eller i Malmös fall 50% elever med utländsk bakgrund i skolan i stort¹⁰ (se Svensson u.a.). Om de två grupperna av informanter jämförs, så visar det sig att informanter i mindre flerspråkiga och mer flerspråkiga skolor följer grundmönstret i, i stort sett, samma utsträckning. Så gör 47% av informanterna i mindre flerspråkiga skolor och 42% av informanterna i mer flerspråkiga skolor. Precis som vi sett för variabeln flerspråkighet är den stora skillnaden mellan informanter i mer och mindre flerspråkiga skolor att informanterna i de mer flerspråkiga skolorna oftare gör avsteg från grundmönstret vid många tillfällen. Variation av grundmönstret vid tre eller fler tillfällen i produktionskorpusen förekommer hos 8% av informanterna på mindre flerspråkiga skolor, medan sådan mer omfattande variation förekommer hos 24% av informanterna på mer flerspråkiga skolor. Resultaten sammanfattas i tabell 7.6 nedan.¹¹

TABELL 7.6: *Ungdomar: Skola (mer eller mindre flerspråkig) och variation.*

Avvikelse	Mindre flerspråkig skola		Mer flerspråkig skola	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	18	47%	25	42%
1–2	17	45%	20	34%
≥3	3	8%	14	24%

Ett problem med dessa resultat är att de inte säger något om vilka informanter i de mer flerspråkiga skolorna som varierar grundmönstret. Vi har ju tidigare sett att flerspråkiga informanter varierar mönstret oftare än enspråkiga och flerspråkiga elever finns ju representerade i högre utsträckning i de mer flerspråkiga skolorna. Intressant är därför att undersöka i vad mån de enspråkiga eleverna varierar sin pronomenanvändning mer i de mer flerspråkiga skolorna än i de mindre flerspråkiga. En sådan undersökning visar också att det är de flerspråkiga informanterna som utgör den relativt sett högre andelen informanter som avviker från grundmönstret i tre eller fler fall i de flerspråkiga

¹⁰Jag har här av praktiska skäl följt Svenssons (u.a.) indelning, men denna sammanfaller med andelen flerspråkiga i de aktuella klasserna.

¹¹Skillnaden mellan mer och mindre flerspråkiga klasser är inte signifikant.

skolorna. De enspråkiga informanternas resultat är i princip desamma oavsett om de går i mer eller mindre flerspråkiga skolor, vilket framgår av tabell 7.7.¹²

TABELL 7.7: *Ungdomar (enspråkiga): Skola (mer eller mindre flerspråkig) och variation.*

Avvikelse	Mindre flerspråkig skola		Mer flerspråkig skola	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	11	48%	9	50%
1–2	11	48%	9	50%
≥3	1	4%	0	0%

För de flerspråkiga eleverna verkar det dock ha viss betydelse (även om underlaget för flerspråkiga elever som går i mindre flerspråkiga skolor inte är så stort och resultatet mer än i övrigt måste betraktas med viss försiktighet) om de går i mer eller mindre flerspråkig skola. Den andel som gör tre eller fler avvikelser från grundmönstret är dubbelt så stor i gruppen som går i mer flerspråkiga skolor än i gruppen som går i mindre flerspråkiga skolor, se tabell 7.8.¹³

TABELL 7.8: *Ungdomar (flerspråkiga): skola (mer eller mindre flerspråkig) och variation.*

Avvikelse	Mindre flerspråkig skola		Mer flerspråkig skola	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	6	43%	16	39%
1–2	6	43%	11	27%
≥3	2	14%	14	34%

7.3.3 Ålder

Av avsnitt 7.2.1–3 ovan har framgått att informanternas ålder har betydelse för hur de realiserar anaforisk syftning. I tabell 7.9 sammanställs de resultat vi tidigare sett:¹⁴

¹² Skillnaden för enspråkiga informanter i mer respektive mindre flerspråkiga skolor är inte signifikant.

¹³ Skillnaden för flerspråkiga informanter i mer respektive mindre flerspråkiga skolor är inte signifikant.

¹⁴ Skillnaden mellan unga och vuxna informanter är signifikant.

TABELL 7.9: *Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation.*

Avvikelse	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	43	44%	16	76%
1–2	37	38%	5	24%
≥3	17	18%	0	0%

De vuxna informanterna är samtliga enspråkiga, har svenska som modersmål (vilket framgår av startåldersgruppen) och hör till den typologiska gruppen svensktalande. Dessa tre bakgrundsvariabler, var för sig eller i samvariation, har de vuxna informanterna gemensamt med en stor grupp ungdomar, som ju uppvisar större variation. Vi måste alltså sluta oss till att det inte bara är dessa tre variabler i informanternas bakgrund som påverkar hur anaforisk syftning realiseras, utan att det är skillnaden i ålder mellan grupperna som är avgörande (se tabell 7.10).¹⁵ Det faktum att de vuxna informanterna lärt sig sitt språk och använt det under en annan period och under andra förhållanden än ungdomarna har alltså betydelse för den anaforiska syftningen.

TABELL 7.10: *Ungdomar (enspråkiga)/vuxna: Åldersgrupp och variation.*

Avvikelse	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	20	49%	16	76%
1–2	20	49%	5	24%
≥3	1	2%	0	0%

7.3.4 Kön

I såväl ungdomsgruppen som vuxengruppen verkar kön ha viss betydelse för hur anaforisk syftning ser ut. Tendensen är att kvinnorna i såväl ungdomsgruppen som vuxengruppen följer mönstret i större utsträckning än männen i respektive grupp; se tabell 7.11.¹⁶

¹⁵ Skillnaden mellan de enspråkiga ungdomarna och de vuxna är inte signifikant.

¹⁶ Skillnaden mellan könen är inte signifikant vare sig i hela ungdomsgruppen eller inom grupperna enspråkiga respektive flerspråkiga ungdomar. Inte heller för de vuxna är skillnaden mellan könen signifikant.

TABELL 7.11: *Ungdomar/vuxna: Kön och variation.*

Ungdomar Avvikelse	Män		Kvinnor	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	11	36%	31	48%
1-2	14	45%	23	35%
≥3	6	19%	11	17%
Vuxna Avvikelse	Män		Kvinnor	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	3	60%	13	81%
1-2	2	40%	3	19%
≥3	0	0%	0	0%

Oavsett om ungdomarna är en- eller flerspråkiga, så gäller tendensen att kvinnorna följer grundmönstret i högre utsträckning än männen. Och oavsett om ungdomarna är en- eller flerspråkiga så märks denna skillnad framför allt genom att fler kvinnor än män följer mönstret vid alla tillfällen i produktionskorpusen. Andelen informanter som avviker från mönstret i tre eller fler fall är lika stor för kvinnor som för män. Se tabell 7.12.

TABELL 7.12: *Ungdomar: Kön och variation.*

Enspråkiga ungdomar Avvikelse	Män		Kvinnor	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	5	39%	15	54%
1-2	8	62%	12	43%
≥3	0	0%	1	4%
Flerspråkiga ungdomar Avvikelse	Män		Kvinnor	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	6	33%	16	43%
1-2	6	33%	11	30%
≥3	6	33%	10	27%

7.3.5 Vänner och vänners språk

De variabler vi undersökt hittills är komplexa och bygger på flera av de svar informanterna givit i bakgrundsenkäten (se avsnitt 3.5.1). Variablerna SPRÅK

MED VÄNNER och VÄNNERS SPRÅK är mindre sammansatta och jag har lånat dem från Fraurud & Boyd (2006).¹⁷

Undersöker vi avvikelsevariabeln med avseende på vilket språk informanterna talar med sina vänner, visar det sig att de informanter som talar annat språk än svenska med sina vänner oftare gör flera avvikelser från grundmönstret och mer sällan inte gör några avvikelser. Detaljerade resultat framgår av tabell 7.13.¹⁸

TABELL 7.13: *Ungdomar: Språk med vänner och variation.*

Avvikelse	Endast svenska		Svenska och annat spr.	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	34	50%	8	30%
1-2	28	41%	9	33%
≥3	6	9%	10	37%

Att en informant talar annat språk än svenska med vänner skulle kunna bero på att han eller hon är flerspråkig och talar sitt modersmål med vänner med samma modersmål. Men också enspråkiga informanter¹⁹ med svenska som modersmål placerar sig oftare i gruppen som gör tre eller fler avvikelser och mer sällan i gruppen som inte gör någon avvikelse om de talar annat språk än svenska med sina vänner än om de talar endast svenska med vännerna. Se tabell 7.14.²⁰

¹⁷Jag har även undersökt Frauruds & Boyds variabler FÖDD I SVERIGE, PLATS DÄR SVENSKA FÖRST TALADES, och UTLÄNDSK BAKGRUND (två definitioner av begreppet). Resultaten från dessa undersökningar sammanfaller med vad man kan förvänta sig utifrån de tidigare presenterade resultaten i den här undersökningen och redovisas därför inte här.

¹⁸Skillnaden mellan informanter som talar svenska respektive andra språk med sina vänner är inte signifikant.

¹⁹I undersökningen av Frauruds & Boyds variabler SPRÅK MED VÄNNER och VÄNNERS SPRÅK, tillämpar jag också, av praktiska skäl, deras indelning av informanterna i en- respektive flerspråkiga. Frauruds & Boyds indelning i dessa grupper skiljer sig inte på ett väsentligt sätt från den indelning som används i de övriga undersökningarna.

²⁰Skillnaden mellan informanter som talar endast svenska i familjen och som talar svenska respektive andra språk med sina vänner är inte signifikant.

TABELL 7.14: *Ungdomar (endast svenskspråkiga i familjen): Språk med vänner och variation.*

Avvikelse	Endast svenska		Svenska och annat spr.	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	15	48%	6	27%
1–2	11	36%	7	32%
≥3	5	16%	9	41%

Tendensen är densamma för variabeln VÄNNERS SPRÅK. Informanter som umgås med flerspråkiga vänner hamnar oftare i kategorin som gör tre eller fler avvikelser och mer sällan i kategorin som inte gör några avvikelser än informanter som umgås med enspråkiga svensktalande vänner. Se tabell 7.15.²¹

TABELL 7.15: *Ungdomar: Vänners språk och variation.*

Avvikelse	Endast svenska		Svenska och annat spr.	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	18	60%	24	37%
1–2	11	37%	26	40%
≥3	1	3%	15	23%

Detta gäller även för informanter som själva är enspråkiga med svenska som modersmål, vilket framgår av tabell 7.16.²²

TABELL 7.16: *Ungdomar (endast svenskspråkiga i familjen): Vänners språk och variation.*

Avvikelse	Endast svenska		Svenska och annat spr.	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	4	67%	17	36%
1–2	1	17%	17	36%
≥3	1	17%	13	28%

²¹ Skillnaden mellan informanter vars vänner talar svenska och ett annat språk och informanter vars vänner endast talar svenska är inte signifikant.

²² Skillnaden mellan informanter som talar svenska och andra språk i familjen och informanter som har vänner som endast talar svenska i familjen är inte signifikant.

7.4 Enkätundersökningen och informanternas bakgrund

Informanternas svar i enkätstudien kan också relateras till flerspråkighet och demografiska faktorer. I det här avsnittet presenteras resultaten av en sådan undersökning. Undersökningen tar hänsyn till enkätens första och andra del, eftersom dessa omfattar tillräckligt många frågor för att en kvantitativ undersökning skall antas vara fruktbar.

Frågorna i enkäten har ett förväntat svar om man utgår från grundmönstret. Det antal gånger varje informant bryter mot grundmönstret har registrerats och precis som för produktionskorpusen ovan har antalet avvikelser förts samman i grupper. Dessa grupper är olika stora för de två enkätdelarna, eftersom antalet avvikelser skiljer sig mycket åt i de två delarna, som vi såg i kapitel 5.

7.4.1 Enkätens del I – produktionstest

Enkätens första del testar informanternas produktion (se avsnitt 3.6.2.3 för en beskrivning av enkätens utformning). Informanterna gör avvikelser i alltifrån inga fall till sex fall i de 15 frågor som alltså varken testar infinitivstrukturer eller nomen actionis-konstruktioner. Antalet avvikelser har, som nyss nämnts, grupperats för att underlätta undersökningen. Grupperna omfattar liksom i produktionskorpusen informanter som inte gör några avvikelser, informanter som gör en eller två avvikelser och informanter som gör tre eller fler avvikelser.

Det antal gånger informanterna använder varianter av grundmönstret för att svara på frågor i enkätens första del har relaterats till variabeln en-/flerspråkighet. Skillnaden mellan de en- och flerspråkiga informanterna är inte så stor här. De flerspråkiga följer grundmönstret vid alla tillfällen något oftare än de enspråkiga: 31% av de flerspråkiga eleverna utnyttjar alltid grundmönstret, medan motsvarande siffra för de enspråkiga är 27%. Skillnaden mellan dessa båda informantgrupper är större om vi istället undersöker vilka av informanterna som använder varianter av grundmönstret i hög utsträckning: 7% av de enspråkiga informanterna gör tre eller fler sådana varianter på mönstret, medan 22% av informanterna med flerspråkig bakgrund använder sig av varianter på grundmönstret i tre eller fler fall; se tabell 7.17.

TABELL 7.17: *Ungdomar: Flerspråkighet och variation i enkätens del I.*

Avvikelse	Enspråkiga		Flerspråkiga	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	11	27%	17	31%
1-2	27	66%	27	49%
≥3	3	7%	11	18%

De vuxna informanterna i kontrollgruppen följer mönstret i högre grad än såväl de enspråkiga som de flerspråkiga ungdomarna: i 62% (13 av 21) av svaren följer de grundmönstret helt, och i 38% (8 av 21) av svaren gör de en eller två avvikelser från det.

För nästa variabel, startålder, såg vi i avsnitt 7.1 att de enspråkiga ungdomarna och de ungdomar som ingår i startåldersgrupp 1 (modersmålstalare) är i stort sett samma informanter, varför resultaten för dessa två grupper är mycket lika. 25% av informanterna i startåldersgrupp 1 gör inga avvikelser från grundmönstret i enkätens första del. I startåldersgrupp 2 är motsvarande siffra 21%, i startåldersgrupp 3 33% och i startåldersgrupp 4 50%. Tendensen är inte lika tydlig om vi istället tittar på siffrorna för vilken startåldersgrupp som oftast gör flera avvikelser. I startåldersgrupp 1 utnyttjar 9% av ungdomarna en variant av grundmönstret, i startåldersgrupp 2 är siffran 21%, i startåldersgrupp 3 33% och i startåldersgrupp 4 6%. Det ser alltså ut att finnas en tendens som säger att ju senare startålder desto fler variantformer utnyttjar en informant. Men denna tendens bryts av den sista gruppen, informanter med startålder efter sju års ålder. Detta kan ha med materialets storlek att göra. Resultatet redovisas i sin helhet i tabell 7.18.

TABELL 7.18: *Ungdomar: Startålder och variation i enkätens del I.*

Startålder	L1 – tidig		före 4 år		4-7 år		efter 7 år	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	11	25%	5	21%	4	33%	8	50%
1-2	29	66%	14	58%	4	33%	7	44%
≥3	4	9%	5	21%	4	33%	1	6%

Antalet avvikelser har också relaterats till variabeln språkgruppstillhörighet. Eftersom antalet språkgrupper är så stort omfattar varje grupp få informanter. Att se tendenser som har att göra med informanternas modersmål är alltså svårt. Vad gäller vilken grupp som följer mönstret i störst utsträckning, går tendenser utöver att den svenskspråkiga gruppen är den grupp som oftast följer mönstret

knappast att spåra. Däremot är det möjligt att uttala sig om en tendens vad gäller vilken typologisk grupp som gör många avvikelser från grundmönstret. Där ser vi återigen vissa likheter mellan gruppen informanter med svenska som modersmål och informanter med ett slaviskt språk som modersmål. Informanter i dessa två grupper gör relativt sällan tre eller fler avvikelser (7% respektive 8% av informanterna). Informanter i övriga grupper gör oftare tre eller fler avvikelser (mellan 15% och 36% av informanterna). Resultaten redovisas i tabell 7.19 nedan.

TABELL 7.19: *Ungdomar: Typologisk grupp och variation i enkätens del I.*

Språkbakgrund	Svenska	Slaviska språk	Turkiska	Övriga indoeuropeiska språk	Arabiska	Övriga afroasiatiska språk	Kantonesiska	Tagalog	Komplex språkbakgrund
Avvikelse	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%
0	11 26%	6 46%	2 67%	4 31%	4 40%	0 0%	1 100%	0 0%	0 0%
1–2	28 67%	6 46%	0 0%	7 54%	4 40%	7 64%	0 0%	0 0%	2 100%
≥3	3 7%	1 8%	1 33%	2 15%	2 20%	4 36%	0 0%	1 100%	0 0%

De vuxna informanternas sätt att besvara frågorna skiljer sig återigen markant från ungdomarnas.

Undersökningen av produktionskorpuserna visar att informanterna i de olika storstadsområdena inte följer mönstret i samma utsträckning. Stockholmsinformanterna använder varianter på mönstret i större utsträckning än göteborgs- och malmöinformanterna. Tendensen är inte lika tydlig i enkätmaterialen. Visserligen gör stockholmungdomarna oftare än malmö- och göteborgsungdomarna tre eller fler avvikelser från grundmönstret, men bland stockholmungdomarna hittar vi också fler informanter som följer mönstret vid alla tillfällen än bland göteborgsungdomarna. Resultaten för enkätmaterialen redovisas i tabell 7.20.

TABELL 7.20: *Ungdomar: Stad och variation i enkätens del I.*

Avvikelse	Malmö		Göteborg		Stockholm	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	15	35%	4	20%	10	29%
1–2	25	58%	13	65%	16	47%
≤3	3	7%	3	15%	8	24%

De vuxna informanterna är så få att tendensen är svår att spåra, men av de vuxna informanterna i Stockholm följer 40% grundmönstret i sina svar, medan motsvarande siffror för Göteborg och Malmö är 60% respektive 72%.

Av resultaten för de undersökta faktorerna flerspråkighet, startålder och språkgruppstillhörighet ovan har framgått att den vuxna kontrollgruppen beter sig på annat sätt än såväl de enspråkiga som de flerspråkiga ungdomarna, men att de vuxnas resultat mest påminner om resultaten för de enspråkiga ungdomarna med svenska som modersmål. I tabell 7.21 nedan framgår att 62% av de vuxna talarna alltid realiserar anaforisk syftning enligt mönstret, medan 30% av de unga talarna realiserar anaforisk syftning enligt grundmönstret i alla frågor.

Ingen av de vuxna informanterna gör heller fler än två avvikelser från mönstret, medan 14% av ungdomarna gör tre eller fler avvikelser; se tabell 7.21.

TABELL 7.21: *Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation i enkätens del I.*

Avvikelse	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	29	30%	13	62%
1–2	54	56%	8	38%
3–5	14	14%	0	0%

De vuxnas sätt att oftare realisera anaforisk syftning i enlighet med grundmönstret följer alltså samma tendens som vi såg för deras resultat i produktionskorpusen.

7.4.2 Enkätens del II – tolkning

I enkätens andra del skall informanterna inte bidra med ett pronomen, utan göra en bedömning av om en presenterad mening är riktigt eller inte. Den-

na del av enkäten testar alltså tolkning, inte produktion. Av avsnitt 5.6 ovan framgick att informanterna i högre utsträckning avviker från grundmönstret i tolkningsdelen än i produktionsdelen. En större grupp informanter faller alltså inom gruppen som tolererar flera avvikelser. Därför grupperas informanterna annorlunda utifrån antalet avvikelser i denna del av enkäten. Den första gruppen omfattar informanter som inte gör några avvikelser, den andra informanter som gör en eller två avvikelser, den tredje informanter som gör tre till fem avvikelser och den fjärde, sista gruppen omfattar informanter som gör sex eller fler avvikelser från grundmönstret. I materialet finns informanter som aldrig avviker från mönstret, men också en informant som avviker från mönstret i nio svar. De resultat som diskuteras här omfattar inte svar på frågor som innehåller infinitivfraser, nomen actionis-konstruktioner eller kontrolluppgifter, och antalet frågor uppgår då till 10 stycken.

Bland de enspråkiga informanterna använder 10% av informanterna inga alternativ till grundmönstret. Resultaten skiljer sig inte nämnvärt från resultaten för gruppen flerspråkiga ungdomar, där 4% av informanterna faller inom denna grupp. Större skillnad är det mellan grupperna om vi istället undersöker hur många informanter som använder alternativ till grundmönstret i de två avvikelsegrupperna tre till fem avvikelser och sex eller fler avvikelser: 66% av de enspråkiga ungdomarna faller inom ramen för dessa grupper, medan motsvarande siffra för de flerspråkiga ungdomarna är 78%. Även de ungdomar som har fler än sex avvikelser (inräknade i siffrorna omedelbart ovan) är fler i gruppen flerspråkiga. Se tabell 7.22.

TABELL 7.22: *Ungdomar: Flerspråkighet och variation i enkätens del II.*

Avvikelse	Enspråkiga		Flerspråkiga	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	4	10%	2	4%
1–2	10	24%	10	18%
3–5	22	54%	32	58%
≥6	5	12%	11	20%

En svag tendens till att enspråkiga ungdomar följer mönstret i högre utsträckning än flerspråkiga, oavsett de flerspråkigas startålder, kan skönjas i materialet. Detta framgår inte så tydligt om vi ser på gruppen som inte gör några avvikelser alls, men tendensen i grupperna som gör tre till fem och sex eller fler avvikelser är att man mer sällan finner modersmålstalande ungdomar i dessa grupper; se tabell 7.23.

TABELL 7.23: *Ungdomar: Startålder och variation i enkätens del II.*

Startålder	L1 – tidig		före 4 år		4–7 år		efter 7 år	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	4	9%	0	0%	0	0%	2	13%
1–2	10	23%	7	29%	1	8%	2	13%
≥3	25	57%	11	46%	8	67%	10	63%
≥6	5	11%	6	25%	3	25%	2	13%

För variabeln språkgruppstillhörighet följs inte de tendenser vi tidigare sett i materialet. Den grupp som i störst utsträckning bedömer testmeningarna i enlighet med grundmönstret är de arabisktalande. Att resultatet här skiljer sig från övriga resultat i studien bör i första hand förklaras med att antalet informanter i varje grupp är så litet. Den likhet som vi tidigare sett mellan talare av svenska och talare av slaviska språk går inte att påvisa för denna del av enkätstudien. En möjlig förklaring till att denna likhet uteblir här skulle kunna vara att slaviska språk tillåter såväl personligt som reflexivt pronomen för syftning inom domänen i första och andra person (se avsnitt 7.1). Om de slavisktalande informanterna influeras av sina modersmål i det här bedömningstestet, kan vi förvänta oss att såväl reflexivt som possessivt pronomen är acceptabelt, beroende på vems perspektiv som framkommer i meningen. Resultaten för samtliga språkgrupper framgår av tabell 7.24.

TABELL 7.24: *Ungdomar: Typologisk grupp av variation i enkätens del II.*

Språkbakgrund	Svenska	Slaviska språk	Turkiska	Övriga indoeuropeiska språk	Arabiska	Övriga afroasiatiska språk	Kantonesiska	Tagalog	Komplex språkbakgrund
Avvikelse	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%	Frek. Kol.%
0	4 10%	0 0%	0 0%	0 0%	2 20%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%
1–2	11 26%	5 39%	0 0%	2 15%	0 0%	2 18%	0 0%	0 0%	0 0%
3–5	22 52%	7 54%	3 100%	10 77%	5 50%	4 36%	1 100%	0 0%	2 100%
≥6	5 12%	1 8%	0 0%	1 8%	3 30%	5 46%	0 0%	1 100%	0 0%

I enkätens tolkningsdel finns ett visst samband mellan vilket storstadsområde informanterna tillhör och mängden avvikelser från grundmönstret. Oavsett stad gör mellan 5% och 7% av ungdomarna ingen avvikelse vid något tillfälle. Viktigare är resultaten för hur stor andel av ungdomarna från olika städer som faller inom den grupp som gör sex eller fler avvikelser från mönstret. I Stockholm tillhör 24% av informanterna ungdomsgruppen, i Göteborg 5% och i Malmö 16%. Här är tendensen densamma som i det övriga materialet. Se tabell 7.25.

TABELL 7.25: *Ungdomar: Stad och variation i enkätens del II.*

Avvikelse	Malmö		Göteborg		Stockholm	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	3	7%	1	5%	2	6%
1–2	9	21%	4	20%	8	24%
3–5	24	56%	14	70%	16	47%
≥6	7	16%	1	5%	8	24%

Vi har sett att de vuxna informanterna utmärker sig för samtliga undersökta

faktorer. En sammanställning av hur de vuxna placerar sig i avvikelsegrupperna i förhållande till ungdomarna återfinns i tabell 7.26 nedan. De vuxna utmärker sig såväl genom att göra få avvikelser (antingen inga alls eller högst två) som genom att aldrig göra fler än fem avvikelser. För grupperna med tre till fem avvikelser är skillnaderna inte påtagliga mellan ungdomarna och de vuxna informanterna; se tabell 7.26.

TABELL 7.26: *Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation i enkätens del II.*

Avvikelse	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
0	6	6%	3	14%
1–2	21	22%	8	38%
3–5	54	56%	10	48%
≥6	16	17%	0	0%

7.5 Pronomentyp, variation och informanternas bakgrund

Vi såg i avsnitt 7.3–4 att variationens kvantitet påverkas av värdet för vissa av bakgrundsvariablerna hos informanterna. Vidare har vi sett att olika pronomen varieras i olika hög utsträckning. Man kan då fråga sig om informanter med vissa värden för bakgrundsvariablerna är mer benägna att variera vissa pronomen, dvs. om variationens karaktäristika påverkas av denna variabel.

Vilka pronomen som varieras låter sig undersökas i produktionskorpusen (men inte i enkätundersökningen eftersom enkäten endast testat valet mellan reflexiva possessiva och personliga possessiva pronomen). Här har jag undersökt vilka pronomen som varieras i förhållande till de bakgrundsvariabler som visat sig ha störst betydelse för variation generellt, nämligen variablerna ungdom/vuxen och enspråkig/flerspråkig bakgrund. I undersökningen av vilka pronomentyper som varieras har jag inte utnyttjat de tidigare använda grupperna ”ingen variation”, ”liten variation” (en–två realiseringar som inte följer grundmönstret) och ”stor variation” (tre eller fler realiseringar som inte följer mönstret). Eftersom varje enskild pronomentyp används mer sällan än de fyra typerna tillsammans, har jag här istället bara undersökt huruvida variation för

ett visst pronomen förekommer eller inte förekommer hos informanter med ett visst värde för de aktuella bakgrundsvariablerna.

Resultaten från denna undersökning visar att ungdomar och vuxna i, i stort sett, lika stor utsträckning överanvänder reflexiva possessiva pronomen vid ett eller flera tillfällen i produktionskorpuser. 16% av ungdomarna (15 av 97) överanvänder reflexiva possessiva pronomen vid ett eller flera tillfällen, medan motsvarande siffra för de vuxna är 14% (eller 3 av 21). Detsamma gäller i stort sett för personliga icke-possessiva pronomen. 10% (10 av 97) av ungdomarna överanvänder personliga icke-possessiva pronomen, medan motsvarande siffra för de vuxna är 5% (eller 1 av 21). Skillnaden mellan de två grupperna är störst för distributionen av variation för de personliga possessiva pronomenen. 38% av ungdomarna (37 av 97) mot 10% (2 av 21) av de vuxna överanvänder personliga possessiva pronomen vid ett eller flera tillfällen i materialet. Resultaten sammanfattas i tabell 7.27.²³

TABELL 7.27: *Ungdomar/vuxna: Åldersgrupp och variation för olika pronomentyper.*

Reflexiva possessiva pronomen	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	82	85%	18	86%
Variation	15	16%	3	14%
Personliga icke-possessiva pronomen	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	87	90%	20	95%
Variation	10	10%	1	5%
Personliga possessiva pronomen	Ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	60	62%	19	91%
Variation	37	38%	2	10%

Om vi jämför de enspråkiga ungdomarna med de flerspråkiga är variationen hos de båda grupperna för de reflexiva possessiva pronomenen i stort sett densamma. 20% av de enspråkiga ungdomarna överanvänder reflexivt possessivt pronomen vid ett eller flera tillfällen i korpuser, medan 13% av de flerspråkiga ungdomarna gör samma sak. För personliga icke-possessiva pronomen är

²³ Skillnaden mellan ungdomars och vuxnas bruk av reflexiva possessiva pronomen och personliga icke-possessiva pronomen är inte signifikant. Skillnaden mellan ungdomars och vuxnas bruk av personliga possessiva pronomen är signifikant.

variationen mindre för enspråkiga än för flerspråkiga informanter (3% av de enspråkiga och 16% av de flerspråkiga). Detsamma, men inte med lika tydlig tendens, gäller för personliga possessiva pronomen: 34% av de enspråkiga informanterna överanvänder personliga possessiva pronomen vid ett eller flera tillfällen, medan 42% av de flerspråkiga informanterna gör detsamma; se tabell 7.28.²⁴

TABELL 7.28: *Ungdomar: Flerspråkighet och variation för olika pronomentyper.*

Reflexiva possessiva pronomen	Enspråkiga		Flerspråkiga	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	33	80%	48	87%
Variation	8	20%	7	13%
Personliga icke-possessiva pronomen	Enspråkiga		Flerspråkiga	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	40	98%	46	84%
Variation	1	2%	9	16%
Personliga possessiva pronomen	Enspråkiga		Flerspråkiga	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	27	66%	32	58%
Variation	14	34%	23	42%

Resultaten visar alltså att ungdomar varierar bruket av personliga possessiva pronomen mer än vuxna och att flerspråkiga ungdomar varierar dessa pronomen, men också personliga icke-possessiva, i större utsträckning än enspråkiga. Frågan är då om det är de flerspråkiga individerna inom ungdomsgruppen som står för skillnaden mellan ungdomarna och de vuxna. För att undersöka denna möjlighet har jag isolerat gruppen enspråkiga ungdomar och jämfört denna grupp med de vuxna informanterna. Skillnaden mellan ungdomsgruppen och vuxengruppen blir då inte så stor vad gäller reflexiva possessiva pronomen (20% eller 8 av 41 av de enspråkiga ungdomarna överanvänder reflexiva possessiva pronomen vid ett eller flera tillfällen och 14% eller 3 av 21 av de vuxna gör samma sak) och personliga icke-possessiva (2% eller 1 av 41 av de enspråkiga ungdomarna mot 5% eller 1 av 21 av de vuxna). För personliga possessiva pronomen är variationen dock vanligare hos (de enspråkiga) ungdomarna. 34% eller 14 av 41 av de enspråkiga ungdomarna mot, för de vuxna,

²⁴ Skillnaden mellan enspråkiga ungdomars och flerspråkiga ungdomars bruk av personliga icke-possessiva pronomen är signifikant. För övriga pronomen finns ingen signifikant skillnad mellan enspråkiga och flerspråkiga ungdomars bruk.

10% eller 2 av 21 överanvänder personliga possessiva pronomen vid ett eller fler tillfällen. Se tabell 7.29.²⁵

TABELL 7.29: *Ungdomar (enspråkiga)/vuxna: Åldersgrupp och variation för olika pronomentyper.*

Reflexiva possessiva pronomen	Enspråkiga ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	33	80%	18	86%
Variation	8	20%	3	14%
Personliga icke-possessiva pronomen	Enspråkiga ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	40	98%	20	95%
Variation	1	2%	1	5%
Personliga possessiva pronomen	Enspråkiga ungdomar		Vuxna	
	Frek.	Kol.%	Frek.	Kol.%
Ingen variation	27	66%	19	90%
Variation	14	34%	2	10%

Inte bara variationens omfattning utan också typen av variation ser alltså delvis olika ut i de olika grupperna: ungdomar, enspråkiga och flerspråkiga tillsammans överanvänder personliga possessiva pronomen signifikant mer än vuxna. Däremot skiljer sig inte variationen mellan grupperna för reflexiva possessiva pronomen och personliga icke-possessiva pronomen. Inom gruppen ungdomar överanvänder de flerspråkiga ungdomarna signifikant oftare än de enspråkiga personliga icke-possessiva pronomen och tenderar också att oftare överanvända de personliga possessiva pronomenen, även om den skillnaden inte är signifikant.

²⁵ Skillnaden mellan enspråkiga ungdomars och vuxnas pronomenbruk är inte signifikant i detta avseende.

7.5.1 Några kvalitativa iakttagelser hos enskilda informanter

Hittills har vi intresserat oss för informanterna som medlemmar i grupper. Till följd av att avvikelserna i de olika grupperna har angivits inom olika intervall istället för som gruppgenomsnitt har vi ändå kunnat se att informanterna inom varje grupp kan prestera mycket olika resultat. I det här avsnittet illustreras den spännvidd i produktionen som finns för informanter ur olika grupper. För denna illustration har jag valt ut tre informanter, som visar hur heterogent materialet är. De slutsatser som kan dras av dessa kvalitativa nedslag presenteras löpande för varje informant nedan.

7.5.2 Kalifa (L26)

Kalifa är en kvinnlig informant med somali som modersmål. Hon går i skolan i ett område utanför Stockholms city. Kalifa är en av de informanter i materialet som har högst startålder (9,5 år). Hon är också den av informanterna vars språk tydligast uppvisar inlärardrag. Detta gäller alla språkliga nivåer. I syntaxen finner vi sådant som utelämnat subjekt (*jag tror att killen eller mannen gillar den här tjejen för att tittar på henne*) och brott mot svenskans V2-krav (*sen hon kollade sin väska*). Dessutom finns lexikala inlärardrag, som t.ex. generalisering av verbsemantik utöver gängse betydelse (se Viberg & Axelsson 1984, Kotsinas 1985:29) (*ska jag gå andra bilden*) och stavfel i vanliga ord (t.ex. stavas verbet *sa(de)* konsekvent *så* i den skriftliga produktionen). Kalifa har också problem med förståelsen av *Saluhallen*, något som i och för sig inte är unikt för henne, och saknar också en del referensramar, t.ex. kaveln som symbol för hustruns makt i hemmet (*hon tar fram jag vet inte vad det är nåt slags toapappergrej eller vad det är det ser ut så jag vet inte*). Många andra informanter saknar också kännedom om kavelns symbolvärde, men de andra kan identifiera den som en kavel, även om många inte är bekanta med ordet.

Det intressanta i Kalifas produktion är, att hon, trots tydliga inlärardrag i språket, närmast fullständigt tillägnat sig grundmönstret för anaforisk syftning. Hon gör en enda avvikelse från mönstret i produktionskorpusen och hör till gruppen som gör en–två avvikelser i enkätens produktionsdel.

I tolkningsdelen bedömer hon dock i sex fall meningar på annat sätt än enligt grundmönstret. I Kalifas produktion ingår alla fyra pronomentyperna och samtliga är använda enligt grundmönstret vid minst ett tillfälle, så hon undviker inte heller problemen genom att utesluta vissa pronomentyper eller liknande.

Trots att anaforisk syftning ofta beskrivs som en så komplex företeelse är det alltså fullt möjligt att behärska mönstret för den, inte bara om man har annat L1 och sen startålder, utan också om man (ännu) inte tillägnat sig övriga, förmodligen mindre komplicerade, språkliga strukturer.

7.5.3 Fawza (K27)

Fawza är också en kvinnlig informant i Stockholm, med arabiska som L1 och med startålder före fyra års ålder. Hon gör många avvikelser i såväl produktionskorpuserna som i enkäten, men uppvisar till skillnad från Kalifa inga inlärardrag. Fawza använder personliga icke-possessiva och personliga possessiva pronomen, och därutöver reflexiva icke-possessiva pronomen vid reflexiva verb, dvs. i lexikaliserade förbindelser. I övrigt förekommer inga reflexiva pronomen i materialet, dvs. hon använder inga reflexiva possessiva pronomen över huvud taget i produktionskorpuserna. I enkäten, där informanterna tvingas använda vissa konstruktioner, använder dock Fawza, om än inte i så stor utsträckning, reflexiva possessiva pronomen. Att en informant i sin språkliga produktion helt utelämnar en form är alltså inte nödvändigtvis ett tecken på att informanten inte har tillgång till formen över huvud taget. Av detta kan vi dock inte helt sluta oss till att den produktionen enbart representerar performansfenomen. Också i den styrda enkätuppgiften förekommer reflexiva possessiva pronomen i långt färre fall än grundmönstret låter oss förvänta, vilket visar på en viss, om än inte total, överensstämmelse mellan den mer spontana realiseringen och den som framkommer i tvingande kontexter.

7.5.4 Petra (L38)

Petra är en enspråkig kvinnlig informant i Stockholm. Hon har svenska som L1 och hör till de informanter som gör tre eller fler avvikelser i produktionskorpuserna. Petra är intressant för att hon uppvisar många avvikelser från grundmönstret i produktionskorpuserna, men inga avvikelser alls i enkäten. Vi kan inta samma förhållningssätt till Petras produktion som till Kalifas ovan; vi antar att de två undersökningstyperna kompletterar varandra, snarare än att vi kommer kompetensen närmare i enkätundersökningen. Eftersom det uppenbarligen är individuellt i vilken del av undersökningen som informanterna producerar former som är lika grundmönstret, kan vi inte oproblematiskt dra slutsatser om vad som bäst representerar den enskilda informantens grammatiska system. För hela informantgruppen gäller dock, som vi såg i avsnitt 5.8,

att de olika materialtyperna inte har någon avgörande betydelse för resultaten (med undantag för det test som rörde tolkning snarare än produktion).

7.6 Sammanfattning

I kapitel 7 har variationen av de anaforiska uttrycken relaterats till informanternas språkbakgrund. Hur begrepp som flerspråkighet, startålder och språkgruppstillhörighet operationaliserats diskuteras inledningsvis. En rad faktorer visade sig då ha betydelse för i hur hög utsträckning variationen förekommer. Faktorer som påverkar pronomenanvändningen har främst visat sig vara huruvida informanterna har enspråkig eller flerspråkig bakgrund och huruvida de är ungdomar eller ingår i den vuxna kontrollgruppen. Kapitel 8 inleds med en utförligare sammanfattning av resultaten från det här kapitlet, varefter resultaten diskuteras.

Kapitel 8

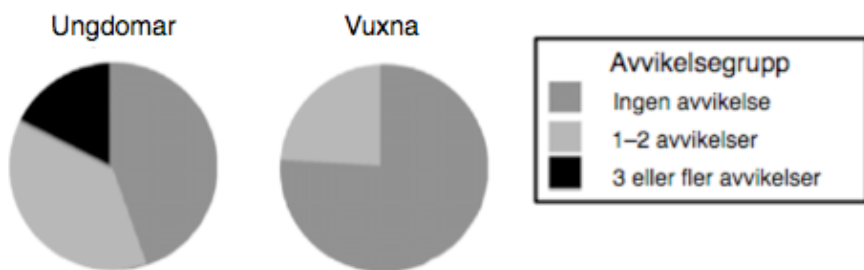
Anaforisk syftning och informanternas bakgrund – en diskussion

Av kapitel 7 framgick, att variationen i realiseringen av koreferentiella strukturer är knuten till vissa variabler som har att göra med informanternas språkbakgrund, ålder och eventuellt även en del andra faktorer, som språkbrukarens geografiska hemvist och språkvanor. Det här kapitlet inleds med en sammanfattning av resultaten från kapitel 7. Därefter diskuteras resultaten utifrån tre infallsvinklar: variation och tid (8.2.1), variation och flerspråkighet (8.2.2), samt resultatens representativitet dels i sin helhet, dels vad gäller förhållandet mellan gruppen och individen (8.2.3).

8.1 Variation och bakgrund – en rekapitulering

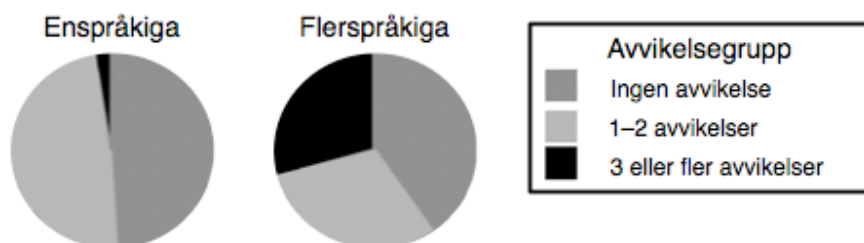
De bakgrundsvariabler mot vilka variationen av de anaforiska uttrycken ställdes i kapitel 7 är: ålder, flerspråkighet, startålder, geografisk hemvist, skolgång i mer eller mindre flerspråkig miljö, kön, samt språkvanor bland vänner. När jag i det följande sammanfattar resultaten börjar jag med de variabler som har störst betydelse.

Den mest avgörande av de undersökta bakgrundsvariablerna är tvivelsutan variabeln ålder, eller rättare variabeln ungdom/vuxen. De vuxna realiserar anaforisk syftning i enlighet med grundmönstret i större utsträckning än ungdomarna, se figur 8.1. Tendensen är densamma i enkätundersökningen.

FIGUR 8.1: *Ungdomar och vuxna: Åldersgrupp och avvikelser i produktionskorpussen.*

Om en informant är enspråkig eller flerspråkig visade sig i produktionskorpussen också ha stor betydelse för hur anaforisk syftning realiserats. Både enspråkiga och flerspråkiga informanter visade sig i huvudsak följa grundmönstret, men andelen informanter som gjorde tre eller fler avvikelser var betydligt större i gruppen flerspråkiga ungdomar, se figur 8.2.

FIGUR 8.2: *Ungdomar: Flerspråkighet och avvikelser i produktionskorpussen.*

Denna skillnad framgår också tydligt av produktionsdelen i enkätundersökningen, där fler flerspråkiga än enspråkiga ungdomar varierar grundmönstret i tre eller fler fall.

Såväl enspråkiga som flerspråkiga informanter gör fler avvikelser från grundmönstret i enkäten än i produktionskorpussen. Det kan bero på att de i sin friare produktion i produktionskorpussen själva kan skapa den grammatiska kontext i vilken de använder anaforiska uttryck, medan kontexten är helt styrd i enkäten. I det förra fallet kan de då undvika strukturer där pronomenalet är svårt. Dessutom är många av meningarna i enkäten sådana som uppmärksam-

mats som problematiska i tidigare forskning. Vi bör alltså förvänta oss större variation här. Den grammatiska strukturens komplexitet i enkäten överstiger dock inte nödvändigtvis den som informanterna själva producerar i produktionskorpusen.

I enkätens andra del, tolkningsdelen, ser vi återigen att det är skillnad mellan de enspråkiga och de flerspråkiga informanterna, framför allt vad gäller den andel av respektive grupp som gör många avsteg från grundmönstret.

Skillnaden mellan enspråkiga och flerspråkiga informanter visar sig alltså inte främst i att de enspråkiga i större utsträckning än de flerspråkiga följer grundmönstret, utan snarare i att de flerspråkiga ungdomarna i högre grad än de enspråkiga utnyttjar alternativ till grundmönstret vid upprepade tillfällen.

Nästa variabel, startålder, påverkar informanternas resultat bara såtillvida att de modersmålstalande informanterna skiljer sig från informanterna i andra startåldersgrupper. Informanterna i startåldersgrupp 1 är med mycket få undantag identiska med de enspråkiga informanterna, och därför går det inte att avgöra om det är det faktum att de har svenska som modersmål eller enspråkigheten som är av störst betydelse. L2-talarna skiljer sig inte på något betydande sätt från varandra oavsett startålder. Om informanten inte har svenska som förstaspråk, har det alltså ingen betydelse i den här undersökningen om inläringen startas tidigt eller sent.

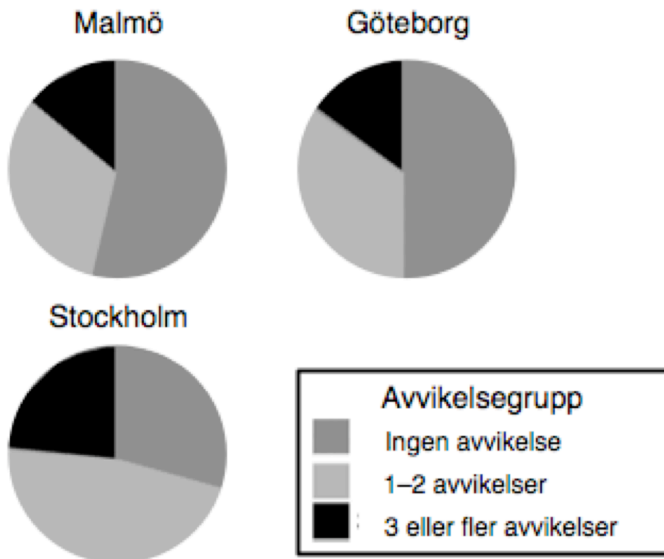
För variabeln språkgruppstillhörighet kan vi återigen se en signifikant skillnad mellan gruppen som har svenska som modersmål (som ju enligt ovan i stort sett sammanfaller med dem som är enspråkiga och dem som har svenska som modersmål) å ena sidan och övriga ungdomar å den andra. Mellan de ungdomar som inte har svenska som modersmål, men som tillhör olika språkgrupper, finns inga signifikanta skillnader, så vi kan dra slutsatsen att språkgruppstillhörighet inte har betydelse för hur man realiserar anaforsisk syftning på svenska. Ett intressant undantag finns dock. Informanterna med arabiska som modersmål använder grundmönstret i signifikant mindre omfattning än övriga andraspråkstalare (och modersmålstalare). Här är det svårt att hitta en rimlig förklaring som baseras på språkgruppstillhörighet, och skillnaden kan heller inte förklaras med samvariation med senare startålder eller liknande.

De slavisktalande informanterna är de som i störst utsträckning liknar de svensktalande informanterna i det här materialet, även om skillnaden mellan de slavisktalande och övriga språkgrupper inte är signifikant. Att denna språkgrupp utmärker sig kan hänföras till det faktum att också de slaviska språken har SE-pronomen (se avsnitt 7.1), och att någon form av transfer utnyttjas vid inläring av svenska.

Språkgruppsvariabeln har betydelse för resultaten också i produktions- och

tolkningsdelarna i enkäten. Där kan vi se en skillnad mellan svensktalande ungdomar å ena sidan och talare av andra språk å den andra. Tendensen blir återigen tydligast för andelen ungdomar från respektive typologisk grupp som gör många avvikelser.

Den geografiska variabeln verkar också ha viss betydelse för hur anaforisk syftning realiseras, även om dessa resultat inte är signifikanta. I såväl korpus som enkät framgår det att den andel ungdomar som alltid realiserar anaforisk syftning i enlighet med grundmönstret är lägre i Stockholm än i Malmö och Göteborg. Dessutom gäller att den andel ungdomar som använder sig av alternativ till mönstret i många fall är större i Stockholm än i Göteborg och Malmö, se figur 8.3.

FIGUR 8.3: *Ungdomarna: Stad och avvikelser i produktionskorpusen.*

Bostadsort tenderar alltså i det här materialet att spela viss roll för hur anaforisk syftning realiseras, såvida det inte finns andra faktorer inom de tre geografiska områdena som kan förklara utfallet. Man skulle t.ex. kunna tänka sig att gruppen flerspråkiga är större i stockholmsgruppen än i malmögruppen. I själva verket visar det sig vara tvärt om, om än inte i överväldigande omfattning: i stockholmsgruppen utgör andelen flerspråkiga informanter 59% (20 av 34 informanter) medan andelen flerspråkiga informanter i malmömaterialet är

60% (26 av 43 informanter). Det gör troligt att det är geografien som spelar den avgörande rollen.

Intressant är vidare att de vuxna informanterna också följer den geografiska tendens som vi ser hos ungdomarna. De vuxna informanterna i Stockholm gör fler avvikelser än de i Malmö och Göteborg. Det kan tala för att det verkligen finns en regional skillnad i sättet att realisera anaforiska uttryck. De vuxna stockholmsinformanterna är i snitt ca 13 år yngre än de vuxna malmöinformanterna. Att det skulle finnas en benägenhet att följa mönstret som står i relation till stigande ålder är ändå inte en rimlig slutsats, eftersom göteborgsinformanterna, som betar sig i stort sett som malmöinformanterna, också är åtskilligt yngre än dessa (i snitt 11,2 år yngre).

Vad beträffar variabeln kön följer kvinnor mönstret i högre utsträckning än män, men skillnaderna mellan grupperna är inte signifikanta. Detsamma gäller för variablerna VÄNNERS SPRÅK och SPRÅK MED VÄNNER (se dock vidare avsnitt 8.2.2).

8.2 Möjliga sociolingvistiska orsaker till variationen

Här diskuteras möjliga förklaringar till de samband vi sett mellan informantens bakgrund och deras bruk av anaforer.

8.2.1 Variation och tid

I det här materialet har vi funnit tydliga belegg för variation i realiseringen av anaforisk syftning. Är detta en stabil variation som funnits i språket under lång tid, eller är det en nyss påbörjad förändring?

Av generativ tradition i allmänhet, och bindningsteori i synnerhet, kan man lätt få intrycket att anaforisk syftning kan fångas i en handfull regler, som gäller vid alla tillfällen. Av resultaten i den här studien framgår att distributionen är mer komplex. Att så är fallet är inte heller en företeelse som är isolerad till nutida svenska. Att anaforisk syftning aldrig varit så enkel att den helt kan förklaras av några sammanfattande regler framgår av beskrivningar i äldre grammatikor, som ofta hänvisar till problematiska exempel. Så har Boivie (1820:216) exempel som visar att reflexiva och personliga pronomen kan förekomma i samma kontext: *Föräldrars kärlek för deras (sina) barn....* Moberg (1825[1815]:267) låter reflexiva pronomen syfta på satsens objekt: *Jag lämnade honom sin (d.ä.*

den sistnämnda personens bok); - - - hans (d.ä. en förut i meningen nämnd persons) bok. I Enberg (1836:278) intas den pragmatiska hållningen att man i vissa kontexter kan använda personliga pronomen om det skapar mindre risk för missförstånd.

Variationen kan alltså antas vara gammal. Av materialet framgår dock att den inte är konstant. Även om variation funnits under lång tid visar resultaten från den här studien att nu levande generationer realiserar anaforisk syftning på olika sätt. Frågan är om denna skillnad är ett utslag av en förändring av bruket av anaforiska uttryck, som kommer att bli bestående, eller om den är ett utslag av *åldersgradering* (se t.ex. Sundgren 2002:63). Åldersgradering innebär att individer förändrar sitt språk under livet, och att vi alltså i det här fallet bör förvänta oss att ungdomarna kommer att realisera anaforisk syftning i större överensstämmelse med grundmönstret när de blir äldre.

Denna fråga skulle ha kunnat besvaras definitivt om vi hade haft möjlighet att återvända till informanterna när de blivit vuxna och utföra studien igen. I den här typen av synkrona studier är det naturligtvis inte möjligt, och de slutsatser vi drar handlar därför snarast om hur troligt det är att den skillnad vi iakttar mellan grupperna i materialet är något som är bestående. En ledtråd om språkbruket hos generationen mellan ungdomarna och de vuxna i den här studien kan vi få från Mellenius undersökning från 1985 (se avsnitt 2.6). Mellenius informanter är vid undersökningstillfället mellan 7 och 10 år och är således födda i mitten av 1970-talet, dvs. ca tio år före den här studiens informanter. Dessa barn uppvisar samma typ av variation som informanterna i föreliggande undersökning: de tolkar de reflexiva pronomenen enligt grundmönstret, men inte i samma utsträckning de personliga possessiva pronomenen. Om det vi ser i det här materialet är en förändring, så är det möjligt att den har börjat tidigare och hos enspråkiga barn.

Även om skillnaden mellan resultaten för de olika orterna inte är signifikanta, så varierar stockholmsinformanterna mönstret mer än övriga informanter både i de olika informantgrupperna (ungdomar och vuxna, en- och flerspråkiga osv.) och i de skilda materialen. Spridning av språkliga novationer brukar ske från ett centrum, ofta en större stad, till andra centra, snarare än från ett centrum till omgivande områden (Chambers & Trudgill 1998:166). Spridningsmönstret i det här fallet liknar det som Chambers och Trudgill beskriver, även om vi skulle behöva undersöka större geografiska områden för att slå fast att så är fallet. Om spridningsmönstret för novationer stämmer också för det här fenomenet, är det rimligt att betrakta variationen som en novation snarare än som ett åldersgraderat fenomen.

Åldersgraderingens betydelse har över huvud taget diskuterats i tidigare sociolingvistiska studier. Så hävdar t.ex. Chambers (1995:188) att det inte är vanligt att man tillägnar sig nya språkliga drag sent i livet. De få exempel han presenterar på detta gäller inläring i ungdomsåren. Iakttagelserna i det här materialet skulle vi alltså med ganska stor säkerhet kunna betrakta som utslag av en förändring. Sundgren visar å andra sidan i sin avhandling om dialekten i Eskilstuna, tämligen övertygande, eftersom hon upprepat en tidigare studie ett 30-tal år efter den ursprungliga studien (Nordberg 1972), att åldersgradering är ett vanligt förekommande fenomen. Sundgren skriver att "[d]e förändringar som ägt rum i språksamhället Eskilstuna visar att de inte bara har skett som generationsförändringar [...], utan de enskilda individerna har också varit föränderliga i sitt språkbeteende" (2002:323). Det här materialet talar också för att språklig förändring hos individen inte behöver vara abrupt, utan att variation kan förekomma hos varje individ, inte bara i språkssystemet i stort (jfr Weinreich, Labov & Herzog 1968).

Om syntaktiska strukturer kan förändras hos vuxna talare kan resultatet i den här studien förklaras med att fenomenet är en novation som inte bara sprider sig från Stockholm till mindre städer, utan också från ungdomar till äldre.

8.2.2 Variation och flerspråkighet

Variabeln en-/flerspråkighet har också stor betydelse för hur anaforiska uttryck varierar. Flerspråkiga ungdomar varierar sitt bruk mer än enspråkiga. En möjlig förklaring skulle naturligtvis kunna vara att de flerspråkiga ungdomarna är inlärare och helt enkelt (ännu) inte tillägnat sig svenskans system fullständigt. Deras språkproduktion skulle då kunna karaktäriseras av att "fel" form används ibland. Emellertid är variationen inte helt slumpmässig, som vi sett i kapitel 5. Den utlöses istället av vissa lingvistiska faktorer och följer således till stora delar ett system. Man brukar säga att inlärares språk, interimspråk, avviker från *målspråket* (Hammarberg 2004:27), det språk som skall läras in, på ett systematiskt sätt. Frågan varifrån detta system stammar har emellertid diskuterats flitigt inom andraspråks- och språkinlärningslingvistik. I det följande diskuteras tre möjliga förklaringar till sambandet mellan variation och flerspråkighet. Först belyses transfer, därefter betydelsen av markerade former och slutligen diskuteras språkkontakt.

En uppenbar möjlighet är att de flerspråkiga talarna överför sitt modersmåls strukturer, de må vara grammatiska, lexikala eller pragmatiska, till andraspråk-

ket (se avsnitt 7.1). Sådan transfer karakteriserades tidigt närmast som en mekanisk process:

[...] individuals tend to transfer the forms and meanings, and the distribution of forms and meanings of their native language and culture to the foreign language and culture. (Lado 1971[1957]:2)

Numer betraktas transfer som en vidare process, som inkluderar faktorer som relationen mellan individens första- och andraspråk och hur individen uppfattar skillnaderna mellan språken, liksom faktorer som hur språkbrukaren organiserat sitt första språk och hur väl det nya språket behärskas (Gass & Selinker 2001:131). Även om synen på överföring av strukturer från ett språk till ett annat genom åren blivit mer komplex, är förklaringar som omfattar transfer fortfarande gångbara och skulle mycket väl kunna tillämpas i det här fallet. För detta talar likheten mellan de svensktalandes och de slavisktalandes produktion i materialet. Slaviska språk har ju, som vi såg i avsnitt 7.1, samma typ av SE-pronomen som svenskan. De slaviska språkens anaforiska uttryck skiljer sig emellertid delvis från svenskans, då man kan använda reflexiva pronomen också i första och andra person. Om transfer är av stor betydelse så kunde vi förvänta oss en överanvändning av reflexiva pronomen i första och andra person bland de slavisktalande informanterna. Sådan överanvändning finner vi dock över huvud taget inte i det här materialet. Detta utesluter dock inte transfer som en möjlig förklaring till likheten mellan de slavisktalandes och de modersmålstalande svenskarnas produktion. Följer vi Reinhard & Reuland (1993; se avsnitt 7.1) är det just närvaron av SE-pronomen som betraktas som avgörande, inte huruvida SE-pronomenet kan användas för alla personer eller ej.

Om transfer utgör en delförklaring till hur de flerspråkiga informanterna realiserar anaforisk syftning, så borde vi kunna förutsäga att de informanter som inte har SE-pronomen (även för possessiva former) i sina L1 skall överanvända personliga pronomen i högre utsträckning än informanter som har SE-pronomen. Så sker också, som vi tidigare sett. Detta gäller såväl för de personliga icke-possessiva pronomenen som, och i synnerhet, för de personliga possessiva pronomenen.

Ett annat, ofta diskuterat, sätt att betrakta interimspråksproduktion är att se avvikelser och variation som utslag av den universella grammatikens inflytande över inlärandet av det nya språket. I detta sammanhang spelar markering (se avsnitt 6.2.1) en central roll. Interimspråk utmärks då inte av att språkbrukarna undviker system eller former som är främmande för modersmålet, som för hypoteserna kring transfer, utan istället av att de undviker former som är

markerade. Detta sägs ibland gälla oavsett om talarens modersmål och mål-språket omfattar den markerade formen:

[...] not only learners who have a certain unmarked category in their native language transfer this category to replace a marked category in the target language, but also learners who have a marked category will make use of an unmarked equivalent in second language acquisition. (Hyltenstam 1984:47ff.)

Hur detta skulle manifesteras i andraspråkstalarnas produktion är emellertid inte helt klart, men olika möjligheter diskuteras hos Gass och Selinker (2001:143). Den första möjligheten är att markerade former lärs in efter mindre markerade, dvs. inlärningsgången påverkas. Den andra möjligheten är att former som är markerade i målspråket oftare än omarkerade former realiseras felaktigt. Oavsett på vilket sätt vi tror att den universella grammatiken kan påverka de flerspråkiga informanternas produktion så är de mer markerade formerna oftare ersatta av mindre markerade i materialet. Det är till och med så, att ju mer markerad en form är, i desto högre utsträckning ersätts den av en mindre markerad (med reservation för de lexikaliserade reflexiva verben, se avsnitt 5.3.2), eftersom de reflexiva possessiva pronomenen är de som byts ut i störst utsträckning. Haspelmaths kritik av markeringsbegreppet är emellertid relevant också här. Om vi med markering helt enkelt avser att en form är mindre vanlig än en annan, är det inte konstigt att det är just de ovanligare formerna som är underrepresenterade. För att vi inte skall hamna i ett cirkelresonemang krävs att det finns annat som talar för de reflexiva possessiva pronomenens status som markerade än just det faktum att reflexiva possessiva pronomen är de som oftast ersätts. Åtminstone i det sampel som den här studien bygger på visar det sig ju också att dessa pronomen är tvärspråkligt sett mycket ovanliga, och det gör att markeringsbegreppet ändå kan anses relevant. Å andra sidan är det just detta argument, att formerna förekommer mycket sällan i andra språk, som också talar för att transfer har betydelse för de flerspråkigas produktion. De två förklaringarna utesluter inte heller nödvändigtvis varandra.

De flerspråkiga informanterna är visserligen de som i störst utsträckning avviker från grundmönstret, men vi har sett att också de enspråkiga informanterna gör så. En förklaring till att de flerspråkiga informanterna varierar sin produktion skulle kunna ligga i den input de får från sina jämnåriga. Denna input är viktigare för de flerspråkiga informanterna, som mer sällan talar svenska i hemmet. Om denna input innehåller mycket variation blir det svårt att bilda sig en uppfattning om hur anaforisk syftning realiseras. Så föreslår t.ex. Lightfoot (1999) att det finns en kritisk gräns för när ett system ersätts av ett

annat; när föräldragenerationens språk innehåller så mycket variation att den inlärande generationen inte längre får tillräckliga ledtrådar om hur strukturen ser ut, kan den nya generationen tillägna sig ett regelsystem som skiljer sig från föräldrarnas. Variationen av personliga possessiva pronomen hos samtliga informanter uppgår till 11,5% (se avsnitt 5.2), en variation som till åtminstone hälften produceras av flerspråkiga informanter. Att en variation på mindre än 10% i inputen från L1-talarna skulle vara så stor att de flerspråkiga informanterna blir osäkra på mönstret verkar inte troligt.

Att de enspråkiga ungdomarna har mer variation än de enspråkiga vuxna är dock klart. Frågan är om de enspråkiga ungdomarna påverkas av de flerspråkiga. För att det skall vara möjligt måste vi anta att åldersgradering (se avsnitt 8.2.1 ovan) är möjlig; de enspråkiga ungdomarna ändrar sitt språkbruk i kontakt med de flerspråkiga ungdomarna. I den här studien pekar ledtrådarna åt olika håll. Å ena sidan visar kapitel 7 att de enspråkiga ungdomarna som går i skolan i mer flerspråkiga miljöer och de som går i skolan i mindre flerspråkiga miljöer inte skiljer sig åt vad gäller variation av de anaforiska uttrycken. De flerspråkiga eleverna däremot har mindre variation om de går i skolan i mindre flerspråkiga miljöer. Av detta skulle vi kunna dra slutsatsen att de enspråkiga eleverna påverkas av flerspråkiga, eller snarare att mer L1-input leder till mindre variation hos de flerspråkiga eleverna. De modersmålstalande svenskspråkiga eleverna påverkas däremot inte av en mer flerspråkig miljö.

Å andra sidan framgår av undersökningen av Frauruds & Boyds variabler (se avsnitt 7.3.5), att enspråkiga informanter som umgås med flerspråkiga individer och enspråkiga informanter som talar andra språk än svenska med sina vänner är överrepresenterade bland de enspråkiga informanter som ofta varierar grundmönstret för anaforisk syftning. Det skulle istället leda oss till slutsatsen att umgänge med flerspråkiga individer ändå kan påverka också de enspråkiga ungdomarna. Det föreligger dock inte nödvändigtvis en motsättning mellan dessa båda slutsatser. Möjligheten finns att en flerspråkig miljö i sig inte påverkar de enspråkiga ungdomarna, om de inte själva tar aktiv del i flerspråkiga sammanhang, genom att umgås med flerspråkiga vänner och tala andra språk än svenska med vänner.

Möjligheten finns också att de två grupperna inte i någon större utsträckning påverkar varandra, utan att det istället rör sig om två parallella processer; de anaforiska uttrycken har långt tillbaka i tiden använts med variation av grundmönstret av modersmålstalare, och att inlärare varierar bruket kan förklaras med antingen transfer eller olika aspekter av markering. Dessa två processer tillsammans brukar dock anses utgöra en god grogrund för språkförändring:

[...] en generell språkförändring [kan inte] ske om inte de inhemska talarna också accepterar den och det brukar anses att förändringen i så fall måste beröra de delar av språket som redan är sårbara och på väg att förändras. (Kotsinas 2000a:55)

En sådan struktur tycks mönstret för anaforisk syftning vara på svenska.

Den här undersökningen har inte behandlat förhållanden som socioekonomisk status och liknande. Det är möjligt att det inte är flerspråkigheten som sådan som påverkar huruvida informanterna varierar mönstret eller ej. Istället skulle frånvaron av variation av grundmönstret kunna sägas vara ett slags norm- eller prestigevariant. De skolor som har övervägande enspråkiga elever är i den här studien också skolor som har högre intagningspoäng och högre prestige. Det är möjligt att de flerspråkiga elever som söker sig till dessa skolor använder normvarianten, inte så mycket för att den blir vanligare i deras språkliga input, utan för att anpassa sig till ett mera standardnära språkbruk. Att grundmönstret faktiskt uppfattas som en prestigevariant talar möjligen det faktum att kvinnor utnyttjar mönstret i något högre grad än män i studien för. Av tidigare undersökningar har framgått att kvinnor i högre grad än män använder prestigeformer, även om det inte kan anses fastställt vad denna preferens beror på (Sundgren 2002:28ff.).

Å andra sidan har resultat från ett närliggande fält, dialektforskning, också visat att språkliga drag som talarna är omedvetna om ofta behålls vid dialektkontakt (Pedersen 1997). De varieteter som är aktuella här är inte dialekter i vanlig mening, men givet att även andra varieteter fungerar på liknande sätt, kan vi sluta oss till att talarna bara borde byta ut former som de känner igen som betydelsebärande för varieteteten. Hur medvetna talarna i den här studien är om möjlig variation i den anaforiska syftningen kan vi endast få en fingervisning om i intervjuer som genomfördes med några av undersökningens informanter (se avsnitt 3.6.3). De fick då fylla i ett av enkät häftena tillsammans och lösa uppgifterna genom att resonera om vilka de riktiga formerna var. Samtalsledaren deltog också i inspelningen genom att ställa frågor för att ytterligare belysa hur informanterna ställde sig till bruket av anaforiska uttryck. Intervjun tyder på att de deltagande informanterna inte ansåg att pronomenen hade något symbolvärde och inte heller kunde de ge några regler för användningen. Utifrån detta skulle vi kunna sluta oss till att varken medveten användning av en form för att den har prestige eller medvetet undvikande av en form med lägre status utgör särskilt troliga förklaringar till distributionen av dessa pronomen. Det är alltså rimligare att anta att faktorer som transfer och/eller markering har större betydelse för variationen av anaforiska uttryck.

Den här studien visar vidare att startåldern inte har någon betydelse för hur anaforisk syftning realiseras hos ungdomarna när de nått gymnasieåldern. Det föreligger ingen signifikant skillnad mellan de L2-talare som lärt sig svenska från mycket låg ålder och de som påbörjat inläringen först efter skolstarten. Tidigare studier (t.ex. Ekberg 2004, se avsnitt 7.1) visar att en sådan skillnad föreligger vad gäller andra grammatiska och lexikala företeelser. Hyltenstam (1988) undersöker grammatisk struktur hos gymnasielever med olika startålder, och visar att startåldern har viss betydelse. Intressant nog hör pronomen till de fenomen Hyltenstam undersöker, men reflexiva pronomen ingår endast som en delmängd av alla diskuterade avvikande pronomenrealiseringar (som i allt är 16 stycken) och därför vilar slutsatserna inte alls på hur anaforisk syftning realiseras i Hyltenstams material. Hyltenstams studie visar på många andra områden i språket där L2-talarna oftare gör avvikelser. Det skulle kunna betyda att trots att anaforisk syftning är ett komplext fenomen i språkbeskrivningen, så vållar det inte nödvändigtvis så mycket bekymmer i språkanvändningen. Resultatet från den här studien, som delvis elicerat problematiska anaforiska syftningar, pekar också åt detta håll, då mindre än 3% av syftningarna realiseras på annat sätt än enligt grundmönstret.

8.2.3 Variation och representativitet

Jag har tidigare uppehållit mig vid att informanter med flerspråkig bakgrund oftare avviker från grundmönstret, medan de enspråkiga informanterna oftare följer det. Av detta förhållande får vi emellertid inte sluta oss till att enspråkiga i varje enskilt fall följer mönstret oftare än flerspråkiga. Över huvud taget är det problematiskt att generalisera från gruppens resultat till enskilda informanters resultat. Traditionellt har sociolingvistiska studier koncentrerat sig på resultat för grupper, eftersom det man velat belysa är just det som skiljer olika grupper (från början kanske snarast klasser, se t.ex. Labov 1966) från varandra. Men också inom sociolingvistik har kravet på att också belysa enskildas resultat framförts, och därmed kravet på kvalitativa metoder (se Mæhlum 1992:99ff.). I det här materialet kan man delvis läsa ut information om, om inte enskilda individer, så åtminstone om grupper av individer. Huvudresultaten, hur stor variationen för olika informantgrupper är, har jag inte behandlat som grupp-genomsnitt, där alla gruppmedlemmar tilldelas samma värde för variationen. Istället framgår variationens spännvidd inom informantgrupperna, genom att jag presenterar hur många informanter som inte uppvisar någon variation, hur många som varierar mönstret i några fall, och hur många som gör det i flera

fall. En del ytterligare information kan vi få genom att studera enskilda informanternas hela produktion, som i avsnitt 7.5.

I avsnitt 7.2 nämnde jag att resultaten är signifikantstade, men att informanterna inte oproblematiskt kan antas vara representativa för en större grupp, eftersom de inte valts ut helt slumpmässigt ur en större population, utan med hänsyn till vissa demografiska faktorer. Det finns dock lingvister (se Sundgren 2002) som menar att slumpvisa urval inte är av så stor betydelse för sociolingvistiska undersökningar, eftersom ett visst språkbruk är mer utbrett inom en grupp än andra beteenden som skulle kunna hamna under forskningsluppen. Generaliserbarhet diskuteras också av Chambers (1995:39ff.), som menar att även mindre grupper talare ger tillräckligt hög generaliserbarhet. Sundgren diskuterar Chambers & Trudgills (1998) ståndpunkter och verkar vara böjd att hålla med om det onödiga i stora och helt slumpvisa urval för att kunna få god generaliserbarhet vid språkliga undersökningar. Hon påpekar emellertid att indelningen av informanter i olika grupper måste styras av uppsatta kriterier och inte av forskarens intuition.

Den här studien lever upp till dessa krav. Möjligen är antalet informanter mindre än det som Chambers föreslår. Han menar att fler än 150 informanter är onödigt, medan den här undersökningen omfattar 118 informanter. Gruppindelningen har dock skett utifrån strikta kriterier. De skolor och gymnasieprogram som informanterna hämtats från har visserligen inte valts ut slumpmässigt, utan med hänsyn till demografi, men ingen av de enskilda informanterna har ombetts att vara med för att hans eller hennes språkbruk och språkliga bakgrund är anmärkningsvärda eller särskilt intressanta. Man skulle alltså kunna hävda att resultaten går att generalisera även till individer utanför de undersökta informantgrupperna.

Att man ändå bör vara försiktig med sådana generaliseringar har flera orsaker. En av de främsta är att resultaten inte kan användas för att ställa prognoser om de förutsättningar som enskilda individer utanför den här undersökningen har att kunna tillägna sig ett slags norm för anaforisk syftning. Att det inte är möjligt framgår av de tre fallstudierna i avsnitt 7.5. Sådana förutsättningar bestäms säkerligen av fler faktorer än de som undersökts här.

Som jag framhöll i kapitel 1 är den här studien inte en sociolingvistisk studie i vanlig mening. För det första har jag fokuserat mycket på helt inomspråkliga faktorer och för det andra är de faktorer som ligger utanför språkssystemet som sådant också i de flesta fall språkliga – det handlar här om faktorer som hur många språk individen hanterar i sin vardag, med vilka språken talas och vilka språken som talas är. Att faktorer som flerspråkighet och ålder har betydelse för hur anaforiska uttryck realiserar i materialet framgår tydligt, men vi

kan inte utesluta att det finns andra faktorer som är relevanta. Sociolingvistiska studier har under senare år övergivit det traditionella klassbegreppet, som för övrigt inte heller används i den här studien, och ersatt det med indelningsgrunder som ofta baseras på vad informanterna själva har för uppfattning om sin grupptillhörighet. Så har t.ex. Nordenstam & Wallin (2002) undersökt olika ungdomsgrupperingar och Gunnarsdotter Grönberg (2004) har utgått från en från början kommersiellt framtagen modell för konsumtionsmönster hos ungdomar med olika intresseområden och vanor. Sådana faktorer skulle säkert kunna visa sig vara av betydelse här, men faller utanför undersökningens ramar; det intressanta här är i stället att framför allt flerspråkigheten i dessa områden och hos dessa individer och ålderskillnader har betydelse för språk-användningen och möjligen också för hur språket utvecklas i de undersökta områdena.

8.3 Sammanfattning

Sambandet mellan variation och å ena sidan informanternas språkliga bakgrund och å andra sidan informanternas ålder har diskuterats i det här kapitlet. Skillnader i realisering av anaforiska uttryck som har att göra med faktorer som rör informanternas språkbakgrund har diskuterats utifrån begrepp som transfer och markering. Skillnader som beror på åldersgruppstillhörighet har diskuterats som ett utslag antingen av åldersgradering eller som en begynnande språkförändring.

Kapitel 9

Sammanfattning och avslutande diskussion

I detta avslutande kapitel gör jag först en kortfattad sammanfattning av undersökningen (avsnitt 9.1). Därefter diskuterar jag resultatens betydelse för det grundmönster som utgör utgångspunkten för analysen (avsnitt 9.2). Avslutningsvis diskuterar jag resultatens betydelse för hur vi ser på flerspråkighet hos gruppen och individen (avsnitt 9.3). I det här kapitlet pekar jag också på möjliga vägar för vidare forskning om anaforisk syftning.

9.1 Anaforisk syftning hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer – sammanfattning

Studien behandlar den del av *anaforisk syftning* som gäller valet mellan *reflexivt* och *personligt pronomen* i svenskan, dvs. valet mellan *sig* eller *sin* och t.ex. *honom* eller *hennes*. Enligt den svenska grammatiska traditionen skall reflexivt pronomen användas vid syftning på subjektet i samma sats som pronomenet förekommer i. Avser man att syfta på något annat led, en annan *antecedent*, än subjektet i satsen, skall ett personligt pronomen användas istället. Man brukar också uttrycka detta förhållande som att reflexiva pronomen skall ha en antecedent, eller vara *bundna* inom en *domän*, som är den finita satsen. Personliga pronomen får inte vara bundna till ett subjekt inom domänen, dvs. de skall vara *fria* i förhållande till subjektet i domänen. Denna regel för pronomenens

syftning har jag kallat *grundmönstret* (se avsnitt 2.2 och 2.7). Grundmönstret finner vi också, till stora delar, i den moderna generativa syntaxtraditionen, som i den här studien representeras av en transformationell bindningsteori och bindningsteorin som den ser ut i lexikal-funktionell grammatik (se avsnitt 2.4–2.5). Grundmönstret tillämpas i exempel (1) och (2), som är autentiska exempel ur materialet.

- (1) Hon_i skulle bjuda sina_i kusiner på middag.
- (2) Hon_i har tagit hans_j plånbok.

Att grundmönstret inte alltid är tillämpligt är något som den grammatiska traditionen uppmärksammat (se avsnitt 2.3). I infinitivfraser är det inte alls möjligt att tillämpa grundmönstret, utan där låter man istället infinitivens tankesubjekt utgöra antecedenten. Också i andra kontexter kan avsteg från grundmönstret ske, och sådana kontexter omfattar t.ex. predikativer, satser med jämförande betydelse, satser där svenskans SVO-ordföljd frångåtts liksom attribut till vissa substantiv.

Men grundmönstret frångås också i andra kontexter, vilket kronprinsessan Viktorias uttalande i ett tv-program ((3) nedan) är ett exempel på. I (3) är *deras* avsett att syfta på subjektet i satsen.

- (3) De_i har varit generösa med att beskriva deras_i verksamhet.

I studien har jag undersökt det faktiska bruket av reflexivt och personligt pronomen hos 97 ungdomar i mer eller mindre flerspråkiga delar av Stockholm, Göteborg och Malmö. 21 vuxna från samma städer deltar också som kontrollgrupp. För att undersöka pronomenbruket har jag låtit informanterna berätta om en bildserie och återberätta en kort historia i tredje person. Dessa muntliga berättelser har jag spelat in och transkriberat. Informanterna har också återberättat en av uppgifterna skriftligt samt deltagit i en enkät, där ett 50-tal olika meningar innehållande anaforisk syftning på olika sätt skulle kompletteras eller bedömas (se avsnitt 3.4–3.6). Transkriptionerna och den skriftliga återberättelsen har samlats i en korpus, *Produktionskorpusen*. Denna korpus omfattar 4088 exempel på anaforisk syftning, där valet mellan reflexivt och personligt pronomen aktualiseras. Dessa förekomster har taggats, dvs. kodats med information. Informationen i taggen gäller bl.a. vilken typ av pronomen det rör sig om, i vilken typ av samtalsstruktur pronomenet yttras, pronomenets syntaktiska funktion och ordklass, sathierarkisk nivå, antecedentens satsdelsfunktion, frastyp, animathet och position i förhållande till pronomenet (se kapitel 4).

Av undersökningen i produktionskorpusen framgår att grundmönstret i mycket hög grad kan beskriva hur ungdomarna realiserar anaforisk syftning. Ungdomarna följer detta mönster i 97% av de anaforiska uttrycken, infinitivfraserna oräknade. Variationen fördelar sig något ojämnt över de olika typerna av pronomen. Reflexiva icke-possessiva pronomen används helt i enlighet med grundmönstret. Reflexiva possessiva pronomen ersätter ett förväntat personligt possessivt pronomen i 2% av de kontexter där vi förväntat oss personligt possessivt pronomen. Siffran är densamma för överanvändningen i förhållande till grundmönstret för de personliga icke-possessiva pronomen. I 2% av kontexterna där vi förväntat oss ett reflexivt icke-possessivt pronomen ersätts detta med ett personligt icke-possessivt. De personliga possessiva pronomenen utmärker sig i studien. I 12% av de fall, där vi förväntat oss ett reflexivt possessivt pronomen, ersätts detta med ett personligt possessivt (se avsnitt 5.2).

De reflexiva possessiva pronomen som inte används enligt grundmönstret förekommer i många spridda kontexter (se avsnitt 5.3). De oväntade personliga possessiva pronomenen, bland vilka variationen är betydligt vanligare, är däremot i huvudsak koncentrerade till ett par kontexter. Dels förekommer de i rektioner till prepositioner (i både prepositionsobjekt och prepositionsadverbial; se (4) nedan och avsnitt 5.3.4 och 6.1.3.1). Dels förekommer de i en samtalsstrukturellt betingad kontext, där informanten elliptiskt besvarar en fråga med en nominalfras med ett pronomen (se (5)) eller ibland en preposition följt av ett pronomen i rektionen. I dessa fall finns antecedenten i den föregående frågan (se avsnitt 5.3.3.2 och 6.1.3.2).

(4) Hon_i skulle laga middag till hennes_i killkusiner.

(5) – Vem är han_i rädd för?
– Hans_i fru.

Användningen av de personliga possessiva pronomenen där grundmönstret föreskriver ett reflexivt personligt pronomen är också något vanligare i bisatser än i huvudsatser (se avsnitt 5.3.4 och 6.1.3.4).

Flera faktorer kan utgöra möjliga orsaker till att variationen uppträder på det sätt studien visat. En faktor att ta hänsyn till är markering. De mindre markerade personliga pronomenen sprider sig i materialet på bekostnad av de mer markerade reflexiva formerna. Variationen är också större hos de mer markerade possessiva formerna än hos de mindre markerade icke-possessiva formerna. De reflexiva pronomenen är mer markerade än de personliga, i betydelsen mindre vanligt förekommande, såväl inom det svenska språksystemet som i det svenska systemet i förhållande till andra språk.

Variationens utseende kan också ges strukturella förklaringar. Att personliga pronomen så ofta överanvänds i prepositionsfraser kan bero på att dessa kan tolkas som utgörande egna domäner. Prepositionsfrasen likställs då med den finita satsen, som är den syntaktiska enhet som vanligen anses utgöra domänen. Endast inom prepositionsfrasen måste då det personliga pronomenet vara fritt, och pronomenet kan alltså tillåtas med syftning på valfri antecedent, även den egna satsens subjekt, utanför prepositionsfrasen. Detsamma kan gälla för de elliptiska svaren, som det vi såg i (5) ovan. I avsnitt 6.2.3 föreslår jag att informanterna kan se början på den egna turen som en domänavgränsare, dvs. det led som inleder domänen. Ett personligt pronomen behöver då endast vara fritt inom turen, och kan alltså tillåtas att syfta på valfri antecedent utanför denna (se vidare 9.2 nedan).

Variationen av grundmönstret för de reflexiva och personliga pronomenen har också relaterats till informanternas, huvudsakligen språkliga, bakgrund. De variabler som beaktas i undersökningen är informantens en- respektive flerspråkighet, när inläringen av svenska startade, informantens ålder, informantens modersmål, informantens språkvanor med vänner och vännernas språkvanor och hur flerspråkig informantens närmaste omgivning, skolan eller klassen, är. Variationen i den anaforiska syftningen har också relaterats till informanternas kön, bostadsort och ålder. Variationen redovisas inte som ett gruppgenomsnitt, utan som intervaller, inom vilka informanter med olika värden för de undersökta variablerna placerar sig på olika sätt.

Av de undersökta faktorerna är två av avgörande betydelse: huruvida informanten är enspråkig eller flerspråkig och informantens ålder. Informanter som är flerspråkiga gör avvikelser från grundmönstret i tre eller fler fall i produktionskorpusen oftare än enspråkiga informanter. Ungdomarna gör avvikelser i tre eller fler fall oftare än de vuxna. Övriga variabler tycks också ha betydelse. Informanterna i Stockholm, såväl ungdomarna som de vuxna, gör oftare flera avvikelser från grundmönstret än informanterna i Göteborg och Malmö. Informanter med slaviska språk som modersmål liknar de svenska informanterna i hög utsträckning, vilket kan bero på språkens likhet vad gäller reflexiva pronomen. I viss mån verkar flerspråkiga ungdomar göra färre avvikelser från grundmönstret om de går i skolan i ett mindre flerspråkigt område. De enspråkiga ungdomarna gör dock inte fler avvikelser från grundmönstret om de går i skolan i ett mer flerspråkigt område. Ingenting i studien pekar dock på att startålder skulle ha någon större betydelse för hur informanterna realiserar anaforisk syftning.

Variationen ser vidare kvalitativt något olika ut för olika grupper. Personliga icke-possessiva pronomen överanvänds t.ex. i högre grad av fler- än av

enspråkiga ungdomar.

Markering kan till dels användas för att förklara också dessa resultat. Fler-språkiga informanter som är inlärare av svenska kan i sitt inlärarspråk undvika de mer markerade reflexiva formerna till förmån för de omarkerade personliga pronomenen. Transfer, att en struktur i modersmålet överförs till det språk som lärs in, skulle också kunna utgöra en förklaring, då reflexiva pronomen är ovanliga i andra språk.

Skillnaden mellan åldersgrupperna kan tolkas som att det anaforiska systemet är under förändring. Att förändringen har gått längst och snabbast i Stockholm, ett storstadsområde från vilket man kan förvänta sig att novationer sprids, kan vara ytterligare ett tecken på att variationen är på väg att leda till en förändring av pronomenbruket.

9.2 Variationen och grundmönstret

Syftet för den här studien är, som vi såg i kapitel 1, tvåfaldigt. Den förra delen rör frågor inom ramen för språkssystemet: Hur används reflexiva och personliga pronomen för att realisera anaforisk syftning i förhållande till det mönster grammatikorna beskriver? Finns det kontexter – syntaktiska, semantiska, pragmatiska eller interaktionella – som påverkar valet av pronomen? Hur kan variationen förklaras?

Ovanstående sammanfattning ger svar på dessa frågor: Grundmönstret kan beskriva bruket av anaforisk syftning till allra största delen. I vissa kontexter ser vi dock avvikelser från grundmönstret. Prepositionsfraser och elliptiska svar är de vanligaste kontexterna för variation. Variation kan förklaras i termer av markering och transfer, eller som en produkt av att prepositionsfraser och turer i samtal tolkas som möjliga domäner.

Grundmönstret, själva utgångspunkten för den här studien, och dess förhållande till variationen i materialet förtjänar emellertid att diskuteras ytterligare. För att meningarna i (4) och (5) skall vara möjliga krävs att språkbrukarna tar hänsyn till fler och delvis andra faktorer än dem som den traditionella grammatiken och även senare syntaktiska teorier gör reda för. Betyder det att vi måste revidera beskrivningen av grundmönstret, eller kan vi nöja oss med att säga att enskilda faktorer under vissa förhållanden har inverkan på enskilda pronomen i systemet?

Att enskildheter spelar in eller kan spela in på enskilda yttranden är naturligtvis självklart. Materialet uppvisar en del exempel på yttranden som korrigeras i efterhand (se avsnitt 5.8.2). Vi kan inte utesluta att även yttranden som

inte korrigeras är rena felsägningar. Men när variationen är stor och systematisk, måste vi sluta oss till att den har ett annat ursprung.

Variationen i prepositionsfraser och elliptiska svar, som i (4) och (5), där överanvändning för personliga possessiva pronomen är ca 40%, kan vi inte betrakta som enskildheter i materialet. Frågan är då hur de skall behandlas. I det följande undersöker jag möjligheterna att integrera denna variation i grundmönstret, som det presenteras av de olika grammatiska skolor som finns representerade i den här studien.

I (4), här upprepat som (6), syftar *hennes* på en antecedent inom domänen (markerad) som grundmönstret inom den traditionella grammatiken definierat den.

(6) Hon_i skulle laga middag till hennes_i killkusiner.

I (5), här upprepat (7), nedan syftar på samma sätt *hans* på subjektet antingen i den föregående frågan eller i en tänkt fras som *Han är rädd för hans fru*.

(7) – Vem är han_i rädd för?
– Hans_i fru

De personliga pronomenen fyller alltså i de här kontexterna samma funktion som ett reflexivt pronomen skulle göra enligt grundmönstret. Eftersom denna variation så ofta förekommer i två specifika kontexter, kan vi anta att kontexterna har betydelse. Det är då rimligt att vi ser prepositionsfrasen eller den nya turen (*hans fru*) som utgörande egna domäner, markerade med ram i (8) och (9) nedan.

(8) Hon_i skulle laga middag till hennes_i kusiner.

(9) – Vem är han_i rädd för?
– Hans_i fru.

Om de inramade partierna utgör domäner, så räcker det att pronomenen är fria inom dessa. Det innebär att de kan vara bundna till antecedenter utanför denna domän, även till subjektsantecedenter inom den finita satsen.

Såväl prepositioner som turbyten måste alltså kunna ge upphov till domängränser. Redan Wellander observerade att en prepositionsfras kan utgöra en syftningsdomän. Prepositionen ansågs dock endast i begränsad omfattning, främst i prepositionsattribut och det Wellander kallar ”oäkta prepositioner” (1959[1939]:246; se avsnitt 2.3.1) ha betydelse för pronomenens syftning. Josefsson & Håkansson (2000; se avsnitt 6.2.2) har emellertid visat på en strukturell likhet mellan prepositionsfraser och underordnade satser och på ett visst

släktskap vad gäller inläringen av de två frastyperna. Att prepositionsfraser kan fungera som domäner för anaforisk syftning är ytterligare ett tecken på likhet mellan dessa två frastyper.

Turbytet vid en elliptisk fråga-svar-sekvens som upphov till en domängräns är något som varken har iakttagits eller föreslagits som en möjlighet tidigare, säkerligen beroende på att tidigare studier i allmänhet sällan varit materialbaserade, och i synnerhet inte använt talspråksmaterial.

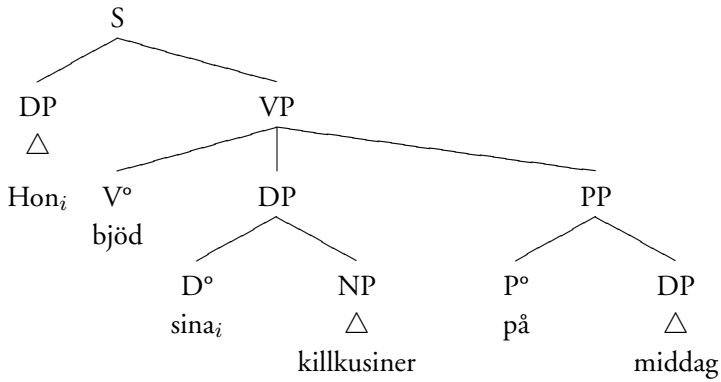
De prepositionsinledda och turbytesinledda domänerna måste betraktas som optionella, eftersom materialet också innehåller exempel på anaforiska uttryck som realiseras i enlighet med grundmönstret i dessa typer av fraser.

Tidigare har vi ju utgått från att domänen, den finita satsen, är densamma för reflexiva och personliga pronomen. Men vi skulle också kunna anta att domänen för de personliga pronomenen är en annan, och mindre (t.ex. utgörande en prepositionsfras), än domänen för de reflexiva pronomenen. Svenskan skulle då vara på väg från ett system med en symmetrisk domän, där de två pronomentyperna står i komplementär distribution, till ett system med skilda domäner för de två pronomentyperna.

Att domänen för vissa pronomen i det anaforiska systemet är mindre fix än vad tidigare grammatisk beskrivning gör gällande betyder emellertid inte att hela det anaforiska systemet är på väg att reanalyseras. Andra komponenter i det anaforiska systemet är betydligt mer stabila. En sådan komponent är kravet att de reflexiva pronomenen skall vara bundna. I några fall finner vi reflexiver i subjekt, med antecedenter i närmast överordnade sats. Reflexiva pronomen utan antecedent inom meningen förekommer dock bara i ett enda fall i hela materialet.

Hittills har vi sett hur den traditionella grammatiken kan användas för att diskutera och förklara den variation undersökningen visat på. Den generativa grammatiken har i allt väsentligt samma utgångspunkt för sin bindningsteori som den traditionella grammatiken, och om grundmönstret utmanas inom traditionell grammatik, utmanar det också den generativa grammatikens beskrivning. Vilka möjligheter finns att infoga domänbegränsningar som grundar sig på ordklass- eller kategoritillhörighet och samtalsstruktur i bindningsteorin?

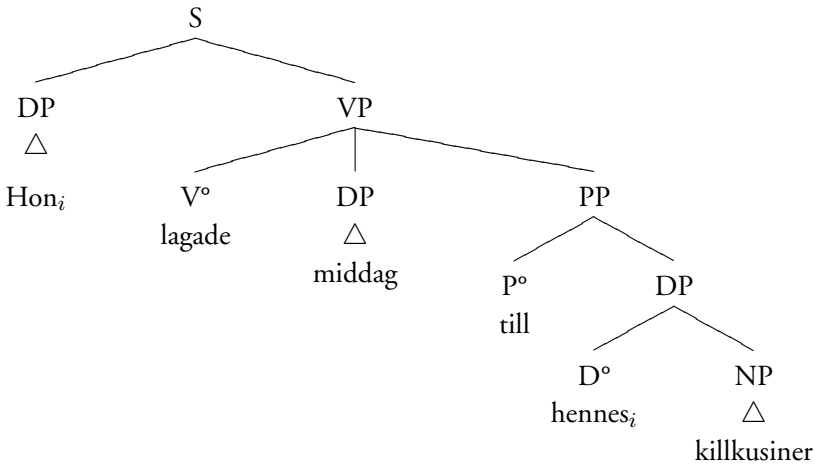
Det grundmönster för anaforisk syftning som vi diskuterat tidigare låter sig enkelt fångas inom ramarna för transformationsgrammatiken (se avsnitt 2.4). I figur 9.1 visas en representation av (1). För att inte behöva introducera mer terminologi har jag ändrat tempus i meningen, vilket inte påverkar analysen av de anaforiska uttrycken.

FIGUR 9.1: *Hon bjöd sina killkusiner på middag.*

För (1), representerad i figur 9.1, uppfylls alla de krav som bindningsteorin ställer: det reflexiva pronomenet skall vara bundet inom domänen. Domänen utgörs här, liksom i grundmönstret, av den finita satsen, inom vilken det reflexiva *sina* skall finna antecedenten *Hon*, vilket också sker. Slutligen föreligger en c-kommandorelation mellan antecedent och pronomen, vilket bindningsteorin också kräver för att bindningen skall vara grammatisk.

Mönstret för variation i prepositionsfraser verkar dock kräva en revidering av bindningsteorin, som vi kan se i representationen av (4) i figur 9.2.

FIGUR 9.2: *Hon lagade middag till hennes killkusiner.*

I figur 9.2 c-kommenderas det anaforiska uttrycket inom den finita domänen av subjektet och därför borde *sin* användas i den nedersta noden. Att så inte är fallet beror, enligt vad vi sagt tidigare, på att prepositionsfrasen, som det anaforiska uttrycket befinner sig i, här utgör en egen domän. Prepositionsfrasen är alltså domänavgränsare här. Prepositionsfrasen som domängräns är olik de domänavgränsare som diskuterats tidigare inom bindningsteorin. Vanligen har domänen i bindningsteorin avgränsats av funktionell eller semantisk information om t.ex. finithet, subjektsstatus eller i senare modeller verbvalens (Hestvik 1990; se avsnitt 2.4.4). Det behöver utforskas ytterligare om prepositionsfraserna karaktäriseras av något gemensamt funktionellt eller semantiskt drag. Vid första anblicken verkar så inte vara fallet, eftersom både bundna led (prepositionsobjekt) och fria led (fria adverbial) omfattar den här variationen. Men om prepositionsfrasen tolkas som en småsats (jfr Hoekstra 1988, Dikken 1995 och Josefsson & Håkansson 2003), eller en satsförkortning innehållande ett PRO, skulle detta kunna förklara varför pronomen (som i generativ tradition här utgörs av personliga pronomen, se avsnitt 2.4) kan vara bundna till subjektet i huvudsatsen. Pronomen skall endast vara fria från (subjekts)antecedenten i den egna domänen, och om prepositionsfrasen innehåller ett PRO, måste pronomenet endast vara fritt från denna antecedent. Anaforisk syftning i prepositionsfraser skulle alltså ha stora likheter med anaforisk syftning i infinitivfraser, där vi också sett att grundmönstret inte är tillämpligt. Det är också värt att nämna att prepositionen kan utgöra en optionell domängräns även i andra språk. För engelskans del har exempel som *He_i put the books beside him_i/himself_i* ofta diskuterats som problematiska i fråga om hur domänen skall avgränsas (se Harbert 1995). Denna överlappning mellan personligt och reflexivt pronomen i rektion till preposition på engelska liknar det vi ser i ungdomarnas svenska i det här materialet (se (4)).¹

På liknande sätt förhåller det sig med variationen vid elliptiska fråga-svar-konstruktioner. Hur syftningen i (5), här upprepad som (10), ser ut kan vi inte med säkerhet veta (se avsnitt 5.3.3.2 och 6.2.3). Vi kan tänka oss att informanten antingen utnyttjar föregående talares subjekt *han* som antecedent, eller att informanten låter det anaforiska *hans* syfta på ett utelämnat led, som skulle ha föregått frasen *Hans fru*.

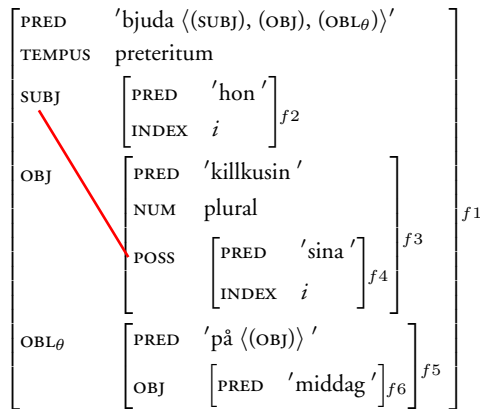
- (10) – Vem är han rädd för?
 – Hans fru.

¹ Vanligen har denna överlappning (se t.ex. Huang 1983 och Chomsky 1986) förklarats med att anaforer och pronomen har olika domäner.

Oavsett hur vi väljer att tolka syftningen, så avgränsas domänen av turbytet. Även om diskursrelaterade funktioner som topik och fokus har använts i många analyser av ordföljd och konstituentstruktur i senare versioner av transformationell grammatik, som Minimalistprogrammet (Platzack 1998), begränsar man sig till att analysera enskilda meningar. Fenomen som framkallas av turbyten har alltså inte uppmärksammats.

Grundmönstret återkommer också inom lexikal-funktionell grammatik även om representationen skiljer sig från den traditionella grammatikens. Lexikal-funktionell grammatik (se avsnitt 2.5), låter den syntaktiska analysen representeras av två delar. Den ena behandlar ordföljd och konstituentstruktur och representeras i ett träd av det slag vi också ser i transformationsgrammatisk tradition. Den andra delen, f-strukturen, behandlar de funktioner som olika satsdelar har i förhållande till varandra.

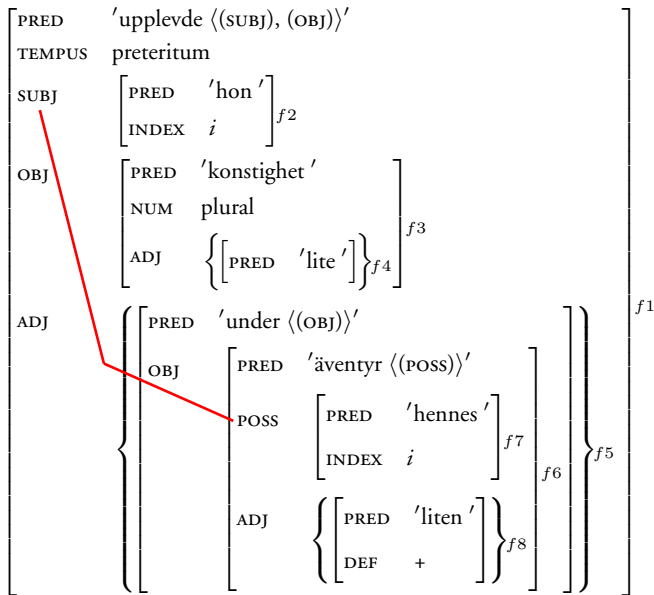
I lexikal-funktionell grammatik behandlas bindning som en relation mellan olika grammatiska funktioner. Meningen i (1), nedan med ändrat tempus, som är grammatisk enligt grundmönstret, representeras i f-strukturen som i figur 9.3.

FIGUR 9.3: *Hon bjöd sina killkusiner på middag.*

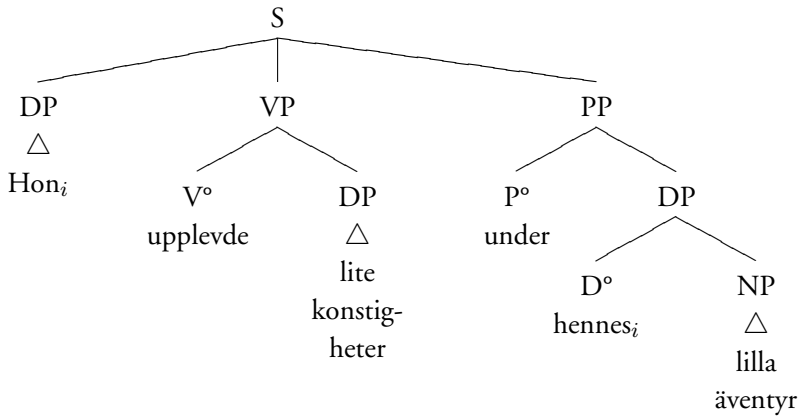
Bindningsrelationen mellan det reflexiva pronomenet och dess antecedent framgår av den stig, som leder från det reflexiva pronomenet till subjektet *hon*. Pronomenet letar efter en antecedent på väg ut genom de olika f-strukturerna. Grundmönstrets domänkrav, att reflexiva pronomen skall vara bundna inom den finita satsen, uttrycks här istället som att stigen inte får leda utanför den f-struktur (här f_1), som omfattar det tempusböjda verbet.

Exempelmeningen (4), nedan med ändrat tempus, med överanvänt personligt possessivt pronomen i prepositionsfras kan representeras som i figur 9.4.

FIGUR 9.5: *Hon upplevde lite konstigheter under hennes lilla äventyr.*

Om pronomenet i 9.5 skall kunna syfta på subjektet måste vi anta att också adjunkten, precis som OBL-täta ovan, kan utgöra domängräns. Det verkar inte motiverat att göra allt fler distinktioner i f-strukturen (t.ex. P-OBJ, P-ADJ), när det troligen är prepositionen som är det avgörande för domänens utsträckning. Huruvida den grammatiska funktionen realiseras med en preposition eller inte framgår av c-strukturen. En lexikal-funktionell analys av anaforsk syftning kan alltså inte enbart uttryckas i f-strukturen om vi inte vill införa grammatiska funktioner som prepositionsobjektet och prepositionsadjunkt i teorins verktyg. Analysen behöver också information från c-strukturen, nämligen information om närvaron av en preposition; se figur 9.6.

FIGUR 9.6: *Hon upplevde lite konstigheter under hennes lilla äventyr.*

Bindningsteori appliceras i LFG på f-strukturen. C-strukturens betydelse för bindning framgår dock, som vi såg i avsnitt 2.5, av att begreppet f-precedens är en återspeglning av c-precedens, dvs. ordföljd i c-strukturen (se t.ex. Falk 2001:175), ett förhållande som kan påverka bindingsrelationen. Betydelsen av prepositionen är alltså ytterligare ett tecken på att c-strukturell information behövs för LFG:s bindningsteori.

Att skriva ett villkor för stigen, så att diskursberoende företeelser som den pronomina syftningen i (5) omfattas, är också en utmaning för teorin. Flera forskare inom lexikal-funktionell grammatik har uppmärksammat diskursfunktionens betydelse för ordföljd och tolkning av ellipsis. Man har föreslagit att sådan information representeras i i-strukturen eller d-strukturen (se avsnitt 2.5). Det återstår att undersöka om och på vilka sätt turbytesrelaterade fenomen kan hanteras med hjälp av i- eller d-strukturen.

En intressant fråga är också hur identifikationen av domänen går till. Betraktar vi den transformationella grammatikens trädstrukturer och lexikal-funktionell grammatiks f-strukturer, får man lätt intrycket att identifikationen av domänen börjar vid det anaforiska uttrycket. Utifrån detta skulle språkbrukaren successivt analysera satsen baklänges (eller nedifrån i transformationell grammatik eller inifrån i LFG) och på så sätt identifiera minsta möjliga (finita) domän. Jag föreställer mig snarare denna process som inkrementell – tolkningen sker i den ordning leden produceras. Ledtrådar i satsstrukturen gör att språkbrukaren inte behöver ha tillgång till hela domänen, den finita satsen, för att kunna börja processa pronomenalet. Yttre t.ex. en bisatsinledande konjunktion, vet språkbrukaren att en finit sats skall följa. Andra sådana strukturella markörer för finitet är t.ex. inledande frågeord eller nexusförbindelser.

Sådana strukturella företeelser fungerar alltså som det jag kallat domänavgränsare.

Om vi betraktar satsproduktionen som inkrementell kan vi istället kalla dessa företeelser domäninledare. När en sådan yttrats, vet språkbrukaren alltså att han eller hon träder in i en ny domän och rättar pronomenbruket efter detta. Jag föreställer mig att överanvändningen av personligt pronomen i prepositionsfraser kommer sig av att prepositionen hos vissa informanter kan omtolkas som en sådan domäninledare. På samma sätt kan man resonera om överanvändningen av personliga pronomen vid talarbyte. Inledningen av en tur eller ett yttrande ses då som en faktor som utlöser en domängräns.

Den här studien har inte i någon större utsträckning tagit hänsyn till psykologvistiska faktorer, men sådana iakttagelser skulle kunna vara relevanta för vidare forskning, liksom resultaten i den här studien skulle vara relevanta för förståelsen av hur processningen av anaforiska strukturer går till.

9.3 Variationen och informanterna

Syftets andra del rör relationen mellan språkssystemet och språkbrukarnas bakgrund. De frågor som skall besvaras här är: Påverkas valet mellan reflexivt och personligt pronomen av språkbrukarnas bakgrund vad gäller flerspråkighet – såväl hos individen som hos gruppen? Är bruket av reflexiva och personliga pronomen i anaforisk syftning under förändring? Ser bruket av reflexiva och personliga pronomen likadant ut i Sveriges tre största städer, eller finns regional variation?

Svaren på dessa frågor finns också de redovisade i sammanfattningen i 9.1 ovan. Där framgår att framförallt informanternas ålder och en- eller flerspråkighet har betydelse för pronomendistributionen. De unga informanterna följer mönstret i mindre utsträckning än de vuxna informanterna, och de flerspråkiga i mindre utsträckning än de enspråkiga. Variation förekommer dock i alla grupper (utom i ett fåtal grupper som endast innehåller mycket få informanter) och inom alla grupper finns också informanter som inte uppvisar någon variation av grundmönstret. Även kvalitativt ser variationen något olika ut för olika grupper. Variationen bland språkbrukarna förekommer som en skillnad mellan olika individers grammatiska system. Men variationen i korpusen kan inte enbart förklaras med att olika individer har olika grammatiska system. Den förekommer även inom ramen för de flesta individernas språkliga system. Den uppträder också hos enskilda individer som en skillnad mellan input och output, som vi såg i skillnaden mellan uppgifter som rörde tolkning

och uppgifter som rörde produktion. Det innebär att den språksyn vi måste omfatta för att förklara de fenomen som vi undersökt i det här materialet bör vara öppen för mer flexibla regelsystem än de vi hittills sett framförallt i teoretiska modeller, men också i traditionell grammatik.

Att variationen förekommer hos fler än hälften av informanterna, även de enspråkiga, innebär också att vi inte helt kan reducera variationen, och därmed de krav som den ställer på den grammatiska beskrivningen, till ett inlärarfenomen eller till någon typ av sociolekt eller dialekt med etiketter som multietniskt ungdomsspråk (Fraurud & Bijvoet 2004) eller miljonsvenska (DN 2006-04-19). Att variationen inte helt kan förklaras på detta sätt framgår också av Mellenius studie från 1985 (se avsnitt 2.6), i vilken modersmålstalande barn uppvisar samma typ av variation som informanterna här. Variationsspannet är också stort bland de flerspråkiga informanterna i den här studien. Vår syn på flerspråkiga informanters variation måste ställas i relation till att också enspråkiga har tillgång till samma variationsmönster i sina respektive grammatiker. Dessutom måste alla slutsatser om talargrupper som grundar sig på gruppgenomsnitt betraktas med viss skepsis. Enskilda individers resultat skiljer sig avsevärt från genomsnittet. Detta såg vi i avsnitt 7.5 och ytterligare studier av enskilda informanter skulle vara intressanta. Det gäller inte minst för de flerspråkiga informanterna, som här har behandlats som en homogen grupp, med undantag för startålder och modersmål. Startåldern säger emellertid inte tillräckligt mycket om huruvida L2-talarna är inlärare eller inte. En större undersökning på individnivå skulle kunna visa i vilka fall vi bör räkna variationen som ett inlärarfenomen och i vilka fall den är en del av en stabil varietet.

Det är intressant att det finns en relation mellan den inomspråkliga variationen och den variation vi ser mellan olika talargrupper språkbruk. Den här studien visar att för en kartläggning av variation och eventuell förändring kan samtidiga iakttagelser av språkssystemet och iakttagelser av språkbrukarna korsbefrukta varandra. Ett exempel på detta utgör det vi vet om reflexiva pronomen: de varierar i liten utsträckning och variationen är spridd över åtskilliga olika kontexter. Därtill vet vi att variationen är spridd bland olika talargrupper. Dessa två faktorer var för sig, men i synnerhet tillsammans, leder oss till slutsatsen att variationen för dessa pronomen mest är ett performansfenomen. För de personliga possessiva pronomenen är situationen den motsatta. Vi finner systematisk variation både inom språkssystemet och bland språkbrukarna. Sammantaget är det ett starkare argument än de två faktorerna var för sig för att vi har att göra med en förändringsprocess.

För att med större säkerhet kunna fastställa om variationen är en del av en pågående språklig förändring hade vi emellertid också behövt veta hur vari-

ationen sett ut tidigare. Att det anaforiska systemet varierat också vid andra tidpunkter än denna i språkhistorien har vi kännedom om. I äldre grammatikor beskrivs ett något osäkert bruk, för vilket tidiga grammatiker har svårt att ställa upp definitiva regler. Äldre källtexter uppvisar också variation, även om den i många stycken ser annorlunda ut än den variation som möter oss i det här materialet. Tidigare studier av det anaforiska systemet i bruk finns inte, och därmed kan vi inte veta om den variation vi ser här är uttryck för en pågående språkförändring. När nästa generation ungdomar, som är barn till de informanter som delat med sig av sina pronomen i den här studien, själva blivit lika gamla som den här studiens informanter är här, skulle vi kunna göra ett återbesök hos de reflexiva och personliga pronomenen. Om trettio år kan vi få veta om den variation vi ser i materialet har lett till en förändring av det svenska språksystemet.

Summary

Anaphoric binding in Swedish – the traditional view

Anaphoric binding in the third person in Swedish is expressed by using either a reflexive pronoun or a non-reflexive (personal) pronoun. Swedish has two types of reflexives: the non-possessive reflexive *sig* and the possessive reflexive *sin* (with its inflected forms *sitt* and *sina*.) The distribution of these pronouns is governed by a set of rules. These rules have been described by Swedish grammars as far back as the 18th century, and are typically defined as follows:

A reflexive pronoun refers to the subject of the finite clause that contains the reflexive pronoun. Other antecedents inside or outside of the clause are referred to by using a personal pronoun (cf. the standard reference for Swedish grammar: *Svenska Akademiens grammatik*, SAG 2:331).

The reference pattern (henceforth *typical pattern*) for reflexive pronouns is illustrated in (1), and for personal pronouns in (2), both authentic examples.

- (1) *Hon_i skulle bjuda sina_i killkusiner på middag.*
she_i was-going-to invite her(REFL)_i male-cousins to dinner.
”She was going to invite her male cousins to dinner.”
- (2) *Hon_i har tagit hans_j plånbok.*
she_i has taken his(PERS)_j wallet.
”She has taken his wallet.”

The typical pattern resembles the definition of anaphoric binding in generative paradigms, such as some versions of transformational grammar (TG; see for example Chomsky 1981) and lexical-functional grammar (LFG; Dalrymple

1993, 2001, Bresnan 2001). TG, just as traditional grammar, makes a distinction between reflexive pronouns (anaphors in TG) and personal pronouns (simply referred to as pronouns).

In TG, the area where the antecedent of a reflexive pronoun is located is referred to as the *domain*. The domain is often defined, as in traditional grammar, as the finite clause in which the anaphor occurs. Anaphors have to be bound within the domain, where binding is defined as an expression being c-commanded by a coindexed antecedent. Pronouns have to be *free* (not bound) of a subject antecedent inside the domain, but can to be bound to other grammatical functions inside or outside the clause in which they occur. TG also requires an anaphor to be c-commanded by its antecedent. C-command is a hierarchical relation which can be represented in phrase-structure grammar, as in fig. Fig. 1 which is a representation of (1) (elements c-commanded by *hon* are framed). For ease of representation, I have changed the tense of the sentence, but this does not influence the analysis.

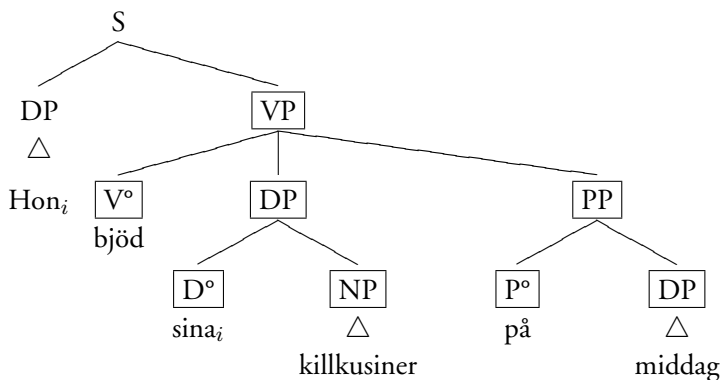

FIGURE 1: *C-command: Hon bjöd sina killkusiner på middag.*

Like TG, LFG draws a distinction between anaphors and pronouns, and defines a domain in which anaphors must be bound and pronouns must be free. In LFG, phrase-structure representations (called constituent structures, c-structures) are used solely for the purpose of word and constituent ordering. Relations between grammatical functions, such as the relation between a pronoun and its antecedent, are dealt with in the *functional structure* (f-structure; for an introduction to the fundamental architecture of LFG, cf. Sells 1985, Falk 2001). Lexicon is of great importance in LFG. Much information, such as the domain of a certain anaphor or pronoun, is said to be contained in

the lexical entry for the anaphor or pronoun. Information about what other grammatical functions every word subcategorizes for is also contained within the lexicon (represented in the angle brackets in fig. 2). The sentence in (1) is represented in f-structure as in fig. 2.

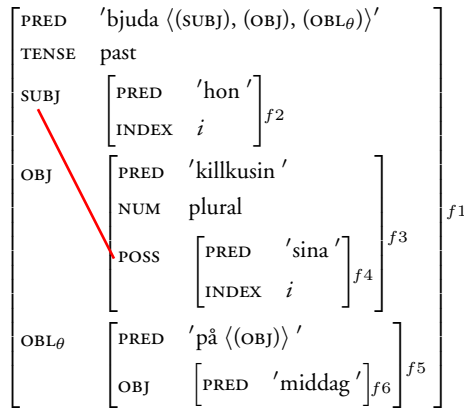

FIGURE 2: F-structure: *Hon bjöd sina killkusiner på middag.*

In fig. 2, the f-structure that contains the entire clause is called f_1 . f_1 contains the PRED(ication) of the clause, that has the semantic content 'invite'. The verb *bjuda* ('invite') subcategorizes for a SUBJ(ect), an OBJ(ect) and an OBL-theta (a bound oblique function that can take on different semantic roles, or theta roles). The SUBJ has the semantic content 'she' or 'pro' (for pronoun), and is indexed for ease of reference. Other values, such as definiteness and number, may also be present, but since they are of no importance here, I leave them aside. The OBL-theta subcategorizes for a POSS(essor), the reflexive pronoun *sina*. The relation between the anaphor *sina* and the antecedent is represented as a path, leading from the anaphor to its antecedent shown as a line in 2. The restriction on the domain in LFG is expressed through restrictions on the path. The path of an anaphor is not allowed to pass a SUBJ function, but must find a subject antecedent in the largest f-structure containing the feature TENSE (the equivalent to the finite clause in traditional grammar). Hence, in fig. 2, the path leading from the anaphor *sina*, a POSS(essor) within the OBL-theta, to the antecedent, the SUBJ, may not lead outside of the f-structure f_1 since f_1 contains a TENSE feature.

The typical pattern, as described in traditional grammar, as well as, with mainly minor alternations, in TG and LFG, has been considered to be applicable in most cases of anaphoric binding in Swedish. One exception to the

typical pattern is reflexive and personal pronouns in infinitival clauses. In such clauses, a reflexive pronoun refers either to the implicit subject or *PRO* of the infinitival verb or to an argument of the embedding clause. Other contexts in which the typical pattern is abandoned have been identified in the grammatical tradition. Such contexts include modifiers of action nouns, prepositional modifiers, predicative complements, comparative clauses and sentences in which the canonical SVO-word order of Swedish has been altered (cf. SAG 3:330ff.).

Aims, methods and informants of the study

The aim of this study is twofold. The first aim is to study how anaphoric binding is realized within the linguistic system of Swedish as it is spoken primarily by adolescents. This part of the study investigates to what extent the typical pattern accounts for the choices between a reflexive and a personal (non-reflexive) pronoun in Swedish made by the adolescents. It also investigates what contexts – grammatical, semantic or interactional – give rise to variation of the typical pattern. The cause of the variation in those contexts is also investigated.

The second aim deals with anaphoric binding and its relation to the speakers' linguistic and demographic background. To what extent is the choice between a reflexive and a non-reflexive pronoun related to variables such as the informants' monolingual or multilingual background, age of onset, age, city of residence and language spoken with friends and among friends?

In total 118 informants have participated in this study. 97 of the informants were adolescents attending the second year of a theoretical high school programme at the time of the investigation. The schools are situated in more or less multilingual urban settings in Stockholm, Göteborg and Malmö. The remaining 21 informants were adults from the same cities and form a control group.

All informants have taken part in four tests, designed to elicit anaphoric structures. In the first of these tests, each informant was presented with a comic strip, in which a man and his mistress are being spied on by the man's wife, disguised as a duck in a pond. Firstly, the informant was asked to explain what happens in the strip, and secondly, the interviewer asked each informant a set of questions, forcing the informant to make a choice between a reflexive and a non-reflexive pronoun. In the second and third tests, the informant listened to a recording of a short story, set in the first person, and was then asked to retell the story in the third person, first orally and then in writing. The fourth

test was a written grammaticality judgement and truth value test, in which the informants were asked to fill in a missing word or comment on the correctness of a sentence in relation to a short text.

The oral narratives were recorded and transcribed and compiled in a corpus alongside the written narratives. The corpus, the *Production Corpus*, contains 4088 instances of pronouns of the kind that are in focus here. Each of these pronouns has been manually annotated with information about type of pronoun, what kind of morpho-syntactic unit contains the pronoun, such as what kind of utterance contains it. Information about the antecedent such as its function, category, animacy and relation to the pronoun has also been annotated. The annotation made it possible to search not only for lexical units in the corpus, but also for contexts in which the pronouns and the anaphors could be realized, be they semantic, pragmatic or syntactic.

Anaphoric binding and variation within the language system

The results from the investigations in the production corpus show that the typical pattern, as in (1) and (2), is used by the informants in 97% of the anaphoric contexts, infinitival clauses excluded (see below). Hence, variation is found in 3% of the contexts. The variation is not evenly distributed across the pronominal types. No variation at all is found among the reflexive non-possessive pronouns (*sig*), i.e. a reflexive non-possessive is never used where the typical pattern suggests a personal non-reflexive pronoun. Reflexive possessive pronouns (*sin, sitt, sina*) are used in 2% of the contexts in which we expect personal possessives. Personal non-possessive pronouns (*honom, henne, dem*) are used in 2% of the contexts in which we expect reflexive non-possessive pronouns to occur. The largest variation is found among the personal possessive pronouns, which are used instead of reflexive possessive pronouns in 12% of the cases.

Not only is variation unevenly distributed across the different pronominal types. Variation is also unevenly distributed across morpho-syntactic and interactional contexts, and the different types of pronouns typically occur as deviations from the typical pattern in different kinds of contexts. Reflexive possessive pronouns instead of personal possessive pronouns are found in many syntactic contexts: in subjects of a subordinate or a matrix clause, in objects, in prepositional adjuncts and predicative complements. Personal pronouns re-

place reflexive pronouns primarily in PPs, in as many as 40% of the cases. The results are similar for the personal possessive pronouns replacing reflexive possessive pronouns. In prepositional phrases (preposition-initial adverbials and preposition-initial objects) in which a reflexive possessive is expected according to the typical pattern, about 40% of the reflexive possessive pronouns are replaced with personal possessive pronouns; see example (3).

- (3) *Hon_i skulle laga middag till hennes_i killkusiner.*
 she should cook dinner for her(PERS) male-cousins
 "She was going to cook dinner for her male cousins."

This substitution of reflexive possessive pronouns is even more frequent in elliptic answers to a question put forth by the interviewer. The elliptic answers contain a pronoun and sometimes a preposition, but the antecedent is found in the earlier question, as in (4).

- (4) a. *–Vem sitter han_i där tillsammans med?*
 –Who sits he there together with?
 "Who does he sit there with?"
 b. *–Hans_i flickvän.*
 –His(PERS) girlfriend.
 "His girlfriend."

Variation is slightly more common in subordinate clauses than in matrix clauses. It is also more common in infinitival clauses, where more options are available. Variation is present in about 17% of these phrases. Interestingly, personal possessive pronouns replace reflexive possessive pronouns in prepositional phrases (within infinitival clauses), in more than 90% of the prepositional phrases where a reflexive possessive is expected. This suggests that the presence of a preposition is important. This is further confirmed by the investigation of the grammaticality judgement and truth value judgement tests. The informants are more likely to replace a reflexive possessive with a personal possessive pronoun in prepositional phrases. Overall, the variation in the tests is found in 10% of the instances, whereas the variation in prepositional phrases amounts to 24%.

There are many possible explanations for the variation in the production corpus. One possibility is to discuss the results in relation to the notion of *markedness* (Holm 2000, Haspelmath 2006). Pronouns with marked features, such as the reflexives in this study, are more likely to be replaced by a form, which is less marked. The fact that reflexive pronouns are rare cross-linguistically as well as less frequent than personal pronouns within Swedish, could explain

the fact that informants are more prone to use personal pronouns instead of reflexive pronouns than vice versa.

Syntactic properties of the domain may also constitute an explanation for the over-use of personal possessive pronouns in prepositional phrases. Josefsson & Håkansson (2003) suggest that there is a relation between the prepositional phrases and comparative subordinate clauses (CompP), in that in order for children to acquire the latter, they first need to be able to handle the former. The transit from using the prepositional phrase to using CompP:s would take place when the child notices the resemblance between a preposition followed by an NP (illustrated in (5)), as in prepositional phrases, and a preposition followed by a infinitive verb, as in the CompP:s, illustrated in (6)).

- (5) *Hon var lika förtjust i boken som i filmen*
she was just-as happy about book-the as about film-the.
"She was as happy about the book as about the film."
- (6) *Hon var lika förtjust över att ha läst boken som över att ha sett filmen*
she was just-as happy about that have read book-the as about that have seen film-the.
"She was as happy about having read the book as about having seen the film."

If prepositions are considered important clues to subordinate structures, they may well be interpreted as signals that a finite clause, a new domain, has been entered. In some cases, the preposition is not followed by such a subordinate clause, but rather by an NP, as in the prepositional phrases. Nevertheless, the preposition might still be interpreted as the initial part of a domain, and then a personal pronoun might have an antecedent outside of that domain, even the subject of the matrix clause containing the PP; personal pronouns need only be free of a binder in the domain containing them.

Restrictions on the domain may also be the motivation behind the over-use of personal possessive pronouns in elliptic answers. In examples such as (4) we do not know whether the pronoun seeks its antecedent in the overt subject of the question put forth earlier, or if the pronoun refers to an elliptic subject. Either way, the informant does not produce the antecedent. In such cases, it seems that the informants often consider the domain to be no larger than their own (overt) utterance. A personal pronoun can then be used referring to the elliptical antecedent or the antecedent in the preceding question, since, again, a personal pronoun need only be free of a subject in the domain containing it.

Anaphoric binding, variation and the speakers' linguistic background

The second part of the study investigates to what extent the variation in anaphoric binding depends on the speakers' background. Two variables are particularly significant. Adolescents with a multilingual background vary the typical pattern to a significantly larger extent than informants with a monolingual background. The same is true for adolescents in comparison with adults; the adolescents vary the typical pattern to a significantly larger extent than the adults. Other factors seem to be of importance as well. Informants in Stockholm, adolescents and adults alike, tend to vary the pattern of binding to a larger extent than informants in Göteborg and Malmö. Men vary their use more than women. Native language and *age of onset* (Hyltenstam & Abrahamsson 2003) do not seem to have an important impact on the use of pronouns, other than the fact that monolingual informants, who, by definition, have an early age of onset, vary the typical pattern to a significantly lesser degree than do informants with a later age of onset. The multilingual informants vary the pattern equally much, regardless of their age of onset.

As for the importance of the multilingual setting in schools and among friends and its impact on the anaphoric binding, the clues in this study lead in different directions. The results from monolingual adolescents in multilingual schools and in more monolingual schools are similar. The results from the multilingual adolescents on the other hand, are more often in compliance with the typical pattern if they attend schools in more monolingual settings. Multilingual as well as monolingual adolescents vary their pronominal use more if they speak Swedish as well as other languages with their friends.

As seen above, one of the two most prominent results is that multilingual adolescents vary their use of anaphors more than do monolingual adolescents. Again, markedness may be relevant in explaining the results. Marked forms, particularly reflexive possessive pronouns, are the ones most often replaced. Transformational grammar claims, that learners' grammars are influenced not only by their native language and the target language, but also by universal grammar itself. According to this paradigm, unmarked forms are likely to show up in interlanguages (Gass & Selinker 2001:455), regardless of their presence in the native and target language. Since reflexive possessive pronouns are uncommon in other languages in the sample of this study, transfer (Gass & Selinker 2001:65ff.) might also be the explanation for the tendency to replace reflexive forms with personal forms.

The other major result, the difference between the age groups, could be

explained in at least two ways. One possibility is that, with time, the younger informants will conform to the typical pattern and use anaphoric expressions more in compliance with the adults. This process is called *age grading* (Chambers 1995:188). Another possibility is that the variation among the adolescents is a sign of an ongoing change. The uncertainty of native speakers present in this study, as well as referred to in grammars as far back as the 18th century, might be fuelled by the variation that many multilingual adolescents contribute with. Language change often starts in large cities and spreads to other urban areas leap by leap, rather than from the centre outwards (Chambers & Trudgill 1998:166). This pattern might be present in this study as well – Stockholm shows the largest amount of variation.

The typical pattern and variation

The questions related to the first part of the aim, variation within language, have been answered in the outline of the study above. However, the starting point for this study, the typical pattern, and what implications the variation found in this study have for that pattern, remains to be discussed.

As we have seen, variation occurs frequently in two types of contexts: prepositional phrases and elliptic answers. Should we then take these as evidence that we need another description of anaphoric binding in contemporary Swedish than the one expressed in the typical pattern, or should we consider the variation exceptions to the rule? The variation in these contexts is as large as 40% and could hence not be considered minor exceptions. Rather, we need to make these contexts optional domains for binding. The suggestions by Josefsson & Håkansson that PPs are related to subordinate clauses support a revised domain explanation. The fact that informants seem to treat their (overt) utterance as the largest possible domain for binding, allows us to treat the utterance as an optional domain, in which reflexive pronouns must be bound, but in which personal pronouns must be free. Beyond that domain, be it the finite clause of the pronoun or not, the pronoun can (optionally) be bound to any grammatical function, even the subject.

In transformational grammar, domains restricted by a prepositional phrase or change of speaker turns, may be difficult to build into binding theory. As in traditional grammar, it is possible to make the prepositional phrase a domain, as in fig. 3.

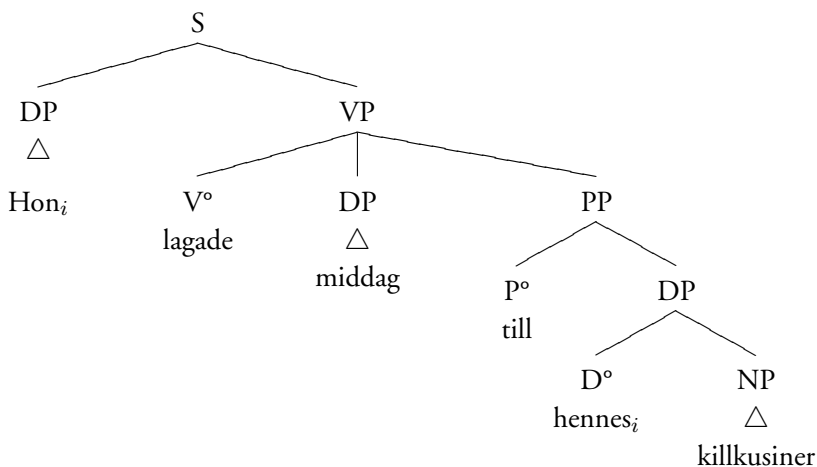

FIGURE 3: *Hon lagade middag till hennes killkusiner.*

Normally, however, domains within transformational grammar, are defined by functional or semantic properties, such as finiteness or subjecthood. A definition of the domains based solely on information about categories, such as the presence of a preposition, differs from other constraints used in the theory. Since prepositional objects as well as prepositional adjuncts can constitute a domain, the prepositional phrases provide no clear functional information crucial for the variation. The importance of the preposition needs to be further looked into.

Also, the interactional aspects on binding may be difficult to build into binding theory. Transformational grammarians are mostly concerned with phenomena within the clause. Interactional information across speaker boundaries, such as the interactional impact of elliptical answers, is not likely to be in focus for such investigations.

The other modern syntactic theory that has been presented in this work is Lexical-Functional grammar. In LFG, binding is dealt with in the f-structure, as a relation between grammatical functions, se fig. 4.

of elements, c-precedence is represented in the *f*-structure as *f-precedence* (Falk 2001:175). *F*-precedence operates on the *f*-structure, but is dependent on a relation in the *c*-structure. The importance of the preposition for restricting domains is yet another example of the need for *c*-structural information in accounting for binding in LFG.

The interactionally restricted domain in elliptic answers can not easily be accounted for in LFG. However, LFG grammarians have, to a larger extent than other generative theorists, showed an interest in discourse structure. It remains to be investigated how discourse-oriented information can be integrated in the description of anaphoric binding in LFG.

Transformational grammar as well as LFG give the impression that the processing of an anaphoric expression starts at the anaphor. However, I believe that the processing of sentences is incremental. Even before the speaker is sure of whether or not a phrase is going to be finite, there are clues as to what to expect. One such clue is a subjunction. Subjunctions are (normally) followed by finite clauses, and hence, the speaker might start considering the phrase a domain, as soon as the subjunction has been uttered. Prepositions, in some cases, such as the CompP:s (see above) can also introduce finite clauses, hence domains. The preposition's ability to introduce the finite phrase might be generalized, so that the preposition is reanalysed as constituting the start of a domain even when a non-finite phrase follows the preposition.

Variation and the future

The questions related to the second part of the aim concern the relation between variation and the speakers' linguistic background. As seen above, the speakers' monolingualism or multilingualism and age are of significant importance for the degree of variation. However, the notion of variation is more complex. Firstly, there is variation in all groups, but a few that consist of only a small number of informants. Secondly, variation follows the same pattern regardless of what group the speaker belongs to. There is also variation within many speakers' grammatical systems. Furthermore, the grammatical judgement test and the truth value test show that there are differences between how anaphoric binding is produced and how it is interpreted. This must lead to the conclusion that we need a complex view on how to describe grammatical systems.

In this study, I have adopted both a syntactic and a sociolinguistic approach to binding and variation. The double perspective has been fruitful. The lan-

guage internal investigation, and the investigation that deals with the relation of a grammatical pattern and the speakers that put it to use, point in the same direction: the variation of reflexive pronouns is limited and spread across many different contexts. Adults and adolescents vary these pronouns to the same extent. These two results together constitute stronger evidence for variation among reflexive pronouns mainly being a performance phenomenon, than either of the studies would have done on their own. For the personal pronouns, on the other hand, the variation is greater, it is concentrated to a few contexts and found mainly among the young speakers. Both of the studies point toward a possible linguistic change in the future. But in order to verify that, we need patience and time. 30 years from now, when the children of the informants of this study are the same age as the informants are today, we could pay them a visit, to find out whether or not what is variation today will then have turned into a new grammatical system.

Litteraturförteckning

Tryckta arbeten

- Abrahamsson, Niclas & Kenneth Hyltenstam 2004. Mognadsbegränsningar och den kritiska perioden för andraspråksinläring. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.), s. 221–258.
- Akiyama, Yasuhiro 2002. Japanese learners' development of the locality condition on English reflexives. *Studies in Second Language Acquisition* 24, s. 27–54.
- Allwood, Jens & Magnus Ljung (eds.) 1980. *ALVAR. A Linguistically Varied Assortment of Reading. Studies presented to Alvar Ellegård on the occasion of his 60th birthday.* (Stockholm Papers in English Language and Literature.) Stockholm: Institutionen för engelska, Stockholms universitet.
- Andersen, Roger W. (ed.) 1984. *Second Languages. A cross-linguistic perspective.* Rowley, MA. Newbury House Publishers.
- Anderson, Stephen R. & Paul Kiparsky (eds.) 1973. *A Festschrift for Morris Halle.* New York: Holt, Reinhart and Winston.
- Andersson, Lars-Gunnar, Aina Lundqvist, Kerstin Norén & Lena Rogström (red.) 1999. *Svenskans beskrivning* 23. Lund: Lund University Press.
- Anward, Jan 1974. Swedish Reflexivization. I: Dahl, Östen (ed.), s. 17–36.
- Anward, Jan & Per Linell 1975. Om lexikaliserade fraser i svenskan. *Nysvenska studier* 55–56, s. 77–119.
- Atkinson, Maxwell J. & John Heritage (eds.) 1984. *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis.* (Studies in Emotional & Social Interaction.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Barnes, Michael P. 1986. Reflexivisation in Faroese. A preliminary survey. *Arkiv för nordisk filologi* 101, s. 95–126.
- Barss, Andrew (ed.) 2003. *Anaphora. A Reference Guide.* (Explaining Linguistics 3.) Malden, MA: Blackwell Publishers.

- Beckman, Natanael 1968 [1904]. *Svensk språklära*. 9 uppl. Stockholm: Svenska bokförlaget Bonniers.
- Bickerton, Derek 1981. *Roots of Language*. Ann Arbor: Karoma.
- Bley-Vroman, Robert 1983. The comparative fallacy in interlanguage studies: the case of systematicity. *Language Learning* 33:1, s. 1–17.
- Boivie, Per G. 1820. *Försök till en svensk satzlära*. Stockholm.
- Botley, Simon (ed.) 1999. *Corpus-based and Computational Approaches to Discourse Anaphora*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Botley, Simon & Tony McEnery 1999. Discourse anaphora. The need for synthesis. I: Botley, Simon (ed.), s. 1–40.
- Bresnan, Joan 1982. *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Bresnan, Joan 2001. *Lexical-Functional Syntax*. (Blackwell Textbooks in Linguistics 18.) Malden, MA: Blackwell.
- Büring, Daniel 2005. *Binding Theory*. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Chambers, Jack K. 1995. *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Oxford/Cambridge, MA: Blackwell.
- Chambers, Jack K. & Peter Trudgill 1998. *Dialectology*. 2nd edition. (Cambridge textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Chomsky, Noam 1973. Conditions on Transformations. I: Anderson, Stephen R. & Paul Kiparsky (eds.), s. 232–286.
- Chomsky, Noam 1975. *Reflections on Language*. New York: Pantheon Books, cop.
- Chomsky, Noam 1980. *Rules and Representations*. (Woodbridge Lectures 11.) New York: Columbia University Press.
- Chomsky, Noam 1981. *Lectures on Government and Binding*. (Studies in Generative Grammar 9.) Dordrecht /Cinnaminson, NJ: Foris.
- Clark-Carter, David 1997. *Doing Quantitative Psychological Research: From Design to Report*. Hove: Psychology Press.
- Cooper, Robin, Kuniaki Mukai & John Perry (eds.) 1990. *Situation Theory and its Applications*. Volume 1. (CSLI Lecture Notes 22.) Stanford: CSLI Publications.
- Corder, Stephen 1981. *Error Analysis and Interlanguage*. Oxford: Oxford University Press.

- Corver, Norbert 1985. *Children's Interpretation of Reflexive and Non-Reflexive Pronouns in Dutch*. Tilburg: Faculty of Language and Literature, Katholieke Hogeschool.
- Cowell, Mark W. 1964. *A Reference Grammar of Syrian Arabic (Based on the Dialect of Damascus)*. (Arabic Series 7.) Washington D.C.: Georgetown University Press.
- Dahl, Östen (ed.) 1974. *Papers from the first Scandinavian Conference of Linguistics, Kungälv, March 30–31 1974*. Göteborg: Department of Linguistics, Göteborgs universitet.
- Dahl, Östen 1980. Über *sin* und *hans*. I: Allwood, Jens & Magnus Ljung (eds.), s. 21–33.
- Dahl, Östen & Anders Holmberg (red.) 1986. *Scandinavian Syntax. Workshop at the Ninth Scandinavian Conference of Linguistics, Stockholm, Januari 1986*. Stockholm: Institute of Linguistics, University of Stockholm.
- Dalrymple, Mary 1993. *The Syntax of Anaphoric Binding*. (CSLI Lecture Notes 36.) Stanford: CSLI Publications.
- Dalrymple, Mary 2001. *Lexical Functional Grammar*. (Syntax and Semantics 34.) New York: Academic Press.
- DeGraff, Michel (ed.) 1999. *Language Creation and Language Change. Creolization, Diachrony, and Development*. (Learning, Development, and Conceptual Change.) Cambridge, MA/London: The MIT Press.
- Deutsch, Werner, Charlotte Koster & Jan Koster 1984. What can we learn from children's errors in understanding anaphora? *Linguistics* 24, s. 203–225.
- Dikken, Marcel den. 1995. *Particles: on the syntax of verb-particle, triadic, and causative constructions*. New York: Oxford University Press.
- Doughty, Catherine J. & Michael H. Long (eds.) 2003. *The Handbook of Second Language Acquisition*. (Blackwell Handbooks in Linguistics.) Malden, MA/London: Blackwell Publishing.
- Eckman, Fred R. 1994. Local and long-distance anaphora in second-language acquisition. I: Tarone, Elaine E., Susan M. Gass & Andrew D. Cohen (eds.), s. 207–225.
- Eckman, Fred R. 1996. A Functional-Typological Approach to Second Language Acquisition Theory. I: Ritchie, William C. & Tej K. Bhatia (eds.), s. 195–212.
- Ekberg, Lena 1997. Diskursiva och syntaktiska mönster i återberättelser hos invandrarbarn i Rosengård. I: Håkansson, Gisela, Lena Lötmarker, Lillemor Santesson, Jan Svensson & Åke Viberg (red.), s. 97–110.

- Ekberg, Lena 1998. Regel tillämpning kontra lexikonkunskap i svenskan hos invandrarbarn i Malmö. I: Møller, Janus, Pia Quist, Anne Holmen & J. N. Jørgensen (red.), s. 247–263.
- Ekberg, Lena 1999. Användningen av komplexa predikat hos invandrarbarn i Rosengård. I: Andersson, Lars-Gunnar, Aina Lundqvist, Kerstin Norén & Lena Rogström (red.), s. 86–95.
- Ekberg, Lena 2004. Grammatik och lexikon i svenska som andraspråk på nästan infödd nivå. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.), s. 259–276.
- Ekerot, Lars-Johan 2001. *Ordföljd tempus bestämdhet. Föreläsningar i svenska som andraspråk*. Malmö: Gleerups.
- Enberg, Lars M. 1836. *Svensk språklära utg. af Svenska akademien*. Stockholm.
- Engdahl, Elisabet 1990. Argument Roles and Anaphora. I: Cooper, Robin, Kuniaki Mukai & John Perry (eds.), s. 379–393.
- Eriksson, Mats 1997. *Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 43.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Eubank, Lynn (ed.) 1991. *Point Counterpoint. Universal Grammar in the Second Language*. (Language Acquisition and Language Disorders.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Falk, Yehuda N. 2001. *Lexical-Functional Grammar. An Introduction to Parallel Constraint-Based Syntax*. (CSLI Lecture Notes 126.) Stanford: CSLI Publications.
- Fiengo, Robert & Robert May 1994. *Indices and Identity*. (Linguistic Inquiry Monographs 24.) Cambridge, MA/London: The MIT Press.
- Finer, Daniel L. 1991. Binding Parameters in Second Language Acquisition. I: Eubank, Lynn (ed.), s. 351–374.
- Fraurud, Kari & Ellen Bijvoet 2004. Multietniskt ungdomsspråk och andra varieteter av svenska i flerspråkiga miljöer. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.), s. 389–418.
- Fraurud, Kari & Sally Boyd 2006. The native/non-native speaker distinction and the diversity of linguistic profiles of young people in Swedish multilingual urban contexts. I: Hinskens, Frans (ed.), s. 53–70.
- Fält, Gunnar 2000. *Spansk grammatik för universitet och högskolor*. Lund: Studentlitteratur.
- Gass, Susan, M. & Larry Selinker 2001. *Second Language Acquisition. An Introductory Course*. 2nd edition. Mahwah, NJ/London: Lawrence Erlbaum Associates.

- Gentner, Dedre & Susan Goldin-Meadow (eds.) 2003. *Language in Mind. Advances in the study of language and thought*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Glahn, Esther, Gisela Håkansson, Björn Hammarberg, Anne Holmen, Anne Hvenekilde & Karen Lund 2001. Processability in Scandinavian language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition* 23, s. 389–416.
- Guéron, Jacqueline, Hans-Georg Obenauer & Jean-Yves Pollok (eds.) 1985. *Grammatical Representation*. Dordrecht: Foris.
- Gunnarsdotter Grönberg, Anna 2004: *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. (Nordistica Gothoburgensia 27.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Gunnarsson, Britt-Louise, Staffan Hellberg och Kristina Svartholm (red.) 2000. *Kontakt, variation och förändring – studier i Stockholmspråk*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hammarberg, Björn 2004. Teoretiska ramar för andraspråksforskning. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.), s. 25–78.
- Hammarberg, Björn & Åke Viberg 1976. *Anaforiska processer i svenskan i invandrarperspektiv – några utgångspunkter*. (SMM Report 3.) Stockholm: Institutionen för lingvistik, Stockholms universitet.
- Harbert, Wayne 1995. Binding Theory, Control and *pro*. I: Webelhuth, Gert (ed.), s. 177–234.
- Haspelmath, Martin 2006. Against markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42:1, s. 25–70.
- Heinat, Fredrik 2006. *Probes, pronouns, and binding in the Minimalist Program*. Lund: Lund University.
- Hellan, Lars 1988. *Anaphora in Norwegian and the Theory of Grammar*. Providence/Dordrecht: Foris.
- Hellberg, Staffan 1984. Satsens subjekt och textens. *Nysvenska studier* 64, s. 29–82.
- Hestvik, Arild 1990. *LF-movement of Pronouns and the Computation of Binding Domains*, PhD. Dissertation, Brandeis University.
- Hinskens, Frans (ed.) 2006. *Language variation – European perspectives. Selected papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3) Amsterdam, June 2005*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hoekstra, Teun 1988. Small clause results. I: *Lingua* 74, s. 101–139.
- Holm, John 2000. *An introduction to pidgins and creols*. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmberg, Per 2002. *Emotiv betydelse och evaluering i text*. (Nordistica Gothoburgensia 24.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Huang, C.T. James 1983. A note on the binding theory. I: *Linguistic Inquiry* 14, 554–561.
- Huang, Yan 1994. *The Syntax and Pragmatics of Anaphora: A Study with Special Reference to Chinese*. (Cambridge Studies in Linguistics 70.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Huang, Yan 2000. *Anaphora. A cross-linguistic Study*. (Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory.) Oxford: Oxford University Press.
- Hultman, Tor, G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Hyltenstam, Kenneth 1984. The Use of Typological Markedness Conditions. I: Andersen, Roger W. (ed.), s. 39–58.
- Hyltenstam, Kenneth 1988. Att tala svenska som en infödd – eller nästan. I: Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.), s. 138–156.
- Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.) 1988. *Första symposiet om svenska som andraspråk*. Volym I: *Föredrag om språk, språkinlärning och interaktion*. Stockholm: Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet.
- Hyltenstam, Kenneth & Inger Lindberg (red.) 2004. *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth & Niclas Abrahamsson 2003. Maturational Constraints in SLA. I: Doughty, Catherine J. & Michael H. Long (eds.), s. 539–588.
- Håkanson, Gisela, Lena Lötmarker, Lillemor Santesson, Jan Svensson & Åke Viberg (red.) 1997. *Svenskans beskrivning 22*. Lund: Lund University Press.
- Håkansson, Gisela 2003. *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson Kokkinakis, Sofie 2002. *En studie över påverkande faktorer i ordklassstagning. Baserad på taggning av svensk text med EPOS*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Josefsson, Gunlög & Gisela Håkansson 2000. The PP-CP Parallelism Hypothesis and Language Acquisition: Evidence from Swedish. I: Powers, Susan M. & Cornelia Hamann (eds.), s. 397–422.
- Kaplan, Ron & Joan Bresnan 1982. Lexical-Functional Grammar: A Formal System for Grammatical Representation. I: Bresnan, Joan (ed.), s. 173–281.
- Karlsson, Susanna 2006. *Positioneringsfraser i interaktion. Syntax, prosodi och funktion*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 5.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Kotsinas, Ulla-Britt 1985. *Invandrare talar svenska*. (Ord och stil 15.) Malmö: Liber.

- Kotsinas, Ulla-Britt 1994. *Ungdomsspråk*. (Ord och stil 25.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Kotsinas, Ulla-Britt 2000a. Invandrarsvenska och språkförändringar. I: Gunnarsson, Britt-Louise, Staffan Hellberg och Kristina Svartholm (red.), s. 46–58.
- Kotsinas, Ulla-Britt 2000b. Pidginization, creolization and creolids in Stockholm, Sweden. I: Gunnarsson, Britt-Louise, Staffan Hellberg och Kristina Svartholm (red.), s. 160–190.
- Labov, William 1966. *The Social Stratification of English in New York City*. (Urban Language Series 1.) Washington: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William 1972. *Sociolinguistic Patterns*. (University of Pennsylvania Publications in Conduct and Communication 4.) Philadelphia: cop.
- Lado, Robert 1971 [1957]. *Linguistics across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Larsen-Freeman, Diane & Michael H. Long 1991. *An introduction to second language acquisition research*. (Applied language and linguistic study.) London: Longman.
- Lasnik, Howard 1989. *Essays on Anaphora*. (Studies in Natural Language and Linguistic Theory.) Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Lehmann, Winfred P. & Yakov Malkiel (eds.) 1968. *Directions for Historical Linguistics. A Symposium*. Austin/London: University of Texas Press.
- Levinsson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. (Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Lightfoot, David 1999. *The Development of Language: Acquisition, Change and Evolution*. Malden, MA: Blackwell.
- Lightfoot, David & Norbert Hornstein (eds.) 1994. *Verb Movement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindroth, Hjalmar 1928. *Aktuella språkfrågor*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Ljung, Magnus & Sölve Ohlander 1998 [1971]. *Allmän grammatik*. 6 uppl. Malmö: Gleerups.
- Ljungberg, Carl Fredrik 1756. *Svenska språkets redighet*. Strängnäs.
- Loman, Bengt (red.) 1972. *Språk och samhälle. Språksociologiska problem*. Lund: Gleerups.
- Londen, Anne-Marie 1995. Samtalsforskning – en introduktion. *Folkmålsstudier* 36, s. 11–52.

- Lundin Åkesson, Katarina 2003. *Small Clauses in Swedish: towards a unified account*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 60.) Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Lyngfelt, Benjamin 2002. *Kontroll i svenskan*. (Nordistica Gothoburgensia 25.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Mace, John 2003. *Persian Grammar: for reference and revision*. London: Routledge.
- McDaniel, Dana 2003. Two Pronominal Mysteries in the Acquisition of Binding and Control. I: Barss, Andrew (ed.), s. 105–126.
- McWhinney, Brian 1991. *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. Hillsdale/Hove/London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mellenius, Ingmarie 1985. Children's Interpretation of Reflexive versus Non-Reflexive Pronouns in Swedish. I: Dahl, Östen & Anders Holmberg (red.), s. 101–122.
- Mitchell, Rosamond & Florence Myles 1998. *Second Language Learning Theories*. London: Arnold.
- Moberg, Peter 1825 [1815]. *Försök till en lärobok för nybegynnare i Allmänna och svenska grammatiken*. Stockholm.
- Mæhlum, Brit 1992. *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språkliga strategier i Longyearbyen på Svalbard*. (Tromsø-studier i språkvetenskap 12.) Oslo: Novus Forlag.
- Møller, Janus, Pia Quist, Anne Holmen & J. N. Jørgensen (red.) 1998. *Nordiska språk som andetspråk*. (Københavnstudier i tosprogethed 30.) København: Institut for humanistiske fag, Danmarks Lærerhøjskole.
- Nationalencyklopediens ordbok 1–3*. 1995–96. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs: Bra Böcker.
- NEO = *Nationalencyklopediens ordbok 1–3*.
- Nilsson, Jenny 2001. *Det talade språkets konjunktioner*. (Meddelanden från Institutionen för Svenska Språket 34.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Jenny 2005. *Adverb i interaktion*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 4.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Morgan 1998. *Polsk basgrammatik. Del 1. Ljudlära och formlära*. Hällingsjö: TransBohemica.
- Nordberg, Bengt 1972. Morfologiska variationsmönster i ett centralsvenskt stadsspråk. I: Loman, Bengt (red.), s. 14–44.
- Nordenstam, Kerstin & Ingrid Wallin 2002. *Osynliga flickor – synliga pojkar: Om ungdomar med svenska som andraspråk*. Lund: Studentlitteratur.

- Nunan, David 1996. Issues in Second Language Acquisition Research: Examining Substance and Procedure. I: Ritchie, William C. & Tej K. Bhatia (eds.), s. 349–374.
- O'Connor, Robert 2006. *Information Structure in Lexical-Functional Grammar: The Discourse-Prosody Correspondence in English and Serbo-Croatian*. Manchester: Manchester University Press.
- Pederson, Karen M. 1997. Resistens og bevidsthedsgrad. I: Reinhammar, Maj (red.), s. 233–263.
- Pica, Pierre 1985. Subjekt, Tense and Truth: Towards a modular approach to binding. I: Guéron, Jacqueline, Hans-Georg Obenauer & Jean-Yves Pollok (eds.), s. 259–292.
- Plathner, Jean-Georges 2003. *La variabilité du pronom de la troisième personne en complément prépositionnel pour exprimer le réfléchi*. (Acta Wexionesia 23.) Växjö: Växjö University Press.
- Platzack, Christer 1987. Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd. I: Teleman, Ulf (red.), 87–96.
- Platzack, Christer 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet*. Lund: Studentlitteratur.
- Powers, Susan M. & Cornelia Hamann (eds.) 2000. *The Acquisition of Scrambling and Cliticization*. (Studies in Theoretical Psycholinguistics 26.) Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.
- Reinhammar, Maj (red.) 1997. *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen. Sigtuna 17–21 augusti 1994*. (Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet genom dialektenheten i Uppsala A:27.) Uppsala.
- Reinhardt, Tanya & Eric Reuland 1993. Reflexivity. *Linguistic Inquiry* 24:4, s. 657–720.
- Riad, Tomas 1988. Reflexivity and Predication. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 36. Lund: Department of Scandinavian Languages, Lund University.
- Risberg, Bernard 1928. Valet mellan reflexivt och icke-reflexivt pronomen. *Nysvenska studier* 8, s. 154–156.
- Ritchie, William C. & Tej K. Bhatia (eds.) 1996. *Handbook of Second Language Acquisition*. San Diego/New York/Boston/London/Sydney/Tokyo/Toronto: Academic Press.
- Roberts, Ian 1999. Verb Movement and Markedness. I: DeGraff, Michel (ed.), s. 287–328.
- Roeper, Thomas & Edwin Williams (eds.) 1987. *Parameter setting*. Dordrecht: Reidel.

- Sacks, Harvey 1992. *Lectures on Conversation*. Volume II. Oxford/Cambridge: Blackwell Publishers.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff & Gail Jefferson 1974. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation. *Language* 50:4, s. 696–735.
- Saeed, John 1999. *Somali*. (London Oriental and African Language Library 10.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Safir, Ken 2004. *The Syntax of Anaphora*. (Oxford Studies in Comparative Syntax.) Oxford: Oxford University Press.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik*, se Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999.
- Schegloff, Emanuel A. 1984. On some questions and ambiguities in conversation. I: Atkinson, Maxwell J. & John Heritage (eds.), s. 28–56.
- Sells, Peter, 1985. *Lectures on Contemporary Syntactic Theories. An Introduction to Government-Binding Theory, Generalized Phrase Structure Grammar, and Lexical-Functional Grammar*. (CSLI Lecture Notes 3.) Stanford: CSLI Publications.
- Slobin, Dan I. 2003. Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity. I: Gentner, Dedre & Susan Goldin-Meadow (eds.), s. 157–192.
- Språkriktighetsboken* 2005. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag.
- Stenström, Anna-Brita 2002. *Trends in Teenage Talk. Corpus compilation, analysis and findings*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Stroh-Wollin, Ulla 2002. *Som-satser med och utan som*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 58.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Sundgren, Eva 2002. *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 56.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Svensson, Gudrun (u.a.). *Användning av diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkig storstadsmiljö*. Lund.
- Tarone, Elaine E., Susan M. Gass & Andrew D. Cohen (eds.) 1994. *Research methodology in second-language acquisition*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Teleman, Ulf (red.) 1987. *Grammatik på villovägar*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.

- Thomas, Margaret 1991. Do Second Language Learners Have "Rogue" Grammars of Anaphora? I: Eubank, Lynn (ed.), s. 389–410.
- Thorell, Olof 1973. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Thráinsson, Höskuldur 1990. *Modern Icelandic Syntax*. (Syntax and Semantics 24.) San Diego/New York/Boston/London/Sydney/Tokyo/Toronto: Academic Press.
- Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen & Zakaris Svabo Hansen 2004. *Faroese. An overview and Reference Grammar*. Tórshavn: Føroya fróðskaparfelag.
- Thulin, Carna 1933. Valet mellan reflexivt och icke-reflexivt pronomen i nysvenskan. *Nysvenska studier* 13, s. 75–84.
- Underhill, Robert 1976. *Turkish Grammar*. Cambridge, MA/London: The MIT Press.
- Wande, Erling, Jan Anward, Bengt Nordberg, Lars Steensland & Mats Thelander (eds.) 1984. *Aspects of Multilingualism. Proceedings from the Fourth Nordic Symposium on Bilingualism, 1984*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Wasow, Thomas 1979. *Anaphora in generative grammar*. (Studies in generative linguistic analysis 2.) Ghent: E. Story-Scientia.
- Webelhuth, Gert (ed.) 1995. *Government and Binding Theory and the Minimalist Program. Principles and Parameters in Syntactic Theory*. Oxford/Cambridge, MA: Blackwell.
- Weinreich, Uriel, William Labov & Marvin I. Herzog 1968. Empirical foundations for a theory of Language change. I: Lehmann, Winfred P. & Yakov Malkiel (eds.), s. 95–189.
- Wellander, Erik 1959 [1939]. *Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård*. 3 uppl. Stockholm: Norstedts.
- Wexler, Kenneth & Rita Manzini 1987. Parameters and learnability in Binding Theory. I: Roeper, Thomas & Edwin Williams (eds.), s. 41–76.
- Wexler, Kenneth 1994. Finiteness and head movement in early child grammars. I: Lightfoot, David & Norbert Hornstein (eds.), s. 305–350.
- White, Lydia, Joyce Bruhn-Garavit, Takako Kawasaki, Joe Pater & Philippe Prévost 1997. The Researcher Gave the Subject a Test about Himself: Problems of Ambiguity and Preference in the Investigation of Reflexive Binding. *Language Learning* 47:1, s. 145–172.
- Viberg, Åke & Monica Axelsson 1984. The Acquisition of Swedish as a Second Language in the Classroom. Some preliminary findings. I: Wande, Erling, Jan Anward, Bengt Nordberg, Lars Steensland & Mats Thelander (eds.), s. 373–400.

- Vikner, Sten 1985. *Parameters of Binder and of Binding Category in Danish*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 23.) Trondheim: Linguistics Department, University of Trondheim.
- Wirtenäs, Karolina 2002. *Ungdomars argumentation. Om argumentationstekniker i gruppsamtal*. (Nordistica Gothoburgensia 26.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Elektroniska källor

- CLAN 2007=<<http://childes.psy.cmu.edu/clan>>. Åtkomstdatum 2007-01-17.
- Ethnologue 2007=<<http://www.ethnologue.com/>>. Åtkomstdatum 2007-01-18.
- Mitkov, Ruslan 1996. Robust pronoun resolution with limited knowledge. *Proceedings of ACL '98*, s. 869–875. <<http://citeseer.ist.psu.edu/mitkov98robust.html>>. Åtkomstdatum 2007-02-03.
- Word Smith Tools 2007. <http://www.oup.com/elt/catalogue/guidence_articles/ws_form?cc=global>. Åtkomstdatum 2007-02-13.
- ISA 2007=Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet <http://hum.gu.se/institutioner/svenskaspraket/isa/verk/projekt/pag/pg_forsk2>. Åtkomstdatum 2007-02-12.
- DN 2006-04-19. *Dagens Nyheter* på Internet. <<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=2207&a=537973>>. Åtkomstdatum 2007-01-17.

Appendix

Informantöversikt

Kön:

1=man, 2=kvinn

Flerspråkighet:

1=enspråkig, 2=flerspråkig

Onsetålder:

1=modersmålstalare, 2=L2-talare med onsetålder före 4 år, 3=L2-talare med onsetålder mellan 4 och 7 år, 4=L2-talare med onsetålder efter 7 år

Typologisk grupp:

0=komplex språkbakgrund, 1=svenska, 2=slaviska språk, 3=turkiska, 4=övriga indoeuropeiska språk, 5=arabiska, 6=övrig afro-asiatiska språk, 7=kantonesiska, 8=tagalog

Åldersgrupp:

1=ungdom, 2=vuxen

Skolprofil:

I=mindre flerspråkig skola, Y=mer flerspråkig skola

Stad:

1=Malmö, 2=Göteborg, 3=Stockholm

Språk med vänner:

1=endast svenska, 2=svenska och annat språk

Vänners språk:

1=endast svenska, 2=svenska och annat språk

Informant	Kön	Flerspråkighet	Onsetålder	Typologigrupp	Åldersgrupp	Skolprofil	Stad	Språk, vänner	Vänners språk
B13	1	2	2	0	1	Y	3	1	2
B15	1	2	3	5	1	Y	3	2	2
B17	1	2	4	4	1	Y	3	1	2
B25	2	2	4	6	1	Y	3	2	2
B27	2	1	1	1	1	Y	3	1	2
B30	2	2	2	6	1	Y	3	2	2
B31	2	2	2	2	1	Y	3	2	2
B32	2	1	1	1	1	Y	3	1	2
B33	2	2	3	5	1	Y	3	2	2
B35	2	2	1	4	1	Y	3	1	2
C03	1	2	4	2	1	Y	1	2	2
C04	1	1	1	1	1	Y	1	1	1
C07	1	1	1	1	1	Y	1	2	2
C10	1	2	3	4	1	Y	1	1	1
C13	1	1	1	1	1	Y	1	1	2
C14	1	2	4	2	1	Y	1	1	2
C15	1	1	1	1	1	Y	1	2	2
C17	1	2	2	3	1	Y	1	2	2
C28	2	2	4	2	1	Y	1	2	2
C29	2	2	3	5	1	Y	1	1	2
C32	2	2	2	5	1	Y	1	1	1
C35	2	2	2	4	1	Y	1	2	2
C36	2	1	1	1	1	Y	1	2	2
C37	2	2	3	7	1	Y	1	1	2
D07	1	1	1	1	1	I	1	1	1
D36	2	1	1	1	1	I	1	1	1
D38	2	2	2	2	1	I	1	1	2
D47	2	2	4	2	1	I	1	1	1
E01	1	2	1	4	1	Y	1	1	2
E02	1	2	4	2	1	Y	1	1	1

Informant	Kön	Flerspråkighet	Onsetålder	Typologigrupp	Åldersgrupp	Skolprofil	Stad	Språk, vänner	Vänners språk
E03	1	1	1	1	1	Y	1	1	1
E04	1	1	1	1	1	Y	1	2	2
E05	1	2	2	4	1	Y	1	1	2
E06	1	2	4	5	1	Y	1	1	1
E07	1	2	3	6	1	Y	1	1	2
E11	1	2	3	6	1	Y	1	1	1
E13	1	2	4	6	1	Y	1	1	1
E18	1	2	3	3	1	Y	1	1	2
E27	2	2	3	2	1	Y	1	1	2
E29	2	1	1	1	1	Y	1	1	2
E31	2	1	1	1	1	Y	1	2	2
E32	2	1	1	1	1	Y	1	2	2
E33	2	1	1	1	1	Y	1	1	1
E35	2	1	1	1	1	Y	1	1	2
E36	2	2	4	2	1	Y	1	1	2
E37	2	1	1	1	1	Y	1	1	1
E38	2	2	4	4	1	Y	1	2	2
E39	2	1	1	1	1	Y	1	2	2
E40	2	1	1	1	1	Y	1	2	2
E41	2	2	2	2	1	Y	1	2	2
E44	2	2	4	4	1	Y	1	2	2
E45	2	2	4	5	1	Y	1	1	2
E48	2	2	4	5	1	Y	1	1	2
K03	2	2	2	5	1	Y	3	2	2
K27	2	2	2	5	1	Y	3	1	1
K29	2	2	2	0	1	Y	3	1	1
K33	2	2	2	6	1	Y	3	1	2
K35	2	2	2	6	1	Y	3	1	1
K36	2	2	2	4	1	Y	3	1	2

Informant	Kön	Flerspråkighet	Onsetålder	Typologigrupp	Åldersgrupp	Skolprofil	Stad	Språk, vänner	Vänners språk
L01	1	1	1	1	1	I	3	2	2
L02	1	1	1	1	1	I	3	1	1
L03	1	1	1	1	1	I	3	1	2
L25	2	1	1	1	1	I	3	2	2
L26	2	2	4	6	1	I	3	1	2
L27	2	1	1	1	1	I	3	1	2
L29	2	1	1	1	1	I	3	1	2
L32	2	1	1	1	1	I	3	1	1
L33	2	2	2	4	1	I	3	1	1
L35	2	1	1	1	1	I	3	1	2
L38	2	1	1	1	1	I	3	2	2
L39	2	2	2	4	1	I	3	2	2
L40	2	2	2	2	1	I	3	2	2
L41	2	1	1	1	1	I	3	1	2
L42	2	2	3	4	1	I	3	1	2
L43	2	2	2	3	1	I	3	2	2
L44	2	1	1	1	1	I	3	1	2
L45	2	1	1	1	1	I	3	1	1
P10	1	2	3	6	1	Y	2	1	2
P11	1	2	4	5	1	Y	2	1	2
P26	2	2	2	2	1	Y	2	1	2
P28	2	1	1	1	1	Y	2	1	2
S08	1	2	2	8	1	I	2	1	2
S12	1	1	1	1	1	I	2	1	2
S15	1	1	1	1	1	I	2	2	2
S18	1	1	1	1	1	I	2	1	2
S23	2	2	3	4	1	I	2	1	1
S26	2	2	1	2	1	I	2	1	1
S29	2	1	1	1	1	I	2	2	2
S30	2	2	2	6	1	I	2	1	2

Informant	Kön	Flerspråkighet	Onsetålder	Typologigrupp	Åldersgrupp	Skolprofil	Stad	Språk, vänner	Vänners språk
S32	2	1	1	1	1	I	2	1	2
S33	2	1	1	1	1	I	2	1	2
S37	2	1	1	1	1	I	2	1	1
S39					1	I	2	1	1
S41	2	2	2	1	1	I	2	1	2
S47	2	1	1	1	1	I	2	1	2
S48	2	1	1	1	1	I	2	2	2
S49	2	2	2	6	1	I	2	1	2
G02	2	1	1	1	2		2	2	2
G04	2	1	1	1	2		2	1	2
G07	2	1	1	1	2		2	2	2
G08	2	1	1	1	2		2	2	2
G20	2	1	1	1	2		2	2	2
M01	2	1	1	1	2		1	2	2
M02	1	1	1	1	2		1	1	2
m03	1	1	1	1	2		1	1	2
M04	2	1	1	1	2		1	2	2
M05	1	1	1	1	2		1	2	2
Mo6	2	1	1	1	2		1	2	2
M07	1	1	1	1	2		1	1	2
M08	2	1	1	1	2		1	1	1
M09	2	1	1	1	2		1	1	2
M10	2	1	1	1	2		1	1	2
M11	1	1	1	1	2		1	1	1
T01	2	1	1	1	2		3	1	1
T03	2	1	1	1	2		3	2	2
T05	2	1	1	1	2		3	1	2
T06	2	1	1	1	2		3	1	2
T08	2	1	1	1	2		3	1	1

Sammanställning av tagginformationen

Position	Särdrag	Beteckning	Förkortn.
1:1	Pronomentyp	<Pers>: personligt pronomen <Refl>: reflexivt pronomen <Intervjuarens yttrande>	P A S
1:2	Pronomenets form	<Poss>: possessiv <Icke-poss>: icke possessiv <Intervjuarens yttrande>	P I q
1:3	Samtalskontext	<SY>: självständig tur <PY>: elliptisk parasitisk tur <UY>: fortsättande tur <Intervjuarens yttrande>	N T F Q
2:1	Funktion primär kontext	<Subj>: subjektsled <Obj>: objektsled <Attr>: attributivt led <Bu>: bundet led <Advl>: adverbliellt led <Intervjuarens yttrande>	S O U B A Q
2:2	Ordklass primär kontext	<NP>: substantiviskt led <R>: rektion <J> rektion i fras på vilken yttrandet parasiterar <Fras>: fast fras <Intervjuarens yttrande>	N R J F Q
2:3	Satshierarkisk: nivå	<Nivå1>: huvudsats <Nivå2>: underordnad sats <Nivå3> underordnad sats (med två överordnade satser) osv. <Niv0>: nivåbestämning inte genomförd <Intervjuarens yttrande>	1 2 3 osv. E Q

Pos.	Särdrag	Beteckning	Förk.
3:1	Funktion nivå ii	<Subj2>: Subjekt som sekundär satsdel <Obj2>: Objekt som sekundär satsdel <Adv12>: Adverbial som sekundär satsdel <Attr2>: Attribut som sekundär satsdel <Tom taggplats>: Vid endast en satshierarkisk nivå <Intervjuarens yttrande>	S O A U X Q
3:2	Kategori nivå ii	<C2>: sats (bisats) som sekundär ordklass <NP2>: Nominalfras som sekundär ordklass <Inf2>: Infinitivfras som sekundär ordklass <Tom taggplats>: Vid endast en satshierarkisk nivå <Intervjuarens yttrande>	C N I X Q
4:1	Antecedentens funktion	<A-Subj>: Subjekt som antecedent <A-Obj>: Objekt som antecedent <A-X>: Antecedent utanför pronomens sats <Intervjuarens yttrande>	S O X Q
4:2	Antecedentens kategori	<A-NP>: Nominalfras som antecedent <A-X>: Antecedent utanför pronomens sats <Intervjuarens yttrande>	N X Q
4:3	Antecedentens satshierarkiska nivå	<A-Nivå1(osv)>: Antecedentens satshierarkiska <A-E>: Antecedenten elliptisk <A-X>: Antecedent utanför pronomens sats <Intervjuarens yttrande>	1 (osv.) E X Q

Pos.	Särdrag	Beteckning	Förk.
4:4	Linjärt förhållande mellan antecedent och pronomen/anafor	<A-F>: Antecedenten föregår pronomenet <A-E>: Antecedenten följer på pronomenet <A-X>: Antecedent utanför pronomenets sats <Intervjuarens yttrande>	F E Q Q
4:5	Antecedentens animathet	<A-A>: Animat antecedent <A-I>: Icke-animat eller icke-referentiell antecedent <Intervjuarens yttrande>	A I Q